

emek

araştırma dergisi

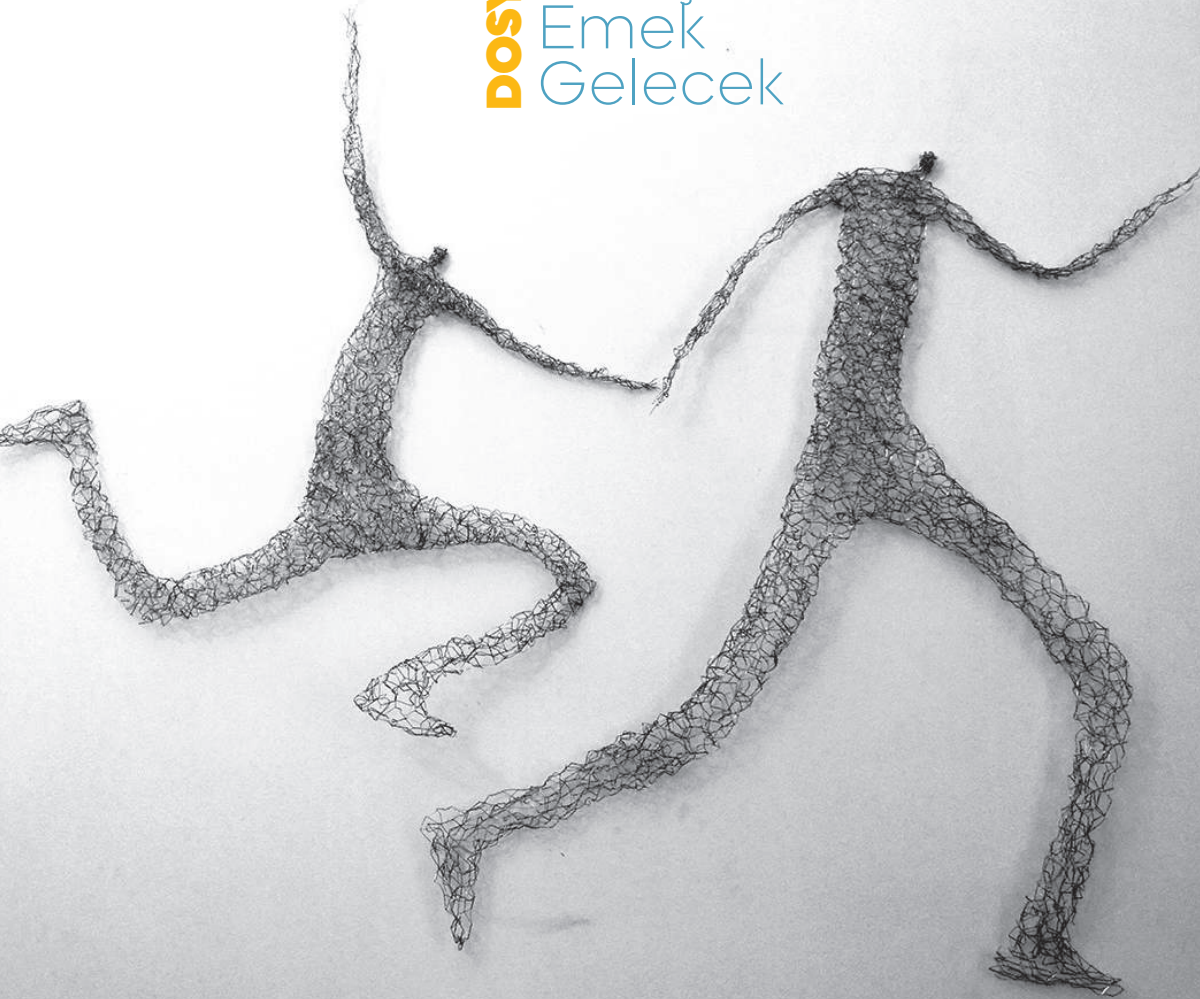
Aralık 2021/2 - Altı Aylık Kuramsal Dergi

DİSK / Genel-İş

ISSN 1305-6182

www.emekarastirma.org

DOSYA Gençlik
Emek
Gelecek

E. Ceren ÖZVERİ anısına...

Genel-İş Emek Araştırma Dergisi (GEAD)

DİSK/Genel-İş tarafından altı ayda bir yayınlanmaktadır

• Aralık 2021/2

• Ulusal Hakemli Dergi

Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın • ISSN: 1305-6182

Yayın Şekli: 6 aylık - Türkçe

Editör

Gamze Yücesan Özdemir, Prof. Dr.

Yayın Kurulu*

Ahmet Alpay Dikmen, Prof. Dr., Ankara Üniversitesi

Aziz Çelik, Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi

Çağrı Kaderoğlu Bulut, Dr., Ankara Üniversitesi

Çağla Ünlütürk Ulutaş, Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi

Elif Hacısalihoğlu, Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi

Gamze Yücesan Özdemir, Prof. Dr., Ankara Üniversitesi

Metin Özügürlü, Prof. Dr., Ankara Üniversitesi

Orkun Saip Durmaz, Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi

Özgün Millioğulları Kaya, Dr., DİSK/Genel-İş Araştırma Daire Müdürü

Serhat Salihoğlu, DİSK/Genel-İş Genel Koordinatörü

Sebiha Kablay, Doç. Dr. Ordu Üniversitesi

Editör Yardımcıları*

Çağrı Kaderoğlu Bulut

Mine Dilan Kıran

Özgün Millioğulları Kaya

* İsimler alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir.

Genel-İş Emek Araştırma Dergisi (GEAD), 2021/2

Sahibi: Genel-İş adına Genel Başkan Remzi Çalışkan

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Şükret Sevgener

Grafik Tasarım: Erkal Tülek

Adres: Çankırı Caddesi No: 28 Kat: 7 Ulus/Ankara

Tel: 0312 3091547, **Faks:** 0312 3091046

E-posta: emekarastirma@genel-is.org.tr www.emekarastirma.org.tr

Parayla satılmaz.

Basım tarihi: Aralık 2021

Baskı: Bizim Büro Basım Evi, Zübeyde Hanım Mah. Sedef Cad. No: 6/A Altındağ / ANKARA

Tel: (0312) 342 19 13 **Fax:** (0312) 342 1914

Genel-İş Emek Araştırma Dergisi (GEAD) ulusal hakemli bir dergidir.

Makalelerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayınlanan makalelerden kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Genel yayın yönetmeninin yazılı izni olmadan tanıtım amaçlı kısa alıntılar dışında dergide yer alan yazılar hiçbir yolla çoğaltılamaz, dağıtılamaz.

Genel-İş Emek Araştırma Dergisi (GEAD) tam metin makalelerine <http://www.emekarastirma.org/index.php>

adresinden erişilebilir.

E. Ceren ÖZVERİ (1993 - ∞) Anısına...

Nezaket ve Murat Özveri'nin sevgili kızları Ceren yakalandığı amansız hastalık ile 8 yıl boyunca büyük bir dirençle mücadele etti. Dokunduğu herkese nasıl mücadele edilmesi gerektiğiyle birlikte birçok şey de öğretti. Sevgili Ceren'i 14 Haziran 2021 günü 28 yaşında kaybettik.

"Bu dünyadan neşeli, dirayetli, gülüşü kıymetli bir kaya güvercini geçti."

Bu sayımızı genç yaşta yitirdiğimiz Ceren'e adıyoruz.

Anısına ve yaşam mücadelesine saygıyla...

ASOS INDEX

INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL / COPERNICUS ULUSLARARASI İNDEKS

DİSK/Genel-İş Emek Araştırma Dergisi **ULAKBİM (ULUSAL)**, **ASOS INDEX (ULUSAL)**
INDEX COPERNICUS (ULUSLARARASI) İndeksleri tarafından taranmaktadır.

Haziran ve Aralık aylarında yılda iki kez yayımlanır.

İletişim: Çankırı Caddesi No: 28 Kat: 4-9 Ulus/Ankara, Tel: 0312 3091547,

Faks: 0312 3091046

E-posta: emekarastirma@genel-is.org.tr, www.emekarastirma.org.tr

Genel-İş Emek Araştırma Dergisi (GEAD) sosyal bilimlerin her alanından emek ve sınıf tartışmasını merkeze alan bilimsel makalelere yer verir.

Türkçe makaleler yayımlayan Genel-İş Emek Araştırma Dergisi (GEAD) hem iki hakemin, hem de yazarın değerlendirme süreci boyunca gizli kaldığı hakemli bir dergidir.

Gençlik, Emek, Gelecek

Editörden

Gamze YÜCESAN-ÖZDEMİR

v

Araştırma Makaleleri

Genç İşsizliği İle Mücadelede Aktif İstihdam Politikalarının Rolü: İŞKUR Mesleki Eğitim Kursları Örneği

Merve Kayaduvur

267

Gençlik ve Dijital Okuryazarlık: İletişim Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

Şafak Etike

295

Türkiye'de ve Dünyada Alternatif İşsizlik Hesaplamaları: Geniş Tanımlı İşsizlik ve Atıl İşgücü

Aziz Çelik, Deniz Beyazbulut, Zeynep Kandaz

321

Denizli/Avdan Termik Santral Projesi'nin İptali: Müşterekler Siyasetinin Öğrettikleri

Tolgahan Aydın

353

Sınıf, Direniş ve İletişim: 2015 Metal Direnişi Örneği

Cansu Alaçam Kamiloğlu

383

Kamu İstihdam Yaratma Olgusu Olarak Toplum Yararına Program: Aktif İstihdam Politikası mı Emek Sömürüsü mü?

Abdulkadir Yüksel

407

Ombudsmanlık ve Emeklilik Hakkı: Uyulmayan Tavsiye Kararları Odağında Bir Değerlendirme

Hicran Atatanır

429

Forum

Dönüştürücü Bir Güç Olarak Gençlik

Murat ÖZVERİ

459

Youth, Labor and the Future

From the Editor

Gamze YÜCESAN-ÖZDEMİR

v

Araştırma Makaleleri

The Role of The Active Employment Policies in Struggle With the Youth Employment: The Case of the Vocational Training Courses of İŞKUR

Merve Kayaduvar

267

Youth and Digital Literacy: A Study on Communication Faculty Students

Şafak Etiler

295

Alternative Unemployment Measurements in Turkey and in the World: Broad Definition of Unemployment and Labour Underutilization

Aziz Çelik, Deniz Beyazbulut, Zeynep Kandaz

321

The Cancellation of Denizli/Avdan Coal-Fired Energy Plant Project: Inspirations from Politics of Commons

Tolgahan Aydıner

353

Class, Resistance and Communication: The Case of 2015 Metal Resistance

Cansu Alaçam Kamiloğlu

383

Program for Community Benefit as Public Employment Creation: Active Employment Policy or Exploitation of Labor?

Abdulkadir Yüksel

407

Ombudsman and Pension Right: An Evaluation in the Focus of Recommendations Which Not Obeyed

Hicran Atatanır

429

Forum

Youth, as a Power of Social Transformation

Murat ÖZVERİ

459

Editörden

Gençlik deyince akla gelenler: neşe, inat, direniş, hayal,
umut, isyan ve mücadele...
İşte Ceren Özveri
Göç yolunda bir kaya güvercini ...
Ceren'i kucaklamak, bu ülkenin gençliğini kucaklamak aslında.
Ve onların varlığında
umut da var, gelecek de var.

21. yüzyılın başında ve salgın sürecinde toplumun geniş kesimleri kendilerini güvencesiz ve geleceksiz hissetti. Bu süreçte gün yüzüne çıkan eşitsizlikler gençlere hem dünyada hem de Türkiye'de "Merhaba" dediler. Türkiye'de genç kuşakların karşılaştığı güvencesizliği ve geleceksizliği gözlemleyebileceğimiz çok alan var.

Eğitim imkânlarına ulaşmak çoğu genç için oldukça zor. Üniversiteye gidebilenleri ise büyük bir işsizlik bekliyor. İş bulabilenler ise sermayeye ve ağır çalışma koşullarına teslim oluyorlar. Sağlık tedbirleri yetersiz işyerlerinde çalışıyorlar. Tersanelerde, madenlerde gençler iş cinayetleriyle karşılaşıyorlar. Eğitimi erken yaşta bırakanlar var. Erken yaşta kentlerde çalışmaya başlayanlar, mevsimlik tarım işçisi olarak okula hiç gitmemiş ya da okulu terk etmek zorunda kalmış olanlar var.

Türkiye'de gençlerin çalışma hayatında yer almaları günden güne zorlaşıyor. İstihdam edilmelerindeki zorluklar ve artan işsizlik oranları gençleri esnek ve geçici çalışma biçimlerine yöneltiyor. Bu işlerde gençler "tecrübe edinme" adı altında ucuz işgücü olarak değerlendiriliyor. Çalışan yoksulluğundan gençler daha fazla etkileniyor. Dolayısıyla gençler çalışma hayatına katılsalar dahi yaşamlarını sürdürebilecek bir gelire sahip değiller.

Gençlerin istihdama katılamaması üzerine düşünmek istihdam yaratmayan ekonomi politikaları, kamuda istihdamın azalması, gençlerin ucuz ve kayıt dışı işlere yönlendirilmesi, eğitim aldıkları alanlarda istihdam olanaklarının yaratılmaması ve teknolojik dönüşüm üzerine düşünmek anlamına geliyor. Türkiye’de gençler düşük ücretlerle, iş güvencesinden yoksun ve uzun saatlerle çalışma sorunuyla karşı karşıya iken genç işsizliği de ciddi bir sorundur. Ne eğitimde ne istihdamda (NEET) olan gençlerin sayısının yüksekliği de genç işsizliğinin önemli bir göstergesidir.

Salgın sonrasında başka bir dünya, kendileri de ya işçi olan ya da emek piyasasına katılmak için eğitim gören gençlerin dinamik, yaratıcı ve üretken gücüyle kurulacak. Gelecekleri konusunda haklı kaygılar duyan genç insanları er ya da geç önemsetecek, başka bir dünyayı kuracak olan sadece yaratıcı güçleri değil, hayalleri ve inatlarıdır da.

Çünkü gençlik üretken ve yaratıcı güçtür. Bu üretkenliği ve yaratıcılığı öldüren geleceksizlik ve güvencesizliğe karşı gençlik mücadelesi belirleyici olacaktır. Çünkü gençlik harekettir. Sürekli devinir ve yarını kurmak için hareketlidir, ateşlidir. Bugün salgınla birlikte gençlerin direnme kararlılığını çalmak istiyorlar. İtaatkar, boyun eğen, renksiz, yalın ve solgun bir gençlik yaratmaya çabalyorlar. Tüm bunlara karşı gençliğin diliyle söyleyelim: #direngençlik.

E. Ceren Özveri anısına hazırladığımız *Gençlik, Emek ve Gelecek* temalı bu sayımız gençlik, emek ve gelecek ilişkisini değerlendiren makale ve forum yazısının yanı sıra tema dışı katkılarla da oluştu.

Gençlik, emek ve gelecek temasındaki araştırma makalelerinin ilki Merve Kayaduvar’a ait. *Genç İşsizliği ile Mücadelede Aktif İstihdam Politikalarının Rolü: İŞKUR Mesleki Eğitim Kursları Örneği* adlı makalesi Kayaduvar’ın Türk Sosyal Bilimler Derneği 2021 yılı Genç Sosyal Bilimciler Ödülü yarışmasında yüksek lisans tezi dalında ödül alan tezine dayanıyor. Genç işsizliğini ve genç işsizliğiyle mücadeleyi irdeleyen makalede, İŞKUR tarafından uygulanan mesleki eğitim kursları analiz ediliyor. Kayaduvar genç işsizliği ile mücadele edebilmek için mesleki eğitim kurslarının hedefinin yalnızca yasal süre boyunca istihdam sağlamak değil, orta ve uzun vadede de istihdama katkı sağlamak olması gerektiğini vurguluyor.

İkinci makale *Gençlik ve Dijital Okuryazarlık: İletişim Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma* adını taşıyor. Şafak Etike tarafından kaleme alınan makale, medya ve iletişim alanında dijitalleşmeye dayalı dönüşümler ışığında Türkiye’de iletişim fakülteleri öğrencilerinin dijital okuryazarlık düzeylerini inceliyor. Etike makalesinde, iletişim fakülteleri öğrencilerinin dijital okuryazarlığını sosyal, kültürel ve ekonomik olmak üzere üç deneyim alanının bütünlüğü içinde ele alıyor. Makale öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeylerini arttırmaya yönelik öneriler de geliştiriyor.

Tema yazıları kadar tema dışı yazılar da bu sayımızı oldukça zenginleştirdi. Bunlardan ilki Aziz Çelik, Deniz Beyazbulut ve Zeynep Kandaz tarafından yazıldı. *Türkiye’de ve Dünyada Alternatif İşsizlik Hesaplamaları: Geniş Tanımlı İşsizlik ve Âtıl İşgücü* adını taşıyan makale, işgücü piyasalarındaki gelişmeleri anlamak ve yorumlamak açısından büyük önem taşıyan işsizlik hesaplama yöntemlerini ele alıyor. Yazarlar makalelerinde uzun bir görmezden gelme döneminden sonra TÜİK tarafından da benimsenen alternatif işsizlik hesaplamalarının dünyada ve Türkiye’de nasıl yapıldığı ele alıyorlar.

Tolgahan Aydınar tarafından kaleme alınan makale *Denizli/Avdan Termik Santral Projesi’nin İptali: Müşterekler Siyasetinin Öğrettikleri* başlığını taşıyor. Makalede yazar Denizli/Avdan’da yapılması planlanan termik santral projesine karşı gelişen yerel siyasal alandaki mücadeleleri müşterekler siyasetine referansla ele alıyor. Yazar alternatif siyasallığın çeşitli görüngülerinin Avdan Platformu nezdinde inşa edildiğini vurgulamakta ve kitlesel bir muhalefetin ol(uş)mamasının siyasal stratejiyi büyük ölçüde proje karşıtlığına indirgemek mecburiyetinde bıraktığının altını çizmektedir. Makalede burjuva siyasetinin kapsayıcılığının dışına çıkan ve yaşamı dönüştürmeyi amaçlayan müşterekleşmiş bir siyasetin imkanları da tartışmaya açılmaktadır.

Bir diğer makalede Cansu Alaçam Kamiloğlu, sınıf, direniş ve iletişim ilişkiselliğini 2015 Metal Direnişi örneğinde inceliyor. *Sınıf, Direniş ve İletişim: 2015 Metal Direnişi Örneği* adlı makalede yazar, sınıfın direniş anında iletişim araçlarını kamusal görünürlük kazanmak ve örgütlenmek için nasıl kullandığını tespit etmeyi amaçlıyor. 2015 Metal Direnişi’nde yer almış işçilerle yapılan derinlemesine görüşmelere dayanan makalede, işçilerin örgütlenme amacıyla iletişim araçlarını nasıl kullandıkları ve ana akım ve alternatif medyayı sınıfın temsili bağlamında nasıl değerlendirdikleri analiz ediliyor.

Abdülkadir Yüksel tarafından kaleme alınan diğer makale ise *Kamu İstihdam Yaratma Olgusu Olarak Toplum Yararına Program: Aktif İstihdam Politikası mı Emek Sömürüsü mü?* başlığını taşıyor. Bu makalede, Türkiye’de Toplum Yararına Proje (TYP) olarak adlandırılan kamu istihdam yaratma politikaları inceleniyor. Makalede TYP’lerin aktif istihdam politikası mı yoksa emek sömürüsü mü olduğu irdeleniyor. TYP çalışanlarının sendikal haklarının bulunmaması, toplu sözleşme ve kıdem tazminatından mahrum olmaları, işyerlerinde ayrımcılığa uğramaları, çalışma sürelerinin kısıtlılığı, ücretlerin yetersizliği ve geleceğe dair güvenceli işlerinin bulunmaması gibi süreçler mercek altına alınıyor.

Ombudsmanlık ve Emeklilik Hakkı: Uyulmayan Tavsiye Kararları Odağında Bir Değerlendirme başlıklı makalede Hicran Atatanır, Türkiye’de Ombudsmanlık Kurumunu ele alıyor. Kurumun almış olduğu tavsiye kararlarıyla farklı hak alanlarında olduğu gibi sosyal güvenlik alanında da hakların korunması ve kurumsal inisiyatifin vatandaş lehine tesisi için sahip olduğu idari rehberlik

görevini irdeliyor. Makalede 2019-2020 yılları itibarıyla Ombudsmanlık tarafından alınan ancak Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı tarafından uyulmayan tavsiye kararları inceleniyor ve belirlenen beş tavsiye kararı çerçevesinde ayrıntılı değerlendirmelerde bulunuluyor.

Forum bölümünde değerli bir avukata, çok değerli bir işçi sınıfı dostuna, emek dergiciliğinin uzun soluklu yayın yönetmenine ve her şeyden önce örnek bir babaya yer veriyoruz: Murat Özveri. Murat Özveri gençlik üzerine düşündüklerini, sorguladıklarını ve irdelediklerini bizimle paylaşıyor. Daha önceki yıllarda yazdıklarıyla günümüze de ışık tutuyor. Ve şöyle vurguluyor Özveri, “Geleceği kazanmak istiyorsak gençleri kazanmalıyız.”

Gençlik, Emek ve Gelecek temasına yaraşır bir sayı hazırlamaya çalıştık. Katkı veren tüm yazarlara ve hakemlere çok teşekkür ediyorum.

Zor bir yılı daha geride bırakıyoruz. Belirlediğimiz her tema ve yayınladığımız her sayıyla memleketin önüne aydınlık ve güzel günlere açılan pencereler koymayı hedefliyoruz. 2022 yılında da pencereler ve kapılar açmaya devam edeceğiz.

Prof. Dr. Gamze Yücesan-Özdemir

Araştırma Makalesi

Genç İşsizliği ile Mücadelede Aktif İstihdam Politikalarının Rolü: İŞKUR Mesleki Eğitim Kursları Örneği

Merve Kayaduvar*

ORCID: 0000-0001-6110-5533

Öz

Genç işsizliği genel işsizlik oranlarının çok üzerinde seyreden oranları nedeniyle hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin mücadele ettikleri en önemli ekonomik ve toplumsal problemlerin başında gelmektedir. Türkiye’de de yüksek seyreden oranları nedeniyle genç işsizliği ile mücadele kritik bir öneme sahiptir. Genç işsizliği probleminin temelinde beceri uyumsuzluğunun yattığı varsayımından hareketle çözümün gençlerin istihdam edilebilirliklerini artıracak politikalarından geçtiği düşünülmektedir. Bu çerçevede aktif istihdam politikaları özellikle de mesleki eğitim kursları ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı İŞKUR tarafından uygulanan mesleki eğitim kurslarının genç işsizliği ile mücadelede konusunda neden etkili olamadığını analiz etmektir. Bu bağlamda mesleki eğitim kurslarının dayandığı temel varsayımın ve kursların uygulama sürecinin kursların genç işsizliği probleminin çözümü konusunda başarıya ulaşmasını zorlaştırdığı iddia edilmektedir. Çalışmanın argümanları nitel araştırma metodu kullanılarak Ankara’da İŞKUR’un uyguladığı mesleki eğitim kurslarına yönelik gerçekleştirilen saha çalışması kapsamında gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış derinlemesine mülakatlardan elde edilen bulgularla desteklenmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: genç işsizliği, aktif istihdam politikaları, mesleki eğitim kursları, İŞKUR

Makale Geliş Tarihi: 30.10.2021 Makale Kabul Tarihi: 15.12.2021

*Dr. Arş. Gör. Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi, mervekayaduvar@gmail.com

The Role of The Active Employment Policies in Struggle With the Youth Employment: The Case of the Vocational Training Courses of İŞKUR

Abstract

Youth unemployment is one of the most important economic and social problems that both developed and developing countries struggle with because of its higher rates than general unemployment rate. Also in Turkey, fighting youth unemployment has a critical importance due to its high rates. Based on the assumption that skill mismatch lies at the root of the youth unemployment problem, it is thought that the solution lies in policies that will increase the employability of young people. In this context, active employment policies, especially vocational training courses, come to the fore. The aim of this study is to analyze why vocational training courses implemented by İŞKUR are not effective in combating youth unemployment. In this context, it is claimed that the fundamental assumption on which vocational training courses are based and the implementation process of these courses make it difficult for the courses to be successful in solving the youth unemployment problem. These arguments are tried to be supported by the findings obtained from the semi-structured in-depth interviews carried out within the scope of the field research using the qualitative research method and carried out for the vocational training courses implemented by İŞKUR in Ankara.

Keywords: youth unemployment, active employment policies, vocational training courses, İŞKUR

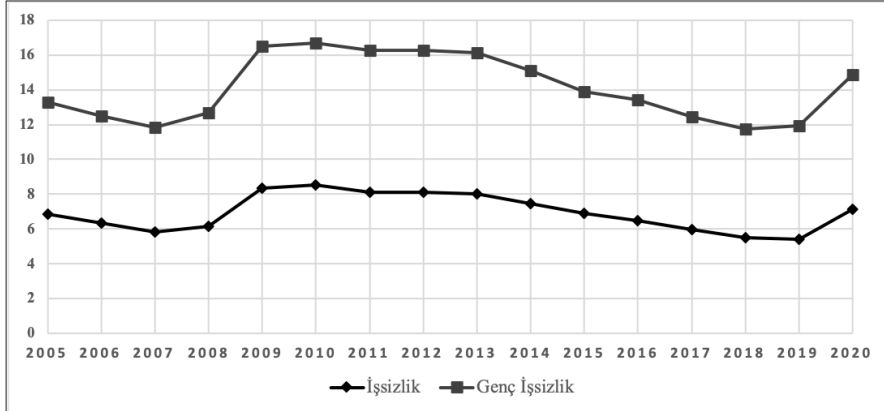
Giriş

İşsizlik hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin mücadele ettikleri en önemli ekonomik ve toplumsal problemlerin başında gelmektedir.¹ Özellikle genç işsizliği² problemine genel işsizlik oranlarının çok üzerinde seyreden oranları nedeniyle özel bir önem atfedilmektedir. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkelerinin toplam genç işsizlik oranları genel işsizlik oranlarının iki katından daha fazladır (Bakınız: Şekil 1).

2008 yılında kapitalist sistemin girdiği yapısal krizle birlikte tüm dünyada işsizlik oranları yükselmiş, ekonomik kriz ve dalgalanmalara karşı daha kırılgan durumdaki genç istihdamında ciddi kayıplar yaşanmıştır. Gençler çoğunlukla düşük ücretli, güvencesiz, düşük nitelik gerektiren işlerde istihdam edilmekte bu

1. Bu makalede, yazar tarafından 04/09/2015 tarihinde Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda savunulan "Limits to Neoliberal Governance: Active Labour Market Policies And Vocational Training Courses in Ankara" başlıklı yüksek lisans tezinin bulgularından yararlanılmıştır. Adı geçen yüksek lisans tezi Türk Sosyal Bilimler Derneği 2021 yılı Genç Sosyal Bilimciler Ödülü yarışmasında yüksek lisans tez kategorisinde ödül almıştır.

2. Genç işsizliği Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Birleşmiş Milletler (UN), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ve Dünya Bankası (WB) tarafından 15-24 yaş arasında yer alıp çalışmak istemesine rağmen iş bulamayan gençleri tanımlamaktadır.

Şekil 1: OECD Ülkelerinin Toplam İşsizlik ve Genç İşsizlik Oranları (yüzde)

Kaynak: <https://data.oecd.org/> web sitesindeki istatistiklerden yararlanılarak oluşturulmuştur.

nedenle de işgücü piyasasından kopuşları daha hızlı olmaktadır (Elder ve Kring, 2016: 5). 2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 Pandemisi, işsizlik oranlarının 2008 yapısal krizi öncesi seviyelere inme trendini tersine çevirmiştir. 2020 yılında küresel ölçekte genel işsizlik yüzde 6,47'a çıkarken³ genç işsizlik oranı yüzde 14,6'e yükselmiştir⁴. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'ne göre, işgücü piyasasına yeni giriş yapan ya da girmek üzere olan gençler diğer gruplara göre pandeminin yarattığı ekonomik krizden daha ağır bir şekilde etkilenmektedir ve gençlerin işlerini kaybetme riskleri yetişkinlerden üç kat daha fazladır. Bu durumun en temel nedeni ise pandeminin genç işgücünün dörtte üçünün istihdam edildiği büro işleri, satış, hava taşımacılığı, konaklama, perakende, eğlence ve spor gibi sektörleri derinden etkilemesidir (2020: 2).

Genç işsizliğinin tüm dünyada önemli boyutlara ulaşması bu konuda geniş bir literatürün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Literatürde genç işsizliğinin sebepleri ve bu problemle mücadele yöntemleri üzerine geniş tartışmalar yer almaktadır.⁵ Bu tartışmalarda genel olarak genç işsizliğin nedenleri makro nedenler ve mikro nedenler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Makro nedenler; ülkelerin genel ekonomik ve toplumsal yapısı, emek piyasası politikaları, ekonomik kriz veya durgunluklar, demografik yapı, eğitim politikaları ve ücretler olarak özetlenebilmektedir. Mikro nedenler ise; cinsiyet, etnik köken, engellilik durumu, eğitim düzeyi, beceri ve yetenek düzeyi ve işveren tutumu olarak özetlenebilmektedir. Genç işsizliği ile mücadele yöntemleri de genç işsizliğin arkasında yattığı düşünülen nedenler üzerinden şekillenmektedir. Genç işsizliğini azaltmak için uygulanan makroekonomik politikalar ekonomik büyümeyi, istikrarı, gelir dağılımında eşitliği amaçlarken, mikro ekonomik politikalar; işsizliğin bireyler üzerindeki etkilerini azaltmayı amaçlayan pasif istihdam politikaları ve işsiz bireylerin bece-

3. <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.Z>

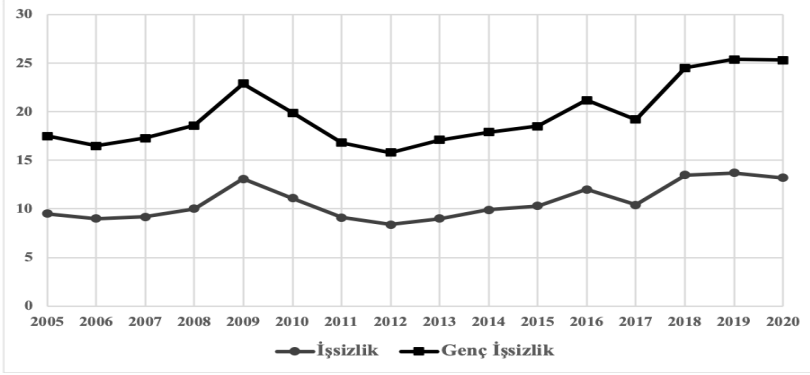
4. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_795453.pdf

5. Genç işsizliği konusundaki tartışmalar için bakınız: Blanchflower ve Freeman, 2000; Breen, 2005; Choudhry, vd., 2012; 2013; Contini, 2010; Dimian, 2011; Isengard, 2003; Korenman ve Neumark, 2000; O'higgins, 2011; 2016.

ri ve yeteneklerini artırarak emek piyasasına entegrasyonlarını kolaylaştırmayı amaçlayan aktif istihdam politikalarından oluşmaktadır.

Türkiye’de de genel işsizlik oranlarının çok üzerinde seyreden oranları nedeniyle genç işsizliği⁶ ile mücadele kritik bir önem kazanmaktadır (Bakınız: Şekil 2). TÜİK, 2020 yılında gerçekleşen işsizlik oranını yüzde 13,2 olarak açıklarken, genç işsizliği oranını yüzde 25,3 olarak açıklamıştır.⁷

Şekil 2: Türkiye’de İşsizlik ve Genç İşsizlik Oranları (Yüzde)

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/> web sitesindeki istatistiklerden yararlanılarak oluşturulmuştur.

2021 yılının Ekim ayında yayımlanan Ulusal Genç İstihdam Stratejisi ve Eylem Planı (2021-2023)’te genç işsizliği problemine ilişkin şu tespitler yer almaktadır; Türkiye demografik fırsat penceresi sayılabilecek düzeyde genç nüfusa sahiptir fakat yeterli istihdam yaratılamadığı için bu avantaj kullanılamamaktadır. Gençler arasında istihdama katılım oranları düşük, işsizlik oranları yüksektir. Gençler arasında en yüksek işsizlik oranı yükseköğretim mezunlarındadır. 2020 yılında yükseköğretim mezunu genç nüfustaki işsizlik oranı yüzde 35,8 olmuştur. Yükseköğretim mezunu gençler arasındaki yüksek işsizlik oranları, alınan eğitim sonucu kazanılan nitelikler ile işgücü piyasasının talep ettiği nitelikler arasında bir uyumsuzluk olduğuna işaret etmektedir. İşgücü piyasasının ihtiyaçlarını karşılamayan bir eğitim ve mesleki eğitim sisteminin yanı sıra okul sonrası işgücü piyasasına geçişi kolaylaştıran mekanizmaların yetersizliği söz konusudur. Genç işsizliği konusundaki en önemli sorunun eğitimden istihdama geçiş sorunu olduğu “ne eğitimde ne istihdamda ne yetiştirmede olan gençler” (NEİY)⁸ oranının yüksekliğinden anlaşılabilmektedir. NEİY oranı; kavram, tanım ve kapsam bağlamında iş arayışında olmayan gençleri de değerlendirmeye katması nedeniyle genç işsizliği oranına göre daha geniş bir kesimi işaret etmektedir. OECD ve ILO tarafından ne eğitimde ne istihdamda ne yetiştirmede olan gençler gelirleri

6. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 15-24 yaş arasında çalışma istek ve gücüne sahip olup cari ücret haddinde bir arayan; ancak bulamayan kişiler genç işsiz olarak tanımlanırken, bunun sonucunda ortaya çıkan olgu genç işsizliği olarak tanımlanmaktadır.

7. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İsgucu-Istatistikleri-2020-37484>

8. Not in education, employment or training (NEET)

yoksulluk sınırının altında olan ve ekonomik durumlarını iyileştirecek becerilere sahip olmayan bireyler olarak nitelendirilmektedir. TÜİK, 2020 yılı NEİY oranını yüzde 28,3 olarak açıklamıştır (Çalışma Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2021: 7-34).

Kalkınma planları, Ulusal İstihdam Stratejisi ve Eylem Planı gibi temel politika metinlerinde genç işsizlik ve NEİY oranlarının yüksekliği “beceri uyumsuzluğu” olarak kavramsallaştırılan işgücünün nitelikleriyle işgücü piyasası talepleri arasındaki uyumsuzlukla ilişkilendirilmektedir. Bu kapsamda eğitim-istihdam ilişkisinin güçlendirilmesi, mesleki eğitim yoluyla beceri ve niteliklerin geliştirilmesi gibi stratejiler ön plana çıkmaktadır. Gençlerin “istihdam edilebilirliklerini” artırarak işgücü piyasasında talep edilebilir hale getirilmelerini amaçlayan bu stratejiler içerisinde Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından uygulanan mesleki eğitim kursları önemli bir yer kapsamaktadır.

İşsizliğin temel sebebinin beceri uyumsuzluğu olduğu kabulünden yola çıkarak kısa vadede beceri kazandırmayı hedefleyen mesleki eğitim kurslarının istihdama katkısına yönelik yapılan çalışmalar, bu kursların istihdam üzerindeki pozitif etkisinin çok sınırlı olduğunu ya da istihdam üzerinde etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır (Akbaş, 2015; Ayyıldız, 2019; Bayrakdar, 2019; Biçerli, 2005; Çapar Dirioz, 2012; Dünya Bankası, 2013; Günaydın ve Yıldız, 2016; Karakoç, 2015; Kluve, 2010; McKenzie, 2017; Öksüz, 2012; Şahin, 2019; Topçu, vd., 2018).

Bu çalışmanın amacı İŞKUR tarafından uygulanan mesleki eğitim kurslarının genç işsizliği ile mücadelede neden etkili olamadığını analiz etmektir. Bu bağlamda çalışmada ilk olarak İŞKUR mesleki eğitim kurslarının dayandığı temel varsayımına ilişkin eleştirel bir tartışma yürütülmektedir. Ardından, İŞKUR mesleki eğitim kurslarının uygulama sürecinden kaynaklanan nedenlere odaklanılmaktadır. Mesleki eğitim kurslarının uygulama süreci analiz edilerek, özel sektöre ihale edilerek gerçekleştirilen kursların etkin ve verimli olmayan politika sonuçlarına neden olduğu gösterilmeye çalışılmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın argümanları nitel araştırma metodu kullanılarak gerçekleştirilen saha çalışmasından elde edilen bulgularla desteklenmeye çalışılmaktadır. Saha çalışması kapsamında İŞKUR’dan, İŞKUR Ankara İl Müdürlüğü’nden, Kalkınma Bakanlığı’ndan, özel sektör işyerlerinden, özel eğitim merkezlerinden, Ankara Sanayi Odası’ndan, kalkınma ajanslarından, işveren ve işçi sendikalarından, belediyeler ve Millî Eğitim Bakanlığı gibi mesleki eğitim düzenleyen diğer kamu kurumlarından uzmanlarla yarı-yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda toplam kırk dokuz görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin otuz yedisi Temmuz 2014 – Şubat 2015 tarihleri arasında, geri kalan on ikisi ise zaman içerisinde gerçekleşen değişiklikleri saptayabilmek için Kasım-Aralık 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeciler, kar topu örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir (Bakınız: Tablo 1) ve tüm mülakatlar çalışmanın yazarı tarafından Ankara’da görüşmecilerin iş yerlerinde gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1: Görüşmeci Listesi⁹

	Görevi	İşyeri
Görüşmeci 1	Sahibi	Küçük Ölçekli İşletme (Savunma Sanayi)
Görüşmeci 2	Satış Müdürü	Küçük Ölçekli İşletme (Plastik Sanayi)
Görüşmeci 3	Sahibi	Küçük Ölçekli İşletme (Makina Sanayi)
Görüşmeci 4	Sahibi	Küçük Ölçekli İşletme (Hizmet Sektörü-Halı Yıkama)
Görüşmeci 5	İnsan Kaynakları Müdürü	Orta Ölçekli İşletme (Hizmet Sektörü- Güvenlik)
Görüşmeci 6	İnsan Kaynakları Müdürü	Orta Ölçekli İşletme (Hizmet Sektörü- Otel)
Görüşmeci 7	İnsan Kaynakları Müdürü	Orta Ölçekli İşletme (Hizmet Sektörü- Yemek)
Görüşmeci 8	İnsan Kaynakları Müdürü	Orta Ölçekli İşletme (Mobilya Sektörü)
Görüşmeci 9	Sahibi	Orta Ölçekli İşletme (Hizmet Sektörü- Yemek)
Görüşmeci 10	İnsan Kaynakları Müdürü	Büyük Ölçekli İşletme (Madencilik Sanayi)
Görüşmeci 11	Personel Yönetimi ve Endüstri İlişkileri Müdürü	Büyük Ölçekli İşletme (Otomotiv Sanayi)
Görüşmeci 12	İnsan Kaynakları Müdürü	Büyük Ölçekli İşletme (Hizmet Sektörü- Yemek)
Görüşmeci 13	Endüstri İlişkileri ve İdari İşler Müdürü	Büyük Ölçekli İşletme (Traktör Sanayi)
Görüşmeci 14	İnsan Kaynakları Müdür Yardımcısı	Büyük Ölçekli İşletme (Gıda Sanayi)
Görüşmeci 15	İnsan Kaynakları Planlama ve Geliştirme Müdürü	Büyük Ölçekli İşletme (Savunma Sanayi)
Görüşmeci 16	Uzman Mühendis	Büyük Ölçekli İşletme (Savunma Sanayi)
Görüşmeci 17	İnsan Kaynakları Uzmanı	Holding (inşaat- enerji- gayrimenkul- sağlık- eğitim)
Görüşmeci 18	Üst Düzey Yönetici	İŞKUR Aktif İşgücü Hizmetleri Dairesi
Görüşmeci 19	İstihdam Uzmanı	İŞKUR Aktif İşgücü Hizmetleri Dairesi
Görüşmeci 20	İstihdam Uzmanı	İŞKUR Aktif İşgücü Hizmetleri Dairesi
Görüşmeci 21	Yönetim Kurulu Üyesi	İŞKUR
Görüşmeci 22	Üst Düzey Yönetici	İŞKUR Ankara İl Müdürlüğü
Görüşmeci 23	Uzman	İŞKUR Ankara İl Müdürlüğü
Görüşmeci 24	Üst Düzey Yönetici	Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü
Görüşmeci 25	Üst Düzey Yönetici	Kalkınma Bakanlığı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü
Görüşmeci 26	Üst Düzey Yönetici	Ankara Sanayi Odası (Ankara İİMEK temsilcisi)
Görüşmeci 27	Üst Düzey Yönetici	Polatlı Sanayi Odası
Görüşmeci 28	Koordinatör	Genel-İş
Görüşmeci 29	Üst Düzey Yönetici	TİSK
Görüşmeci 30	Eğitim Uzmanı	TİSK
Görüşmeci 31	Üst Düzey Yönetici	MESS (Ankara İİMEK temsilcisi)
Görüşmeci 32	Mali ve İdari İşler Müdürü	Özel Eğitim Merkezi
Görüşmeci 33	Genel Müdür	Özel Eğitim Merkezi
Görüşmeci 34	Üst Düzey Yönetici	BELTEK
Görüşmeci 35	Üst Düzey Yönetici	BELMEK
Görüşmeci 36	Üst Düzey Yönetici	MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü

9. 30 ve daha az çalışanı olan işletmeler küçük ölçekli, 30-300 çalışanı olan işletmeler orta ölçekli, 300 ve daha fazla çalışanı olan işletmeler büyük ölçekli işletme olarak sınıflandırılmıştır.

Tablo 1: Görüşmeci Listesi (devam)

Görüşmeci 37	Eğitim Uzmanı	MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü
Görüşmeci 38	Genel Müdür	Özel Eğitim Merkezi
Görüşmeci 39	Sahibi	Özel Eğitim Merkezi
Görüşmeci 40	Genel Müdür	Özel Eğitim Merkezi
Görüşmeci 41	Sahibi	Özel Eğitim Merkezi
Görüşmeci 42	Üst Düzey Yönetici	Ankara Sanayi Odası
Görüşmeci 43	Sahibi	Küçük Ölçekli İşletme (Hizmet Sektörü-Yemek)
Görüşmeci 44	Sahibi	Küçük Ölçekli İşletme (Hizmet Sektörü-Muhasebe)
Görüşmeci 45	Sahibi	Küçük Ölçekli İşletme (Hizmet Sektörü-Gayrimenkul)
Görüşmeci 46	Sahibi	Küçük Ölçekli İşletme (Makine Sanayi)
Görüşmeci 47	İnsan Kaynakları Müdürü	Orta Ölçekli İşletme (Hizmet Sektörü- Otel)
Görüşmeci 48	İnsan Kaynakları Müdürü	Büyük Ölçekli İşletme (Hizmet Sektörü- Otel)
Görüşmeci 49	İnsan Kaynakları Müdürü	Büyük Ölçekli İşletme (Savunma Sanayi)

Saha çalışması için Ankara'nın tercih edilmesinin temel sebebi İŞKUR Genel Müdürlüğü'nün Ankara'da yer almasıdır. Ayrıca Ankara'nın ekonomik yapısı nedeniyle mesleki eğitim kursları yaygın şekilde düzenlenmektedir. İlk olarak Ankara'nın ekonomik yapısında çoğunlukla küçük ve orta büyüklükteki işletmeler yer almaktadır. Mesleki eğitim kursları genellikle küçük ve orta büyüklükteki işletmelere işgücü yetiştirilmesini sağlamaktadır. Büyük ölçekli işletmeler çoğunlukla kendi işgücünü kendi yetiştirme imkânına sahip olmaktadır. İkinci olarak Ankara'da ekonomi büyük oranda hizmet sektörüne dayanmaktadır. Mesleki eğitim kursları çoğunlukla hizmet sektörüne yönelik alanlarda gerçekleştirilmektedir.

İşsizlik Değil Mesleksizlik

Türkiye'de uzun yıllardır yüksek seyreden genç işsizlik ve NEİY oranları, gençlerin piyasada talep edilen becerilere ve mesleklere sahip olmaması ile ilişkilendirilmektedir. "Türkiye'de işsizlik yok mesleksizlik var" söylemiyle ortaya konan bu yaklaşım, Kalkınma planları, Ulusal İstihdam Stratejisi ve Eylem Planı gibi temel politika metinlerinde, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) ve İŞKUR gibi kamu kurumlarının ve sanayi odaları, ticaret odaları gibi sivil toplum kuruluşlarının rapor ve açıklamalarında görülmektedir. Genç işsizliğinin temelinde "beceri uyumsuzluğu" olarak kavramsallaştırılan işgücünün nitelikleriyle işgücü piyasası talepleri arasındaki uyumsuzluğun yattığı bu nedenle gençlere piyasada talep edilen beceri ve mesleki niteliklerin kazandırılmasıyla genç işsizliği sorununun çözülebileceği ifade edilmektedir. Bu yaklaşım Dünya Bankası (DB), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası kuruluşların işsizlik kavramsallaştırmasıyla birebir örtüşmektedir. İşsizlik sorunu, bu kuruluşlar tarafından piyasaya dahil olamamanın ya da piyasanın beklentilerini karşılayamamanın sonucu olarak görülmektedir. Dolayısıyla bireylerin becerilerinin artırılması çözüm olarak sunulmaktadır.

İşsizliğin piyasa dışına düşme durumu olarak ele alınması ve piyasa dışına düşmenin temel nedeninin de bireylerin düşük nitelikleri ve piyasada talep edilen becerilere sahip olmaması olarak kabul edilmesi, işsizliğin ekonomik sistemden kaynaklanan bir sorun olarak görülmesinden ziyade bireysel yetersizliklerin ürünü olarak görülmesine neden olmaktadır (Dertli, 2007: 18). Dolayısıyla bu bakış açısı, işsizlik olgusunun temel faili olarak bireyi öne sürmektedir. Başka bir ifade ile, işsizlik sorununun sorumlusu olarak işsizliği ortaya çıkaran temel yapı yani kapitalist sistem yerine birey görülmektedir.

Aslında işsizlik, Marx'ın ifade ettiği gibi kapitalizmin içsel bir unsurudur. Marx (2003: 542), nispi aşırı emekçi nüfusun yani sermayenin kendisini genişletmesi için gerekenden daha fazla emekçi nüfusun kapitalist birikimin kendisi tarafından kendi enerjisi ve büyüklüğü ile doğru orantılı olarak durmadan üretildiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla, Marx'a göre işsizlik kapitalist birikimin genel yasasıdır. Sermayenin organik bileşiminin yani sabit sermayenin (makine ve hammadde) toplam sermayeye (sabit sermaye ve değişen sermaye toplamı) oranının kapitalizmin gelişmesi ve rekabetin zorunlu etkisi sonucu artmaktadır. Bu durum toplam sermaye büyüklüğü arttıkça emeğe olan talebin artan bir hızla düşmesine neden olmaktadır çünkü emeğe olan talebi belirleyen şey değişen sermayedir ve toplam sermayenin artmasıyla değişen sermaye de büyüse de bu gittikçe küçülen bir oranda gerçekleşmektedir. Bu emek verimliliğinin artırılması anlamına gelmektedir fakat nispi aşırı emekçi nüfusa yani işsizliğe de yol açmaktadır. Dolayısıyla, emekçi artı nüfus kapitalist birikimin gelişmesinin zorunlu bir ürünüdür.

Emekçi artı nüfus kapitalist sermaye birikiminin gelişmesinin zorunlu bir ürünü olmasının yanı sıra aynı zamanda sermaye birikiminin kaldırıcı hatta kapitalist üretim biçiminin varlık koşulu halini almaktadır. Marx tarafından yedek sanayi ordusu olarak kavramsallaştırılan emekçi artı nüfus tümüyle sermayeye ait bir ordu gibi her an sermayenin elinin altındadır ve sermayenin kendisini genişletme gereksinimlerini karşılamak üzere daima sömürülmeye hazır bir emek gücü kitlesi yaratmaktadır. Yedek sanayi ordusu sermaye birikiminde üç temel işlev üstlenmektedir. İlk olarak, yedek sanayi ordusu, üretimdeki olası ani genişleme için emek gücünün hazır bulunmasını sağlamaktadır. İkinci olarak, ekonominin daralma ve ortalama canlılık dönemlerinde faal emek ordusunun baskı altında tutulmasını sağlarken üçüncü olarak ekonomik genişleme ve aşırı üretim dönemlerinde faal ordunun isteklerini dizginleme işlevini üstlenmektedir. Dolayısıyla, nispi artı nüfus, emek arz ve talep yasasının üzerinde döndüğü eksenlerdir ve ücretlerin sermayenin sömürü ve egemenlik faaliyetlerine mutlak şekilde uyan sınırlar içerisinde tutulmasını sağlamaktadır (Marx, 2003: 550).

Kapitalist sermaye birikiminin hem zorunlu bir sonucu hem de birikimin kaldırıcı ve hatta kapitalist sistemin varlık koşulu haline gelen emekçi artı nüfusu yani işsizliği piyasaya dahil olamama problemi olarak tanımlamak ve piyasaya dahil olabilmenin önündeki en büyük engeli de piyasada talep edilen beceriler-

den yoksun olmak olarak kabul etmek, işsizliğin kapitalist sistemle bağıını kopartmaktadır. Böyle bir yaklaşım, işsizliğin kapitalist sistemin içsel bir unsuru olduğunun ve kapitalist sermaye birikimi için üstlendiği işlevlerin gizlenmesini sağlamaktadır. Böylece işsizlik olgusu kapitalist üretim biçiminden, sermaye birikim sürecinden izole bir şekilde ele alınmaktadır (Dertli, 2007: 18).

İşsizliğin temelinde yatan kapitalist sistemle ilişkisinin kopartılarak piyasa dışına düşme sorunu olarak ele alınması, işsizliği bireysel bir deneyime indirgemektedir. Gerekli beceri ve niteliklerden yoksun olma nedeniyle piyasaya dahil olamama sorunu olarak bireyselleştirilen işsizliğin çözümünün de bireysel düzeyde aranmasına yol açmaktadır. Bu yaklaşıma göre işsizlik sorununun çözüm yolu bireylerin beceri ve niteliklerini artırarak onları piyasada talep edilebilir kılmaktan geçmektedir. Başka bir ifade ile bireylerin istihdam edilebilirliğinin yani piyasada istihdam edilme olasılıklarının artırılmasını sağlayacak politikalar yoluyla işsizlik sorununun çözülebileceği iddia edilmektedir. White (2001) tarafından istihdam edilebilirlik bireylerin işgücü piyasasındaki değişim değerini ifade etmektedir. İstihdam edilebilirlikleri artan bireylerin işgücü piyasasında çok daha rahat iş bulabileceği, farklı işler arasında daha kolay geçiş yapabileceği hatta aynı kurum içerisinde farklı fonksiyonları gerçekleştirme esnekliğine sahip olabileceği düşünülmektedir. İşsizliğin temelinde mesleksizlik ve beceri uyumsuzluğunun yattığı varsayımından hareketle bireylerin beceri ve nitelikleri artırılarak onlara piyasada geçerli meslekler kazandırılarak istihdam edilebilirlikleri artırılabilir. Bu çerçevede işsizlerin beşerî sermayesine yatırım yaparak onları istihdam edilebilir kılmayı hedefleyen aktif istihdam politikaları işsizlikle mücadele konusunda öne çıkan en önemli strateji haline gelmektedir.

Aktif istihdam politikaları işsizleri aktifleştirmeyi yani piyasaya entegre etme amacı taşıyan mesleki eğitim kursları, iş arama yardımları, istihdam teşvikleri, girişimcilik programları, doğrudan iş yaratma gibi politikalarından oluşmaktadır (Dar ve Tzannatos, 1999: 3). Neoliberal dönüşüm piyasa kurallarının egemenliğinin yeniden tesis edildiği, devletin ekonomideki rolünün azaldığı yeni bir sosyal ve ekonomik düzen ortaya çıkarmıştır. Bu yeni düzende sosyal politikalar ekonomi politikalarına tabi olurken artık refah politikaları hak temelli olmaktan çıkarak ihtiyaç temelli uygulanmaya başlamıştır (Jessop, 1999: 355). Keynesyen dönemin yüksek “dekomodifikasyon”¹⁰ yani bireylere piyasa katılımından bağımsız olarak sosyal açıdan kabul edilebilir bir yaşam standardını gerçekleştirebilme düzeyi sağlayan refah devleti anlayışı terkedilmiş ve bireyler hayatlarını sürdürebilmek için piyasaya daha bağımlı hale gelmişlerdir. Bir başka ifadeyle neoliberal dönüşümle birlikte bireylerin refah politikaları sayesinde piyasa dışında kalarak hayatlarını sürdürme imkânları neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır. Refah harcamaları ve

10. Esping-Andersen'in kavramsallaştırmasına göre refah devleti sağladığı “dekomodifikasyon” (decommodification) yani bireylerin ya da ailelerin piyasa katılımından bağımsız olarak sosyal açıdan kabul edilebilir bir yaşam standardını gerçekleştirebilme derecelerine göre Liberal, Muhafazakâr ve Sosyal Demokrat Refah Devletleri olarak sınıflandırılmaktadır. Bkz. Esping-Andersen, 1990.

yardımlar ihtiyaç sahiplerine gelir testine göre sağlanmaya başlamıştır ve bu harcama ve yardımlardan yararlanma aktif olarak piyasaya katılma koşuluna bağlanmıştır. Sosyal politika anlayışında yaşanan bu dönüşümün temelinde hak temelli ve kapsamlı refah harcama ve yardımlarının bireylerin çalışma motivasyonlarını azaltarak onları pasifleştirdiği başka bir ifade ile “refah bağımlılığı” yaratarak piyasadan uzaklaşmalarına neden olduğu varsayımı yatmaktadır (Offe, 1984: 151). Bu kapsamda bireylerin piyasa dışında kalarak hayatlarını sürdürmelerini sağlayan refah politikaları yerine onları piyasaya entegre edecek, çalışma motivasyonlarını ve becerilerini artıracak aktifleştirici politikaların uygulanması gerekmektedir. Neoliberalizmin sosyal politika anlayışında ortaya çıkardığı bu paradigma değişikliği “refah devletinden çalıştırmacı devlete” geçiş olarak kavramsallaştırılmaktadır. Jessop’a göre Fordist birikim rejimi ve bu rejimin düzenleme biçimi olan Keynesyen Refah Devleti yerini Post-Fordist birikim rejimine ve bu rejimin düzenleme biçimi olan Schumpeter Çalıştırmacı Rekabet Devleti’ne bırakmıştır (1999; 2003).¹¹ Çalıştırmacı devletin temel niteliği sosyal politikaların serbest piyasaya ve sermaye birikiminin gerekliliklerine tabi olmasıdır. Bu çerçevede refah harcama ve yardımları da piyasaya dahil olma koşuluna bağlanmaktadır.

Refah devletinden çalıştırmacı devlete geçişle birlikte devletin işsizlik konusundaki sorumluluğu da emek piyasasının daha etkin çalışması için düzenlemeler yapmak ve piyasaya girişte fırsat eşitliği yaratmakla sınırlandırılmıştır (Dertli, 2007: 101). İşsizlik bireylerin piyasada geçerli ve talep edilen niteliklere, becerilere, eğitime sahip olmamasından kaynaklı piyasaya dahil olamama sorunu olarak ele alındığı için işsizlik problemi devlet müdahalesi gerektirmeyen piyasanın kendi iç işleyişi sayesinde çözülebilecek bir durumdur. Bireysel bir sorun olarak kavramsallaştırılan işsizliğin sorumluluğu bireylere yüklenerek çözüm bireylerin kendilerini piyasasının gerekliliklerine göre yetiştirmelerinde görülmektedir. Bireyler istihdam edilebilirliklerini artırarak emek piyasasında talep edilebilir hale gelebilmekte bu şekilde işsiz kalmalarını önleyebilmektedir. İstihdam edilebilirliğin artırılması bireylerin omzuna yüklenen bir sorumluluk halini alırken devlet ve sivil topluma yüklenen sorumluluksa istihdam edilebilirliği artıracak programları sunmaktır. Bu çerçevede aktif istihdam politikaları çalıştırmacı devletin işsizlikle mücadele aracı olarak ortaya çıkmaktadır.

İşsizliğin kavramsallaştırılması noktasında işsizliğin temelinde yatan kapitalist sistemle bağının kopartılarak bireylerin piyasa dışında kalması olarak ele alınma-

11. Jessop’a (1999) göre, Schumpeter Çalıştırmacı Rekabet Devleti sürekli yenilik ve gelişmeyi destekleyerek arz yönlü politikalar ile uluslararası rekabet edebilirliği artırmayı amaçlamaktadır. Ulusal sınırlar içerisindeki piyasaya yönelik kitlesel tüketim için kitlesel üretime dayanan Fordist birikim rejimi yerine uluslararası piyasaya yönelik sürekli değişen ve farklılaşan uluslararası talebe göre esnek ve inovatif üretime dayanan Post-Fordist birikim rejimine geçilmiştir. Bu sebeple sermayenin uluslararası piyasalarda rekabet edebilirliğinin yüksek olması çok önemlidir. Rekabet edebilirliği artırmak için de esnek ve inovatif üretimi gerçekleştirecek yüksek vasıflı, kapasiteli, yaratıcı, esnek, yeniliklere kolay uyum sağlayabilen emek gücü gerekmektedir. Aynı zamanda emek maliyetleri uluslararası rekabet edebilirliği özellikle emeğin ucuz olduğu ülkelerle rekabeti zorlaştıracak ölçüde yüksek olmamalıdır. Ayrıca emeğin yeniden üretimi noktasında sosyal politikaların uluslararası rekabet edebilirlik ve esnek üretimin gerekliliklerine tabi olması gerekmektedir.

sı ve bu bağlamda çözümün de bireylerin beşerî sermayesine yatırım yapmakta aranması işsizlikle mücadele konusunda etkili sonuçlar elde edilmesini zorlaştırmaktadır. İşsizlik sorununun gerçek kaynağının üstünü örterek işsizliğin sadece görünümüne odaklanan politikaların başarı sağlaması mümkün değildir.

Genç işsizliği ile mücadele noktasında da sorunu temelinde yatan kapitalist sistem ve ilişkilerden uzaklaştırarak bu bağlamda genç işsizliğini ekonomik yapı ve piyasalardan kaynaklanan bir problem olmaktan ziyade bireysel yetersizliklerin ürünü olarak görmek çözüm önerilerinin yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Genç işsizliği sorununun gençlere yönelik uygulanacak aktif istihdam politikaları aracılığıyla gençlerin istihdam edilebilirliklerinin artırılması yoluyla çözülmesi mümkün görünmemektedir çünkü genç işsizliğinin kaynağı iddia edildiğinin aksine yetenek kıtlığı değil iş imkânı kıtlığıdır. İstihdamsız büyüme olarak kavramsallaştırılan ekonomik büyümenin istihdamı artırmaması durumu küresel bir eğilim haline gelmiştir. İstihdam yaratılan sektörler çoğunlukla daha az uzmanlık gerektiren, güvencesiz, geçici, düşük ücretli ve yarı zamanlı işlerde yoğunlaşmaktadır (Güllüpinar, 2017: 74). Az miktarda istihdam yaratılan nitelik gerektiren, tam zamanlı, güvenceli işler içinse yoğun bir rekabet oluşmaktadır. Bu rekabeti aşma ve istihdam edilme sorumluluğu da emek piyasasına yeni giren gençlere yüklenmektedir. Kamusal sorumluluğun bireysel sorumluluğa indirgendiği neoliberal anlayışa uygun olarak gençlerin piyasanın talepleri karşısında kendi gelişiminden ve istihdam edilebilirliğinden sorumlu özneler olduğu kabulü ile devlet gençlere yönelik istihdam olanaklarını yaratmakla sorumlu olmak yerine gençlerin istihdam edilebilirliğini artıracak aktif istihdam politikalarını uygulamakla sorumlu hale gelmektedir.

Türkiye'deki işsizliğin özelde genç işsizliğinin arkasında da beceri uyumsuzluğu ve mesleksizliğin yattığı varsayımı, işsizlik olgusunun temel faili olarak bireyi öne sürmektedir. İşsizliğin kapitalist sisteme içkin bir sorun olduğu gerçeğini örtmeye yönelik bu iddia işsizlikle mücadele aracı olarak yapısal makro politikalar yerine bireye yönelik mikro politikaları ön plana çıkartmaktadır. Bu kapsamda eğitim-istihdam ilişkisinin güçlendirilmesi, mesleki eğitim yoluyla beceri ve niteliklerin geliştirilmesi gibi stratejiler önem kazanmaktadır. Gençlerin istihdam edilebilirliklerini artırarak işgücü piyasasında talep edilebilir hale getirilmelerini amaçlayan bu stratejiler içerisinde İŞKUR tarafından uygulanan mesleki eğitim kursları önemli bir yer kaplamaktadır. Fakat genç işsizliği probleminin temel sebeplerini ortadan kaldırmadan mesleki eğitim kursları yoluyla genç işsizliği ile mücadele etmek mümkün görünmemektedir. Genç işsizliği probleminin temel sebeplerini ortadan kaldırmak için de sorunun temel faili olarak bireyler yerine piyasayı, devleti, kapitalist sistemi ele almak gerekmektedir. Genç işsizliği kavramsallaştırmasının arkasında yatan beceri uyumsuzluğu varsayımı odağın sorunun kaynağı yerine bireysel görünümüne kaymasına neden olmakta dolayısıyla sorunun çözümünü imkânsız hale getirmektedir. Daha önce ifade edildiği gibi, literatürdeki araştırma sonuçları da aktifleştirici stratejilerin işsizlik sorunuyla mücadelede sınırlı bir düzeyde pozitif etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Mesleki Eğitim Kurslarının Uygulama Süreci

Kalkınma planları, Ulusal İstihdam Stratejisi ve Eylem Planı, Ulusal Genç İstihdam Stratejisi ve Eylem Planı gibi temel politika metinlerinde Türkiye'deki yüksek genç işsizliği oranları ve ilk kez iş arayan gençler arasında uzun süreli işsizlerin daha yoğun olması gençlerin piyasada talep edilen nitelik, beceri ve yeteneklere sahip olmamasına yani beceri uyumsuzluğuna bağlanmıştır. Bu nedenle genç işsizliği ile mücadelede gençlere yönelik aktif istihdam politikalarının yaygınlaştırılması temel politika eksenini olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede gençlerin istihdam edilebilirliklerini artırmak için onlara piyasada talep edilen beceri ve meslekleri kazandıracak mesleki eğitim kursları ön plana çıkmıştır.

İşsizliğin beceri uyumsuzluğundan kaynaklanan bir sorun olduğu varsayımı altında mesleki eğitim kurslarından gençlerin istihdam edilebilirliklerini artırması beklenmektedir fakat önceki bölümde ifade edildiği gibi, işsizliğin kapitalist sistemin içsel bir unsuru olduğu görmezden gelinerek bu beklentinin gerçekleşmesi mümkün değildir. Mesleki eğitim kurslarının dayandığı temel varsayım kadar uygulama biçimi de etkinlik ve verimliliğini etkilemektedir.

İŞKUR'un mesleki eğitim kursları konusunda karar mercii 2000 yılında kurulan ve 2003 ve 2006 yıllarında revize edilen İl İstihdam Kurulları'dır. Bugünkü ismiyle İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulları (İİMEK), il genelinde işgücü ve mesleki eğitim ihtiyacını belirlemek üzere işgücü piyasası analizlerinin yapılmasından, ilin ihtiyaçlarına uygun biçimde istihdam ve mesleki-teknik eğitim politikalarının hazırlanmasından, istihdamı koruyucu, geliştirici ve işsizliği önleyici tedbirler ile uygulanacak aktif işgücü programlarının belirlenmesinden, istihdam etkinliklerinin ve mesleki eğitim uygulamalarının izlenmesi ve değerlendirilmesinden sorumludur (İŞKUR, 2011). Farklı kurumlar ve kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlayarak, işsizlikle mücadelede yerel olanakların ve kaynakların harekete geçirilmesi amacıyla kurulmuş bu kurullar il düzeyinde tüm sosyal paydaşların temsil edildiği katılımcı bir yapıda tesis edilmiştir. İİMEK'te kamu kurumları temsilcileri ile sosyal taraflar vali başkanlığında bir araya gelmektedir (İŞKUR, 2011). Kurulda il düzeyindeki devlet kurumları ve sivil toplum örgütlerinden gelen 12-14 temsilci yer almaktadır. Temsilcilerin büyük çoğunluğu il düzeyindeki devlet kurumlarının üst düzey yöneticileridir. İl Milli Eğitim Müdürleri, İl Ticaret Müdürleri, İŞKUR İl Müdürleri kurulda yer almaktadır. Sivil toplum örgütlerinden gelen katılımcılar ise bir işveren ve üç işçi sendikasının temsilcileri ve Sanayi ve Ticaret Odası ile Esnaf Odaları Birliği Başkanları'dır. Kurulun sekretarya hizmetlerini İŞKUR İl Müdürlükleri üstlenmektedir.

İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurullarının il düzeyindeki istihdam politikası konusunda geniş çaplı sorumlulukları ve mesleki eğitime ilişkin önemli finansal ve idari yetkileri bulunmaktadır. Fakat kurulların resmi ve gerçek yetkileri arasında ciddi farklar bulunmaktadır. İİMEK'teki kararlar uygulamada büyük ölçüde İŞKUR İl Müdürlüğü'nün önerileri ve teşviklerine göre şekillenirken valilerin ka-

rarlar üzerinde çok büyük bir ağırlığı bulunmaktadır. İİMEK çoğunlukla formalite icabı toplanmakta ve kurul üyeleri kurul toplantısında bulunsun da kuruldaki görüşmelere aktif olarak katılamamaktadır. Kurul üyeleri karar alma sürecinin sadece onaylama noktasında aktif rol alabilmektedir (Mütevellioğlu ve Aksoy, 2010: 24). Ankara İİMEK'te Ankara Sanayi Odası temsilcisi olarak yer alan üst düzey bir yönetici bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

İİMEK'teki karar alma süreci çok sağlıklı bir süreç değil. Kurul 3 ayda bir prosedür gereği toplanıyor. Katılım var ama katılımcılık yok. Üyeler önlerine gelen kararları imzalıyorlar sadece. Bazen haberimiz olmadan yönetim kurulu karar almış, karar teklifi çıkarmış oluyor biz İİMEK toplantısında görüyoruz. Biz de yönetim kurulu üyesiyiz ama bize sorma gereği duymadan karar alabiliyorlar. En azından usulen bir araya gelmesek de evrakın dolaşması gerekir, imzamızın alınması gerekir ama bunu bile yapmıyorlar. Bu nedenle kuruldaki verimli sonuç almayı beklemek yanlış olur. Karar alma mekanizması bu kadar problemlili olan, prosedür gereği toplanan bir kurul o ildeki koordinasyonu ve işbirliğini nasıl sağlasın (Görüşmecisi 26).

Bir başka Ankara İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulu üyesi de benzer şekilde şunları dile getirmiştir:

İl istihdam kurulunda yüzlerce kurs açılıyor. Ciddi bir arka planı olmadan bu kurslara karar verilip, onaylanıyor. Ağırlıklı olarak MEB ile İŞKUR şu kurs açılsın diye bir şeyle geliyor bizde bunu onaylıyoruz. Ben 8-10 yıldır TİSK'in temsilcisiyim ama il istihdam ve mesleki eğitim kuruluna bir katkı sağlayamıyorum (Görüşmecisi 31).

Kurulun katılımcı görüntüsüne rağmen kararların daha çok İŞKUR ve vali tarafından şekillendirilmesinde üyelerin ilgisizliği de önemli rol oynamaktadır. İŞKUR İl Müdürlüğü'nden yüksek düzey bir yönetici bu durumda şikayetçi olduklarını şu şekilde ifade etmektedir:

İİMEK'lerde sosyal taraflar var. Ama hantal bir yapıya sahip. Sosyal taraf temsilcileri içselleştirmiyorlar. Her tarafta ciddiyetsizlik var. Karar alma noktasında hiç bir katılımcılık göstermiyorlar. Sosyal taraflar çok pasif kalıyorlar ve kuruldaki karar alma süreçleri o yüzden çok sıkıntılı. İl istihdam ve mesleki eğitim kurulları şuan için sadece mevzuatta yazdığı için toplanıyor. İŞKUR ne hazırlıyorsa ortada o oluyor, bunu niye böyle yaptınız diye soran olmuyor. Kurula katılan kişiler gelip tuzluk gibi oturuyorlar. İŞKUR'a bunu yapmışsın da niye yapmışsın, bu neden böyle olmuş diye sormuyorlar. Ankara'da bu konuda en katılımcı olan ASO başkanıdır. Her toplantıda görüşlerini bildirir, katkıda bulunur. İşgücü piyasasına yönelik çok fazla bir

şey konuşulduğunu ben görmedim. Kurul prosedür gereği yapılıyor. Yarım saatte, 1 saatte toplantı bitsin diye bekleyen kişilerle bu iş yürümüyor. Kurulda sendikalar, akademisyenler var ama ben daha bir kere bile akademisyenin bir yorumunu görmedim. Kurula katkı yapanlar olmuyor. Kurulların hantal bir yapısı var. Ankara İİMEK'e genelde vali katılmıyor bu nedenle ciddiyeti de olmuyor. Valinin geldiği kurullarda herkes daha ciddi oluyor. Vali yardımcısı katılınca herkes kendi halinde oturuyor. Valinin kurul üstünde ve kararlar üzerinde etkisi çok yüksek (Görüşmeci 22).

İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurullarının karar alma süreçlerini sorunlu hale getiren bir diğer faktör ilin işgücü ve mesleki eğitim ihtiyacını belirlemek üzere yapılan işgücü piyasası analizlerinin göstermelik ve özensiz bir şekilde gerçekleştirilmesidir. İşgücü talebini ölçmek için İŞKUR il müdürlükleri işverenlere anket uygulamaktadır fakat dört soruluk anketlerle işgücü talebinin ne ölçüde sağlıklı bir şekilde tespit edilebildiği tartışmalıdır (Kumaş, 2010: 147). Bir mobilya firmasının insan kaynakları müdürü anketler hakkında şunları dile getirmektedir:

İŞKUR'un iş ve meslek danışmanı zaman zaman gelip anket doldurtturuyor. Ama vaktimiz olmuyor genelde üstün körü dolduruyoruz. Bazen gelmeden direk anketi gönderiyorlar günlerce doldurmaya vakit bulamıyoruz sonrasında doldurmuş olmak için hızlıca dolduruyoruz. Bunun dışında ihtiyaç tespitine yönelik hiç bir şey yapılmıyor (Görüşmeci 8).

Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası'nda üst düzey yönetici ve Ankara İİMEK üyesi görüşmeci de kurulda onlara sunulan ihtiyaç analizlerinin ne kadar gerçeği yansıttığından emin olamadıklarını ifade ederek şunları eklemiştir:

İhtiyaç analizinin sonuçlarının bilimsel verilere dayanıp dayanmadığı tartışmalı. İŞKUR analiz yaptık, işyerlerini dolaştık şu kurslara ihtiyaç var diyor bizde onaylıyoruz ama bu kursa olan ihtiyaç hangi verilere dayanarak belirlendi bu belli değil. Mesela Çubuk'ta bir sanat okulu var orada şu kurs açılsın. Tamam da neyi nasıl ölçtünüz de orada o kursun açılmasına karar verdiniz. Ya il müdürün gece rüya gördün ya da birkaç kişi kahvede sohbet ederken niye böyle bir şey açmıyorsunuz dedi de bunun üzerine o kursun açılmasını öngördüler. Maalesef benim gördüğüm bu. İŞKUR'un tek tek işverenlerle görüşüp ihtiyaçları belirlemesi bana biraz yönetmelik üstünde kalıyor gibi geliyor. Bize İŞKUR'dan ya da il müdürlüğünden anketler geliyor işyerlerimize gönderiyoruz. Ama kimsenin anketleri çözecek zamanı ve enerjisi olmayabiliyor. Bu nedenle bu anketlerin hakiki olarak yapıldığını düşünmüyorum (Görüşmeci 31).

İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurullarının sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmeyen işgücü ihtiyaç analizlerine dayanarak verdiği kararlar sonucunda piyasanın

ihtiyacı olmayan mesleklerde kurslar açılabilir. Bir özel eğitim merkezinin genel müdürünün aktardığına göre;

Bakıyoruz İŞKUR sürekli manikür-pedikür, hasta bakımı, aşçılık kursları açıyor. Gerçekten Ankara'da senelerdir bitmeyen bir manikürcü ihtiyacı mı var? Herkes aşçı bulmak için çırpınıyor mu? Hiç sanmıyorum öyle olsa biz kursiyerleri kurs sonrasında işe yerleştirirken bu kadar zorluk çekmezdik. Piyasada ihtiyaç olmayan mesleklerde kurslar açılıyor sırf açılmış olsun diye kurs sayısını ve kursiyer sayısını yüksek göstermek için yapıyorlar (Görüşmeci 40).

Mesleki eğitim kurslarına ilişkin karar mercii ve kararları il düzeyinde bağlayıcı olan İİMEK'in karar alma sürecinin katılımcı yapısının kâğıt üzerinde kalması ve kursların yeterince sağlıklı yürütülemeyen ihtiyaç analizlerine dayandırılarak açılması mesleki eğitim kurslarının etkinliğini azaltmaktadır. Karar sürecinin yanı sıra kursların etkinliğini belirleyen bir diğer etmen uygulama şeklidir. Mesleki eğitim kursları neoliberal yaklaşımın özel sektörün kamuya göre daha etkin ve verimli hizmet sunumu gerçekleştirdiği varsayımından hareketle özel sektöre ihale edilerek gerçekleştirilmektedir. Kursların özel sektöre ihale edilerek düzenlenmesi sonucunda bazı yanlış uygulamalar ve suiistimler ortaya çıkmakta ve politikanın istenilen hedeflere ulaşamamasına yol açmaktadır.

İŞKUR, mesleki eğitim kursları düzenlerken iki yöntem kullanmaktadır; hizmet alımı yöntemi ve iş birliği yöntemi.¹² Hizmet alımı ve iş birliği yöntemiyle açılacak kurslar için hizmet sağlayıcılar; Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı eğitim ve öğretim kurumları, üniversiteler, özel öğretim kurumları ve özel eğitim işletmeleri, özel sektör işyerleri, kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, işçi, işveren, esnaf sendikaları, özel kanunla kurulan banka ve kuruluşları ve bunlara bağlı işyerleri ile iktisadi işletmeleri bulunan dernek ve vakıflar ve özel istihdam bürolarıdır. İŞKUR'un açtığı mesleki eğitim kurslarında, kursların hangi yöntemle açıldığı fark etmeksizin yüzde elli istihdam garantisi zorunluluğu bulunmaktadır. Bir başka ifade ile, İŞKUR'un açtığı kursların sonunda kursiyerlerin en az yüzde ellisinin işe yerleştirilmesi gerekmektedir.¹³ Bu zorunluluk hizmet sağlayıcının yerine getirmesi gereken bir sorumluluktur. İstihdam garantisi kapsamında, kursiyerlerin kurs sınav sonucunun açıklandığı

12. Bu çalışmada hizmet alımı yöntemiyle düzenlenen kurslara odaklanılmaktadır.

13. Aktif İşgücü Hizmetleri Yönetmeliği bu yasal zorunluluğa bazı istisnalar getirmektedir;

- İl müdürlüğüne tahsis edilen yıllık eğitim ödeneğinin yüzde beşi ile sınırlı olmak üzere kamu kurum ve kuruluşları (devlet üniversiteleri dahil) ve Anayasanın 135 inci maddesinde belirtilen kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile işbirliği yöntemi ile düzenlenen kurslarda istihdam oranı en az yüzde yirmi olarak uygulanır.
- İl müdürlüğüne tahsis edilen yıllık eğitim ödeneğinin bir başka yüzde beşi ile kamu kurum ve kuruluşları, devlet üniversiteleri ve Millî Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim ve öğretim kurumları ile işbirliği yöntemi ile düzenlenecek kurslarda istihdam taahhüdü aranmaz. Bu oranı iki katına çıkarmaya Genel Müdürlük yetkilidir.
- İl müdürlüğüne tahsis edilen eğitim bütçesinin yüzde beşini geçmemek üzere, sadece kamu kurum ve kuruluşları (devlet üniversiteleri dahil) ile Anayasanın 135 inci maddesinde belirtilen kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile hizmet alımı kapsamında istihdam taahhüt oranı en az yüzde yirmi olarak kurs düzenlenebilir.

tarihten itibaren en geç 30 gün içinde işe başlatılmak şartı ile 120 günden az olmamak üzere en az fiili kurs günü kadar istihdam edilmesi gerekmektedir.

İŞKUR hizmet alımı ve iş birliği yöntemi ile açılan tüm kurslarda kursiyerlere günlük zaruri gider ödemesi yapmaktadır.¹⁴ Ayrıca kursiyerlere Genel Sağlık Sigortası (GSS) ve İş Kazası ve Meslek Hastalıkları Sigortası yapılmaktadır. Hizmet sağlayıcılara yapılan ödemeler, iş birliği yöntemiyle düzenlenen kurslar için sadece eğitici ücreti ve eğitim sırasında kullanılacak temrinlik malzeme ücretlerini kapsarken, hizmet alımı yöntemiyle düzenlenen kurslar için kursiyer başı ders saat maliyeti üzerinden hesaplanan hak ediş ödemesini kapsamaktadır. Hak ediş ödemesi, kursla ilgili her türlü maliyeti kapsamaktadır. Hizmet alımı yöntemiyle açılacak kurslar Kamu İhale Kanunu'na göre doğrudan temin usulü ile yapılmaktadır. İŞKUR Aktif İşgücü Hizmetleri Daire Başkanlığı'nda üst düzey yönetici olan görüşmecinin aktardığına göre;

Hizmet alımı yapmak için ihaleye çıkıyoruz. Kamu ihale kanunu kapsamında doğrudan temin imkânımız var. Şartları uyan firmalar, tekliflerini sunuyorlar. Teminat usulü uygulanıyor. Belli kriterler var mevzuatta belirlenmiş. Teknik şartları geçenler, mali şartları da geçtikten sonra nihai bir sıralama yapıyor. Uygun kaç firma varsa firmaların kontenjanlarına göre kursiyer gönderiyoruz. Yüklenici firmalar eğitim veriyorlar. Biz onlara kursiyer başı ders saati maliyeti üstünden ödeme yapıyoruz. Tekliflerini verirken verdikleri birim fiyat üzerinden ödeme yapıyoruz. Bunun içerisinde eğitimle ilgili her şey var. Biz onun detaylarıyla ilgilenmiyoruz, eğitici gideri, malzeme maliyeti vs. gibi. Biz anahtar teslim iş istiyoruz ve hizmet sağlayıcıdan mevzuatta belirtilen oranda kursiyeri işe sokmasını istiyoruz (Görüşmeci 18).

İŞKUR'un mesleki eğitim kurslarının finansmanı 2009 yılında açıklanan İkinci İstihdam Paketi'nden itibaren İşsizlik Sigorta Fonu'ndan karşılanmaya başlanmıştır. 2009'dan önce daha çok Dünya Bankası ve Avrupa Birliği'nden sağlanan finansman ve İŞKUR'un kendi bütçesi ile açılan kurslar, 2009 sonrasında tamamen İşsizlik Sigorta Fonu tarafından finanse edilmeye başlanmıştır. İşsizlik Sigorta Fonu'nun kullanılmasıyla birlikte açılan kurs ve kursiyer sayısında ciddi oranlarda artışlar olmuştur. 2007 yılında açılan kurs sayısı 874 iken bu sayı 2009 yılında 7240'a, 2014 yılında ise 33064'e çıkmıştır.¹⁵

Mesleki eğitim kurslarının hizmet sağlayıcıları arasında en büyük payı özel sektör hizmet sağlayıcıları oluşturmaktadır (Görüşmeci 18). Özel sektörün mesleki eğitim kursları alanındaki başat konumu İŞKUR tarafından tercih edilen bir durumdur çün-

14. Kursiyerlere, en az yüzde elli istihdam garantili kurslarda 45 TL, eğer istihdam garantili kurs sanayi mesleğindeyse 70 TL, Uçak Bakım Teknisyeni (Gövde-Motor) mesleğinde düzenlenmişse 75 TL ödenmektedir. İstihdam garantisiz kurslarda her koşulda 35 TL ödenirken geleneksel meslek kapsamında açılan mesleki eğitim kurslarında ise her koşulda 45 TL ödeme yapılmaktadır.

15. İŞKUR Yıllık Faaliyet Raporları, 2007-2014

kü 1980'lerden itibaren tüm dünyada egemen olmaya başlayan neoliberal politikalar kapsamında devlet kamu hizmet sunumundan çekilmekte ve özel sektörün hizmet sunumundaki rolü artırılmaktadır. Bu politikaların arka planında neoliberal yaklaşımın devletin ekonomiye müdahalesinin ve kamu hizmet sunumunun hizmet kalitesini düşürdüğü ve kamu kaynaklarının israfına yol açtığı iddiası yer almaktadır. Özel sektörün kamu sektörüne göre daha etkin ve verimli olduğu düşüncesinden hareketle devletin hizmet sunumundan çekilerek hizmet sunumunun özel sektöre ihale edilmesi önerilmektedir (Ataay, 2007). Neoliberal yaklaşıma uygun olarak Türkiye'de de İŞKUR, mesleki eğitim kurslarını kendisi açmak yerine kursları özel sektöre ihale ederek açmaktadır. İŞKUR'un bu konudaki bakış açısını, Aktif İşgücü Hizmetleri Daire Başkanlığı'ndan bir uzman şu şekilde aktarmaktadır:

Kamu kaynaklarını daha etkin ve verimli kullandığı için özel sektör tercih sebebi çünkü özel sektörün içinde bulunduğu rekabet ortamı daha verimli, daha etkin daha kaliteli sonuçlara ulaşmayı sağlıyor. Özel sektör kâr amacı güttüğü için daha avantajlı, mesleki eğitim kurslarının gerçekleştirilmesinde daha etkin, daha verimli bu nedenle özel sektörün kursların gerçekleştirilmesinde ağırlığı daha fazla (Görüşmeci 20).

Mesleki eğitim kurslarının uygulama sürecine bakıldığında, kursların büyük çoğunluğunun özel sektör tarafından yürütülmesinin kursları daha etkin ve verimli kılmadığı, bu anlamda da neoliberal yaklaşımın özel sektörün hizmet sunumunda daha etkin ve verimli olduğu iddiasının uygulamada yanlışlandığı, dahası hizmet sunumunun özel sektöre ihale edilmesinin kursların işlevsizleşmesine ve kamu kaynaklarının israfına yol açtığı görülmektedir. Bu durumun en temel nedeni, özel sektör hizmet sağlayıcılarının mesleki eğitim verme hizmeti dışında kursiyerlerin seçimi, kurs sonunda işe yerleştirilmeleri ve yönetmelikte belirtilen süre boyunca istihdam edilmelerini sağlama zorunluluklarının bulunmasıdır. Bu dört işlevin yerine getirilmesi farklı faaliyet alanları arasında koordinasyon ve özel bir uygulama kapasitesi ve yetki gerektirmektedir. Fakat özel sektör hizmet sağlayıcıları bu işlevlerin yerine getirilmesi için gerekli kapasite ve yetkilerden yoksun oldukları için özel sektöre ihale edilen kursların uygulama sürecinde kilitlenmeler ortaya çıkmaktadır. Alan araştırmasının sonuçlarına göre bu durum, hizmet sağlayıcıları yanlış uygulama ve suiistimallere iterek etkin ve verimli olmayan sonuçlara neden olmaktadır. Ek olarak İŞKUR'un kursların uygulama sürecini yeterli şekilde denetleyememesi, ihale sisteminin uygulamada sağladığı esneklikle birleştiğinde yanlış uygulamaların ve suiistimallerin ortaya çıkışına elverişli ortam hazırlamaktadır.

Mesleki eğitim kurslarına katılacak kursiyerlerin seçimi özel sektör hizmet sağlayıcılarının sorumluluğuna bırakılmaktadır. Aktif İşgücü Hizmetleri Dairesi Başkanlığı'nda üst düzey yönetici olan görüşmecinin aktardığına göre, bu konuda hizmet sağlayıcılara yardımcı olmak için kuruma kayıtlı işsizlere kurslar hakkında mesaj gönderilmektedir. Görüşmecinin kendi ifadesi ile "kurslar için

İŞKUR'a kayıtlı işsizlere mesaj gönderiyoruz ama bizim asıl istediğimiz hizmet aldığımız yerlerin kursiyer bulması" (Görüşmeci 18). Özel sektör hizmet sağlayıcıları ile yapılan görüşmeler, İŞKUR'un bu konuda hiç yardımcı olmadığını çünkü İŞKUR'un bilgi sistemlerinin sürekli güncellenmemesi nedeniyle kayıtlı işsizlere ulaşma konusunda ciddi sıkıntıları bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bir özel eğitim merkezi müdürü şunları aktarmaktadır:

İŞKUR güya kendine kayıtlı işsizlere mesaj gönderiyor ama sistemi ölü bir kişi bile gelmiyor. Ben bu işi 4 yıldır yapıyorum 1 kişi bile gelmedi. İŞKUR örneğin biz 100 tane kursiyer alacaksak 300 kişiye mesaj atıyor. Ama 300 kişinin çalışmak isteyip istemediğini, belki zaten işe girdiğini bilmiyorlar. Örneğin ben İŞKUR'a kayıt olmuştum yıllar önce kaç yıldır kendi işletmem var ama hala bana mesaj atıyor İŞKUR şurada şu kursumuz var katılmak ister misiniz diye. Sistemleri problemli. İŞKUR ayrıca kendi sitesinde ilana da çıkıyor şöyle bir kurs açılacak diye ama hiç gelen olmuyor (Görüşmeci 33).

Kursiyer seçiminin hizmet sağlayıcılarının sorumluluğuna bırakılması ve İŞKUR'un kuruma kayıtlı kişilere ulaşma konusunda çok fazla yardımcı olmaması hizmet sağlayıcıları kendi imkânlarıyla çevrelerinden kursiyer bulmaya yöneltmektedir. Bu nedenle 'kursiyer seçimi' süreci 'kursiyer bulma' sürecine dönüşmektedir. Hizmet sağlayıcılar, düzenledikleri kurslar için alacakları hakkedışı tam alabilmek için sözleşmede anlaştıkları sayıda kursiyeri bulmak zorundalar. Bir özel eğitim merkezinin sahibi olan görüşmeci şunları ifade etmektedir:

Kursiyerleri kendimiz kendi çevremizden buluyoruz sonra da İŞKUR'a kayıt ettiriyoruz ve kursa kayıt ediyoruz. Yani İŞKUR'a zaten kayıtlı olan işsizlerden kursa katılan olmuyor. Kurs aslında kuruma kayıtlı işsizlere nitelik kazandırmak için açılıyor gibi görülüyor ama kursiyeri biz dışarıdan bulup kayıt ettiriyoruz (Görüşmeci 33).

Kuruma kayıtlı işsizlere ulaşma konusunda yaşanan sıkıntılar nedeniyle kursiyer bulma konusunda zorlanan hizmet sağlayıcılar iş aramayan, kursa ihtiyacı olmayan kişileri de kurslara kayıt etmektedir. Özellikle kursiyer bulmayı kolaylaştırmak için kursiyer olma yaş aralığını çok genişletmektedirler. İŞKUR kursiyer olmak için gerekli yaş aralığının alt sınırını belirlerken (15 yaş), üst sınırı belirleme yetkisini hizmet sağlayıcılara bırakmıştır. Özel sektör hizmet sağlayıcıları, kursiyer sayısı üzerinden para kazandıkları için daha kolay kursiyer bulabilmek için yaşlı kişileri kursiyer olarak kayıt ettiklerini ifade etmektedirler. Bir görüşmecinin aktardığına göre;

İŞKUR bize kursiyer bulma konusunda hiç yardımcı olmadığı için kursiyer bulamıyoruz. Kursiyer bulmak çok zor çünkü kimse ara eleman olarak çalışmak istemiyor. Gelip de hasta bakım ve refakatçi kursuna

katılmak istemiyor. Bizde kursiyer bulmak için mecburen çevremizde-ki yaşlı kişileri kursa kayıt ediyoruz. 50 yaşından büyük kişiler geliyor kurslarımıza. Bizim kasiyer yetiştirme kursunda 59-60 yaşında kursiyerlerimiz var (Görüşmeci 33).

Özel politika gerektiren grup olarak kabul edilen gençlerin istihdam edilebilirliklerini artırarak genç işsizliği sorununu çözmeyi hedefleyen İŞKUR'un mesleki eğitim kurslarının yaş aralığının üst sınırını belirlememesi ve İŞKUR'a kayıtlı gençleri kurslara yönlendirmemesi mesleki eğitim kurslarının istenilen hedef nüfusa ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Genç işsizliği ile mücadele konusunda yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Ankara Sanayi Odası'nda üst düzey bir yönetici olan Ankara İİMEK üyesi görüşmeci İŞKUR'un bu durumdan esasen şikayetçi olmadığını çünkü kurumun tutturması gereken performans kriterlerinin açılan kurs sayısı ve kursiyer üzerinden belirlendiğini, gençlerle sınırlandığında kursiyer bulmanın zor olmasının İŞKUR'un performans kriterlerini tutturmasını zorlaştırdığını ifade ediyor. Kendi sözleri ile;

Kursların hemen hepsinde hizmet sağlayıcılar kursiyer bulmak için asgari kriterleri tercih ediyorlar. Kursiyer üstünden para kazandıkları için kursiyer bulmak çok önemli. Bu yüzden işsiz olsun yeter diyorlar. Mesela yaş kriteri koysa, kursiyer bulmak zorlaşacak belki de kontenjanını dolduramayacak. İŞKUR'da yıllık performans kriterlerini sağlayamıyor bu nedenle eğitim yerlerinin kriter koymamasından İŞKUR şikayetçi değil. Bu şekilde kursiyer sayısını artırmış ve performans kriterini tutturmuş oluyor. Bu nedenle kriter belirlenmiyor, hizmet sağlayıcı da İŞKUR'da yeter ki işsiz olsun diyor. Ama böyle olunca gençlerin istihdamını artırma düşüncesi hayal oluyor (Görüşmeci 26).

Hizmet sağlayıcıların, hak ediş ödemelerini tam alabilmek için kursiyer bulma zorunluluklarının yanı sıra kursiyerlerin kursa devamını sağlama zorunlulukları da bulunmaktadır. Bu durumu, İŞKUR'la mesleki eğitim kursu düzenleyen bir yemek şirketinin insan kaynakları müdürü şu şekilde açıklamaktadır:

Belli bir oranda kursiyer sayınızın hiç azalmaması gerekiyor. Örneğin 100 kişi geldiyse %70'in devam etmesi gerekiyor. Kurs süresinde kursiyer sayısı azalırsa dışarıdan yine kursiyer alıp sayıyı tutturmanız gerekiyor. Kurs bitiminde hak ediş alabilmemiz için bunlar şart. Eğer bu şartları sağlayamazsak hak ediş de alamıyoruz para cezası da var. Ayrılan kursiyerin yerine sürekli yenisini bulmak zorunda kalıyoruz İŞKUR'un yönlendirdiği kursiyer neredeyse hiç yok (Görüşmeci 12).

Kursu bırakan kursiyerler yerine sürekli kursiyer bulmak zorunda kalan hizmet sağlayıcılar kursiyer bulma konusunda daha da esnek davranmaya başlamaktadır. Özel sektör hizmet sağlayıcısı bir görüşmeciye göre;

Kursiyer bulma konusunda çok zorlanıyoruz. İŞKUR'dan kursiyer gelmeyince kontenjanlarımızı eş dosttan, çevremizden bulduğumuz kursiyerlerle dolduruyoruz. Öbür türlü hak ediş ödememizi tam alamıyoruz. Sadece kayıt etmek de yetmiyor bu kursiyerler kursa devam etmek zorundalar paramızı alabilmemiz için. Biz ancak kursiyeri 55-60 yaşındaki yaşlı kişilerden bulabiliyoruz (Görüşmeci 32).

Kursiyerlerin yaş aralığının geniş tutulmasının yanı sıra iş aramayan, kurs sonrası çalışmayı düşünmeyen, meslek kazanmak ya da nitelik ve becerilerini geliştirme amacı taşımayan kişiler kurslara kayıt ettirilmektedir. Görüşülen hizmet sağlayıcıların büyük çoğunluğu genellikle ev hanımlarının ve hali hazırda iş aramayanların kursa kayıt edildiğini ifade etmektedir. Dünya Bankası (2013) tarafından mesleki eğitim kurslarına yönelik yapılan etki analizi, bu durumu doğrular niteliktedir. Araştırma, kursiyerlerin çalışmaya gönüllü olmadıklarını bu nedenle kurs sonrası iş aramadıklarını ya da yapılan iş tekliflerini kabul etmediklerini ortaya koymaktadır. Görüşmeciler, kurslara katılan kursiyerlerin amaçlarının beceri ve vasıflarını artırmak değil günlük verilen ücreti almak olduğunu dile getirmektedir:

Kurslara gerçekten iş arama amacıyla olup İŞKUR'a kayıt yaptıranlardan çok çevremizde bulabildiğimiz ev kadınları geliyor. O yüzden kursiyerlerin çoğu kadın oluyor. ...Kursa 50-60 yaşına kadar hiç çalışmamış ev kadınlarını kayıt ediyoruz. Bu kadınlar kurstan sonra çalışır mı? Çalışsa bile kim işe alır o ayrı da zaten çalışma amacı yok. Bu kadınlar günlük 20 TL'den ayda 400 TL'yi alınca hayır duası ediyorlar yine kurs açarsan çağır diyorlar ama kurs sonrasında çalışmıyorlar. Kursiyerlerin %95'i kurstan sonra çalışmıyorlar zaten çalışmak için gelmiyorlar ki tek dertleri günlük verilen 20 TL'yi almak. Çalışan %5 de kursa çalışmak için gelmediği halde sonrasında madem geldik sertifika aldık bari çalışalım diyor (Görüşmeci 33).

Kurslara katılanların %98'i çalışmak için gelmiyor. 3 senedir sürekli İŞKUR'un kurslarını açıyoruz kursiyerlerin neredeyse hepsi günlük verilen 20 TL için geliyor ve sonrasında çalışmıyorlar. Genelde ev kadınları geliyor. 200 kişilik açılış kursumuz sonrası sadece 4-5 kişi çalıştı. Gerçekten çalışmak isteyenler gelmiyorlar. Genelde yaşlılar geliyor çünkü yaş aralığını daraltırsanız kursiyer bulamıyorsunuz (Görüşmeci 32).

Kursiyerlerin çoğunlukla çalışma amacı taşımayıp olması, hizmet sağlayıcıların istihdam garantisi kapsamında zorunlu oldukları kursiyerleri işe yerleştirme işlevini de zorlaştırmaktadır. Yani hizmet sağlayıcılar tarafından kursiyer bulma zorunluluğunu aşabilmek için kurs sonrası çalışmak istemeyen kişilerin kurslara kaydedilmesi yerine getirmek zorunda oldukları istihdam zorunluluğu işlevini zorlaştırmaktadır.

Bu durum hizmet sağlayıcıları istihdam garantisi sağlayabilmek için yanlış uygulamalara yönlendirmekte ve suiistimaller ortaya çıkmaktadır. Yönetmelikte istihdam garantisi zorunluluğu yüzde 50 olarak belirlenmişse de ihale sistemindeki yoğun rekabet, hizmet sağlayıcıları istihdam garantisi oranını artırmaya sevk etmektedir. Aktif İşgücü Hizmetleri Dairesi'nde üst düzey yönetici olan görüşmeciye göre;

Hizmet alımı ihalelerinde rekabet çok yoğun, ihaleye o kadar çok firma giriyor ki aralarından ayrılmak için firmalar %80'lere varan istihdam garantisi veriyorlar. Çok büyük risklere giriyorlar (Görüşmeci 18).

Bir özel eğitim merkezinin müdürü olan görüşmeci ise şunu ifade etmektedir:

Kurs açabilmek için en az %50 istihdam garantisi vermeniz gerekiyor ama yukarı doğru ucu açık. Biz genelde %100'e yakın istihdam garantisi veriyoruz çünkü ihaleyi kazanmak zor. Rekabet yüksek (Görüşmeci 22).

Hizmet sağlayıcılar, yüzde yüze varan istihdam garantisini sağlayabilmek için kursiyerleri kişisel bağlantıları olan işyerlerinde istihdam etme ve çoğunlukla yasal istihdam süresi (120 günden az olmamak şartıyla kurs süresi kadar) sonunda istihdamlarına son verme yolunu seçmektedir. Kursiyerleri istihdam edecek işyerleri bulamadıkları veya kursiyerlerin çalışmak istemediği durumlarda istihdam zorunluluğunu yerine getirebilmek için bazı işyerleriyle anlaşarak kursiyerlerin sigorta girişlerini yaparak o işyerlerinde istihdam ediliyorlarmış gibi göstermektedirler. Bir görüşmeci şunları aktarmıştır:

Biz artık İŞKUR'un taşeron firması gibi buradan mezun ettiğimiz kursiyerlere iş arıyoruz. Artık bizi istihdam bürosu gibi biliyor insanlarda işyerleri bizi arıyor şu özellikte eleman arıyoruz elinizde var mı diyorlar. Aşçı, garson biraz daha kolay yerleşiyor ama yerleşemeyen gruplar oluyor o gruplar bizim için baya sıkıntı oluyor. Örneğin muhasebe yardımcısı zor yerleştiriliyor. İstihdam garantisi bize o kişinin 120 gün sigorta primini ödeyeceksin diyor. Bizde ne yapıyoruz 4 ay bir tanıdığın yanına veriyoruz. Çalışıyor ya da çalışmıyor bizde sigortasını ödüyörüz. 4 ay sonra çıkışını yapıyoruz. ...Herkesin tanıdığı şirketler var, oradan girişlerini yaparlar 4 ay sonra da çıkışlarını yaparlar. İŞKUR'a işe giriş belgelerini götürüyoruz, orada TC kimlik numarasından kontrolünü yaparlar sadece 120 günü dolmuş mu diye bakarlar (Görüşmeci 33).

Bir başka görüşmeci ise şunları ifade etmektedir:

Biz özel eğitim kurumu olduğumuz için kendi bünyemizde istihdam edemiyoruz bu nedenle çevremizdeki, tanışımız firmalarla şu nitelikte kursiyerimiz var diyerek anlaşıyoruz ve onlarda istihdam garantisi sağlıyoruz kursiyerlerimize. Ama kursiyerler çalışmak istemiyorlar. Bu yüzden sigorta girişlerini yapıp çalışıyormuş gibi gösteriyoruz. Yasal süre bitince çıkışlarını yapıyoruz (Görüşmeci 32).

Kursiyerler, çoğunlukla işe girme ve çalışma amacı taşımadığı için fiilen çalışmadıkları halde çalışıyormuş gibi sigorta girişlerinin yapılmasını kabul etmektedir. Bir yemek firmasının insan kaynakları müdürü olan görüşmecinin ifadesiyle;

İŞKUR kursiyerlerini işe alıyoruz tanıdığımız firmalar istihdam zorunluluğunu yerine getirsin diye ama kursiyerler siz bizim sigortamızı yatırsın biz çalışmayalım diyorlar. Ben prim günüm dolsun istiyorum diyor. Sen sigorta yap bana ücret ödeme sende kotanı doldur diyor eğitim firmasına (Görüşmeci 7).

Kursiyerleri istihdam edecek tanıdık işyeri bulmakta zorlanan hizmet sağlayıcılar ise özel sektör işyerleriyle kursiyerleri çalışıyormuş gibi göstermek için belli bir ücret ödeyerek anlaşılmaktadır. Yani hizmet sağlayıcılar, kursiyerlerin sigorta girişlerini bu işyerleri üzerinden yaparak yasal süre boyunca primlerini yatırmaktadır. Bunun karşılığında da işyerlerine belli ödemeler yapmaktadır. Hizmet sağlayıcılar, işyerleriyle geliştirdikleri bu enformel bağlantılar sayesinde istihdam zorunluluklarını yerine getirirken işyerleri için de bir rant elde etme imkânı ortaya çıkmaktadır. Bir yemek firmasının sahibi olan görüşmeci şunları aktarmaktadır:

X eğitim kurumunun sahibiyle çok eskiden birbirimizi tanırız. Eşiy-le de çok iş yapıyoruz. Yıllardır İŞKUR kursları açar. Aşçılık kurslarını bitiren kursiyerleri benim firmamda işe sokuyoruz ama sürekli alım yapamayabiliyorum bu durumlarda sadece sigortasını yapıyoruz sanki çalışıyormuş gibi bütün primleri o ödüyor. 4 ay sonra çıkışını yapıyoruz. Gerçekten işe soktuğumuz kursiyerlerde çalışmak pek istemiyorlar aralarından 3-4 kişi anca devam ediyor gerisinin çıkışını da yine 4 ay sonra yapıyoruz. ...Biz çok eski ahbab olduğumuz için aramızda para söz konusu olamaz ama diğer kursları için tanıdık firma bulamadığı için para vererek işe soktuğunu biliyorum. Mecburen ne yapsın yani muhasebeci kursu var, kasiyer kursu var hepsini işe sokacak yer bulmak kolay değil ki. Karşıdaki şirket de bir miktar para kazanmış oluyor sonunda alan memnun satan memnun oluyor. Kursiyerler çalışmak hevesinde olmadığı için onlarda memnun en azından 4 ay da olsa sigortaları yatırılıyor hem de çalışmadan (Görüşmeci 9).

Ayrıca hizmet sağlayıcılar, işyerlerine belirli bir ücret ödeyerek kursiyer işe yerleştirmenin yanı sıra kendilerine bağlı paravan şirketler kurarak kursiyerlere bu şirketler üzerinden sigorta girişi yaparak da istihdam zorunluluklarını yerine getirmeye çalışmaktadır. Gıda sektöründeki bir işletmenin insan kaynakları müdürünün sözleriyle;

Özel eğitim firmalarının istihdam etme zorunluluğu var bazen bize de geliyorlar işçi arıyor musunuz diye. Ama işe yerleştirmeleri çok zor çünkü tek tek firmaları nasıl gezsinler de işçi arayan yerleri tespit etsinler. Her işveren İŞKUR'a açık işlerini bildirmediği için İŞKUR'dan

da yardım alamazlar. Bu yüzden paravan şirketler kuruyorlar başka birilerinin üstüne ve o şirketlerde istihdam garantisini yerine getirmeye çalışıyorlar ben öyle çok şirket biliyorum. Birçoğunda sadece sigorta girişlerini yaptıklarını duydum (Görüşmeci 14).

İstihdam zorunluluğu kapsamında kursiyerlerin yasal olarak 120 günden az olmamak şartıyla kurs süresi kadar istihdam edilmeleri gerekmektedir. Hizmet sağlayıcıların, kursiyerlerin bu süre içerisinde işten ayrılıp ayrılmadığını kontrol etmesi ve işten ayrılan kursiyer olursa o kursiyerlere yeni işyerleri bulması veya başka bir kursiyeri işten ayrılan kursiyer yerine işe yerleştirmesi gerekmektedir. Kursiyerlerin iş bırakma veya işten çıkarılma durumlarına bakıldığında işgücü devir hızının çok yüksek olduğu görülmektedir. Bir yemek firmasında insan kaynakları müdürü olan görüşmeci bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Kursiyerler genellikle çalışmak istemiyorlar. Ya da işten çok fazla şey bekliyorlar. Gelen kişi 3 aylık kurs sonucunda 5 yıldızlı bir otelin mutfağında aşçı olacağını düşünüyor. Ama sonuçta verilen işi beğenmiyor, ücreti beğenmiyor. Bir süre sonra işi bırakıyor. Kurs sonrasındaki minimum çalıştırma zorunluluğu onu bağlamadığı için bırakıp gidiyor. Ama bizi bağlıyor bizim istihdam garantisini 120 gün sağlamamız gerekiyor. O nedenle onun yerine benim başka bir kursiyeri bulup istihdam etmem gerekiyor. Bu nedenle kursiyer yetiştirmek değil onları istihdam edebilmek önemli ama bu da bu şartlarda çok zor (Görüşmeci 7).

Kursiyerlerin yasal süre boyunca istihdam edilmesi sağlamak ve takip etmek hizmet sağlayıcıları zorladığı için kursiyerleri sadece sigorta primlerini ödeyerek çalışıyor gibi göstermek hizmet sağlayıcılar tarafından tercih edilmektedir. Bir özel eğitim merkezinin müdürü olan görüşmeci şunları aktarmaktadır:

Kursiyerleri işe sokmakla da olmuyor ki bir de en az kurs süresi kadar istihdam edilmelerini sağlamamız gerekiyor. İşe yerleştiriyoruz bir zaman sonra işi bırakıyor ya da lakayt davranıyor ve işten atılıyor. Biz tek tek işe yerleştirdiğimiz firmaları takip ediyoruz. Ayrılan olunca tekrardan kursiyerlere ulaşmaya çalışıyoruz. Çoğuna ulaşamıyoruz ya da çalışmak istemiyor. Ama ben bu süreyi tamamlamak zorundayım. Kursiyer bunu düşünmüyor ki. Yoksa hem hakkedişimi alamıyorum hem de istihdam sağlayamadığım için cezalı duruma düşüyorum. O yüzden çalışmadan sadece sigortalarını yapıp süre bitene kadar çalışıyormuş gibi göstermeyi tercih ediyoruz. Onlarla mı uğraşacağız (Görüşmeci 33).

Benzer şekilde bir yemek firmasının sahibi olan görüşmeciye göre;

X eğitim kurumuna işe yerleştirme de yardım ediyoruz ama bir süre sonra kursiyerlerden bazıları işi bırakabiliyor. Başka iş buldum diye 50 TL fazla veren bir yere gidebiliyor. Ya da işe gelmiyor, geç geliyor işi

doğru düzgün yapmıyor. Biz catering işi yapıyoruz işimiz sürekli zamana karşı bir okulun öğle yemeğini yarım saat geç götüremezsiniz. O durumlarda işine son veriyoruz. Böyle olunca yerine X kurumunun hemen birini bulması gerekiyor. Bulduklarını biz beğenmeyebiliyoruz ya da çoğu çalışmak istemiyor. Çok zorlandıkları zamanlar oluyor böyle olunca bir kursiyerle anlaşıyorlar ve sadece sigorta girişini yapıp kalan süreyi doldurmaya çalışıyorlar (Görüşmeci 9).

Hizmet sağlayıcıların istihdam zorunluluğunu yerine getirme noktasında yö-neldikleri yanlış uygulamalar ve ortaya çıkan suiistimler konusunda İŞKUR be-lirli yaptırımlar uygulamaya çalışsa da fiili durum denetim ve kontrollerin yeterli olmadığını ortaya koymaktadır. İŞKUR, kursiyerleri fiilen çalıştırmadıkları halde sigorta primlerini ödeyerek istihdam edilmiş gibi gösteren işletmelere yakalan-maları durumunda ceza kesmektedir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı müfet-tişlerince 33 ilde şüpheli 121 firmanın düzenlediği 224 kursta yapılan incelemeler sonrasında firma ve kuruluşların taahhüt ettikleri istihdam zorunluluklarını yerine getirmiş gibi gösterebilmek için fiili olarak çalışmadıkları halde kursiyerleri her-hangi bir iş yerinde sadece sigortalı gösterdikleri, maaş ödemiş gibi sahte bordro vb. evrak düzenleyerek haksız kazanç sağladıkları tespit edilmiştir (Ongun Haber, 2014). Mesleki eğitim kurslarının uygulama sürecinde ortaya çıkan sahte istihdam olarak kavramsallaştırılan bu suiistimler İŞKUR'un mesleki eğitim konusunda ağırlığı işbaşı eğitim programlarına vermesine neden olmuştur (Yıldız, 2016: 263). Mesleki eğitim kursları ve kursiyer sayıları 2015 yılından itibaren azalmaya başla-mıştır ve işbaşı eğitim programlarının toplam aktif istihdam programları içerisindeki payı artmıştır. 2015 yılında 7668 mesleki eğitim kursu açılırken 169,402 kursiyer yetiştirilmiştir. 2018 yılında ise açılan mesleki eğitim kursu sayısı 3214 olurken kursiyer sayısı 63,457 olmuştur. 2014 yılında toplam işbaşı eğitim programı sayısı 16987 iken katılımcı sayısı 59,456 olmuştur. Program sayısı 2018 yılında 69710 olur-ken bu programlara toplam 243,986 kişi katılmıştır.¹⁶ Görüşmeciler sahte istihdam uygulamalarının devam ettiğini sadece İŞKUR'un kontrollerinin biraz daha artırıl-masıyla çözülemeyeceğini dile getirmektedir. Bir görüşmeci şunları aktarmıştır:

2014'den beri İŞKUR bu konuda biraz daha sıkı davranıyor ama yine de kursiyerleri yerleştirdiğimiz işyerlerine falan gerçekten çalışıyor mu diye bir denetim yok. Sadece belgeler daha sıkı kontrol ediliyor. Onun dışında aynı tas aynı hamam. Bu yıl [2019], yine kursiyerleri işe sokmak için kardeşimin arkadaşının yemek şirketiyle anlaştık orada çalışıyor göstereceğiz (Görüşmeci 41).

İŞKUR, sahte istihdamın önlenmesi konusunda yeterli kontrol ve denetimle-ri sağlayamadığı gibi istihdam zorunluğunun yasal süresi sonunda kursiyerlerin istihdam durumlarını da takip etmemektedir. Başka bir ifade ile, İŞKUR sahte

16. İŞKUR Yıllık Faaliyet Raporları, 2014-2019

istihdamın en önemli göstergelerinden biri olan yasal süre sonunda toplu işten çıkarmalarla ilgilenmemektedir. Aktif İşgücü Hizmetleri Dairesi'nde üst düzey yönetici olan görüşmeci bu konuda şunları ifade etmektedir:

Program bittiği zaman kursiyerler kontrol ediliyor, yüz yirmi gün istihdam edilmişler mi diye. Bu zamana kadar bu sürenin sonunda istihdam edilip edilmediklerini, işten çıkarılıp çıkarılmadıklarını takip etmedik (Görüşmeci 18).

Kursiyerler çalışmadan çalışıyor gibi gösterildikleri için çoğunlukla yasal süre sonunda toplu olarak işten ayrılmış gözükmektedirler. Bir özel eğitim merkezinin sahibi olan görüşmeciye göre "İŞKUR'a sigorta başlama belgeleri götürünce 120 gün dolmuş mu diye bakarlar. 121. gün neden tüm kursiyerler toplu bir şekilde işten çıkmış diye sormazlar bile" (Görüşmeci 33). Bu durumun İŞKUR'un tutturması gereken performans kriterlerinin yasal süre sonrasındaki istihdama ilişkin olmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Metal Sanayicileri Sendikası'nda üst düzey yönetici ve Ankara İİMEK'te temsilci olan görüşmeci şunları ifade etmektedir:

Kursa katılan bu insanların ne kadarı bir yıldır hala istihdam ediliyor özellikle yasal zorunluluk olan asgari istihdam süresinden sonra kaç kişi hala istihdam ediliyor, bu süre dolduktan sonra bir gün daha sigortası devam eden adam var mı bunların ölçümü yapılmıyor. İŞKUR tutturması gereken performansla bakıyor sadece (Görüşmeci 31).

Yasal süre sonunda kursiyerlerin istihdam edilip edilmediklerinin takip edilmesi mesleki eğitim kurslarının orta ve uzun vadedeki istihdam üzerindeki etkilerinin tespit edilmesini de zorlaştırmaktadır. Özellikle iş piyasasına girmekte güçlük çeken ve çoğunlukla düşük ücretli, güvencesiz, esnek işlerde istihdam edilen gençlerin istihdam garantisi süresi sonrasında çalışıp çalışmadıklarının tespit edilmesi özel bir önem taşımaktadır. Genç kursiyerlerin fiilen çalışmadıkları halde sigorta primlerinin yatırılarak fiilen çalışıyor gibi gösterilmeleri ya da yasal süre sonunda işten çıkarılmaları genç işsizliği ile mücadeleye bir katkı sağlamamaktadır.

Sonuç

Gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeleri ilgilendiren en önemli ekonomik ve toplumsal sorunlardan birisi olan genç işsizliği ile mücadele yöntemleri ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte temelde gençlerin istihdam edilebilirliklerinin artırılmasının hedeflenmesi noktasında ortaklaşmaktadır. Bu ortaklaşmanın arkasında yatan temel neden işsizliğin özelde genç işsizliğinin temelinde beceri uyumsuzluğunun yattığı varsayımdır. Bu varsayımdan hareketle piyasada talep edilen beceri, yetenek ve niteliklerin kazandırılması yoluyla gençlerin istihdam edilebilirliklerinin artırılacağı ve işsizlik sorununun çözüleceği düşünülmektedir. Bu çer-

çevrede aktif istihdam politikaları genç işsizliği ile mücadelenin en önemli araçları olarak ön plana çıkmaktadır. Özellikle mesleki eğitim kursları beceri uyumsuzluğu sorununun aşılması noktasında en önemli aktifleştirme stratejisi olarak yaygınlaştırılmaktadır. Fakat yapılan araştırmalar mesleki eğitim kurslarının istihdam üzerinde neredeyse hiç etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Türkiye’de de İŞKUR tarafından uygulanan mesleki eğitim kurslarının etkinliğini inceleyen çalışmalar kursların istihdamı artırma konusunda istatistiksel olarak önemsiz ya da ihmal edilebilir bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada mesleki eğitim kurslarına büyük kamusal kaynaklar aktarılmasına rağmen kursların her geçen gün artan ve genel işsizlik oranlarının çok üzerinde seyreden genç işsizliği ve ne istihdamda ne eğitimde bulunan yüksek genç sayısını azaltma konusunda yeterli başarıyı sağlayamamasının temel nedenleri analiz edilmektedir. İlk olarak mesleki eğitim kurslarının dayandığı temel varsayım tartışmalıdır. Ulusal İstihdam Stratejisi gibi temel politika metinlerinde genç işsizliğinin temelinde beceri uyumsuzluğu ve mesleksizliğin yattığı iddia edilmektedir. Böyle bir yaklaşım kapitalizmin içsel bir unsuru olan işsizlik olgusunun ekonomik sistemle ilişkisini gizleyerek işsizliği bireysel bir piyasaya dahil olamama sorununa indirgemektedir. Dolayısıyla ortaya konulan mücadele yöntemi de bireysel düzeyde genç işsizlerin istihdam edilebilirliklerinin artırılmasına yönelik mesleki eğitim programlarının yaygınlaştırılması olmaktadır. İşsizliğin kapitalist sistemle ilişkisini yok sayan böyle bir varsayıma dayanan mesleki eğitim kurslarının genç işsizliği azaltmada başarıya ulaşması mümkün görünmemektedir. İkinci olarak İŞKUR mesleki eğitim kurslarının uygulama süreci kursların etkili sonuçlar doğurmasını zorlaştırmaktadır. Açılacak mesleki eğitim kurslarının belirlenmesi noktasındaki karar sürecinin sağlıklı işlememesi ve kursların özel sektöre ihale edilerek gerçekleştirilmesi sonucu ortaya çıkan yanlış uygulamalar ve suiistimaller nedeniyle arzu edilen sonuçlara ulaşılamamaktadır. Bu bağlamda neoliberal yaklaşımın özel sektörün daha etkin ve verimli hizmet sunumu gerçekleştirdiği iddiasının İŞKUR’un mesleki eğitim kursları açısından geçerli olmadığı ileri sürülebilmektedir.

Hizmetin daha etkin ve verimli sunumu için gerekli kapasite ve yetkilere sahip olmayan özel sektör hizmet sağlayıcıları üzerlerine yüklenen kursiyer bulma, kursa devamı sağlama, kurs sonrası işe yerleştirme ve yasal süre boyunca istihdamlarını sağlama sorumlulukları nedeniyle zorlanmakta ve yanlış uygulama ve suiistimallere yönelmektedir. Dolayısıyla kursların amacının dışına çıkan sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

İlk defa işgücü piyasasına giren, nitelik ve becerilerini geliştirmek isteyen, meslek kazanmak isteyen ve kurs sonunda istihdam edilmek isteyen gençlerin piyasaya entegrasyonunu sağlamaya yönelik düzenlenen kurslarla istenen sonuçlara ulaşabilmesi için ilk olarak kursiyer bulma işlevinin İŞKUR tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir çünkü işsizlere ulaşılabilir kapasitesine İŞKUR sahiptir. Böylece kursiyerlerin yaş aralıkları kursların düzenlendiği mesleklerin gereklerine göre ya da

sadece gençlere yönelik düzenlenebilecektir. İkinci olarak, kurslara devam edilmesini sağlama konusunda İŞKUR'un sorumluluk alması gerekmektedir çünkü İŞKUR bu konuda yaptırım gücüne sahiptir, kurslara devam etmeyen kişilerin diğer aktif işgücü programlarından faydalanması zorlaştırılarak kurslara devam etmek isteyen kişilerin kurslara kayıt olması sağlanabilecektir. Üçüncü olarak, kamu istihdam kurumu olarak İŞKUR'un işlevi olan işe yerleştirmenin özel sektöre ihale edilerek hizmet sağlayıcıların 'gölge özel istihdam bürosu' olarak faaliyet göstermeleri beklenmemelidir çünkü hizmet sağlayıcılar özel istihdam bürolarının sahip olduğu işyeri bağlantılarına, açık işler hakkındaki bilgilere, bu bilgileri toplama ve açık işlerle ve iş arayanları buluşturmakla görevlendirilecek personel kapasitesine sahip değildir. Ayrıca İŞKUR'un kurumsal altyapısına, işgücü piyasası hakkında sahip olduğu bilgiye ve yaptırım gücüne de sahip olmadıkları için işe yerleştirme işlevini doğru bir şekilde yerine getirememektedirler. Son olarak, kursiyerlerin fiilen çalışıp çalışmadıkları ve işe devamları İŞKUR tarafından kontrol edilmeli ve yasal süre sonunda gerçekleştirilen toplu işten çıkarmalar konusunda denetimler yapılmalıdır çünkü genç işsizliği ile mücadele edebilmek için mesleki eğitim kurslarının hedefi yasal süre boyunca istihdam sağlamak değil, orta ve uzun vadede de istihdama katkı sağlamak olmalıdır.

Kaynakça

- Akbaş, S. (2015) Aktif İşgücü Piyasası Politikalarının Etki Değerlendirmesi: Denizli İli Örneği, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Ataay, F. (2007) *Neoliberalizm ve Devletin Yeniden Yapılandırılması*, Ankara: De Ki Basım Yayın.
- Ayyıldız, Y. (2019) İŞKUR Tarafından Uygulanan Aktif İşgücü Piyasası Politikalarının Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme: Zonguldak İli Örneği, Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Bayraktar, S. (2019) "İşsizliğin Çözümünde Uygulanan Aktif İstihdam Politikalarının Etkinliği Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33, 1, 339-358.
- Biçerli, K. (2005) "Aktif İstihdam Politikaları İşsizliği Azaltır mı?", *Çimento İşveren Dergisi*, 19, 6, 1-12.
- Blanchflower, D. B. ve Freeman, R. B. (2000) *Youth Employment And Joblessness in Advanced Countries*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Breen, R. (2005) "Explaining Cross-National Variation in Youth Unemployment: Market and Institutional Factors", *European Sociological Review*, 21, 2, 125-134.
- Çalışma Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2021), "Ulusal Genç İstihdam Stratejisi ve Eylem Planı (2021-2023)", <https://www.csgb.gov.tr/media/86869/ulusal-genc-istihdam-stratejisi-ve-eylem-planı-2012-2023.pdf>, (10.10.2021).
- Çapar Dirioz, S. (2012) İstihdamın Artırılmasında Aktif İşgücü Politikalarının Rolü, Kalkınma Bakanlığı Uzmanlık Tezi.
- Choudhry, M. T., Marelli, E. ve Signorelli, M. (2012) "Youth Unemployment Rate and Impact of Financial Crises", *International Journal of Manpower*, 33, 1, 76-95.
- Choudhry, M. T., Marelli, E. ve Signorelli, M. (2013) "Youth and Total Unemployment Rate: the Impact of Policy and Institutions", *Rivista Internazionale di Scienze Sociali*, 1, 63-86.
- Contini, B. (2010) "Youth Employment in Europe: Institutions and Social Capital Explains Better than Mainstream Economics", Discussion Paper No.4718, University of Torino.
- Dar, A. ve Tzannatos, Z. (1999) "Active Labor Market Programs: A Review of the Evidence from Evaluations", Social Protection Discussion Paper Series, No. SP 9901, The World Bank.
- Dertli, N. (2007) Aktif İstihdam Politikaları-Eleştirel Bir Yaklaşım. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

- Dimian, G. C. (2011) "The Role of Education in Explaining Youth Labor Market Imbalances in CEE Countries", *Journal on Efficiency and Responsibility in Education and Science*, 4, 3, 105-115.
- Dünya Bankası (2013) Evaluating the Impact of Iskur's Vocational Training Programs: Final Report, Washington DC: World Bank Group.
- Elder, S. ve Kring, S. (2016) "Young And Female- A Double Strike? Gender Analysis of School-to-Work Transition Surveys in 32 Developing Countries", ILO Work4Youth Publication Series No.32.
- Esping-Andersen, G. (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Princeton: Princeton University Press.
- Güllüpinar, F. (2017) "Kamusalığın Çöküşü ve Bireyin Sorumlulaştırılması Olarak 'Yaşam Boyu Öğrenme': Eğitim ve İstihdam Politikalarının Eleştirisine Bir Katkı", *Amme İdaresi Dergisi*, 50, 1, 67-84.
- Günaydın İ. ve Yıldız B. (2016) "Aktif İstihdam Politikalarının Etkinliği", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 17, 264-300.
- ILO (2020) "Youth and Covid-19, Impacts on Jobs, Education, Rights And Mental Well-Being Survey Report 2020", https://www.ilo.org/global/topics/youth-employment/publications/WCMS_753026/lang--en/index.htm. (07.10.2021).
- İŞKUR (2011) *İŞKUR Dünden Bugüne, 1946-2011*, Ankara: İŞKUR.
- Isengard, B. (2003) "Youth Unemployment: Individual Risk Factors and Institutional Determinants: A Case Study of Germany and the United Kingdom", *Journal of Youth Studies*, 6, 4, 357-77.
- Jessop, B. (1999) "The Changing Governance of Welfare: Recent Trends in its Primary Functions, Scale, and Modes of Coordination", *Social Policy and Administration*, 33, 4, 348-359.
- Jessop, B. (2003) (der.) *The Political Economy of European Employment European Integration and the Transnationalization of the (Un)Employment Question*, Londra: Routledge, 29-51.
- Karakoç, Z. (2015) İŞKUR'un Eğitim Programlarının Aktif İstihdam Politikaları Açısından İncelenmesi: Kırşehir İli Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü "Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Korenman, S. ve Neumark, D. (2000) *Cohort Crowding and Youth Labour Markets: A Cross-National Analysis*, Chicago: The University of Chicago Press.
- KUMAŞ, H. (2010) "Türkiye İş Kurumunun Faaliyetleri ve İşgücü Piyasası İhtiyaçları Arasında Uyum", *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, 1, 131-165.
- McKenzie, D. (2017) "How Effective Are Active Labor Market Policies in Developing Countries? A Critical Review of Recent Evidence", World Bank Policy Research Working Paper 8011.
- Mütevellioğlu, N. ve Aksoy, B. (2010) "İşsizlikle Mücadelede İl İstihdam Ve Mesleki Eğitim Kurullarının İşlevi", *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 1, 1, 13-35.
- Neumark, D. ve Wascher, W. (2004) "Minimum Wages, Labour Market Institutions and Youth Employment: A Cross-National Analysis", *Industrial and Labor Relations Review*, 57, 2, 223-248.
- Offe, C. (1984) (der.) *Contradictions of the Welfare State*, London: Hutchinson.
- O'higgins, N. (2001) *Youth Unemployment and Employment Policy: A Global Perspective*, Geneva: International Labour Office.
- O'Higgins, N. (2016) (der.) *Routledge Handbook of Youth and Young Adulthood*, London: Routledge, 157-171.
- Ongun Haber (2014), "Maalesef Zengine İŞKUR'muş", <http://www.ongunhaber.com/guncel/maalesef-zengine-iskurmus-h2659.html>, (22.10.2021).
- Öksüz, N. (2012) Mesleki Eğitim Kurslarının İstihdam Üzerindeki Etkisi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Şahin, M. (2019) "Aktif İşgücü Piyasası Politikaları İşsizliği Nasıl Etkiliyor? İŞKUR Eşleştirme Hizmeti Etki Analizi", *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9, 1, 161-176.
- Topçu, M., Beğenirbaş, M. ve Oğuzhan, T. (2018) "Yaşam Tatmininin Öncüleri Olarak Algılanan Stres Ve Kontrol Odağı: İŞKUR Meslek Edindirme Kursu Katılımcıları Üzerine Bir Çalışma", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18, 40, 35-52.
- White, D. (2001) "To Market, to Market: Employability in the Liberal Investment State", The Conference on Social Cohesion, Université de Montréal, 21-22 Haziran, Montreal, Canada.
- Yıldız, K. (2016) "2008 Krizinden Günümüze İŞKUR'un Mesleki Eğitim Faaliyetlerinin Gelişimi", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12, 27, 249-266.

Araştırma Makalesi

Gençlik ve Dijital Okuryazarlık: İletişim Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

Şafak Etike*

ORCID: 0000-0002-3055-7876

Öz

Medya endüstrisi, hem yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu imkanlarla hem de bilgi, sembol, fikir, düşünce üretimi ve dolaşımının artması ile dönüşmektedir. Medya, iş ve istihdam yaratan önemli bir alan olarak şekillenmektedir. İletişim fakültesi mezunlarının bu dönüşüme uygun eğitimi alarak istihdam olanağı yakalayabilmesi için dijital okuryazarlık kavramı önem kazanmaktadır. Bu makale, medya ve iletişim alanında dijitalleşmeye dayalı bu köklü değişim ve dönüşümler ışığında Türkiye’de iletişim fakülteleri öğrencilerinin dijital okuryazarlık düzeylerini incelemektedir. Araştırma, iletişim fakülteleri öğrencilerinin dijital okuryazarlığını sosyal, kültürel ve ekonomik olmak üzere üç deneyim alanının bütünlüğü içinde ele almaktadır. Çalışma, öğrencilerin dijital okuryazarlığı düzeylerini arttırmaya yönelik öneriler de geliştirmektedir. Türkiye’de iletişim fakültelerinde öğrenim görmekte olan ve geleceğin medya profesyonelleri sayılan öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeylerini ölçen bu çalışmada ayrıca dijital okuryazarlık kavramı eleştirel biçimde ele alınmakta ve eleştirel dijital okuryazarlığın kavramsal çerçevesi çizilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: eleştirel dijital okuryazarlık, dijital yetkinlik, iletişim fakültesi öğrencileri, ders içeriği

Makale Geliş Tarihi: 05.10.2021 Makale Kabul Tarihi: 03.12.2021

* Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi İletişim Fakültesi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Fakültesi Yapay Zeka Teknolojileri Doktora Öğrencisi, safaketike@gmail.com

Youth and Digital Literacy: A Study on Communication Faculty Students

Abstract

The media industry is transforming both with the opportunities offered by new communication technologies and with the increase in the production and circulation of information, symbols, ideas, thoughts. Media is shaped as an important field that creates jobs and employment. The concept of digital literacy gains importance in order for the graduates of the faculty of communication to get employment opportunities by getting the education suitable for this transformation. This article examines the digital literacy levels of communication faculties students in Turkey in the light of these radical changes and transformations based on digitalization in the field of media and communication. The research deals with the digital literacy of communication faculties students in the integrity of three experience areas: social, cultural and economic. The study also develops suggestions to increase students' digital literacy levels. In this study, which measures the digital literacy levels of students studying at communication faculties in Turkey and who are considered the media professionals of the future, the concept of digital literacy is also critically discussed and the conceptual framework of critical digital literacy is tried to be drawn.

Keywords: critical digital literacy, digital competence, communication faculty students, syllabus

Giriş

Tüm dünyada, dijital teknolojilerin dönüştürdüğü iletişim biçimleri toplumsal yaşamın her alanında yeni teknolojilere ilişkin bilgi ve becerilerin edinilmesini gerekli kılmaktadır (Binark ve Kılıçbay, 2005; Kellner, 2002). Bilgi ve iletişim teknolojileri hızla gelişerek çalışma başta olmak üzere yaşamın her alanına entegre hale gelmiştir. Dijital teknolojiyle giderek daha fazla aracılanan yeni toplumsal ilişkiler, bireylerin bu yeni teknolojilerin potansiyellerinden yararlanarak ekonomik ve toplumsal hayata daha fazla katılmasını gerektirmektedir. Tüm sektörler bu teknolojilerle hızla dönüşürken iş biçimleri de değişmekte, üniversite öğrencisi gençleri meslek yaşamlarına hazırlayan eğitim içeriklerinin temel amaçlarından biri de onların dijital okuryazarlığını arttırmak haline gelmektedir (Tara, 2008; Alvermann, 2004).

Ülkemizde de mesleki eğitim almakta olan öğrencilerin dijitalleşme ile dönüşen mesleki pratiklere uygun donanımı edinmesinin önemi her gün artmaktadır. Ancak öğrencilerin aldıkları eğitim bu yeni dijital dönemin taleplerine cevap verememektedir. Eğitim aldıkları alanda çalışmak üzere mezun veren fakültele-

rin değişen ihtiyaçlara uyum sağlayamayan müfredatları, dijital dünyada meslek etiği ve gerekli teknoloji bilgisinin kazandırılmasında önemli sınırlılıklara neden olmaktadır. Mevcut çalışma pratiklerine uygun eğitimi almamış, donanımları eksik mezunlar sorunlara çare bulmak bir yana, sorunlarla boğuşamaz bir hale gelmektedir (Kandemir, 2007: 98). Hali hazırda işsiz üniversite mezunlarının sayılarına ilişkin önemli tartışmalar devam ederken sektörlerin dijital teknoloji odaklı yeni mesleki beceri beklentileri artmakta ve çeşitlenmekte, bu beklentilere cevap veremeyen eğitimli işsiz ordusu her geçen gün büyümektedir.

Bu gelişmeler çerçevesinde, yukarıda bahsedilen yapısal sorunlarla baş edebilecek, alandaki dijital dönüşüme ve sektörlerin taleplerine cevap verebilecek donanımda öğrenciler mezun etmek, üniversiteler açısından önemi giderek artan bir hedef haline gelmektedir. Bu noktada tartışmalar, dijital becerilerin kazanılmasına yönelik olarak ortaya çıkan dijital okuryazarlık kavramı etrafında yoğunlaşmaktadır. Bazı yazarlar tarafından “dijital çağda hayatta kalma becerisi” olarak tanımlanan bu kavram, öğrenme faaliyetinin kalitesinin ölçülmesinde temel bir paradigma haline gelmektedir (Eshet-Alkalai, 2004: 93). Dolayısıyla, üniversite mezunlarının dijital teknolojileri bütüncül olarak kavrayan ve bu teknolojileri kullanabilmek için temel dijital becerileri haiz dijital okuryazarlar olması üniversite eğitiminin temel hedeflerinden biri haline gelmekte, hatta bu hedefin diğer hedefler arasındaki önem sırası giderek yukarı tırmanmaktadır.

Dijital Okuryazarlık

Okuryazarlık kavramı, zaman içerisinde, toplumsal ihtiyaçlar değiştikçe, bir kitabı okuyabilmekten çıkarak okuma ve yazma becerilerini de kapsayacak şekilde genişlemiştir (Hobbs ve Moore, 2013). Yani yazı sembolleri kullanılarak oluşturulan anlamları çözebilen ve yine anlamları bu sembollerle ifade edebilen, basit cümleleri okuyup yazabilen kişinin okuma yazması vardır ama okuryazar sayılamaz. Çünkü okuryazarlık kavramının ilk kullanıldığı haliyle sadece okuma ve yazma becerisi olmaktan çıkmış, toplumun ve ekonomik sistemin ihtiyaçları doğrultusunda «eğitimli» bireye ve işgücüne yönelik ihtiyaç kavramı değiştirmiştir. Toplumun işleyişi için temel bir okuma yazma becerisinin yeterli olduğu dönemlerde sadece adını soyadını yazıp imza atabilenlerin okuryazar sayıldığı dönemden bu yana, okumaya yazmaya duyulan ihtiyaçların çeşitlenmesi ile kavram çeşitli aşamalardan geçerek karmaşıklaşmıştır (Güneş, 2019: 226). 1950’lerde başlayan kavramı tanımlama çabası 1965’te Tahran’da toplanan Dünya Eğitim Bakanları Toplantısında okuryazarlığın bireyin ekonomiye ve toplumsal süreçlere katılmasını sağlayan işlevselliğine odaklanmıştır.

“Okuma yazma öğretimi, kalkınmanın temel unsuru olarak ekonomik ve sosyal önceliklere, aynı zamanda bugünün veya yarının insan gücü ihtiyaçlarına sıkı sıkıya bağlı olmalıdır. Bu nedenle bütün çabalar fonksiyonel okuma yazma öğretime odaklanmalıdır. Okuma yazma öğretimi, sadece bir amaç olarak ele

alınmamalı, bireyin sosyal, ekonomik, yurttaşlık görevlerine ve rollerine hazırlanmasının bir yolu olarak görülmelidir. Okuma yazma, temel ve genel bilgilere değil, aynı zamanda işe hazırlamaya, üretimi artırmaya, günlük yaşama daha geniş ölçüde katılmaya, kişinin kendisini çevreleyen dünyayı daha iyi anlamasına ve insan kültürüne yönelmelidir” (Akt. Güneş: 228).

Bu işlevsel okuryazarlık kavramına eleştirel yaklaşanların önde gelen isimlerinden Paulo Freire’nin (2018) okuryazarlığı bireyin kendini geliştirmesi ve kendi yaşamına yön verebilmesinin araçlarından biri olarak kavramsallaştırması, bireyin sosyal katılımına ve bilgi bankasına erişimi çerçevesinde değerlendirmesi okuryazarlık etrafındaki tartışmalara yön vermiş ve okuryazarlık bireyin özgürleşmesi, başkalarına bağımlı olmaktan çıkması ile ilişkilendirilmiştir (Güneş, 229).

Toplumsal ilişkiler teknoloji ile aracılanarak karmaşıklaştıkça ve yine toplumsal ihtiyaçlar değiştikçe, farklı akademik çevrelerce genel kabul gören yeni okuryazarlıklar gündeme gelmiştir. Toplumsal ilişkilerde belirleyiciliği, etkisi giderek artan teknolojileri kullanabilmek, bireyin bağımsızlaşması, kendini geliştirebilmesi, toplumsal süreçlere etkin ve işlevsel bir şekilde katılabilmesi ve tüm bunları gerçekleştirebilmek için kendisine sunulan olanakları etkin bir biçimde değerlendirebilmesi için okuryazarlığın önemli bir boyutu olarak kabul edilmeye başlanmıştır.

Handbook of Research on New Literacies (Coiro, J., Knobel, M., Lankshear, C., ve Leu, D. J., 2014) yeni okuryazarlıklar şemsiyesi altına medya okuryazarlığı, vido oyunları okuryazarlığı, dijital okuryazarlık, internet okuryazarlığı gibi teknolojik alanlardaki okuryazarlıkları almaktadır. Bu el kitabının yazarlarından olan Lankshear ve Knobel’in (2008: 4) editörlüğünde yayınlanan “Dijital Okuryazarlıklar” adlı kitapta dijital okuryazarlıklar enformasyon ve iletişim teknolojisi alanındaki yeni okuryazarlıkların şemsiye kavramı olarak kullanmakta, BİT/Bilgisayar okuryazarlığı, iletişim okuryazarlığı, ağ okuryazarlığı gibi yeni pek çok okuryazarlık bu şemsiye altında toplanmaktadır. Dijital okuryazarlıklar gündelik hayatta kullandığımız ve giderek yaygınlaşan bilgisayar veya mobil uygulamalarda ve çevrimiçi ortamlardaki okuryazarlık deneyimlerini tanımlamak için kullanılmaktadırlar. Lankshear ve Knobel’in (2008) dijital okuryazarlıklar için teknik kullanıcı uzmanlığını en önemli birleşen olarak ortaya koyduğu tanımına göre yeni okuryazarlıkların temel öğeleri dijital şekilde kodlanmış metinler ve bu metinlerle iletişim imkânı sağlayan dijital araçlardır.

Teknik uzmanlık odaklı yeni okuryazarlık tanımlamaları, hem interneti hem de sürekli gelişen teknolojik araçları ve dijital olarak biçimlendirilmiş metinleri kullanmak için gerekli olan bilgileri, becerileri ve stratejileri kapsamaktadır (Aytaş ve Kaplan, 2017: 292). Ama klasik bir okuryazarlık kavramsallaştırmasında olduğu gibi yeni okuryazarlık kullanımlarında da sadece okuma, yazma ve düşünme eylemleri değil; iletişim kurma, bilgiyi inşa etme ve bilgiyi paylaşma gibi

toplumsal eylemler de ifade edilir (Destebaşı, 2016: 903). Yani toplumsal süreçlere aktif ve eleştirel bir biçimde katılmaya atıfta bulunur (Aytaş ve Kaplan, 2017: 293).

Örneğin medyanın gücü arttıkça bu kavramdan medya okuryazarlığı gibi başka kavramlar türetilmiştir. Medya okuryazarlığı kavramı kitle iletişim araçlarını kullanma becerileri ile ilişkilendirilmiştir (Potter, 2005). Buna göre, iyi medya okuryazarları sahip olduğumuz bilgileri ve bunları kullanma becerileri sayesinde kitle iletişim araçlarından elde ettikleri içeriği daha sağlıklı bir şekilde anlamlandırabilirler.

Dijital teknolojinin iletişim süreçlerini köklü biçimde dönüştürdüğü günümüzde yeni medyanın artık geleneksel kitle iletişim süreçlerine eklenmesi hatta giderek bunların yerini alması ve gündelik hayatın önemli bir parçası haline gelmesiyle, yeni medya okuryazarlığı kavramı gelişmiştir. Çünkü okuryazarlık, yazılı-basılı materyallere bağlı kalmaktan uzaklaşarak dijitalleşmiştir. Yeni medya okuryazarlığı yeni medya kullanımına ilişkin bilgi ve becerileri ifade eder (Bulunmaz, 2017).

Medya ve yeni medya okuryazarlıklarının, bu iletişim araçlarının toplumsal hayattaki merkezi konumunun artması ve toplumsal pratiklerin bu araçlarla dolayımlanır hale gelmesiyle ortaya çıkışına benzer olarak bilgi ve iletişim teknolojilerinin de toplumsal pratiklerdeki belirleyiciliğinin artmasıyla Bilgi ve İletişim Teknolojileri Okuryazarlığı (BİT Okuryazarlığı) kavramı da yeni okuryazarlık türleri arasındadır. BİT okuryazarlığı sadece bilgisayar kullanma becerisini ifade etmez. Bunun ötesinde, ötesinde, arama, seçme, işleme ve bilgiye ulaşmak için hangi kaynaklara başvuracağını bilme yeteneği olarak ele alınmaktadır (Bayrakçı, 2020). “Bilgi toplumu”nun hem bir kuram hem de bir siyasal ve ekonomik strateji olarak toplumların önüne konmasıyla, toplumsal kalkınma ve demokratikleşme iddiaları ve vaatleri çerçevesinde ortaya çıkan ve giderek önem kazanan BİT okuryazarlığı da, bilişim alanında eşitsizlikleri aşmanın aracı olarak görülmüştür.

Türkçeye dijital uçurum¹ ya da sayısal uçurum olarak geçen ve dijital teknolojilere erişimde ve bunların kullanılmasındaki eşitsizliği ifade eden kavram bilişim teknolojilerine ya da internete sadece erişimi değil, bunların etkin bir biçimde kullanılmasını da sorunsallaştırmaktadır. OECD (2001: 5) kavramı farklı sosyo-ekonomik düzeylerdeki bireylerin, hanelerin, işletmelerin ve ülkelerin

1. İngilizcede internete, bilişim teknolojilerine erişim, kullanma becerileri ve bunların etkisinin her birey ve toplum için eşit olmadığını, bireyler, bölgeler, ülkeler arasındaki eşitsizliği anlatmak için kullanılan “*digital divide*” ya da “*digital gap*” kavramları Türkçe’ye farklı şekillerde çevrilmiştir. Kavramın Türkçede dijital uçurum, sayısal uçurum, dijital ya da sayısal bölünme, dijital ya da sayısal eşitsizlik, sayısal ayırım, sayısal kopma şeklinde kullanımları mevcuttur. Mevcut eşitsizlikleri daha da derinleştirme potansiyeliyle dijital uçurum kavramının, gelişmiş ülkeler (sanayileşmiş ülkeler) ve gelişmekte olan ülkeler arasında BİT’e erişim ve kullanma kapasitesindeki eşitsizliği ifade etmek için Global Uçurum şeklinde de kullanılmaktadır. Aynı ülkedeki dijital teknoloji kullanımındaki eşitsizlikleri ifade etmek için “bilgi zenginleri ile bilgi yoksulları arasındaki açık” anlamında Sosyal Uçurum ve siyasal yaşama katılımda bu teknolojilerin kullanılmasındaki farklılıkları ifade etmek için de Demokratik Uçurum kavramları kullanılmaktadır (Norris, 2001: 3-4).

bilgi ve iletişim teknolojilerine, özellikle de internete ulaşımı ve bunları kullanmaları arasındaki farkı ve eşitsizliği tanımlamak için kullanılmaktadır. Buna göre bu farklılıklar internetten ve diğer bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanma yeteneğinde farklılıkları da ifade etmektedir. DiMaggio ve arkadaşları (2001: 314) da sosyologların sadece internete erişimindeki eşitsizliklere değil, erişenler arasındaki eşitsizliklere de odaklanması gerektiğini vurgulayarak bilgi ve iletişim teknolojileri okuryazarlığının önemine dikkati çekmektedir.

Eğitimsel Test Servisi (*Educational Testing Service*) ETS'nin eğitimdeki eşitsizliklerin giderilmesi için "dijital dönüşüm çağında" bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılmasının önündeki engellerin nasıl kaldırılacağına yönelik politika önerici niteliğindeki raporunda BİT okuryazarlığının çerçevesi çizilmeye çalışılmaktadır. ETS'nin çalışmaları bir yıl süren Uluslararası BİT Okuryazarlığı Paneli tarafından hazırlanan rapor, dijital uçurumun artık yalnızca donanım, yazılıma ve ağlara sınırlı erişim açısından değil, aynı zamanda sınırlı okuryazarlık düzeyleri ve bunu yapmak için gereken bilişsel becerilerin eksikliğinden kaynaklanan bir durum olarak tanımlanması gerektiğini vurgular.

Dolayısıyla toplumsal eşitsizliklerin giderilebilmesi için bireylerin sadece internete ve bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimi değil, BİT okuryazarı olarak bu teknolojileri verimli biçimde kullanılmasının gerekli olduğu yaygın kabul gören bir görüş haline geldi.

Dijital alan genişledikçe medya okuryazarlığı, yeni medya okuryazarlığı, BİT okuryazarlığı, enformasyon okuryazarlığı, internet okuryazarlığı ve diğer tüm yeni okuryazarlıkları içine alan bir şemsiye kavram olarak dijital okuryazarlık kavramı öne çıkmaya başladı. Kavram, Avrupa Birliği'nin Eğitim ve Kültür Komisyonunun 2003 yılında dijital okuryazarlık çalışma raporlarında (Martin, 2005) geliştirilen tanıma uygun olarak, dijital enformasyona ve teknolojilere ilişkin farkındalık, tutum ve bu teknolojileri kullanma becerilerine işaret eden bir şemsiye okuryazarlık kavramı olarak ortaya çıktı (Goodfellow, 2011: 133; Martin ve Grudziecki, 2006).

Eleştirel Dijital Okuryazarlık

Kavramı literatüre kazandıran ve yukarıdaki yetkinlik çerçevelemesi gibi pek çok açılıma temel sağlayan Gilster (1997:1) geleneksel okuryazarlığı dijital ortamlara uyarlamış, ancak tanımında dijital ortamda akan bilginin okuma yazma ve anlamlandırmanın ötesinde bu teknolojik aygıtların nasıl çalıştığına yönelik farkındalığı eksik bırakmıştır (Bawden, 2001: 23). Ancak, kavram giderek teknolojiye ilişkin farkındalık ve eleştirel bir bakış açısıyla özdeşleşmiştir. Kinzer (2010: 52) dijital okuryazarlığın teknolojik aygıtları kullanarak iletişim kurma ve ihtiyaç duyulan enformasyonu bulmanın yanı sıra bunu eleştirel bir biçimde değerlendirmeyi de gerektirdiğini belirterek tanımı genişletti.

Chu, Lau, Chu, Lee ve Chan (2014) dijital okuryazarlığın temel yetkinliklerini şöyle çerçeveledi: 1. Erişim: Medya ve teknoloji araçlarını ustalıkla bulma ve kul-

lanma, daha sonra da uygun ve alakalı bilgileri başkalarıyla paylaşma anlamına gelir. 2. Analiz etme ve değerlendirme: Bir kullanıcının mesaj kalitesini, doğruluğunu, güvenilirliğini ve bakış açısını eleştirel olarak analiz ettiği mesajları anlama sürecini ifade eder. Kullanıcı, mesajların potansiyel etkilerini veya sonuçları değerlendirme kapasitesine sahiptir. 3. Yaratıcı olma: Amaç, hedef kitle ve içerik tekniklerini göz önünde bulundurarak, kendini ifade etme konusunda yaratıcılık ve güvenle içerik oluşturma veya yaratma anlamına gelir. 4. Yansıtma: Toplumsal sorumluluk ve etik ilkelerin kişinin kendi kimliğine uygulanması ve yaşam deneyimleri, iletişimsel davranışlar ve tavırlar anlamına gelir. 5. Harekete geçme: Kişinin; bilgiyi paylaşarak, sorunları çözerek ve topluluğa katılarak bireysel ve ortak çalışması anlamına gelir (Manzoor'dan aktaran Bulunmaz, 2017: 41).

Enformasyonu ve riskleri değerlendirebilme becerisinin eklenmesiyle genişleyen tanıma göre “dijital okuryazarlık; dijital teknolojileri sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda etkin kullanabilme, enformasyonu ve enformasyon kaynaklarını değerlendirebilme, dijital dönüşümün getirdiği risklerin farkında olabilme ve en genel ifadeyle de dijital çağa uyum sağlayabilmek için gerek duyulan yetkinliklerin bütünü” haline geldi (Bayrakçı, 2020: 16). Buna göre, dijital okuryazar “herhangi bir sorunun çözümünde gereksinim duyduğu dijital bilgiye aktif olarak ulaşabilen ve bunu sürdürebilen, ulaştığı bilgiyi kendi kullanımı doğrultusunda çözen, değerlendiren, buna yenilerini katabilen” kişi oldu (Onursoy, 2018: 1007).

Eleştirel dijital okuryazarlık eleştiriyi daha da genişleterek kullanıcı yetkinlikleri ve emek piyasasının talep ettiği niteliklerin ötesinde daha geniş toplumsal bağlamları göz önünde bulundurularak ele alınması gerektiği yaklaşımı giderek dijital okuryazarlığa eleştirel bir içerik katmıştır (Pötzsch, 2019). Dijital okuryazarlığı sadece teknik bazı becerileri haiz olmaktan yani dijital yetkinlikten öteye taşıyan bu adım yine Frerian bir yaklaşım ile yurttaşın kendini üretebilmesi, geliştirebilmesi için gerekli eleştirel kapasitenin okuryazarlığa dahil edilmesiyle atıldı. Eleştirel dijital okuryazarlık, öğrencilerin yalnızca işgücünün gelecekteki bir parçası ya da geleceğin online toplumunun tüketicileri olarak teknolojiyi kullanmayı öğrenmelerine yönelik yaklaşımı reddederek öğrencilerin dijital okuryazarlığın bir parçası olarak bu teknolojilerin hayatlarına etkisini de kavramalarını talep etti. Çünkü Buckingham'ın (2006: 263) vurguladığı gibi dijital okuryazarlığı “dijital medyayı öğretmek için kullanmak istiyorsak, öğrencileri bu medyaları anlamaları ve eleştirmeleri için donatmamız gerekir. Onları basitçe bilgi aktarmanın tarafsız araçları olarak göremeyiz.” Dolayısıyla eleştirel bir dijital okuryazarlık kavramsallaştırmasında yalnızca dijital teknolojileri sorumlu ve verimli bir şekilde kullanmak için gerekli olan yeni yetkinlikler ve beceriler değil, aynı zamanda bu kullanımın ekonomik ve sosyal dinamiklerini ve sonuçlarını da kavramaya vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda, teknolojinin birey ve toplum üzerindeki etkisini anlamak dijital okuryazarlığın önemli bir parçası haline gelmiştir.

Bu eleştirel yaklaşım İngiliz Kraliyet Mühendislik Akademisi (2012) raporuna

da yansımış, raporda, “Dijital okuryazarlığın bireyin gizlilik, güvenlik, yasal ve etik kullanım dahil olmak üzere teknolojinin toplum ve birey üzerindeki etkisini eleştirel bir şekilde anlamlandırmasına olanak sağlayacağı” belirtilmiştir. Raporda ayrıca, internette bir şey aramanın ve bulmanın önemli olduğunun ancak bu teknolojik yetkinlikten daha önemli olanın Google gibi bir arama motorunun nasıl çalıştığı, bulduğu sonuçları nasıl sıraladığını, ve arka plandaki hikayenin ne olduğunu anlamak olduğu vurgulanmaktadır (aktaran Bayrakçı, 2020).

Kraliyet raporlarına kadar yansıyan bu “eleştirel” tutum aslında dijital teknolojilerin ticari amaçlı kullanımlarından doğan bazı önemli sonuçların tüm toplum için yarattığı risklerin artık gözden kaçırılmaz hale gelmesiyle yani ticari platformların büyük miktarda veriyi kontrol etmesi ve bunlar üzerinde sahiplik talep etmesi ile ilgiliydi. Örneğin, Google, Instagram ve Facebook gibi ticari uygulamalar kullanıcıların bilinçsizce ve isteksizce ürettikleri kişisel verileri kar elde etmek için toplayarak büyük dijital arşivlerde veri setleri oluşturmakta ve burada biriken büyük veriyi yine kar amacıyla işlemektedir. Pötzsch (2018: 3311) kullanıcıların kontrolünde olan açık yüzey arşivler ve şirketlerin kontrolünde olan gizli derin arşivler ayrımı yaparak bu derin arşivlerin kullanılmasının özgürlük-kontrol mekanizmaları bağlamında değerlendirilmesi gerektiği uyarısında bulunmaktadır. Bounegru, Gerlitz ve Gray (2018: 8) tüm bu süreçler içerisinde verilerin nasıl ve neden oluşturulduğu ve nasıl analiz edildiğine ilişkin bilgi sahibi olmanın ve bunlara yaratıcı bir biçimde müdahale edebilme kapasitesinin önemine işaret ederek “veri alt yapısı okuryazarlığı” kavramını ortaya atmıştır. Pötzsch (2019: 226) veri alt yapısı okuryazarlığının eleştirel dijital okuryazarlığın önemli bir birleşeni haline geldiğini ve böyle bir anlayış içerisinde dijital okuryazarlığın sadece dijital ortamlardaki farklı metin türlerini üretme, bunların kodunu çözme bunları kullanma, kimlik ve gizlilik yönetimi yeteneğini haiz olma gibi teknik kullanıcı uzmanlığından fazlasını talep ettiğini söylemektedir. Örneğin, Simanowski (aktaran Pötzsch, 2019) bu teknolojilere direnme ve bunlardan kaçınma yeteneğini eleştirel dijital okuryazarlığa kazandırmıştır.

Dijital okuryazarlığın sadece işlevsel becerilere vurgu yapan tanımlarını eleştiren Buckingham (2006) ve Pangrazio’nun (2016) talep ettiği gibi dijital teknolojiyi küresel ve yerel bağlamlarıyla içine gömülü olduğu ekonomik ve siyasal güç/iktidar ilişkileri içerisinde eleştirel olarak değerlendirebilme becerisi, “dijital toplumun nasıl işlediğine ve kimin çıkarlarının onu yönlendirdiğine dair anlayış” (Saariketo, 2014: 32) ise eleştirel dijital okuryazarlık çerçevesinin en önemli bileşeni haline gelmiştir.

Buna göre, dijital teknolojilerle ilgili tartışmalarda ciddiye alınması gereken en temel mesele ekonomik eşitsizlikler ile yeni yönetim ve kontrol biçimlerinin yeniden üretilmesinde dijital teknolojilerin rolüdür (Fuchs, 2012; Pötzsch, 2019). Toplumsal ilişkilerin nicelleştirilerek metalaştırılması ve dijital ekonomi içerisindeki yeni iş modellerinin toplumsal ve ekonomik sömürünün aracı ha-

line gelmesi dijital teknolojilerin yaygın olarak kullanıldığı birikim rejimlerinin işleyişinin temel mantığını oluşturmaktadır (Fuchs, 2017). İşte bu işleyişe ilişkin farkındalık ve bilgi eleştirel dijital okuryazarlığın en önemli yönüdür ve gençlere teknik beceri sağlayan donanımı kazandırmanın yanı sıra bu sosyal ve ekonomik bağlamları değerlendirmelerini ve bunlara eleştirel yaklaşımlarını sağlayacak kuramsal eğitimin verilmesi dijital okuryazarlık eğitiminin en temel hedeflerinden biri olmalıdır (Pötzsch, 2019).

Sonuç olarak, bu çalışmada dijital okuryazarlık kavramı Bayrakçı'nın (2020) yetkinlik kategorilerini de takip ederek, bütünsel olarak değerlendirilmektedir:

- “ Öğrenmeden problem çözmeye, eğlenceden iletişime, vatandaşlık pratiklerinden özel alana kadar pek çok alanda dijital teknolojileri amaca uygun, güvenli ve etkin şekilde kullanabilme,
- Dijital teknolojilerle üretim ve iş birliği yapabilme,
- Dijital teknolojileri ve süreci değerlendirebilme,
- Dijital teknolojilere karşı farkındalığa ve eleştirel bakış açısına sahip olabilme,
- Dijital teknolojilerle ilgili bilişsel, sosyal ve teknik yetkinliklerin bütününe içermektedir (Bayrakçı, 2020: 21).”

Dijital Okuryazarlık, Medya Endüstrisi ve İletişim Fakültesi Öğrencileri

Medya, her ne kadar içine gömülü olduğu toplumsal güç ve iktidar ilişkilerinden bağımsız hareket edemese de belirli sınırlar içerisinde hem demokratik işleyişin sağlanmasında hem de toplumsal gelişmede kamuoyunu bilgilendirme ve kamu yararına yayın yapmak sorumluluğunu üstlenmektedir. Medya endüstrisinde çalışanların entelektüel gelişiminin yanı sıra mesleki donanımları da medyanın işleyişi için önem taşımaktadır.

Geleneksel medya ile telekomünikasyon ve yeni iletişim/internet teknolojilerinin aynı altyapıyı ve platformları kullanarak bir araya gelerek aralarındaki sınırların aşınması iki sonuç doğurmuştur: Teknolojik yöndeşme ve sektörel yöndeşme. Sektörel yöndeşmenin, farklı iletişimsel etkinlikleri gerçekleştiren farklı sektörlerin tek ve tümleşik bir pazar yapılanmasına geçişini ifade etmektedir. Buna göre telekomünikasyon ve yayıncılık endüstrileri çapraz mülkiyet bağlamında birleşmektedir (Yıldırım, 2010: 231). Teknolojik yöndeşme ise iletişim endüstrisindeki temel dağıtım modelleri arasındaki farkları ortadan kaldırmakta, her türlü içerik aynı yayıncılık şebekeleriyle iletilebilir hale gelmektedir (Taş, 2004:45). Bu gelişmeler doğrultusunda geleneksel ve yeni sektörler bir arada üretim yapmaya başlamıştır. Bu da yeni bir habercilik anlayışının ortaya çıkmasına ve tüm alanı hızla hakimiyeti altına almaya başlamasına neden olmuştur. Dijitalleşme ve bilgisayar teknolojilerindeki gelişmenin bir olanağı olarak orta-

ya çıkan yöndeşme, özellikle gazetecilik alanında önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu süreçte yeni iş yapma pratikleri ile birlikte yeni istihdam yapıları da ortaya çıkmaktadır. Özellikle internetin haber üretimi, sunumu ve edinimi için kullanılmaya başlamasıyla birlikte gazetecilik alanında da internet gazeteciliği, online gazetecilik (Deuze, 2004), ağ gazeteciliği (*Network Journalism*) (Bardoel ve Deuze, 2001; Beckett ve Mansell, 2008) gibi adlarla tanımlanan yeni gazetecilik biçimleri ortaya çıkmıştır. Bardoel ve Deuze (2001) bu gazetecilik türünü gazete, radyo ve televizyondan sonra dördüncü tür gazetecilik olarak tanımlamaktadır. Yapay zekanın gazetecilik alanında kullanılmasıyla birlikte ise algoritma gazeteciliği, robot gazetecilik, bulut gazeteciliği, büyük veri gazeteciliği gibi “yeni nesil gazetecilik” türleri ortaya çıkmıştır (Pınarbaşı ve Astam, 2020).

Bu kapsamda yeni gazetecilik pratiklerinin ürün (haber), üretici (gazeteci-medya profesyonelleri) ve işin organizasyonu alanlarında önemli değişikliklere sahip olduğu görülmektedir. Bu üç alanda etkisini gösteren kapsamlı bir unsur ise, kullanıcının üretime bir şekilde katılmaya ve üretim sürecinde etkileşim sahibi olmaya başlamasıdır. Kullanıcının aynı zamanda üretici haline de geldiği bu süreç, prosumer kavramıyla tanımlanmaktadır. Prosumer, üretici (*productor*) ve tüketici (*consumer*) kavramlarının birleşmesinden oluşturulmuş ve tüketicinin aynı zamanda üretici olduğunu ifade eden bir anlama kavuşmuştur. Yeni iletişim ortamının sunduğu etkileşim, eşzamansızlık ve kitlesizleştirme gibi özelliklerin yanına, içerik üretimini belirleyen iki temel özellik daha eklenmiştir. Bunlar çoklu ortam ve hipermetinsellik özellikleridir. Yeni teknolojilerin sunduğu imkanlar sayesinde medya içerikleri artık yalnızca tek bir forma (metin, ses, görüntü) sahip olmamaktadır, tüm farklı formların bir arada olduğu yeni bir içerik üretme biçimi ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda yalnızca internet için değil, çok farklı mecralar (cep telefonları, tabletler vb.) için de üretim gerçekleştirilmektedir. Bu süreçte kullanıcının talepleri ve içeriğe müdahalesi de gerçekleşmektedir.

Öte yandan, iletişim alanında teknolojiyle birlikte gerçekleşen dönüşüm habercilikle sınırlı değildir ve görmezden gelinemeyecek kadar büyüktür. Sadece gazete muhabirliği değil, televizyon muhabirliği, internet gazeteciliği, halkla ilişkiler pratikleri (sosyal medya ve web üzerinden PR) gibi çalışma alanları da göz önünde bulundurulduğunda medya endüstrisinde çalışma ilişkileri “medya ya da iletişim profesyonelliği” kökten bir değişime uğramaktadır. Özetle, yöndeşmeyle birlikte ürün, üretici ve organizasyonda yaşanan değişim birbirini etkileyen ve bütünleyen bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Yani medya endüstrisinde değişim üç boyutlu olarak yaşanmaktadır. Hem ortaya çıkan içerik farklılaşmakta, hem içeriği üreten medya profesyoneli farklılaşmakta hem de işin örgütlenmesi değişmektedir (Etike, 2020).

Bu nedenle iletişim fakültelerinde eğitim almakta olan veya almış medya çalışanlarının dijitalleşme ile birlikte dönüşen mesleki pratiklere uygun donanımı edinmesi artık yaşamsal bir öneme sahip hale gelmiştir. Ancak medya endüstri-

sinde çalışmak üzere mezun veren fakültelerin müfredatlarının değişen ihtiyaçlara uyum sağlayıp sağlamadığı önemli bir tartışma konusudur. İletişim alanında eğitime ilişkin tartışmalar teknolojinin gelişmesinin de etkisiyle artmakta ve çeşitlenmektedir. İletişim fakültelerinin açılma hızı, iletişim fakültelerinden daha fazla mezun verilmesi gibi gelişmeler alandaki “işsiz iletişimci” topluluğunun çıg gibi büyümesine neden olmaktadır (Laçiner, 2014: 89). Gül Karagöz Kızılca ve Kemal Kızılca'nın (2018: 20) TÜİK tarafından toplanan HİA verilerini yorumladıkları araştırması, iletişim fakültesi mezunlarının bölümleriyle doğrudan ilgili mesleklerle uğraşanlarının oranının yüzde 20 altında olduğunu, yüzde 80'inin ise iletişim sektörü dışında istihdam edildiğini ortaya koymaktadır. Aynı çalışmada, iletişim fakültesi mezunları arasındaki işsizlik oranının diğer üniversite mezunlarının işsizlik oranından neredeyse iki kat fazla olduğu da ortaya çıkmaktadır.

İletişim fakültelerinin sayıca fazla olması ve bu fakültelere her yıl daha fazla kontenjan açılması hem öğrenci açısından hem de öğretim elemanı açısından sorunlar yaratmaktadır (Gezgin, 2005: 3).

Bu gelişmeler çerçevesinde, yukarıda bahsedilen yapısal sorunlarla baş edebilecek, alandaki dijital dönüşüme uygun donanımda öğrenciler mezun etmek, iletişim fakülteleri açısından da önemi giderek artan bir hedef haline gelmektedir.

Dijital okuryazarlık, işlevsel ve teknik bir kavrayışla, iletişim alanında eğitim gören ve geleceğin “gazetecileri” ya da “iletişimcileri” olacak gençlerin bu çıg gibi büyüyen “işsiz ordusuna” katılmaktan kurtulmasının etkili bir aracı olarak kabul edilmektedir. Dijital teknolojinin köklü biçimde değiştirdiği medya endüstrisine medya profesyonelleri yetiştiren iletişim fakülteleri öğrencilerine bu temel yetkinlikleri kazandırarak öğrencilerinin dijital okuryazarlıklarını artırmayı hedeflemesi gerektiği genel olarak kabul gören anlayış haline gelmiştir. Bu anlayışa göre, dijital çağın gerektirdiği iletişim eğitiminin görevleri arasındadır. Dolayısıyla yeni ders içeriklerinin geliştirilmesi ve yeni derslerin müfredata girmesi gerekmektedir. Öğrencilerin dijital becerilerini arttırmak üzere tartışılan dersler arasında şunlar bulunmaktadır (Hobbs, 2010): Dijital Medya Tasarımı, Gazeteciler için Google Araçları, Gazeteciler için Blog Teknikleri, Gazeteciler için Sosyal Medya, Gazeteciler için Dijital İçerik Üretimi, Yeni Medya Reklamcılığı, Yeni Medyada PR, Pazarlama ve Reklam, Dijital Pazarlama, Haber Sitelerinde İş, Viral Video, Multimedya Haberciliği, Mobil Uygulamalar, Dijital Medya Uygulamaları, Yeni Medyanın İş Modelleri, Online Reyting ve Ölçümleme, Yeni Medya Araştırmaları, Dijital Teknolojiler Üzerine Eleştirel ve Kuramsal Dersler, Yeni Medya Araştırmalarının Yöntemi.

Bu ders içerikleriyle ilgili vurgulanması gereken en önemli nokta kuramsal derslerin önemidir. Yukarıda çizilmeye çalışılan eleştirel dijital okuryazarlık çerçevesine uygun olarak beşeri bilimlerin eleştirel birikiminden faydalanan kuramsal dersler dijital okuryazarlığın en önemli bileşeni olarak ele alınmalıdır. Bunun en somut nedeni iletişim fakültesi mezunlarının koşullarında görülebilir. “Hayat-

ta kalmaya çalışan” gençler Keloğlu İşler’in (2020: 381) vurguladığı gibi, eğitimi aldıkları işlerde çalışamamaları nedeniyle yöneldikleri esnek çalışma biçimleri ve işini elinde tutmayı başarıp başaramayacağına yönelik güvencesizlikle hareket edenlerin teknolojik araç ve donanım yapıları yapılan yatırımlar ile dijital kölelik biçimlerini deneyimlemeye başladılar. Bu bağlamda, içerisinde bulundukları toplumsal koşullara yönelik eleştirel bilgi, gençlerin kendi koşullarını değiştirmeye yönelik iradesinin ortaya çıkmasının zorunlu koşuludur. Eğer olması gerektiği gibi, dijital okuryazarlık sadece işlevsel biçimde teknik kullanım becerileri olarak ele alınmayacaksa, gençlere dijital teknolojilerin kendi koşulları üzerindeki etkisini eleştirel biçimde değerlendirebilme kapasitesi kazandırılmalı, bu kapasiteyi kazandırmaya yönelik dersler ciddiyetle ele alınmalıdır.

Son dönemde derslerin yanı sıra dijital yetkinlikleri arttırmaya yönelik atölye çalışmaları da öne çıkmaktadır. Bu atölyelerde konunun uzmanı öğreticiler, az sayıda öğrencinin katıldığı uygulamalı çalışmalarla öğrencilerin ilgilendikleri konuyu pratiğini yaparak öğrenmesini sağlayacaklardır. Başarılı öğrencilere atölye sonunda atölye çalışmasına katılım sertifikası verilerek işe giriş süreçlerinde dijital becerilerini gösterme imkanı verilmektedir: Web Tasarım Atölyesi, Grafik Tasarım Atölyesi, Dijital İçerik Oluşturma Atölyesi, Blog Atölyesi.

İletişim süreçlerinin teknolojinin etkisiyle dönüşümü ve medya endüstrinin yeni kuralları üzerine dizi seminerler düzenlenmektedir. Öğrencilerin mesleki hayatlarında onları ayrıcalıklı kılacak ve medya endüstrisinin onlara açılmasını sağlayacak ileri eğitimlerle sunulacak sertifika programları hazırlanmaktadır (Buckingham, 2007). Bu sertifika programlarının örnekleri şunlardır: Kurumsal İletişim ve Yeni Medya Sertifika Programı, Dijital Pazarlama Uzmanlığı Sertifika Programı, Dijital Medya ve Sosyal Medya Uzmanlığı Sertifika Programı, Sosyal Medya Uzmanlığı Sertifika Programı, Yeni Medya Pazarlama ve Reklamcılık Sertifika Programı, Siber Güvenlik Sertifika Programı.

Dijital gelişmelerin medya endüstrisindeki ve iletişim süreçlerinde yarattığı dönüşüm iletişim fakültelerinin akademik iç bölünmelerini de etkilemektedir. Çoğu özel üniversite olmak üzere bazı üniversitelerde yeni medya, dijital gazetecilik ve dijital yayıncılık gibi alanlarda bölümler açılmaya başlanmıştır (Değirmencioğlu, 2016). Yeni medya araştırmalarının kurumsallaşması için öncü çalışmalar da yapılmaktadır (Binark, 2018).

İletişim Fakültesinden Geleceğin Medya Çalışanlarına: Bir Araştırma

Ülkemizde iletişim fakülteleri öğrencilerinin dijital okuryazarlık düzeyleri ve fakültelerin eğitim-öğretim içeriklerinin alanın bu yeni dijital ihtiyaçlarına cevap verip veremediği önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. Buna rağmen iletişim fakülteleri öğrencilerinin dijital okuryazarlık düzeyleri ve fakültelerin

eğitim-öğretim içerikleri üzerine detaylı ve sistematik akademik ve bilimsel çalışmaların yeterince yapılmadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye’de iletişim fakültesi öğrencilerinin dijital okuryazarlık düzeyi nedir? Öğrenciler mezuniyetlerinden sonra çalışacakları gazetecilik, halkla ilişkiler, radyo ve televizyon, sinema, yeni medya alanlarında teknolojik dönemin gerektirdiği dijital becerilere sahip midir? Değilse bu yetersizliğin nedenleri nelerdir? İletişim fakültelerinin öğrencileri dijital teknolojileri daha geniş sosyo-ekonomik bağlamlar içerisinde eleştirel bir biçimde değerlendirebilmekte midir? Türkiye’de iletişim alanında öğretimin öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeylerini ve dijital becerilerini artıracak şekilde geliştirilmesi için neler yapılmalıdır? soruları cevaplandırılmayı bekleyen önemli sorulardır. Çalışmanın sonraki bölümünde, bu soruların yanıtlanmasına yönelik akademik araştırmalara veri ve katkı sağlamayı hedefleyen araştırmancının sonuçları paylaşmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Nicel araştırma tekniğine dayanan bu çalışmada, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi (İLEF) Bilişim ve Yeni Medya Merkezi BİYEM bünyesinde geliştirilen dijital okuryazarlık anketinin İLEF öğrencilerine uygulandığı bir çalışma gerçekleştirildi. İletişim Fakültesinin farklı bölüm ve sınıflarından 247 öğrenciye uygulanan anket, öğrencilerin dijital okuryazarlıklarını 77 değişken üzerinden incelemektedir.²

Anket soruları beş ana kategori altında hazırlandı: a) Demografik özellikler ile ilgili sorular, b) Bilgisayar ve internet deneyimi ile ilgili sorular, c) Dijital becerilerin edinimi ve geliştirilmesi ile ilgili sorular ve d) Dijital platformların kullanımı ile ilgili sorular e) Dijital becerilerin düzeyini ölçmeye yönelik sorular. Anket formu, iletişim fakültesi mezunlarının medyada yeni çalışma biçimleri için sahip olması beklenen temel beceriler dikkate alınarak hazırlandı.

Araştırmanın evreni Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencileridir. İLEF’te kayıtlı 1033 öğrenciden örneklem seçimi yüzde 95 güven düzeyi ± 5.47 hata marjı olarak belirlenmiş, 247 kişiye güven düzeyini ve hata marjını bozmayacak şekilde anket uygulanmıştır. Anketler 6-8 Haziran 2018 tarihlerinde Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi’nde BİYEM Atölyesi yürütücüleri tarafından uygulanmıştır.

Anket sorularına verilen cevapların dağılımlarını tablolar olarak metnin içinde sunuldu. Ayrıca, anket sorularını bazı değişkenler ile ilişkilendirerek çapraz tablolar oluşturuldu: a) cinsiyet, b) gelir düzeyi, c) bölüm, d) akademik yıl.

Araştırmanın bulguları üç alt başlıkta tartışılmaktadır. *Dijital Okuryazarlığın Altyapısı: Sosyo-Ekonomik Koşullar* adlı ilk altbölümde, iletişim fakültesi öğrencilerinin demografik özellikleri incelenmektedir. Öğrencilerin sosyo-ekonomik

2. Araştırmanın verileri 2020 yılından önce 2018 yılında toplandığı için Etik Kurul onayına gerek duyulmamaktadır.

koşullarının ve akademik düzeylerinin dijital becerileriyle ilgisi sorgulanmaktadır. Bu bölümde, öğrencilerin dijital becerilerini şekillendiren gündelik ve yapısal koşulları bir arada açıklamak amaçlanmaktadır. İkinci altbölüm *Öğrencilerin Dijital Okuryazarlığı: Nasıl Okuryazar Oldular? Ne Okuyup Ne Yazıyorlar?* adını taşımaktadır. Bu bölüm, öğrencilerin dijital becerilerini nasıl edindiklerine ve dijital teknolojileri kullanım amaçlarına odaklanmaktadır. Bu bölümde öğrencilerin sosyal medya deneyimleri ve sosyal medyada geçirdikleri zaman da mercek altına alınmaktadır. *Dijital Okuryazarlığın Düzeyi: Bilgi ve Beceriler* adını taşıyan üçüncü bölümde öğrencilerin dijital becerilerinin mezuniyetten sonraki mesleki ihtiyaçlarını ne kadar karşılayabileceği sorgulanmaktadır. Hangi programları/hangi tasarım araçlarını ne kadar kullanabildikleri ortaya konmaktadır.

Dijital Okuryazarlığın Altyapısı: Sosyo-Ekonomik Koşullar

Ankete cevap veren 247 öğrenciden 127'si kadın (yüzde 51,4), 120'si erkektir (yüzde 49,6). Bu, Türkiye'de erkek öğrencilerin daha çok mühendislik gibi programlara, kadın öğrencilerin ise daha sözel alanlara yöneldiği ve medya sektörüne kadın ilgisinin daha yüksek olduğu şeklindeki genel kanıların tartışmaya açık olduğunu göstermektedir.

Kadın öğrencilerin teknolojiyle kurduğu ilişki erkek öğrencilere göre daha zayıftır. İnternet becerilerinin çok zayıf olduğunu ifade eden öğrencilerin yüzde 71'i, bilgisayar becerilerinin çok zayıf olduğunu ifade edenlerin de yüzde 80'i kadın öğrencilerdir (Tablo 1). Yine aynı tabloya göre, kadınların sadece yüzde 8'i bilgisayar becerilerini "çok iyi" olarak nitelendirirken bu oran erkeklerde yüzde 22'lere çıkmaktadır.

Tablo 1. Cinsiyete Göre Bilgisayar Becerileri (%)

	Çok zayıf	Zayıf	Orta	İyi	Çok iyi
Kadın	5,5	11,0	42,5	33,1	7,9
Erkek	4,1	4,2	34,2	35,8	21,7

Kadın öğrenciler bilgisayar kullanım sürelerinde de erkek öğrencilere oranla daha dezavantajlı konumdadırlar. Bilgisayarı iki yıldan daha az zamandır kullandığını belirten öğrencilerin yaklaşık yüzde 86'sı kadın, on beş yıldan fazla süredir bilgisayar kullanan öğrencilerin yüzde 85'i ise erkektir (Tablo 2).

Tablo 2. Cinsiyete Göre Bilgisayar Kullanım Süreleri (%)

	-2 Yıl	3-5 Yıl	5-8 Yıl	8-10 Yıl	10+ Yıl
Kadın	4,8	8,1	21,0	30,6	35,4
Erkek	0,8	5,9	12,7	23,7	56,8

Kadın öğrencilerin bilgisayar sahipliği de erkek öğrencilere oranla zayıftır. Kendine ait bilgisayarı olan erkek öğrenci sayısının kadın öğrenci sayısından neredeyse 10 puan daha fazla olması ve evdeki bilgisayarını ailesi, kardeşi ya da ev arkadaşıyla kullanan öğrencilerin yüzde 64'ünün kadın olması da kadının dijital cihazlara ulaşmada erkeklerden daha dezavantajlı olan konumlarını vurgulamaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. Cinsiyete Göre Bilgisayar Sahipliği (%)

	Evet	Hayır	Kardeşim
Kadın	74,8	7,9	17,3
Erkek	84,2	5,0	10,8

Öğrencilerin ailesinin gelir düzeyi iletişim fakültesi öğrencilerinin dijital becerilerinin nasıl ve ne kadar edinildiğinin sosyal ve ekonomik belirlenimlerini anlamak, olguya tüm boyutlarıyla bütünsel bir yaklaşım geliştirmek için önemli bir değişkendir.

Bu tablo bize, iletişim fakültesi öğrencilerinin ailelerinin neredeyse yarısının aylık gelirinin 4 bin TL'nin altında olduğunu göstermektedir. Türkiye'de dört kişilik bir ailenin açlık sınırının bin 800 TL olduğu göz önünde bulundurulduğunda öğrencilerin önemli bir kısmının açlık sınırında ya da altında yaşadığı ortaya çıkmıştır. İLEF'in her beş öğrencisinden biri açlık sınırında ya da sınırın altında yaşamaktadır.³ Öğrencilerin yüzde 90'ının da yoksulluk sınırının altında yaşadığı görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Öğrenci Ailelerinin Gelir Düzeyi(%)

-2000 TL	2000-3999 TL	4000-5999 TL	6000-8999 TL	9000+ TL
18,5	47,3	24,3	6,6	3,3

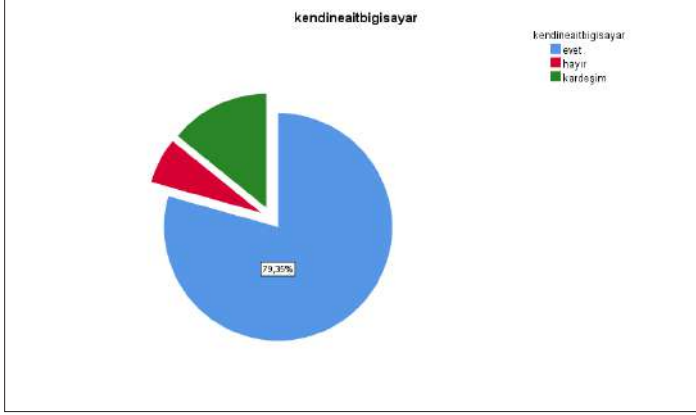
Dijital cihazlara erişim de şüphesiz gelir düzeyi tarafından belirlenen ve di-

3. Araştırmanın yapıldığı dönemde, Türk-İş'in Açlık ve Yoksulluk Sınırı Araştırmasının raporuna göre, Ağustos 2018'de dört kişilik bir ailenin sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenebilmesi için yapması gereken aylık gıda harcaması tutarı (**açlık sınırı**) 1.812,47 TL'dir. Gıda harcaması ile birlikte giyim, konut (kira, elektrik, su, yakıt), ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçlar için yapılması zorunlu diğer aylık harcamalarının toplam tutarı ise (**yoksulluk sınırı**) 5.903,80 TL'dir. Erişim (14.09.2018): <http://www.turkis.org.tr/dosya/hLZFj6bV7E4n.pdf>

jital okuryazarlık düzeylerini belirleyen önemli bir değişkendir. Kendine ait bir masaüstü ya da dizüstü bilgisayarı olan öğrencilerin oranı yüzde 80'e yakındır (Tablo 5). Öğrencilerin yüzde 14'ü evinde ailesi, kardeşi ya da ev arkadaşıyla ortak bir bilgisayarı kullanırken, öğrencilerin yaklaşık yüzde 7'sinin ne masaüstü ne de dizüstü bilgisayarı bulunmaktadır.

Tablo 5. Bilgisayar Sahipliği

Öğrencilerin yaklaşık yüzde 14'ünün bir masaüstü bilgisayarı olduğu görül-

mektedir. Masaüstü bilgisayara sahip öğrencilerin bir kısmının dizüstü bilgisayarı da vardır ve öğrencilerin tamamının yüzde 78'i dizüstü bilgisayar kullanmaktadır. Tablete sahip olan öğrencilerin oranı da yüzde 31 olarak gerçekleşmektedir. Akıllı saat kullanımı sadece yüzde 3,2 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 6).

Öğrencilerin en çok kullandığı dijital cihaz ise akıllı telefondur. Araştırmanın verileri öğrencilerin neredeyse tamamının akıllı telefonu olduğu ortaya koymaktadır ve tüm gelir düzeylerinden öğrenciler için sonuç değişmemektedir. Bu veri, akıllı telefonların artık bir bilgisayar donanımına sahip, telefon iletişiminin çok ötesindeki iletişim ihtiyaçlarını karşılamak üzere dizayn edilmesi ve donanımlarının giderek gelişmesinin bir sonucu olarak yorumlanabilir.

Tablo 6. Dijital Cihaz Sahipliği (%)

	Evet
Masaüstü bilgisayar	13,9
Dizüstü bilgisayar	78
Tablet	31
Akıllı telefon	
Akıllı saat	3,2

Dijital cihaz sahipliğine ilişkin veriler bize masaüstü bilgisayar kullanımının dizüstü ve tablet bilgisayar kullanımı karşısında önemli ölçüde zayıfladığını göstermektedir. Aşağıdaki tablo da masaüstü bilgisayarın daha çok aile gelir düzeyi 6 bin TL altında olan öğrenciler tarafından tercih edildiğini göstermektedir. Masaüstü bilgisayara sahip öğrencilerin yaklaşık yüzde 44'ünün gelir düzeyi 2-4 bin aralığında, yüzde 32'sinin gelir düzeyi 4-6 bin ve yüzde 14'ünün de 2 bin TL ve altı aralığındadır (Tablo 7). Ayrıca, masaüstü bilgisayar ediniminde parça toplanarak daha uygun koşullarda bir bilgisayar yaptırmanın mümkün olduğu da göz önünde bulundurulduğunda aile gelir düzeyi düşük olan öğrencilerin masaüstü bilgisayara yöneldiği düşünülmektedir.

Dizüstü bilgisayara sahip öğrencilerin ise sadece yüzde 17,5'i 2 bin TL ve altı gelir düzeyindedir. Dizüstü bilgisayar kullananların yaklaşık yüzde 47'sinin de 2-4 bin TL gelir düzeyinde yoğunlaştığı görülmektedir. Aile gelir düzeyi 4-6 bin TL düzeyinde olan öğrencilerin ise neredeyse tamamının diğer cihazların yanı sıra dizüstü bilgisayara da sahip olduğu görülmektedir (yüzde 95). Daha üst gelir düzeyleri için bu oran yüzde yüz olarak gerçekleşmiştir (Tablo 7).

Tablo 7. Gelire Göre Dijital Cihaz Sahipliği (%)

	2000'in altı	2000-4000	4000-6000	7000-8000	9000'in üstü
Masaüstü bilgisayar	13,8	43,8	32,5	7,5	2,5
Dizüstü bilgisayar	17,5	46,6	23,8	7,9	4,2
Tablet	13,0	42,9	31,2	10,4	2,6
Akıllı telefon	15,1	47,2	26,6	7,3	3,7

Ancak bu ekonomik koşullara rağmen evinde kendine ait bir bilgisayarı bulunan öğrenci sayısı oldukça yüksektir. Aile geliri 2 bin TL altında olan öğrencilerin yüzde 77'sinin kendine ait bir bilgisayarı olduğu görülmektedir. Bu gelir grubundan öğrencilerin sadece 4'ünün kendine ait bir bilgisayarı bulunmazken, yaklaşık yüzde 18'i de kardeşiyle ya da ev arkadaşıyla ortak bir bilgisayar kullanmaktadır. Bilgisayarla çalışmanın, ödev yapmanın ortaöğrenime ve ilkökula kadar girmiş olması ve okul için online çalışmaların giderek yaygınlaşması Kendine ait bir bilgisayarı olanların oranı, gelir düzeyi ile birlikte artmaktadır. Buna göre örneğin 7-9 bin TL gelir düzeyinde bu oran, yüzde 98'dir.

Öğrencilerin Dijital Okuryazarlığı: Nasıl Okuryazar Oldular? Ne Okuyup Ne Yazıyorlar?

Anket sonuçları öğrencilerin büyük çoğunluğunun bilgisayar kullanmayı kendisinin öğrendiğini göstermektedir. Çoklu yanıtlar göstermektedir ki, öğrencilerin neredeyse yüzde 40'ı bilgisayar kullanmayı kendisi öğrenmiştir. Bilgisayar

kullanmayı bir öğretmen ya da eğitmenen öğrenen öğrencilerin oranı sadece yüzde 13'tür.

Bilgisayar kullanımının öğrenilmesi ve dijital becerilerin edinilmesinde önemli diğer kaynaklar da aile ve arkadaşlardır. Bilgisayar öğreniminde öğrencilerin yaklaşık yüzde 20'si ailelerini ve yüzde 10'u da arkadaşlarını adres göstermişlerdir. Bu, toplamda yüzde 30 oranında dijital okuryazarlığın aile ve arkadaşlar aracılığıyla öğrenildiğini göstermektedir. Dijital okuryazarlığın ediniminde web siteleri, bloglar ve video paylaşım platformlarını kaynak gösterenlerin toplam oranı yüzde 12'yi aşmaktadır. Televizyon, video ve kitapların bilgisayar öğreniminde başvurulma oranları ise çarpıcı şekilde düşüktür. Kitaplara sadece yüzde 1,2, televizyona binde 7 ve videolara da binde 7 oranında başvurulmuştur. Bilgisayar öğreniminde kullanılan kaynaklar arasında dergiler de kitaplarla aynı oranı paylaşmakta ve yüzde 1,2 düzeyinde kalmaktadır (Tablo 8).

Dijital becerilerin geliştirilmesinde arkadaşların rolünün güçlü şekilde devam ettiğini (yüzde 9,7) ancak ailenin rolünün yüzde 20'den yüzde 2,3'e dramatik olarak azalarak azaldığı görülmektedir. Dijital becerilerin edinilmesi ve geliştirilmesinin kaynakları karşılaştırıldığında oynadığı rolün oranı azalan bir diğer kaynak da ne yazık ki yine eğitmen/öğretmendir. Bu da üniversite öğretim ve eğitimlerinde öğrencilere dijital becerilerini geliştirecek olanaklar/eğitimler verilmediği şeklinde yorumlanabilir. Bu sonuçlara göre, öğrenciler dijital teknolojideki gelişmeleri de öğretmenlerden ya da eğitmenlerden edinmemekte, gelişmeleri sosyal ağlar üzerinden takip etmekte ve yeni bilgisayar teknolojilerine ilişkin becerilerini kendi imkânlarıyla ve el yordamıyla geliştirmektedirler. Bu sonucu destekleyen bir diğer bulgu da dördüncü sınıf öğrencilerinin dijital okuryazarlık düzeyinin ve temel becerilerinin birinci sınıf öğrencilerinden daha yüksek olmamasıdır.

Tablo 8. Bilgisayar Öğrenme Süreçleri (%)

	Evet
Öğretmen	13,2
Arkadaş	10,2
Aile	20,6
Kitap	1,2
Video	0,7
TV	0,7
Dergi	1,2
Web siteleri	6,0
Bloglar	3,7
Kendim öğrendim	39,8
Video paylaşım	2,7

Sonuçlar buraya kadar, dijital okuryazarlığın çoğunlukla öğrencilerin kendi çabasıyla başladığını ortaya koymaktadır. Becerilerin geliştirilmesi için teknolojik gelişmelerin hangi kaynaklardan takip edildiği ve becerilerin nasıl geliştirildiğini sorguladığımızda da internet kaynakları öne çıkmaktadır. Dijital becerilerin geliştirilmesinde teknolojik gelişmelerin takip edildiği temel kaynaklar web siteleri, sosyal ağlar, video paylaşım platformları ve bloglardır.

Sosyal Ağlar

İletişim Fakültesi öğrencilerinin facebook, twitter ve instagram gibi sosyal ağlarda ne kadar zaman geçirdiğini sorguladığımızda ise en çok instagramda vakit geçirdiği görülmektedir. Öğrencilerin yarıya yakını instagram'da 2-4 saat arası zaman geçirmektedir (yüzde 40,1). Dörtte biri de facebook'da 2 saate kadar zaman geçirirken, dörtte birlik bir oranda öğrenci de 2 saatini twitter'da geçirmektedir. Yaklaşık yüzde 8'lik bir öğrenci dilimi de diğer sosyal platformlarda ortalama 2 saat vakit geçirmektedir. Her üç sosyal medya platformunda bulunan bir öğrencinin günde ortalama 8 saatini bu platformlarda geçirdiği söylenebilir.

Sosyal ağlarda bu kadar çok vakit geçiren öğrencilerin en çok paylaşımı da instagramda yaptıkları görülmektedir. Öğrencilerin yaklaşık yarısı (yüzde 45,93) ayda bir ya da daha az facebook paylaşımı yapmaktadır. Ayda 2-3 kez paylaşım yapanların oranı yüzde 9'dur ve öğrencilerin yaklaşık yüzde 4'ü haftada bir facebook paylaşımı yaparken yaklaşık yüzde 5'i ise iki ya da 3 paylaşım yapmaktadır. Her gün ortalama bir paylaşım yapanların oranı ise yüzde 4'e yaklaşmaktadır. Günde iki-üç paylaşım yapanlar da yüzde 2,4 oranındadır.

Öğrenciler twitter'da facebook'tan daha az sayıda paylaşımda bulunmaktadır. Ayda bir twitter paylaşımı yapanların oranı yüzde 28'dir. Her gün twitterda bir paylaşımda bulunan öğrencilerin oranı yüzde 3,69 olarak kaydedilirken, günde birden fazla twitter paylaşımı yapan öğrencilerin oranı yüzde 6'dan fazladır.

Instagram ise iletişim fakültesi öğrencilerinin en sevdiği sosyal paylaşım platformudur. Ayda bir kez paylaşımda bulunan öğrencilerin oranı yüzde 35'e yaklaşırken öğrencilerin yüzde 18'inden fazlası ayda 2-3 instagram paylaşımı yapmaktadır. Her gün ortalama bir paylaşım yapanların oranı yüzde 4 iken günde birden fazla paylaşım yapanların toplam oranı da yüzde 4'ü aşmaktadır. Bu durumda instagramda her gün en az bir paylaşım yapanların oranı yüzde 8'den fazladır.

Ayrıca öğrencilerin cinsiyetleri ile sosyal medya paylaşımları arasında da belirgin bir ilişki görülmüş ve kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre belirgin biçimde daha fazla paylaşım yaptıkları tespit edilmiştir.

Dijital Okuryazarlığın Düzeyi: Bilgi ve Beceriler

Bu bölümde öğrencilere bilgisayarın temel donanım parçalarının, temel tasarım ve grafik programlarının bilgisine ve temel becerilere ne kadar sahip oldukları sorgulanmış, öğrencilerden "yapabiliyor musunuz?"/ "yapıyor musunuz?"

sorularına, evet, hayır bazen/biraz cevaplarını vermeleri istenmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin yüzde 30'unun bilgisayarın temel donanım parçalarını hiç tanımamaktadır. Bilgisayarın temel donanımına hakim olanların oranı yaklaşık yüzde 35'dir. Temel donanım parçalarından biraz anladığını ifade eden öğrencilerin oranı da yüzde 34 civarındadır (Tablo 9).

Tablo 9: Temel Bilgi Düzeyleri (%)

	Evet	Hayır	Biraz/ Bazen
Bilgisayarın temel donanım parçalarından anlıyor musunuz?	35,6	30,1	34,3
Kişisel bir web siteniz var mı?	18,8	81,2	0
Blogunuz var mı?	46,0	54,0	0
Web sayfası tasarlayabiliyor musunuz?	20,0	66,0	14,0
Web sayfası güncelleyebiliyor musunuz?	26,5	58,3	15,2
Grafik tasarımı programlarını kullanabiliyor musunuz?	28,0	51,0	21,0
Kurgu programlarını kullanabiliyor musunuz?	30,0	54,6	16,0
Dijital fotoğrafları photoshop vs. gibi programlarla düzenleyebiliyor musunuz?	43,0	32,0	25,0
Dijital ses dosyaları kaydedip çeşitli programlarla düzenleyebiliyor musunuz?	34,0	44,0	22,0
Dijital videolar kaydedip çeşitli programlarla düzenleyebiliyor musunuz?	37,0	40,0	23,0
Herhangi bir programlama dili biliyor musunuz? (Java, Java Script vs.)	12,0	76,0	11,0
Bilgisayarınızın (masaüstü ya da diz üstü), işletim sistemini yeniden yükleyebiliyor musunuz/başka bir işletim sistemiyle değiştirebiliyor musunuz?	44,0	42,0	13,9
Herhangi bir metni kitap, dergi gibi basılı yayınlar yerine bilgisayardan/internette okumayı tercih eder misiniz?	36,1	38,6	25,3
TV yerine internette film/dizi vs. izlemeyi tercih eder misiniz?	85,1	6,2	8,7
İnternette uygulama satın alıyor musunuz?	41,5	41,1	17,4

Öğrencilerin yüzde 80'inin kendi kişisel web sitesi bulunmazken yaklaşık yüzde 20'sinin kendi web sitesinin bulunduğu ortaya çıkmıştır. Web sitesi tasarlayamayan öğrencilerin oranı, yüzde 66'yı aşmaktadır.

Web sayfası tasarlayabiliyor musunuz sorusuna evet cevabı veren öğrencilerin oranı da sadece yüzde 20'dir. Ancak, "web sitesi tasarlamak" geniş bir kavramdır ve kendi web sitesi olan/web sitesi tasarlayan öğrenciler hazır şablonlar

kullanmaktadır. Ancak, öğrencilerin yüzde 66'sı bu şablonları bile kullanamamakta, yüzde 14'ü de "biraz" kullanabilmektedir.

Öğrencilerin yaklaşık yüzde 60'ı web sayfası güncelleyemediğini ifade etmiş, yüzde 15'i de biraz güncelleyebildiğini söylemiştir. Web sayfası güncelleyebilen öğrenci oranı yüzde 26'dır ve bu en temel güncelleme bilgilerini de içerir. Güncelleme pratiğinin temel bazı komutlara uygun olarak basitçe yapılıyor oluşu göz önünde bulundurulduğunda iletişim fakültesi öğrencilerinin büyük oranla bu en temel beceriden bile yoksun olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yukarıdaki tablonun gösterdiği gibi, iletişim fakültesi öğrencilerinin önemli kısmı, mezuniyetlerinin ardından çalışmaları beklenen medya endüstrisinin ihtiyaçlarını karşılayacak/bilgi ve becerisine sahip olması beklenen temel programların en temel bilgi ve becerilerinden yoksundur ya da bu bilgi ve becerileri ortalama düzeyde haizdir.

Örneğin grafik programlarını kullanabilen öğrencilerin oranı yüzde 28'de kalmakta, öğrencilerin yüzde 20'si bu programları iyi kullanamamakta, yüzde 51'i ise hiç kullanamamaktadır. Kurgu programlarını kullanan öğrencilerin sayısı yaklaşık yüzde 30 dur. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi bünyesinde Öğrencilerin yüzde 54'ü ise hiç kurgu yapamamakta, yüzde 16'sı biraz yapabilmektedir. Photoshop kullanabilen öğrenci oranı da yaklaşık yüzde 43'tür. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi bünyesinde Reklam Atölyesinin varlığının bu oranın diğer programlara göre yüksek olmasında etkisi olduğu düşünülmelidir. Yine de öğrencilerin yüzde 26'sı bu programı iyi kullanamamakta, yüzde 32'si de hiç kullanamamaktadır. Bu da Photoshop gibi temel bir programı tam anlamıyla kullanmayanların oranının yaklaşık yüzde 58 olduğunu ortaya koymaktadır.

Dijital okuryazarlık düzeyi daha temel beceriler için bile sorgulandığında çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Dijital ses kaydederek çeşitli programlarla düzenleyebilenlerin oranı sadece yüzde 34'tür. Dijital sesleri az düzenleyebilenler (yüzde 22) ile hiç düzenleyemeyenler (yüzde 44) toplandığında iletişim fakültesi öğrencilerinin bu temel beceriden yoksun olduğu görülmektedir. Dijital görüntü/video kaydederek çeşitli programlarla düzenleyebilenlerin oranına baktığımızda da öğrencilerin yüzde 37'sinin görüntü kaydedebildiği ve düzenleyebildiği ortaya çıkmaktadır. Ancak öğrencilerin yüzde 40'ı bu beceriden tamamen mahrumdur ve geri kalan yaklaşık yüzde 24'lük dilim de görüntü kaydedip düzenlemeyi "biraz" yapabilmektedir. Özetle görüntü düzenleme becerisine tam anlamıyla sahip olmayan öğrencilerin oranı yaklaşık yüzde 64'tür.

Daha ileri düzeyler olan programla dili ve işletim sistemine ilişkin becerileri sorguladığımızda tablo dramatikleşmektedir. Bilgisayarının işletim sistemini yeniden yükleyebilen ya da değiştirebilen öğrencilerin oranı ise yüzde 44'tür. Ancak öğrencilerin yüzde 42'si işletim sistemini yeniden yükleyememekte/değiştirememekte ve yüzde 13'ü de bunu biraz yapabilmektedir.

Öğrencilerin yüzde 76'sı programlama dili bilmemektedir. Yüzde 11'i biraz bil-

diğini ifade ederken yüzde 12'si de hiç bilmemektedir. Hazır şablonlarla ya da oluşturulmuş web sayfalarıyla çalışmaktan farklı ve ileri bir aşama olan web tasarımının ileri boyutu HTML veya diğer bilgisayar dilleriyle çalışmanın ise iletişim eğitimi içerisinde nasıl ele alınması gerektiği üzerinde düşünülmelidir. Uluslararası alanda da bu yoğun olarak tartışılan bir konudur ve iletişim eğitimi veren önemli okullar kodlama ve programlamanın farklı bir alan olduğu üzerinde durmakta ve HTML düzeyinin mühendislik bilgisi gerektirdiğine dikkati çekmektedir. Günümüz koşullarında kodlama ve programla öğrenimi geleneksel medyada çalışmak üzere yetiştirilen bir öğrencinin matbaacılık teknolojisini öğrenmesine benzetilebilir. Programlama ve habercilik tamamen farklı beceri setleri olduğundan bu alanın daha kenarında kalmaktadır. Bu nedenle iletişim fakültesi öğrencilerinin programlama becerilerine sahip olması beklenmemekte, ancak ilgili iletişim fakültesi öğrencilerinin programlama dillerinin öğretildiği bilgisayar mühendisliklerinde ders takip edebilmeleri, ortak atölyelerin gerçekleştirilmesi için işbirlikleri de iletişim fakülteleri tarafından kurulmalıdır.

Bu altbölümü kapatmadan son olarak değinmemiz gereken olgu, bilgisayar becerilerinin öğrencilerin kitap okuma, televizyon izleme gibi gündelik pratiklerini nasıl dönüştürdüğüdür

Tablonun açıkça ortaya koyduğu gibi herhangi bir metni kitap, dergi gibi basılı yayınlar yerine bilgisayardan/internette okuma alışkanlığı giderek güçlenmektedir. “herhangi bir metni kitap, dergi gibi basılı yayınlar yerine bilgisayardan/internette okumayı tercih eder misiniz?” sorusuna verilen evet cevaplarının oranı (yüzde 36,10) neredeyse hayır oranlarına (yüzde 38,59) ulaşmaktadır. Bu sonuç aynı soruya bazen cevabı veren yüzde 25'lik kesim ile evet cevabı verenlerin toplamı göz önünde bulundurularak değerlendirildiğine öğrencilerin yüzde 65'inin basılı kaynaklar yerine dijital (soft) kopyalara yöneldiği görülmektedir. Bazen cevabı verenlerin zaman içerisinde daha çok içeriğin dijitalleşmesiyle daha çok bilgisayardan okuyacağı düşünüldüğünde de yazılı kaynakların giderek terk edilme olasılığının söz konusu olduğu sonucuna varmak mümkündür.

Televizyon açısından durum kitap ve basılı yayınlardan daha dramatiktir. Tablo, öğrencilerin yüzde 85'inin film ve dizileri televizyondan izlemek yerine internette izlemeyi tercih ettiğini ortaya koymuştur. “TV yerine internette film/dizi izlemeyi tercih eder misiniz?” sorusuna evet cevabı veren bu yüzde 85'lik kesime, bazen cevabı veren yüzde 6'lık kesimi de eklediğimizde interneti televizyona tercih edenlerin oranı yüzde 90'ı aşmaktadır. İletişim fakültelerindeki televizyonculuk eğitimi açısından da dikkate alınması gereken bu çarpıcı veriye göre, televizyon ölmektedir.

Dijitalleşmenin getirdiği yeni bir davranış biçimi de internette uygulama indirme ve satın alma pratiğidir. İnternette uygulama satın alınıp alınmadığı incelendiğinde öğrencilerin yüzde 40'ından fazlasının internette uygulama satın aldığı ortaya çıkmaktadır. Buna “bazen” uygulama alanlar da eklendiğinde

bu oran yüzde 60'a yaklaşmaktadır. Bu her 10 öğrenciden 6'sının internetten uygulama satın aldığı, ücretsiz uygulamaların gündelik iletişim pratiklerini sürdürmede yetersiz kaldığı anlamına gelmektedir.

Programları kullanma becerisinin dışında uygulamaların kullanılması ve içerik üretim becerilerini sorgulamak da iletişim fakültesi öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeyleri hakkında önemli veriler sunmaktadır.

Yukarıdaki uygulama ve içerik oluşturma becerilerini gösteren grafik, uygulamalar ve içerik üretme programlarını hiç kullanamayanların ya da bu alanlardaki becerilerini zayıf ya da çok zayıf olarak nitelendirenlerin oranlarının iyi/çok iyi ya da orta olanlara göre, önemli ölçüde yüksek olduğunu çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır.

1'den 6'ya kadar sorgulanan düzeylerde 1- çok iyi; 2-iyi, 3-orta, 4-zayıf, 5-çok zayıf ve 6-Hiç Kullanamıyorum'u karşılayacak şekilde kodlama yapılmıştır. Düzey ifade etmeyerek soruyu boş bırakanlara sıfır değeri kodlanmıştır (Tablo 10).

Tablo 10. Temel Beceri Düzeyleri (%)

	Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	Çok zayıf	Hiç kullanamıyorum
Metin yazma programları (Word vb.)	25,2	33,7	20,3	4,8	3,6	10,1
Elektronik çizelge programları (Excel vs.)	18,2	28,2	30	3,2	1,8	6,0
Sunum uygulamaları (Powerpoint vb.)	26,0	33,3	19,5	5,7	3,2	10,1
Web haberciliği için içerik oluşturma	10,1	10,9	18,7	16,7	6,9	26,4

Buna göre, web içeriği oluşturma grafiği incelendiğinde içerik üretme becerilerini çok zayıf bulan öğrenciler çoğunluktadır (yüzde 26,42) (Tablo 10). Öğrencilerin yaklaşık yüzde 7'sinin de içerik üretme becerisini zayıf bulduğu göz önünde bulundurulursa, iletişim fakültesinin her üç öğrencisinden birinin web için içerik üretme becerisinin zayıf olduğu söylenebilmektedir.

Bu, öğrencilerin gelecekte medya endüstrisinde kaçınılmaz biçimde sahip olmaları beklenen web için içerik üretme becerisinin üniversite eğitimi sırasında edinilemediğine dair çarpıcı bir sonuçtur.

Diğer yandan, dijital okuryazarlığın temel becerileri arasındaki Office programlarını kullanım oranlarına baktığımızda bazı öğrencilerin bu en temel beceriye sahip olmadığı ortaya çıkmaktadır. Excel gibi elektronik çizelge programlarını hiç kullanmadığını belirten öğrencilerin oranı neredeyse yüzde 6'dır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu yaklaşık yüzde 30 ile bu programı orta düzeyde kullan-

dıklarını söylemektedir.

Word gibi temel metin yazma programlarını kullanamayan öğrencilerin oranı da azımsanamaz. Öğrencilerin yüzde 4'e yakını bu programı hiç kullanamadıklarını belirtirken bu programların kullanılmasında çok zayıf ve zayıf olduklarını belirtenlerin toplam oranı yüzde 7'yi aşmaktadır. Demek ki her 10 öğrenciden biri dijital ortamda en temel yazı yazma becerisine sahip değildir.

PowerPoint benzeri sunum uygulamalarının becerileri açısından durum daha parlak değildir. Bu programları hiç kullanamayan (yüzde 3,25), çok zayıf kullanan (yüzde 2) ve zayıf kullanan (yüzde 5,7) öğrencilerin toplam oranı da yüzde 10'dan fazladır.

Tüm bu veriler birlikte yorumlandığında, dijitalleşen medya endüstrisinin beklentilerini karşılamak üzere yetiştirilmesi gereken öğrencilerin en temel becerilerden yoksun oldukları görülmektedir. Burada üzerinde düşünülmesi gereken diğer sonuç, öğrencilerin dijital becerilerini üniversitede edinmedikleri ve geliştirmedikleridir.

Sonuç

Araştırma iletişim fakültesi öğrencilerinin önemli kısmının, mezuniyetlerinin ardından çalışmaları beklenen medya endüstrisinin ihtiyaçlarını karşılayacak/bilgi ve becerisine sahip olması beklenen temel programların en temel bilgi ve becerilerinden yoksun olduğunu ya da bu bilgi ve becerileri ortalama düzeyde haiz olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmanın bir başka çarpıcı sonucu ise öğrencilerin bu becerileri üniversitede aldıkları eğitimin dışında kendi çabalarıyla edindikleri, ders müfredatının öğrencilerin kendi çabalarıyla edindikleri temel becerileri geliştirmeye yönelik olmadığıdır.

Bu sonuç, üniversite eğitimim iletişim fakültesi öğrencilerinin dijital becerilerinin geliştirilmesinde ne derece etkili olduğu ya da olmadığını ortaya çıkarmaya yönelik daha ileri araştırmalara gerek olduğunun uyarısı olarak kabul edilebilir. Sosyal medyada bu kadar yoğun zaman geçiren ve aile gelir düzeylerinin düşüklüğüne rağmen -daha çok akıllı telefonlar sayesinde- dijital cihazlara erişimi büyük ölçüde artmış öğrencilerin temel becerileri haiz olmaması da iletişim eğitimi açısından çarpıcı bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmanın sonuçları, dijital becerileri edindirmeye yönelik bir eğitim programı için atılması gereken adımların acilliğini ve önemini de gözler önüne sermektedir. Tüm dünyanın yöneldiği, teknolojiyi, teknoloji ve toplum ilişkisini eleştirel biçimde kavramaya yönelik kuramsal derslerin, yukarıda aktarılan dijital beceri edindirmeye yönelik uygulama dersleri, atölyeler ve dizi seminerlerin önemi de bu sonuçlarla ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- Arık, B. (2007) "Türkiye'de Gazetecilik Eğitimi: Tespitler ve Açmazlar," *Bir Sorun Olarak Gazetecilik*, (Ed) Bilal Arık ve Mustafa Şeker, Tablet Yayınları, Konya, 11-35.
- Aytaş, G., Kaplan, K. (2017) "Medya Okuryazarlığı Bağlamında Yeni Okuryazarlıklar", *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 2, 291-310.
- Bardoel, J. ve M. Deuze (2001) "Network Journalism: Converging Competences of Media Professionals and Professionalism", *Australian Journalism Review* 23, 3, 91-103.
- Bawden, D. (2008) "Origins and concepts of digital literacy. *Digital literacies: Concepts, policies and practices*", 30, 17-32.
- Bayrakçı, S. (2020) *Dijital Yetkinlikler Bütünü Olarak Dijital Okuryazarlık: Ölçek Geliştirme Çalışması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beckett, C. ve Mansell, R. (2008) "Crossing Boundaries: New Media and Networked Journalism", *Communication Culture & Critique* 1, 1, 92-104.
- Bounegru, L., Gerlitz, C., & Gray, J. (2018). Data infrastructure literacy. *Big Data and Society*, 5(2), 1-13.
- Buckingham, D. (2006) "Media Education in the age of digital technology" Paper for the 10th Anniversary MED Congress "La sapienza di comunicare", Rome, 3-4 March, 2006. Erişim: http://www.signis.org.br/user-files/redacao/signisnet/pdf/Buckingham_gb.pdf
- Bulunmaz, B. (2017) "Yeni Medya Okuryazarlığı ve Haberlerde Doğruluk Algısı", *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 6, 3, 38-50.
- Coiro, J., Knobel, M., Lankshear, C. Ve Leu, D. J. (2014) *Handbook of Research on New Literacies*, Routledge.
- Dağtaş, E. (2003) "Gazetecilik Eğitiminde Kuram ve Uygulama İkilemi: Türkiye'deki İletişim Fakülteleri Üzerine Bir Araştırma", *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Dergisi*, 17, 143-200.
- Deuze, M. (1998) "The WebCommunicators Issues: Research into Online Journalism and Journalists", *First Monday* 3(12), URL: http://www.firstmonday.dk/issues/issue3_12/deuze/index.html
- Deuze, M. (1999) "Journalism and the Web: an Analysis of Skills and Standards in an Online Environment", *Gazette* 61, 5, 373-90.
- Di Maggio, P., Hargittai, E., Neuman, W. R., ve Robinson, J. P. (2001) "The Internet's effects on society", *Annual Reviews of Sociology*, 27, 307-336.
- Etike, S. (2021). "Digital Transformation in Public Relations: Horizons and Frontiers", In *Handbook of Research on New Media Applications in Public Relations and Advertising*, IGI Globa, 234-247.
- Ezber, B. ve Sayar T. E. (2016) "Türkiye'de Akademi Dışı Medya ve İletişim Eğitimi", *Marmara İletişim Dergisi*, 26, 71-83.
- Freire, P. (2016) *Ezilenlerin Pedagojisi* (çev. D. Hattatoğlu ve E. Özbek), İstanbul: Ayrıntı.
- Fuchs, C. (2017) "From digital positivism and administrative big data analytics towards critical digital and social media research!", *European Journal of Communication*, 32, 1, 37-49.
- Fuchs, C. (2012) "Google capitalism", *tripleC: Open Access Journal for a Global Sustainable Information Society*, 10, 1, 42-48.
- Geray, H. (2008) "2008'de Haber Merkezleri", *BirGün*, <https://www.birgun.net/haber-detay/2008-de-haber-merkezleri-3-11704.html>
- Geray, H. (2003) *İletişim ve Teknoloji*, Ankara: Ütopya.
- Gezgin, S. (2005). "Türkiye'de Gazetecilik Eğitimi", 19. *Alman-Türk Gazeteciler Semineri: Rekabet ve Medya*, Konrad Adenauer Vakfı, 12-14 Mayıs.
- Gilster, P. (1997) *Digital Literacy*, John Wiley & Sons, Inc..
- Goodfellow, R. (2011) "Literacy, literacies and the digital in higher education", *Teaching in Higher Education*, 16, 1, 131-144.
- Güneş, F. (2019) "Okuryazarlık Yaklaşımları", *Sınırsız Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 4, 3, 224-246.
- Hamutoğlu, N. B., Güngören, Ö. C., Uyanık, G. K., ve Erdoğan, D. G. (2017) "Dijital okuryazarlık ölçeği: Türkçe'ye uyarlama çalışması", *Ege Eğitim Dergisi*, 18, 1, 408-429.
- Kandemir, C. (2007). "Türkiye ve Almanya'da Gazetecilik Eğitimi Alan Öğrencilerin Eğitim Kalitesi ve Beklentilerine Yönelik Alan Araştırması", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 30, 7-112.
- Karaduman, M. Ve Akbulutgiller, B. (2017) "Journalism Education In Turkey: Comparison of Undergraduate Curriculum Programmes", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16, 4, 1161-1181.

- Keloğlu İşler, Esra İ. (2020) "Dijital Çağda Halkla İlişkiler Eğitimi ve Pratiği: Geçmiş, Şimdi, Gelecek", *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi 7. Uluslararası İletişim Günleri Dijital Çağda İletişim Eğitimi Sempozyumu Bildiri Kitabı*.
- Kızılca, F. K., ve Kızılca, G. K. (2018) "Türkiye'de İletişimciler ve "Preker" Emek: Gözden Kaçmış bir Veri Tabanından Bulgular", *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 29, 9-30.
- Kinzer, C. K. (2010) "Considering literacy and policy in the context of digital environments". *Language Arts*, 88, 1, 51.
- Korkmaz, A. (2012) "Gazetecilik Eğitimi Alan Öğrencilerin Gazetecilik Eğitimi ve Gazetecilik Mesleğine Bakışı", *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 16, 9-27.
- Laçiner, M. S. (2014) "Türkiye'de Gazetecilik Eğitimi: Güncel Durum, Sorun Alanları ve Çözüm Önerileri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 17, 8, 87-104.
- Lankshear, C. ve Knobel, M. (der.). (2008) *Digital Literacies: Concepts, Policies and Practices* (Vol. 30), Peter Lang.
- Martin, A. (2005) "DigEuLit—a European framework for digital literacy: a progress report". *Journal of eLiteracy*, 2, 2, 130-136.
- Martin, A. ve Grudziecki, J. (2006) "DigEuLit: Concepts and tools for digital literacy development", *Innovation in teaching and learning in information and computer sciences*, 5, 4, 249-267.
- Norris, P. (2001) *Digital Divide: Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide*, Cambridge University Press.
- OECD, (2001) "Understanding the Digital Divide", France: OECD Publications. <https://www.oecd.org/digital/ieconomy/1888451.pdf> erişim: 16 Kasım 2021.
- Onursoy, S. (2018) "Üniversite Gençliğinin Dijital Okuryazarlık Düzeyleri: Anadolu Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6, 2, 989-1013.
- Panel, I. L. (2002) "Digital transformation: A framework for ICT literacy. Educational Testing Service", 1-53. <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.453.7843&rep=rep1&type=pdf> erişim: 16 Kasım 2021.
- Pangrazio, L. (2016) "Reconceptualising critical digital literacy", *Discourse: Studies in the cultural politics of education*, 37, 2, 163-174.
- Pınarbaşı, T. E., ve Astam, F. K. (2020). "Fırsat mı Tehdit mi?: Özgürleşim ve Sınırlayıcı Alanları ile Yeni Nesil Gazetecilik" *Turkish Studies*, 15, 5, 2675 – 2692.
- Pötzsch, H. (2019) "Critical digital literacy: Technology in education beyond issues of user competence and labour-market qualifications". *tripleC: Communication, Capitalism & Critique. Open Access Journal for a Global Sustainable Information Society*, 17, 2, 221-240.
- Pötzsch, H. (2018) "Archives and identity in the context of social media and algorithmic analytics: Towards an understanding of iArchive and predictive retention", *New Media & Society*, 20, 9, 3304-3322.
- Saariketo, M. (2014) "Imagining alternative agency in techno-society: outlining the basis of critical technology education", *Media Practice and Everyday Agency in Europe*, 129-138.
- Shopova, T. (2014) "Digital literacy of students and its improvement at the university". *Journal on Efficiency and Responsibility in Education and Science*, 7, 2, 26-32.
- Taş, O. (2004). *Yöndeşme ve Medya Endüstrisi: İletişim Alanında Yöndeşme Eğilimleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE.
- Yıldırım, B. (2010). "Gazeteciliğin Dönüşümü: Yöndeşen Ortam Ve Yöndeşen Gazetecilik", *Selçuk İletişim*, 6, 2, 230-253.

Araştırma Makalesi

Türkiye’de ve Dünyada Alternatif İşsizlik Hesaplamaları: Geniş Tanımlı İşsizlik ve Âtıl İşgücü

Aziz Çelik*

ORCID: 0000-0002-7088-9090

Deniz Beyazbulut**

ORCID: 0000-0001-9977-9453

Zeynep Kandaz***

ORCID: 0000-0003-3353-2030

Öz

İşsizlik hesaplama yöntemleri işgücü piyasalarındaki gelişmeleri anlamak ve yorumlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Bilindiği gibi işgücü piyasasındaki pek çok faktörü dışarıda bıraktığı için standart (açık) işsizlik hesaplamaları oldukça sınırlı bir çerçeveye sahiptir ve işgücünün yapısını anlamamız için yeterli olmamaktadır. Sadece belirli bir kesitteki aktif iş arayanlara odaklanan açık veya dar tanımlı işsizlik hesaplama yöntemleri yanında son yıllarda alternatif hesaplama yöntemleri de giderek yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Ana akım işsizlik hesaplamalarının dikkate almadığı iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar, ümidini kaybeden işsizler ve zamana bağlı eksik istihdam, işgücünün durumuna dair çok daha kapsamlı bir resim sunmaktadır. Kamuoyunda geniş tanımlı işsizlik olarak da bilinen ve literatürde âtıl işgücü olarak benimsenen alternatif işsizlik hesaplaması bize buzdağının görünmeyen kısmını göstermektedir. Bu çalışmada son yıllarda ülkemizde giderek önem kazanan ve uzun bir görmezden gelme döneminden sonra TÜİK tarafından da benimsenen alternatif işsizlik hesaplamalarının dünyada ve Türkiye’de nasıl yapıldığı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: eişsizlik, âtıl işgücü, geniş tanımlı işsizlik, işsizliğin alternatif ölçümü, TÜİK, DiSK-AR

Makale Geliş Tarihi: 26.10.2021 Makale Kabul Tarihi: 20.12.2021

* Doç. Dr. Kocaeli Üniversitesi İİBF , Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi, azizcelik@gmail.com

** DiSK Araştırma Merkezi Uzmanı, denizbeyazbulut@disk.org.tr

*** DiSK Araştırma Merkezi Uzmanı, zeynepkandaz@disk.org.tr

Alternative Unemployment Measurements in Turkey and in the World: Broad Definition of Unemployment and Labour Underutilization

Abstract

Unemployment measurement methods are of great importance in terms of understanding and interpreting the developments in the labour market. As is known, the standard unemployment measurement methods have a very limited framework. The standard unemployment measurement is not sufficient to understand the structure of the labour force, as it excludes many factors in the labour market. In addition to the standard unemployment measurement methods, which focus only on active job seekers in a certain period, alternative measurement methods have become increasingly common in recent years. Those who are not looking for a job and are ready to work, the hopeless unemployed, and time-related underemployment, which mainstream unemployment measurement methods do not take into account, provide a much more comprehensive picture of the situation of the labour force. Alternative unemployment measurement, also known as "broad-defined unemployment" and adopted as labour underutilization in the literature, shows us the invisible part of the iceberg. In this study, it will be evaluated how alternative unemployment measurement methods have become increasingly important in Turkey in recent years and have been adopted by TurkStat. It will also be discussed how alternative unemployment measurement methods are made in Turkey and in the world.

Keywords: unemployment, labour underutilization, alternative unemployment measurement, TurkStat, DISK-AR

Giriş

Sosyal ve çalışma yaşamı istatistikleri sadece nicel veri setleri ve bir dizi sayısal veriden ibaret değildir. Araştırmacının sahip olduğu metodolojik yaklaşım araştırma tekniklerini ve veri toplama biçimlerini etkileyecektir. Araştırmacının sosyal sorunu (burada işsizlik) ele alış biçimi, araştırma olgusuna yaklaşımı; sorulacak soruları, kullanılacak yöntem ve teknikleri de etkileyecektir. Böylece nicel bir araştırmanın soruları yanıt aradığınız araştırma problemine göre değişecektir. Dahası aynı nicel veri setine farklı perspektifle yaklaşıldığında alınacak yanıtlar ve değerlendirmeler de değişecektir. Bu çalışmada işsizlik ve istihdam hesaplamalarında standart yaklaşımın ötesinde alternatif yaklaşımların önemi ele alınmaya çalışılacaktır. Alternatif işsizlik hesaplamalarına ilişkin çalışmaların çok kısıtlı olması nedeniyle bu çalışmanın yararlı olacağı düşünülmüştür.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) sık sık Hanehalkı İşgücü Araştırması (HİA) metodolojisi sebebiyle eleştirilmektedir. TÜİK'in bir kişiyi işsiz sayması için kişinin son dört hafta içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış olması gerektiği bilinmektedir. Ayrıca, referans dönemi içinde ücretli, yevmiyeli, maaşlı, kendi hesabına, işveren veya ücretsiz aile işçisi olarak en az bir saat bir iktisadi

faaliyette bulunanlar ise istihdamda kabul edilmektedir. Dolayısıyla TÜİK, ümidini yitirmiş işsizleri de kapsayan iş aramayıp çalışmaya hazır olanları referans haftası içinde iş aramamaları sebebiyle standart işsiz olarak saymamakta, sınırlı bir ücret karşılığı bir iş veya meslekte beceri kazanmak amacıyla çalışan çırak ve stajyer öğrencileri ise iktisadi faaliyette bulunmaları sebebiyle istihdamda kabul etmektedir (TÜİK, 2021a). TÜİK'in uzun yıllar kullandığı ve önemli kısıtlar barındıran dar tanımlı işsizlik hesaplama yönteminin Türkiye'de işsizliğin boyutlarını ölçmek için yetersiz kalması, araştırmacıları alternatif işsizlik hesaplama yöntemlerine başvurmaya yöneltmektedir.

TÜİK tarafından yayımlanan HİA'da alternatif işsizlik hesaplamalarına uzun yıllar yer verilmemiş olmasına karşın uluslararası alanda bu hesaplamalar uzun bir geçmişe sahiptir. Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization-ILO) tarafından düzenlenen Uluslararası Çalışma İstatistikçileri Konferansları (International Conference of Labour Statisticians-ICLS), işgücü piyasaları istatistikleri için kapsamlı yöntemler ile ilkeler saptamakta ve bunlar uluslararası alanda kullanılmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) resmî istatistik ofisi Çalışma İstatistikleri Bürosu (Bureau of Labour Statistics-BLS) ve Avrupa Birliği'nin (AB) Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat) işgücü piyasasına ilişkin çalışmalarında yıllardır alternatif işsizlik hesaplamalarına yer vermektedir. Bu hesaplamalarda standart işsizlerin yanı sıra ümidini kaybetmiş işsizlerin de dahil olduğu iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar ve zamana bağlı eksik istihdam da hesaba katılmıştır. Uluslararası alanda olduğu gibi Türkiye'de de bazı kurum ve kuruluşlar ile araştırmacılar alternatif işsizlik hesaplamaları yapmakta ve kamuoyu ile paylaşmaktadır.

Geniş tanımlı işsizlik, dar tanımlı işsizliği de içeren ama onu aşan alternatif bir hesaplama yöntemidir. Türkiye'nin resmî veri derleme kurumu olan TÜİK tarafından açıklanan standart (resmî) işsizlik verileri uzun zamandır eleştirilmiş ve nihayet Covid-19 salgını, metodoloji değişikliğini hızlandırmıştır. TÜİK Mart 2021'den itibaren HİA yönteminde revizyona gitmiş ve dar tanımlı işsizlik yanındaki alternatif hesaplamalar da yapmaya başlamıştır.

Bu çalışmada dünyada ve Türkiye'de alternatif işsizlik hesaplamaları karşılaştırmalı olarak ele alınacak ve alternatif işsizlik hesaplamasının önemi üzerinde durulacaktır. Çalışmada ayrıca TÜİK tarafından Mart 2021'de yapılan revizyon da tartışılacaktır. Araştırmanın temel varsayımı dar tanımlı/standart ana akım işsizlik tanımı ve hesaplama yöntemi ile işgücü piyasalarının gerçek durumunun anlaşılamayacağı ve bu nedenle işgücü piyasasında ilk bakışta görünmeyen dinamiklere ve olgulara bakılması gerektiğidir.

Alternatif İşsizlik Hesaplamalarında Uluslararası Standartlar

Alternatif işsizlik hesaplamaları veya işgücünün eksik kullanımına ilişkin (âtıl işgücü) hesaplama yöntemleri dünyada uzun bir süredir kullanılmaktadır. Başta ILO olmak üzere Eurostat ve ABD Çalışma İstatistikleri Bürosu dar tanımlı işsizlik verileri yanında geniş tanımlı işsizlik hesaplama yöntemlerini kullanmakta ve bu yön-

teme göre de veri derleyip yayımlamaktadır. Özellikle veri toplamının daha zor ve sınırlı olduğu Covid-19 salgını döneminde salgının işgücü piyasasında yarattığı etkileri anlayabilmek için alternatif işsizlik hesaplama yöntemlerine geçmişten daha fazla ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bu çerçevede çalışmamızda önce ILO, AB ve ABD'de kullanılan geniş tanımlı işsizlik hesaplamalarına yer verilecektir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve İşsizlik Hesaplamaları

Çalışma yaşamına ilişkin uluslararası standartları belirleyen ve denetleyen üç taraflı bir örgüt olan ve 1919'da kurulan ILO, çalışma yaşamına ilişkin kapsamlı ve karşılaştırmalı istatistikler yayımlamaktadır. ILO'nun işgücü piyasasına ilişkin istatistiki çalışmalarının temel amacı üye devletlere, uluslararası kuruluşlara dünyadaki aktif nüfusun kapsamlı, ayrıntılı ve karşılaştırılabilir tahminlerini sağlamaktır (ILO, 2011). ILO ülkelerin işgücü piyasalarına yönelik çalışmalarını uzun yıllardır sürdürmektedir. ILO'nun işgücü piyasaları ile ilgili ilk çalışması 1971'de yayımlanmıştır (ILO, 2011).

ILO işgücü istatistiklerine dair verileri ilgili ülkelerin resmî kurumlarından edinmektedir. Resmî kurumlardan derlenen işgücü istatistikleri verileri eksik veya yeterli olmadığında işgücü piyasası göstergelerine yönelik tahminler üretmek için ILO tarafından modeller tasarlanmıştır. Bu tahmin modellerinin amacı eksik veya yeterli bilgi olmayan ülkeler için dengeli bir veri seti elde etmenin yanı sıra işgücü piyasalarıyla ilgili alternatif veri setleri oluşturmaktır. ILO, oluşturduğu tahminlerde genellikle hata ve sapmayı en aza indirmek için çapraz doğrulama yöntemini kullanmaktadır. Böylece her yıl ILO tarafından ülkelerin işgücü piyasaları hakkında veriler, tahmin modellerine göre hesaplanmakta ve uluslararası karşılaştırılabilir bir veri seti oluşturulmaktadır. ILO tahminleri cinsiyete, yaşa ve coğrafi bölgeye göre ayrıştırılmaktadır (ILO, 2011).

Uluslararası işgücü istatistikleri için kapsamlı bir veri tabanı sunan ILOSTAT (the ILO Department of Statistics-ILO İstatistik Birimi), cinsiyete, yaşa, kırsal/kentsel alanlara ve eğitime göre işgücünün yapısı ile ilgili çeşitli sayı ve oranları içeren geniş bir veri seti sunmaktadır. ILO işgücü istatistiklerinde uluslararası karşılaştırılabilirlik için çalışma çağındaki nüfusu 15 yaş ve üstü tüm kişiler olarak dikkate almaktadır. Ancak bu sınır ulusal yasalara ve uygulamalara bağlı olarak ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir (ILOSTAT, 2021a). Ülkelerden derlenen işsizlik verileri ile işgücü tahminleri birleştirilerek istihdam edilenler ve işsiz sayıları elde edilmektedir. Âtıl işgücünün (labour underutilization) tahmininde ise zamana bağlı eksik istihdam ile potansiyel işgücünün hesaplanması için başka bir veri seti kullanılmaktadır (ILO, 2021).

ILO'nun çalışma istatistiklerine ilişkin standartları Uluslararası Çalışma İstatistikçileri Konferanslarında (International Conference of Labour Statisticians-ICLS) oluşturulmaktadır. ILO çalışma istatistiklerine yönelik tavsiyelerde bulunmak için ülkelerin ulusal istatistik kurumlarından sorumlu bakanların yanı sıra işveren ör-

gütlerinden ve işçi sendikalarından olmak üzere hükümetlerden de uzmanları içeren ICLS düzenlemektedir. ICLS çalışma istatistikleriyle ilgili kavramlar, tanımlamalar ve sınıflandırmaları içeren çeşitli tavsiyelerde bulunmaktadır (ILOSTAT, 2021b.). Nitekim 13. ICLS’de (1982a) eksik istihdamı ölçmek amacıyla alternatif yöntemler geliştirilmiştir. Eksik istihdam “görülebilir eksik istihdam (*visible underemployment*)” ve “görülemeyen eksik istihdam (*unvisible underemployment*)” olmak üzere iki alt başlıkta ele alınmıştır (ILO, 1982b). 1998’de gerçekleşen 16. ICLS’de ise eksik istihdamın tanımı ve ölçümü konusunda revizyon yapılmıştır. Eksik istihdam, zamana bağlı eksik istihdam (*time-related underemployment*) ve yetersiz istihdam (*inadequate employment*) olarak iki gruba ayrılmıştır (ILO, 1998).

11 Ekim 2013 tarihinde toplanan 19. ICLS’de, ülkelerin mevcut istatistik programlarını geliştirmek ve birbirlerine uyumlu hale getirmek için çalışmalar yapılmıştır. İşgücünün yetersiz kullanımının ölçülmesi için kadın, erkek, genç, çocuk ve göçmen gibi nüfusun farklı gruplarının çalışma biçimlerine katılımının izlenmesinin ve ölçülmesinin standart hale getirilmesine çalışılmıştır. ILO 19. ICLS’de istihdam ve işgücünün eksik kullanımına ilişkin yeni kararlar oluşturulmuş ve referans kavramları güncellenmiştir (ILO, 2013a).

Bu konferansta işsizlik ile ilgili alternatif hesaplama yöntemleri geliştirilmiş ve istihdamın tanımı yeniden yapılmıştır. Yeni kavramsal çerçevede istihdam, ücret ve kâr karşılığı yapılan iş olarak tanımlanmış ve ücretsiz faaliyetlerin büyük bir bölümü istihdam dışında sayılmıştır (ILO, 2013b). İstihdam, mal ve hizmet üretmek amacıyla faaliyette bulunan çalışma çağındaki tüm kişileri kapsamaktadır. Haftada en az bir saat faaliyet gösterenler ile geçici olarak işbaşında olmayanlar ancak iş ile ilişkisi devam edenler istihdamda kabul edilmiştir. Stajyerler ve çıraklar, istihdam geliştirme programları (aktif/pasif istihdam politikaları) kapsamında çalışanlar, kendi hesabına çalışanlar ve mevsimlik işçiler istihdamda sayılmıştır. Süresiz işten çıkarılanlar, hastalık izni, resmî tatil, yıllık izin, ebeveyn izni, eğitim izni veya grev ile lokavt durumlarında işin askıya alınması sebebiyle işbaşında olamayanlar istihdamda kabul edilmiştir. Bu tanım TÜİK’in işbaşında olmayanlar tanımı ile uyumludur. Özetle, 1982’de gerçekleşen 13. ICLS’den itibaren ILO işgücü istatistiklerinin tanımına ve ölçümüne yönelik standartlarda çeşitli revizyonlar yapmış ve 19. ICLS’de, halen kullanılan en güncel tanımlar kabul edilmiştir.

ILO’nun İşgücünün Eksik Kullanımı veya Âtıl/Genişletilmiş İşgücüne İlişkin Ölçütleri

İşgücünün eksik kullanımı/âtıl işgücü (*labour underutilization*), işgücü arzı ile işgücü talebi arasındaki uyumsuzluğu ifade etmektedir. ILO’nun 2013’te gerçekleştirdiği 19. ICLS’de işgücünün eksik kullanıma ilişkin alternatif hesaplamalar yapılmıştır (ILO, 2013a). İşgücünün eksik kullanılmasının ölçümünde zamana bağlı eksik istihdam, işsizlik ve potansiyel işgücü temel göstergeler olarak belirlenmiştir. ILO 19. ICLS’de kabul edilen kavramlar şöyle tanımlanmaktadır (ILO, 2013b):

Zamana Bağlı Eksik İstihdam: Referans haftasında istihdamda olan, ancak çalışma süresi belirli bir saat eşiğinin altından olup daha fazla süre çalışmaya istekli ve müsait olan kişilerden oluşmaktadır. Zamana bağlı eksik istihdam tanımında “çalışma süresi” kavramı, uluslararası istatistik standartlarına uygun olarak fiilen çalışılan saatlerdir.

İşsizlik: İşsizler, çalışmayan ancak referans haftasında iş aramak için faaliyetlerde bulunan ve iş bulduğunda başlayabilecek durumda olan çalışma çağındaki herkes olarak tanımlanmaktadır. “İş aramak” son dört hafta içinde bir iş bulmak amacıyla gerçekleştirilen herhangi bir faaliyet anlamına gelmektedir. Bu faaliyetler kapsamında ulusal ya da uluslararası yarı zamanlı, kayıtdışı, mevsimlik veya geçici istihdam da yer almaktadır. Aktif iş arama kanalları, doğrudan işverene ya da geleneksel iş arama kanallarına başvurmak, gazete veya çevrimiçi iş ilanlarına kaydolmak ya da yanıtlamak, sosyal ağ sitelerinde özgeçmiş güncellemek, kamu veya özel istihdam hizmetlerine kaydolmak veya iletişimi sürdürmek kapsamında değerlendirilmektedir.

Potansiyel İşgücü: Referans haftasında istihdamda olmayanlar, iş arayan ve referans haftasında iş bulamayanlar ile iş aramayanlar ancak iş bulabilecek potansiyelde olanlar bu grupta yer almaktadır.

İşgücünün eksik/yetersiz kullanımına ilişkin bu ölçütler işgücü piyasasının izlenmesi için temel göstergelerdir (Tablo 1). Bunlardan hareketle işgücünün yetersiz kullanımını doğru bir biçimde yansıtmak için ILO tarafından benimsemiş hesaplama yöntemleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: ILO’nun İşgücünün Eksik Kullanımına (Âtıl İşgücü) İlişkin Hesaplama Yöntemi

Türler	Hesaplama Yöntemi
LU11 :İşsizlik oranı	$[\text{İşsizler} / \text{işgücü}] \times 100$
LU2: Zamana bağlı eksik istihdam ve işsizliğin bütünlüşik oranı	$[(\text{Zamana bağlı eksik istihdamdaki kişiler} + \text{işsiz kalan kişiler}) / \text{işgücü}] \times 100$
LU3: Bütünlüşik işsizlik oranı ve potansiyel işgücü	$[(\text{İşsizler} + \text{potansiyel işgücü}) / (\text{genişletilmiş işgücü})] \times 100$
LU4: İşgücünün eksik kullanımının bütünlüşik ölçüsü	$[(\text{Zamana bağlı eksik istihdamdaki kişiler} + \text{işsizler} + \text{potansiyel işgücü}) / (\text{genişletilmiş işgücü})] \times 100$

Kaynak: ILO (2013a) Report of the Conference 19th International Conference of Labour Statisticians, Geneva 2013, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/normativeinstrument/wcms_230304.pdf. (9 Mayıs 2021).

1. LU, Labour underutilization (işgücünün eksik kullanımı/âtıl işgücü) kavramını ifade etmektedir.

Covid-19 ve ILO’nun Eşdeğer Tam Zamanlı İş Kaybı Yöntemi

Dünyada milyonlarca işçi salgın kapsamında alınan önlemlerden ciddi bir biçimde etkilendi ve etkilenmeye devam ediyor. Doğrudan işini kaybedenlerin oluşturduğu istihdam kaybının yanında çalışma saatlerinde meydana gelen düşüş önemli iş kayıplarına neden olmuştur. İstihdamda olanların çalışma saatlerinde ciddi azalmalar meydana gelmiştir. İşsizlik ve iş kayıpları (çalışma sürelerinde azalma) bölgelere ve ülkelere göre önemli farklılıklar göstermektedir (ILO, 2021).

Salgının işgücü piyasası üzerindeki etkisinin standart ve ana akım yöntemlerle ölçülmesi zordur. Çünkü salgın nedeniyle çalışma sürelerinde ve işbaşında olanların sayısında önemli bir düşüş yaşanmıştır. Bu etkilerin sürecektir olması sebebiyle salgının etkisini alternatif yöntemlerle ölçmek oldukça önemli hale gelmiştir (ILO, 2021). Standart işsizlik ölçme yöntemi çalışma sürelerinde yaşanan kaybı ve işbaşında olanların sayısında yaşanan azalmayı dikkate almadığı için gerçek iş kaybını ortaya koyamamaktadır. Bu çerçevede ILO, salgının işgücü piyasalarına olan etkisini anlamak için standart işsizlik hesaplamasına ek olarak “eşdeğer tam zamanlı iş kaybı” yaklaşımını kullanmaya başlamıştır.² Eşdeğer tam zamanlı iş kaybı, ILO’nun salgın ile anlık tahmin modeline (nowcasting model) dayanmaktadır. Anlık tahmin modeli işgücü piyasasının durumunun gerçek zamanlı ölçümünü sunan veri odaklı bir istatistiksel hesaplama yöntemidir. ILO’nun anlık tahmin modelinin ana değişkeni saat sayısı cinsinden çalışılan süredir. Daha açık ifadeyle eşdeğer tam zamanlı iş kaybı, salgın nedeniyle çalışma sürelerinde meydana gelen düşüşün hesaplanmasıdır (ILO, 2020a). ILO salgın nedeniyle çalışma saati kayıplarını *istihdam kaybı* ve *azalan çalışma saatleri* sebebiyle yaşanan iş kaybını iki yönüyle incelemektedir.

ILO, Mart 2020’den itibaren eşdeğer tam zamanlı iş kaybı yöntemini kullanarak işgücüne yönelik bir dizi tahmin yürütmektedir. Bu dönemden beri Covid-19’un etkilerini ve eşdeğer iş kaybını ölçmek üzere *ILO Monitor* adıyla tahmin ve analiz raporları yayımlamaktadır. 25 Ocak 2021’de yayımlanan tahmin ve analiz raporunun 7. baskısına göre 2019’un dördüncü çeyreği referans alındığında 2020’de küresel çalışma süreleri yüzde 8,8 oranında azalmıştır. ILO, çalışma sürelerindeki bu düşüşün 255 milyon eşdeğer tam zamanlı istihdam kaybına denk geldiğini hesaplamıştır (ILO 2021). 2020’de yaşanan çalışma saatleri kayıpları 2009’da küresel mali krizden yaklaşık dört kat daha fazladır. Çalışma saati kayıpları Latin Amerika, Güney Avrupa ve Güney Asya’da diğer bölgelere göre daha yüksek seyretmiştir (ILO, 2021). Daha önceki ekonomik krizlerde yaşananların aksine 2020’de dünyadaki eşdeğer tam zamanlı iş kayıplarına işsizlikten ziyade işgücüne dahil olamayan kategorisindeki yığılma neden olmuştur (ILO, 2021).

² ILO’nun Covid-19 döneminde istihdam kaybını hesaplamak için kullandığı hesaplama yöntemi için bakınız: ILO (2020a) Covid-19 and the world of work: impact and policy responses, ILO Monitor First Edition: 18 March 2020.

ILO (2020e) ILO Monitor: Covid-19 and world of work, Second Edition: 7 April 2020.

ILO (2020g) ILO Monitor: Covid-19 and world of work, Third Edition: 29 April 2020.

ILO (2020d) ILO Monitor: Covid-19 and world of work, Fourth Edition: 27 May 2020.

ILO (2020f) ILO Monitor: Covid-19 and world of work, Sixth Edition: 27 May 2020.

Avrupa İstatistik Ofisi ve Alternatif Hesaplamaları

Covid-19 salgınının işgücü piyasalarındaki etkilerini ölçen bir diğer uluslararası veri sağlayıcısı ise Avrupa İstatistik Ofisi'dir (Eurostat). Eurostat, ILO gibi uzun zamandır işgücü piyasaları ile ilgili alternatif hesaplamalar yapmaktadır. Aşağıda önce Eurostat'ın işgücü anketi ile işsizlik metodolojisi, ardından Covid-19'a ilişkin metodolojik notu ele alınacaktır.

Avrupa'nın işgücü piyasası hakkında başlıca bilgi kaynağı Eurostat'ın AB İşgücü Anketi'dir (EU-Labour Force Survey-LFS). Bu, Avrupa'nın en büyük hanehalkı araştırmasıdır. Eurostat halihazırda 35 ülke için AB işgücü anketi sonuçlarını yayımlamaktadır. Bu ülkeler Avrupa Birliği üye ülkeleri (27) ile Birleşik Krallık, Avrupa Serbest Ticaret Birliği (European Free Trade Association-EFTA) üyesi üç ülke (İzlanda, Norveç ve İsviçre) ve dört AB aday ülkesidir (Karadağ, Kuzey Makedonya, Sırbistan ile Türkiye). AB işgücü araştırması üç aylık ve yıllık veriler şeklinde yayımlamaktadır. İşgücü araştırması verilerinin toplanmasından katılımcı ülkelerin veri toplama kurumları sorumlu olmaktadır (Eurostat, 2021).

Katılımcı ülkeler ulusal işgücü anketlerinden Eurostat'a veri sağlamaktadır. Her üç ayda bir, yaklaşık 100 değişken için 1,7 milyondan fazla görüşme yapılmaktadır. AB İşgücü Anketi için veri toplama süreci dört aşamada gerçekleşmektedir. Bunlar, kişisel ziyaretler, telefon ve web görüşmeleri ile hem anket hem de elektronik ortamda yapılan görüşmelerdir. Eurostat, İşgücü Anketi'nin ülkeler arasında ve zamansal olarak karşılaştırılabilir olması için ILO'nun bu konu hakkındaki yönergelerini takip etmektedir ve ortak sınıflandırmaları kullanmaktadır (Eurostat, 2021).

Avrupa Birliği (o zamanki adıyla Avrupa Topluluğu) üyesi ülkelerinde istihdam ve işsizlik ile ilgili işgücü anketine yönelik ilk çalışmalarını 1960'ta yayımlamıştır. 1960'tan günümüze AB'ye üye ülkelerin sayısı artmıştır ve Avrupa işgücü piyasasının kompozisyonu değişmiştir. İşgücü piyasası hakkında doğru ve karşılaştırılabilir bilgiye olan talep artmıştır. Bunun bir sonucu olarak AB İşgücü Anketi'nin veri kalitesini artırmak için bir dizi kural ve yönerge oluşturulmuştur. AB işgücü anketi 1973 yılından itibaren Birlik/Topluluk mevzuatında yer almaktadır. Konuyla ilgili AB düzenlemesi 9 Mart 1988 tarihli 577/98 numaralı AB Konseyi Tüzüğüdür. Bu Tüzük, anketin tasarımı, araştırma yöntemleri ve karar verme süreçlerine ilişkin hükümleri ortaya koymaktadır (Eurostat, 1998).

AB İşgücü Anketi, hastane ve yurtlarda yaşayanlar hariç olmak üzere hanelerde yaşayan herkesi kapsamaktadır. Kullanılan tanımlar tüm AB üye devletler için ortaktır ve ILO'nun uluslararası tavsiyelerine dayanmaktadır. Eurostat işgücü piyasasına dair gelişmeler ile üç aylık işgücü maliyet endeksleri, brüt ve net kazanç, cinsiyete dayalı ücret farkı ile asgari ücret istatistiklerini de düzenli olarak yayımlamaktadır (Eurostat, 2021). Anket, 15 yaş ve üstü nüfusu (çalışma çağındaki nüfus) üç gruba ayırmaktadır. Bunlar, istihdamda olanlar, işsizler ve işgücüne dahil olamayanlardır. AB metodolojisinde tıpkı ILO'da olduğu gibi is-

tihtamda olanlar ile işsizlerin toplamı, işgücünü oluşturmaktadır. İşgücüne dahil olmayanlar öğrencileri, ev içi sorumlulukları nedeniyle iş aramayanları ve emekli olanları kapsamaktadır (Eurostat, 2021).

Avrupa İstatistik Ofisi'nin İşsizlik Hesaplamaları Metodolojisi

Eurostat'ın işgücü anketinin sınıflandırılmasında kullandığı temel kavramlar ILO'nun standartlarıyla genel olarak uyumludur. Aşağıda kavramların tanımlarına yer verilmiştir (Eurostat, 2021):

İşgücü: İstihdam edilenler ile işsiz olan nüfusun toplamından oluşmaktadır.

İstihdam: Referans haftasında haftada en az bir saat ücret, kâr veya aile kazancı için çalışan veya hastalık, tatil, endüstriyel anlaşmazlıklar nedeniyle geçici olarak işbaşında olmayan 15 yaş ve üstü kişilerdir. **İşsiz:** Referans haftasında işsiz olan, ancak halen çalışmaya uygun olan ve son dört hafta içinde aktif olarak iş arayan (iş bulmak için kamu veya özel bir istihdam bürosu ile temas halinde olmak, doğrudan işverene veya geleneksel iş bulma yöntemlerine başvurmak, iş ilanı incelemek, vermek veya cevaplamak, işe girmek için sınava veya mülakata girmek) veya bulduğu işte önümüzdeki üç ay içinde başlayacak olan 15-74 yaş arası kişilerdir.

İşgücüne dahil olmayanlar: İşgücünün dışında olanlar olarak adlandırılan bu kategori işsiz olmayan veya istihdamda bulunmayan kişileri kapsamaktadır.

Eurostat 2011'de işsizlik hesaplamalarına dair yeni bir metodolojik not yayımlamıştır (Eurostat, 2011). Bu notta işsizliğe ilişkin alternatif üç yeni ek göstergesi yer almıştır. Bunlar yarı zamanlı çalışanların eksik istihdamı, iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar ve iş arayıp hemen çalışmaya başlayamayacak olanlardan oluşmaktadır (Eurostat, 2011). Bu üç kategori işsizliğe ek olarak işgücünün eksik kullanımını daha iyi tanımlamak amacıyla *âtıl/genişletilmiş işgücü* (*labour market slack/extended labour force*) olarak ifade edilmektedir. Âtıl/genişletilmiş işgücü, bir ülkedeki ücretlilerin iş talebi ile mevcut ücretli iş miktarı arasındaki açığa karşılık gelmektedir. Bu gösterge, iş arayan ve çalışmaya hazır, ancak uygun iş bulamayan çalışma çağındaki nüfusun payını ölçmektedir (Eurostat, 2021). Âtıl/genişletilmiş işgücü, işsizlik ve aşağıdaki 3 ek gösterge dahil olmak üzere işgücünün eksik kullanımını ifade etmektedir (Eurostat, 2021):

Yarı zamanlı çalışanların eksik istihdamı (*Underemployed part-time worker*): Eksik istihdam edilen yarı zamanlı çalışanlar, 15-74 yaş arasında daha fazla çalışmak isteyen ve buna müsait olan kişilerden oluşmaktadır. Bu gösterge kişilerin istihdam edilmelerine rağmen

tam zamanlı çalışmayan ve işsiz olma durumuna benzer bir göstergidir. Tanımdaki yarı zamanlı olma şartı önemlidir. Tam zamanlı çalışan yine de daha fazla çalışmak isteyenler farklı bir kategoride yer almaktadır.

İş aramayıp çalışmaya hazır olanlar (Persons available to work but not seeking): 15-74 yaş arasında iş aramayan ancak iki hafta içinde iş-başı yapabilecek olanlardan oluşur. İş aramaktan ümidini kesenler ile kişisel veya ailevi koşullar nedeniyle iş aramayanları da içermektedir.

İş arayıp çalışmaya hemen başlayamayacak olanlar (Persons seeking work but not immediately available): 15-74 yaş arasında işsizler ve istihdamda olmayanların toplamından oluşmaktadır. Son 4 hafta içinde aktif olarak iş arayan ancak önümüzdeki 2 ay içinde çalışmaya hazır olmayanlar, en geç 3 ay içerisinde başlamak üzere bir iş bulan fakat 2 hafta içerisinde çalışmaya başlayamayacak olanlar, 3 aydan daha uzun bir süre sonra başlayacakları bir iş bulmuş olanlar ile son 4 hafta içinde pasif olarak iş arayanlardan 2 hafta içinde işbaşı yapabilecek olanlar bu göstergede yer almaktadır.

Bu kişiler ILO'nun işsizlik tanımıyla tam olarak uyuşmamaktadır ve bu nedenle işsiz olarak tasnif edilmemektedirler ancak işsizlerle bazı ortak özellikler taşımaktadırlar (Eurostat, 2011). Eurostat, iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar ile iş arayıp çalışmaya hemen başlayamayacak olanların toplamına Potansiyel Ek İşgücü (Potential Additional Labour Force-PAF) adını vermektedir. PAF kapsamındaki kişiler, istihdam edilen ve işsizlerin toplamı olan standart işgücünün bir parçası olarak tarif edilmemektedir (Eurostat, 2011).

Eurostat, Covid-19 vakalarının tüm dünyada görülmeye başladığı Mart 2020'de "Covid-19 salgınında AB-İşgücü Anketi için veri toplama" metodolojik notunu yayımlamıştır (Eurostat, 2020). Metodolojik notta hem salgının veri toplama üzerindeki etkisi tartışılmış hem de salgın döneminde toplanan veriler ve yayımlanan raporlar ile politika oluşturmak hedeflemiştir. 2019/1700 sayılı Tüzüğün yürürlüğe girmesinden itibaren Eurostat'ın İşgücü Anketi'nde değişiklik yapılmıştır; Covid-19 salgını kapsamında yeni değişkenler eklenmiş ve ülkelerin bu tavsiyelere uyması istenmiştir. Özellikle salgın sürecinde çalışma sürelerindeki azalışı ve istihdam kaybına ilişkin gelişmeleri değerlendirmek amacıyla Covid-19'a ilişkin yeni verilerin toplanması gerektiği belirtilmiştir (Eurostat, 2020).

ABD Çalışma İstatistikleri Bürosu'nun ve Kanada İstatistik Ajansı'nın Alternatif İşsizlik Hesaplaması

ILO ve Eurostat'ın yanı sıra ABD Çalışma İstatistikleri Bürosu da uzun yıllardır alternatif işsizlik hesaplamalarını düzenli olarak yayımlamaktadır. ABD Çalışma

İstatistikleri Bürosu, âtıl işgücünün alternatif ölçümleri (alternative measures of labor underutilization) ismini verdiği alternatif hesaplamalarda altı farklı işsizlik tanımına yer vermektedir. Bu işsizlik türlerini ele almadan önce hesaplamalarda kullanılan hanehalkı terimlerinin kapsamına değinmekte fayda vardır.

ABD Çalışma İstatistikleri Bürosu, 16 yaş üzeri nüfustan referans haftası boyunca herhangi bir işte ücretli, kendi hesabına, işveren olarak çalışanlardan an az 1 saat çalışanları veya en az 15 saat ücretsiz aile işçisi olarak çalışanları istihdamda kabul etmektedir (BLS, 2021a). Ayrıca çalışanlardan hastalık, kötü hava koşulları, tatil, endüstriyel uyuşmazlıklar (grev, lokavt) veya kişisel sebeplerden dolayı geçici olarak işlerinden uzak olanlar da istihdamda kabul edilmektedir (BLS, 2021b). Öte yandan işsizler referans haftasında istihdam edilmeyenlerden bir işte çalışabileceğini belirten ve son 4 hafta içerisinde aktif olarak iş arayan 16 yaş üzeri nüfusu kapsamaktadır. Ayrıca geçici olarak işten çıkarılmış ve geri çağrılmayı bekleyen ancak aktif olarak iş aramayanlar da işsiz sayılmaktadır (BLS, 2021a).

İşsiz ve istihdam edilenlerin (işgücü) dışında kalanlar ise işgücüne dahil olmayan nüfusu oluşturmaktadır. Son 4 hafta içinde aktif olarak iş aramayan ancak son 12 aydır iş aradığını belirten kişiler, işgücüne dahil olmayanlardan iş aramayıp çalışmaya hazır olanları ifade etmektedir. Bu kişilerin geçici bir hastalıkları yoksa referans haftasında işe başlamaya hazır olduklarını belirtmeleri gerekmektedir. İş aramayıp çalışmaya hazır olanlar, şu an iş aramıyor olmasına rağmen işgücü piyasasıyla ilgili bir neden belirten cesareti kırılmışları kapsayan ümitsizler ile iş aramıyor olma nedenini ümitsizlikten farklı olarak aile sorumlulukları, okulda veya eğitimde, hasta veya sakat olma ya da çocuk bakımı gibi sebepler olarak belirten diğer kişilerden oluşmaktadır (BLS, 2021a).

Tablo 2: ABD Çalışma İstatistikleri Bürosu'nun (BLS) İşgücünün Eksik Kullanımına İlişkin Hesaplama Yöntemi

Tür	Hesaplama Yöntemi
U-1	[15 hafta ve daha uzun süredir işsiz olanlar / işgücü] x 100
U-2	[(Geçici bir işte çalışıp bu işini tamamlayanlar dahil olmak üzere son işinden ayrılanlar/ işgücü] x 100
U-3	[İşsiz / işgücü] x 100
U-4	[(İşsizler + ümidini kaybedenler) / (işgücü + ümidini kaybedenler)] x 100
U-5	[(İşsizler + ümidini kaybedenler + iş aramayıp çalışmaya hazır olanların diğerleri) / (işgücü + ümidini kaybedenler + iş aramayıp çalışmaya hazır olanların diğerleri)] x 100
U-6	[(İşsizler + ümidini kaybedenler + iş aramayıp çalışmaya hazır olanların diğerleri + zamana bağlı eksik istihdam) / (işgücü + ümidini kaybedenler + iş aramayıp çalışmaya hazır olanların diğerleri)] x 100

Kaynak: BLS (2021a) Labor Force Statistics from the Current Population Survey, Concepts and Definitions, <https://www.bls.gov/cps/definitions.htm>. (Erişim Tarihi: 7.10.2021). U: underutilization (emeğin eksik kullanımı/âtıl işgücü/genişletilmiş işgücü)

ABD Çalışma İstatistikleri Bürosu tarafından Hanehalkı Araştırması kapsamında yayımlanan işgücünün eksik kullanımına ilişkin hesaplamalar U-1, U-2, U-3, U-4, U-5 ve U-6 olarak isimlendirilmektedir (U-Underemployment) (Tablo 2). U-1, 15 hafta ve daha uzun süredir işsiz olanların işgücüne oranıdır. U-2, geçici bir işte çalışıp bu işi tamamlayanlar dahil olmak üzere son işinden ayrılanların işgücüne oranlanmasıyla elde edilmektedir. U-3, standart işsizlik oranıdır ve toplam işsiz sayısının toplam işgücüne bölümüdür. U-4 ümidini kaybeden işsizleri de kapsayan daha geniş bir kapsama sahiptir. Dar tanımlı (standart) işsizler ile ümitsizlerin toplamının, işgücü ve ümitsizlerin toplamına oranlanmasıyla elde edilmektedir. U-5, ümitsizler ile iş aramayıp çalışmaya hazır olanların da dahil edildiği işsizlik türüdür. Bu hesaplama, standart işsizler, ümitsiz işsizler ve iş aramayıp çalışmaya hazır olduğunu belirten diğer nüfusun, işgücü, ümitsizler ve iş aramayıp çalışmaya hazır olanların toplamına bölünmesiyle gerçekleştirilmektedir (Tablo 2). U-6 ismi verilen son alternatif hesaplama, bu makalenin ilerleyen bölümlerinde ele alınacak olan DİSK-AR'ın geniş tanımlı işsizlik hesaplaması ve TÜİK tarafından Mart 2021'den bu yana âtil işgücü olarak anılan işsizlik hesaplamasıyla benzerlik taşır. Altıncı alternatif hesaplama, standart işsizler, iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar ve zamana bağlı eksik istihdamın toplamının işgücü ile iş aramayıp çalışmaya hazır olanların toplamına bölünmesiyle elde edilir.

ABD Çalışma İstatistikleri Bürosu, Ağustos 2021'de mevsim etkisinden arındırılmış olarak U-1 oranını yüzde 2,7, U-2 oranını yüzde 2,8, U-3 oranını yüzde 5,2, U-4 oranını yüzde 5,4, U-5 oranını yüzde 6,1 ve U-6 oranını yüzde 8,8 olarak açıklamıştır (BLS, 2021c).

ABD Çalışma İstatistikleri Bürosu'nun işsizlik metodolojisi, Kanada İstatistik Ajansı'na (Statistics Canada) da kaynaklık etmektedir. Kanada İstatistik Ajansı ülkenin ulusal istatistik kurumudur (Statistics Canada, 2021a). Kanada İstatistik Ajansı'nda veriler doğrudan telefon ya da çevrimiçi anketler üzerinden toplanmaktadır. Bireylerden ve işyerlerinden toplanan veriler, hükümet ve özel sektör kuruluşlarından da elde edilmektedir (Statistics Canada, 2021b). Kanada İstatistik Ajansı, hesaplamalarını BLS'nin yöntemini kullanarak gerçekleştirmektedir ve BLS'nin yaptığı gibi 6 farklı alternatif işsizlik hesaplaması yapmaktadır (Statistics Canada, 2021a).

Dünyada ILO, Eurostat ve BLS'nin gerçekleştirdiği alternatif işsizlik hesaplamaları işgücü piyasalarına ilişkin önemli ayrıntılar sunmaktadır. Bu çalışmalar Türkiye'de araştırmacılara kaynaklık etmektedir. Türkiye'de gerçekleştirilen alternatif işsizlik hesaplamaları genellikle “âtil işgücü” veya “geniş tanımlı (gerçek)” işsizlik olarak anılmaktadır.

Dar ve Geniş Tanımlı İşsizlik Oranları Arasındaki Farklar

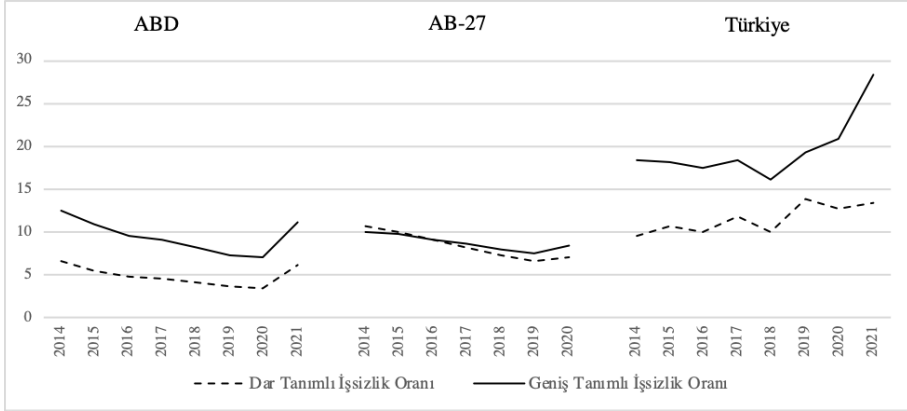
Türkiye’de iş aramayıp çalışmaya hazır olanların ve iş bulma ümidini kaybedenlerin sayısının fazla olması, zamana bağlı eksik istihdamda ekonomik kriz ile salgın gibi dönemlerde ciddi artışların yaşanması (2018 Eylül’de 304 bin olan zamana bağlı eksik istihdam sayısı 2018 Ekim’de kriz ile 425 bine ve Mart 2020’de 920 bin olan zamana bağlı eksik istihdam sayısı Covid-19’un etkisiyle Nisan 2020’de 1 milyon 394 bine yükselmiştir)³ ve bu kişilerin dar tanımlı işsizlik hesaplama yönteminde işsiz sayılmaması işgücü piyasalarının gerçek görünümünün perdelenmesine sebep olmaktadır. Bu nedenle işgücünün gerçek görünümünü daha iyi analiz edebilmek için alternatif işsizlik hesaplamalarına ihtiyaç vardır. Öte yandan Türkiye’de alternatif işsizlik hesaplamaları işgücünün yapısal özellikleri nedeniyle de önemlidir. Türkiye’de kadın ve genç işsizliğinin süregelen bir problem olduğu ve yüksek seyrettiği bilinmektedir. Kadınların işgücüne katılım oranlarının düşüklüğü, kendi hesabına çalışanların ve ücretsiz aile işçilerinin oranları giderek düşmesine rağmen- önemli bir yekûn oluşturması, Türkiye işgücü piyasasının önemli yapısal sorunları arasındadır.

Türkiye’de resmî (dar tanımlı, standart) işsizlik oranı ile geniş tanımlı işsizlik oranı arasındaki makas oldukça çarpıcıdır. 2014 Şubat döneminde dar ve geniş tanımlı işsizlik oranları arasındaki fark 8,9 puan iken 2021 Şubat itibarıyla 14,9 puan olmuştur (Grafik 1). Aynı dönemde ABD ve AB’de iki işsizlik oranı arasındaki fark ya birbirine yakın seyretmiştir ya da benzer eğilimdedir. Aralarındaki fark da Türkiye’ye göre daha düşüktür. Türkiye’de geniş tanımlı işsizlik ile standart işsizlik oranları arasındaki bu fark artışının sebebi özellikle son yıllarda Türkiye’de iş aramayıp çalışmaya hazır olanların sayısında ciddi bir yükselişin yaşanmasıdır.

Öte yandan kadınlarda ve gençlerde dar tanımlı işsizlik ile geniş tanımlı işsizlik arasındaki fark 15 yaş ve üzeri erkeklerde olduğundan daha fazladır. Örneğin, TÜİK HİA 2020 verilerine göre dar tanımlı işsizlik oranı 15 yaş ve üzeri erkeklerde yüzde 12,3, 15 yaş ve üzeri kadınlarda yüzde 15 ve 15-24 yaş arası gençlerde yüzde 25,3 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2021b). DİSK-AR’ın TÜİK HİA 2020 yıllık verilerinden yararlanarak hesapladığı geniş tanımlı işsizlik oranı ise 2020 yılında 15 yaş ve üzeri erkeklerde yüzde 23,5, 15 yaş ve üzeri kadınlarda yüzde 34,8 ve 15-24 yaş arası gençlerde yüzde 41,1’dir (DİSK-AR, 2021a). Böylece geniş tanımlı işsizlik, dar tanımlı işsizlikten erkeklerde 11,2 puan fazla seyretmişken gençlerde 15,8 ve kadınlarda ise 19,8 puan fazla olarak hesaplanmıştır.

3. Zamana bağlı eksik istihdam sayısı yazarlar tarafından TÜİK HİA’da yer alan “zaman bağlı eksik istihdam ve işsizlerin bütünsel oranı” verisinden hesaplanmıştır.

Grafik 1: ABD, AB ve Türkiye’de Dar Tanımlı ve Geniş Tanımlı İşsizlik Oranları (Yüzde) (2014-2021)

Kaynak: BLS (2021a), Alternative Measures of Labour Underutilization, <https://www.bls.gov/charts/employment-situation/alternative-measures-of-labor-underutilization.htm> (Erişim Tarihi: 7.5.2021). Eurostat (2021f), Employment and activity by sex and age-annual data, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsi_emp_a/default/table?lang=en (Erişim Tarihi: 7.5.2021). Eurostat (2021g), Unemployment by sex and age – annual data, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/une_rt_a/default/table?lang=en (Erişim Tarihi: 7.5.2021). Eurostat (2021h), Supplementary indicators to unemployment - annual data, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsi_sup_a&lang=en (Erişim Tarihi: 7.5.2021). TÜİK (2021h) İşgücü İstatistikleri, Şubat 2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İsgucu-Istatistikleri-Subat-2021-37487>. (Erişim Tarihi: 7.5.2021).

Açıklama: ABD verileri the BLS’den, AB-27 verileri Eurostat’tan ve Türkiye verileri TÜİK’ten alınmıştır. ABD ve Türkiye verileri ilgili yılların şubat aylarındaki verileri içermektedir. AB-27 verileri ise yıllık verileri içermektedir, geniş tanımlı işsizlik oranı yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Türkiye’de Alternatif İşsizlik Hesaplamaları

TÜİK (eski adıyla Devlet İstatistik Enstitüsü-DİE) Mart 2021’e kadar alternatif işsizlik hesaplamalarına çalışmalarında yer vermemiştir. Ancak Türkiye’de alternatif işsizlik hesaplamaları uzun yıllardan bu yana çeşitli kurum, kuruluş ve araştırmacılar tarafından ele alınmış ve çalışılmıştır. TÜİK’in yer vermediği geniş tanımlı/genişletilmiş işsizlik hesaplamaları çeşitli işveren örgütleri ve işçi sendikalarının çalışmaları ile akademik çalışmalarda yer almıştır. Türkiye’de geniş tanımlı işsizlik hesaplamaları konusunda en uzun süreli ve düzenli çalışmaları Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi (DİSK-AR) yapmıştır. DİSK-AR, 2010 yılından beri düzenli olarak geniş tanımlı işsizlik hesaplaması yapmaktadır.⁴ Özellikle 2018 krizi ve sonrasında DİSK-AR’ın geniş tanımlı işsizlik hesaplamaları kamuoyunda geniş bir karşılık bulmuştur. DİSK-AR’ın TÜİK’in ham verilerinden yararlanarak hazırladığı işgücü piyasalarına ilişkin *İşsizlik ve İstihdamın Görünümü* adlı raporları her ay düzenli olarak yayımlanmaktadır.

DİSK-AR, geniş tanımlı işsiz sayısını dar tanımlı işsizler, zamana bağlı eksik

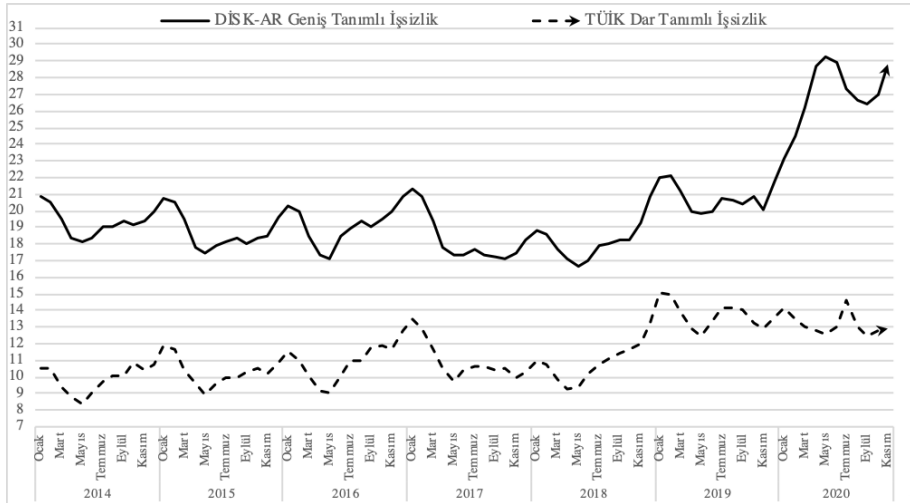
4. DİSK-AR tarafından 2010 yılında hesaplanan geniş tanımlı işsizliğe erişmek için: DİSK (2010) DİSK-AR 2010 Mayıs Dönemi İstihdam Raporu, 18 Ağustos 2010 <http://disk.org.tr/2010/08/2010-mayis-ayi-donemi-istihdam-raporu/>. (Erişim Tarihi: 7.5.2021)

istihdam, mevsimlik çalışanlar ve iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar (ümitsiz ve diğer) toplamıyla bulmaktadır.⁵ Geniş tanımlı işsizlik oranı ise geniş tanımlı işsiz sayısının potansiyel işgücüne bölünmesiyle hesaplanmaktadır. *Potansiyel/geniş işgücü*; işgücü, mevsimlik çalışanlar ve iş aramayıp çalışmaya hazır olanların (ümitsiz ve diğer) toplanmasıyla elde edilmektedir. DİSK-AR, TÜİK'in metodolojisini değiştirmeden önce yayımladığı Kasım 2020 döneminde geniş tanımlı işsizliği yüzde 28,8 olarak hesaplamıştır (DİSK-AR, 2021b). Bu dönemde dar tanımlı işsizlik oranı TÜİK tarafından yüzde 12,9 olarak açıklanmıştır (TÜİK, 2021c).

Grafik 2'de yer alan DİSK-AR geniş tanımlı işsizlik oranı ile TÜİK tarafından açıklanan dar tanımlı işsizlik oranı karşılaştırmasından da görüleceği gibi TÜİK'in dar tanımlı işsizlik hesaplaması, işsizliğin gerçek boyutlarını ölçmekten uzaktır. 2014 Ocak döneminde iki işsizlik türü arasındaki fark 10,4 puan iken 2019 Ağustos-Eylül döneminde 6,4 puana kadar gerilemiş ve ardından Kasım 2020 döneminde 16 puana yaklaşmıştır. Kuşkusuz 2020 döneminde iki işsizlik türü arasındaki farkın bu denli artmasının sebebi Covid-19 salgını döneminde işten çıkarmaların yasaklanması ve dolayısıyla açık/dar tanımlı işsiz sayısında önemli bir artış olmaması; buna karşın iş aramayıp çalışmaya hazır olanların ve eksik istihdamın hızla artmış olmasıdır.

Grafik 2: DİSK-AR'ın Geniş Tanımlı İşsizlik Oranı ile TÜİK'in Dar Tanımlı Oranı Karşılaştırması (Yüzde) (2014 Ocak-2020 Kasım)

Mart 2021, <http://arastirma.disk.org.tr/?p=5111>. (Erişim Tarihi: 7.5.2021)

5. DİSK-AR'ın geniş tanımlı işsizlik hesaplamasının ayrıntıları için İşsizlik ve İstihdamın Görünümü raporlarının sonunda bulunan metodolojik nota bakılabilir: DİSK-AR (2021d) İşsizlik ve İstihdamın Görünümü Raporları, http://arastirma.disk.org.tr/?page_id=1295 (Erişim Tarihi: 7.5.2021).

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), Ocak 2009'dan itibaren üç ayda bir yayımlanmaya başlayan TİSK İşgücü Piyasası Bülteni adlı yayınında geniş tanımlı işsizlik hesaplamasına düzenli olarak yer vermiştir. Ne var ki TİSK İşgücü Piyasası Bülteni, 20 Ekim 2016'da yayımlanan 38. sayıdan sonra devam etmemiştir. TİSK Ocak 2009 ile Ekim 2016 arası yürüttüğü İşgücü Piyasası Bülteni çalışmasında altı farklı alternatif işsizlik hesaplaması yapılmıştır (Tablo 3).⁶ Bu bakımdan TİSK'i alternatif işsizlik hesaplamaları ABD Çalışma İstatistikleri Bürosu tarafından yayımlanan "işgücünün eksik kullanımına/âtlı işgücüne ilişkin alternatif hesaplamalar" metodolojisiyle benzerlik göstermektedir. Nitekim TİSK Bülteni'nde metodolojik kaynak gösterilen Yükseler ve Türkan'ın (2008) çalışmasında BLS'nin yöntemine benzer hesaplamalar yer almaktadır. Yükseler ve Türkan, U-3 oranını BLS gibi resmî işsizlik oranı olarak belirtmekte; U-4 oranını işsizler ve ümidini kaybedenler toplamı; U-5 oranını işsizler ve iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar (ümitsiz ve diğer) toplamı; U-6 oranını ise dar tanımlı işsizler, mevsimlik çalışanlar, iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar (ümitsiz ve diğer) ve zamana bağlı eksik istihdam toplamı ile hesaplamaktadır (Yükseler ve Türkan, 2008).

Tablo 3: TİSK'in İşgücü Piyasası Bültenlerinde Yer Verdiği Alternatif İşsizlik Türleri

Türler	Kapsamı
U-1 Yeni İşsizler	Beş ay ve daha kısa süredir iş arayanlar
U-2 Klasik Tanım	TÜİK tarafından açıklanan dar tanımlı işsizlik
U-3 Ümitsizler	İşsizler + ümitsizler
U-4 Çalışmaya Hazırlar	İşsiz + ümitsizler + iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar
U-5 Mevsimlik ve Eksik İstihdam	İşsiz + mevsimlik çalışanlar + eksik istihdam
U-6 Hepsi Dâhil	İşsiz + ümitsizler + iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar + mevsimlik çalışanlar + eksik istihdam

Kaynak: TİSK (2021) İşgücü Piyasası Bülteni, <https://mail.tisk.org.tr/yayinlar.html>. (Erişim Tarihi: 23.10.2021).

TİSK, U-1 olarak belirttiği işsizlik türünde beş ay ve daha kısa süredir iş arayanları hesaba katmaktadır. U-2, TÜİK'in açıkladığı dar tanımlı işsizliği ifade etmektedir. U-3, BLS'nin U-4 olarak adlandırdığı işsizlik hesaplamasıyla aynıdır; dar tanımlı işsizler ile ümitsiz işsizlerin toplanmasıyla bulunmaktadır. U-4, BLS'nin U-5 tanımıdır; dar tanımlı işsizler, ümitsiz işsizler ve diğer iş aramayıp çalışmaya hazır olanların sayılarının toplamıdır. U-5, dar tanımlı işsizler, mevsimlik çalışanlar ve zamana bağlı eksik istihdamın toplanmasıyla elde edilmektedir. U-6 ise dar

6. TİSK'in geniş tanımlı işsizlik hesaplamasına dair ayrıntılı bilgi için TİSK İşgücü Piyasası Bülteni sayılarına şuradan ulaşılabilir: TİSK (2021) İşgücü Piyasası Bültenleri, <https://mail.tisk.org.tr/yayinlar.html> (Erişim Tarihi: 7.5.2021).

tanımlı işsizler, iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar (ümitsiz ve diğer), mevsimlik çalışanlar ile zamana bağlı eksik istihdam toplamıyla hesaplanmaktadır (Tablo 3). Son yayımlanan TİSK İşgücü Piyasası Bülteni’nde Temmuz 2016 dönemi için U-1 yüzde 7,2, U-2 yüzde 10,7, U-3 yüzde 12,7, U-4 yüzde 17,5, U-5 yüzde 12,2 ve U-6 yüzde 18,9 olarak belirtilmektedir (TİSK, 2016).

Türkiye’de alternatif işsizlik hesaplamalarına başvuran bir başka kurum ise TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi (TOBB ETÜ) bünyesinde çalışma yürüten Sosyal Politika Merkezi’dir (SPM). TOBB ETÜ SPM, 2011 yılından beri aylık olarak yayımlanan *Sanayide Gelişmeler ve İstihdam Eğilimleri* bültenlerinde Temmuz 2020 sayısından itibaren, Covid-19 salgınının işgücü piyasaları üzerindeki tahribatının daha iyi incelenebilmesi amacıyla, geniş tanımlı işsizlik hesaplamasına yer vermeye başlamıştır.⁷ TOBB ETÜ SPM, geniş tanımlı işsizlik hesaplamasını “ümitsiz işsizler” ve “diğer” kategorilerinin yer aldığı “iş aramayıp çalışmaya hazır” olanlar ile dar tanımlı işsizlerin toplamı ile elde etmektedir (TOBB ETÜ SPM, 2020). TOBB ETÜ SPM tarafından gerçekleştirilen geniş tanımlı işsizlik hesaplamasında mevsimlik çalışanlar ve zamana bağlı eksik istihdam edilenler hesaba katılmamaktadır. TOBB ETÜ SPM, Mart 2021 için hesapladığı ilk geniş tanımlı işsizlik oranını yüzde 22,7 olarak belirtmiştir (TOBB ETÜ SPM, 2021). TÜİK’in 2021 yılında gerçekleştirdiği revizyon sonrası ayrıntılı tablolar yayımlanmaması sebebiyle diğer kurum, kuruluş ve araştırmacılar gibi TOBB ETÜ SPM de geniş tanımlı işsizlik hesaplamasını aylık olarak gerçekleştirilemediğini ve çeyreklik bültenlerde hesaplamaya yer vereceğini belirtmiştir (TOBB ETÜ SPM, 2021a).

Türkiye’de Alternatif İşsizlik Hesaplaması Konusundaki Literatür

Türkiye’de sosyal politika ile çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri ana bilim dallarında yapılan çalışmalarda alternatif işsizlik hesaplamalarına ilişkin değerlendirmelerin sınırlı olduğu görülmektedir. Bu konudaki en eski ve ayrıntılı değerlendirme Ekin’e (1971) aittir. Ekin bu çalışmasında işsizliğin ölçülmesinde ilişkin problemlerden söz etmekte ve standart işsizlik ölçümü yanında işsizliğin farklı boyutlarına, eksik istihdama ve kısmî zamanlı istihdama değinerek farklı ölçüm yöntemlerini tartışmaya açmaktadır. Ekin’in oldukça erken bu çalışması işsizliğe bakış konusunda ufuk açıcı niteliktedir. Ekin bu çalışmasında “istihdamda oldukları halde işsiz kabul edilenler” başlığı altında “1) İhtiyari olmayan kısmi-sürekli istihdamdakiler -kısa süreli istihdamdakiler-görülebilir eksik istihdamdakiler, 2) Görülemez eksik istihdamdakiler-Gizli eksik istihdamdakiler-Gizli işsizler-potansiyel eksik istihdamdakiler” şeklinde alternatif kategorilere yer vermektedir (1971:86). Ekin’in yaklaşımı bugün ILO tarafından benimsenen âtlı

7. TOBB ETÜ SPM tarafından hazırlanan “Sanayide Gelişmeler ve İstihdam Eğilimleri” raporlarına şuradan ulaşılabilir: TOBB ETÜ SPM (2021b) Sanayide Gelişmeler ve İstihdam Eğilimleri, <http://spm.etu.edu.tr/tr/>. (Erişim Tarihi: 4.6.2021)

işgücü (labor underutilization) kavramı ile önemli benzerlikler taşımaktadır. Ekin, çalışmasında alternatif işsizlik hesaplamalarına geniş biçimde yer verirken Zaim (1986) alternatif işsizlik hesaplamaları konusuna yer vermemektedir. Talas'ın kapsamlı eseri *Sosyal Ekonomi*'de de alternatif işsizlik hesaplamalarına değinilmemiştir (1976).

Lordoğlu, Özkaplan ve Törüner'in 1999 tarihli çalışmasında iradi işsizlik kavramıyla kısmen standart işsizlik dışındaki türlere yer verilmektedir. Lordoğlu ve Özkaplan'ın *Çalışma İktisadı* (2018) kitabında ise geniş tanımlı işsizliğe geniş bir yer ayrıldığı görülmektedir. Gündoğan ve Biçerli'nin çalışmasında (2013) işsizlik tanımı ve türleri standart yaklaşım çerçevesinde ele alınmakta ve alternatif işsizlik hesaplamaları ve geniş tanımlı işsizlik konusu yer almamaktadır. Seymen (2004) işsizliğin sadece standart hesaplamasına ve türlerine yer verirken, Parasız ve Bildirici (2002) kısaca iradi işsizlikten söz etmekte ancak işsizliğe ilişkin alternatif hesaplamalara yer vermemektedir.

Çalışma ekonomisi literatüründeki sınırlı değerlendirmelere rağmen çok sayıda iktisatçının ve araştırmacının geniş tanımlı işsizlik hesaplamasının önemini vurguladığı ve bu yönde çalışmalar yaptığı gözlenmektedir. Zaman zaman geniş tanımlı işsizlik oranları açıklayan İktisatçı Mahfi Eğilmez, geniş tanımlı işsizliği dar tanımlı işsizler, iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar (ümitsizler ve diğer) ile mevsimlik çalışanların toplam sayısının işgücü, iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar (ümitsiz ve diğer) ile mevsimlik çalışanların toplamına bölünmesi ile hesaplamaktadır (Eğilmez, 2021a). Kişisel internet sitesi üzerinden ekonomi üzerine yazılarını yayımlayan Eğilmez, Nisan 2020 dönemi için geniş tanımlı işsiz sayısını 8 milyon 358 bin ve geniş tanımlı işsizlik oranını yüzde 24,6 olarak hesaplamıştır (Eğilmez, 2021b). Aynı dönemde TÜİK ise resmî işsiz sayısını 3 milyon 775 bin ve resmî işsizlik oranını yüzde 12,8 olarak açıklamıştır (TÜİK, 2021d).

Alternatif işsizlik hesaplamaları konusunda bir diğer çalışmayı Ercan Türkan (2005) yapmıştır. Türkan, "türetilmiş işsizlik oranları"nı ele alarak farklı bir hesaplama yapmaktadır. Türkan'ın birinci alternatif hesaplamasında standart (dar tanımlı) işsiz sayısına eksik istihdamın⁸, ikinci hesaplamasında dar tanımlı işsiz sayısına iş aramayıp çalışmaya hazır olanların, üçüncü hesaplamasında dar tanımlı işsiz sayısına mevsimlik çalışanların eklenmesiyle ve "âtlı işgücü/nüfus" olarak adlandırdığı dördüncü hesaplamasını ise dar tanımlı işsizlik ile eksik istihdam, iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar ve mevsimlik çalışanların toplamıyla elde etmektedir. Türkan, dar tanımlı işsizlik oranının yüzde 10,3 olarak açıklandığı 2004 yılı için "eksik istihdam dahil" işsizlik oranını yüzde 14,4, "işbaşı yapmaya hazırlar dahil" işsizlik oranını yüzde 14,6, "mevsimlik çalışanlar dahil" işsizlik oranını yüzde 12 ve "âtlı işgücü" oranını yüzde 19,9 olarak hesaplamıştır (Türkan,

8. "Eksik istihdam" kavramı yerine TÜİK HİA metodolojisinde 2009 yılında yapılan revizyon sonrası "zamana bağlı eksik istihdam" ve "yetersiz istihdam" kavramları konmaya başlanmıştır. Revizyondan makalenin ilerleyen bölümlerinde söz edilmiştir. Türkan'ın makalesi 2009 öncesi dönemde yazıldığından makalede "eksik istihdam" kavramı kullanılmıştır.

2005). Türkan’ın hesaplaması Türkiye’de ilk ayrıntılı alternatif işsizlik hesaplamalarından biri kabul edilebilir.

Türkiye’de işsizlik ve istihdam sorununun gerçek boyutlarını görebilmek için genişletilmiş âtıl işgücü hesaplamasının önemini vurgulayan Yükseler (2004), “açık işsiz” (dar tanımlı işsiz) ve “eksik istihdam” (zamana bağlı eksik istihdam) toplamını “âtıl işgücü” olarak tanımlamaktadır. Yükseler, “geniş tanımlı âtıl işgücünü”, âtıl işgücüne dahil olmayanlardan “iş arayıp son üç ayda iş aramayanlar” (ümitsizler), “iş aramayıp iş başı yapmaya hazır olanlar”, “diğer iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar” ve “mevsimlik çalışanlar” toplamıyla hesaplamaktadır. Benzer şekilde, “genişletilmiş işgücü arzı”nı işgücü sayısı ile iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar (ümitsiz ve diğer) ve mevsimlik çalışanların toplamını dahil ederek bulmaktadır. Genişletilmiş âtıl işgücü (geniş tanımlı işsizlik) oranı ise “genişletilmiş âtıl işgücü”nün “genişletilmiş işgücü arzı”na bölünmesiyle elde edilmektedir (Yükseler, 2004). Yükseler, resmî işsiz sayısının 2 milyon 493 bin ve işsizlik oranının yüzde 10,5 olarak açıklandığı 2003 yılı için genişletilmiş âtıl işgücü sayısını 5 milyon 476 ve oranını ise yüzde 21,5 olarak hesaplamıştır (2004).

İktisatçı Sönmez de uzun yıllardır çalışmalarına geniş tanımlı işsizliğin önemini ele almaktadır (2013; 2020). Kubilay (2021) geniş tanımlı işsizlik metodolojisine yer veren bir başka iktisatçıdır. Kubilay, geniş tanımlı işsizlik hesaplamasının standart işsizlere iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar (ümitsiz işsizler ve diğer), mevsimlik çalışanlar ve zamana bağlı eksik istihdam edilenlerin eklenmesiyle elde edildiğini belirtmektedir. Çelik de çeşitli yazılarında geniş tanımlı işsizlik hesaplamasının önemine dikkat çekmektedir (2019).

Covid-19 Salgını ve TÜİK’in Tutumu

Covid-19 salgınının, alternatif işsizlik hesaplamalarına daha da önem kazandırdığına yukarıda değinmiştik. Covid-19 salgınıyla birlikte ciddi iş ve istihdam kayıpları yaşanmış ve çalışma biçimlerinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde kısa, uzaktan ve dönüşümlü çalışma ile ücretli/ücretsiz/yıllık ücretli izin uygulamaları yaygınlaşmıştır. Covid-19’un Türkiye’de görülmeye başladığı Mart 2020’den Ağustos 2021 tarihine kadar Kısa Çalışma Ödeneği, İşsizlik Ödeneği ve Nakdi Ücret Desteği’nden yararlanan işçi sayısı 6 milyon 931 bin olmuştur (İŞKUR, 2021). Bilindiği gibi Nisan 2020’de 4857 sayılı İş Kanunu’na eklenen geçici maddeyle işten çıkarma yasağı uygulanmaya başlamıştır.⁹ İşten çıkarma yasağı sebebiyle birçok işçi tek taraflı ve zorunlu ücretsiz izne çıkarılmış ancak bu işçiler istihdamda görünmüştür. Kısa Çalışma Ödeneği (KÇÖ) alanlar ile ücretsiz izne çıkarılıp Nakdi Ücret Desteği (NÜD) alanlar iş aramadığından işsizlik hesaplamasına dahil edilmemiştir. Öte yandan kayıtdışı veya kendi hesabına çalışanlardan işsiz kalanlar ise Covid-19 sebebiyle iş arama eğiliminde olmamışlardır (DİSK-AR, 2021a).

9. 31102 sayılı ve 17 Nisan 2021 tarihli Resmî Gazete.

Çalışma yaşamı Covid-19 salgınından böylesine etkilenmişken TÜİK, Covid-19'un etkilerini ölçmek için metodolojisinde uzun süre herhangi bir değişikliğe gitmemiş, salgın öncesinde olduğu gibi dar tanımlı işsizlik oranını açıklamaya devam etmiştir.¹⁰ TÜİK'in HİA metodolojisinin yetersizliği sebebiyle resmî işsizlik verilerinde Covid-19'un işgücü piyasalarına olan etkileri gözlenememiştir. Öyle ki TÜİK Covid-19 dönemi boyunca işsiz sayısında düşüş olduğunu açıklamıştır. TÜİK HİA verilerine göre, 2019 yılında ortalama yüzde 13,7 olan resmî işsizlik oranı 2020 yılında yüzde 13,2'ye gerilemiştir (TÜİK, 2021b). Kuşkusuz yukarıda vurgulanan sebeplerle dar tanımlı işsizlik oranının azalması, TÜİK tarafından kullanılan yöntemin kısıtları gereği beklenir bir durumdur. TÜİK işgücü piyasasında köklü değişiklikler yaşanan olağanüstü bir dönemin işsizlik oranlarını olağan dönemler gibi ölçmeye devam etmiştir, deyim yerindeyse "bugünün çamaşırlarını dünün güneşinde kurutmakta" ısrar etmiştir (Çelik, 2021).

TÜİK, Covid-19'un işgücü piyasalarındaki etkilerini ölçmeye yönelik adımları uzun süre boyunca atmamış olsa da uluslararası alanda işgücü piyasası verileri açıklayan kuruluşlar Covid-19'un etkilerinin gözlenebileceği yöntemler geliştirmişler ve tahminlerde bulunmuşlardır. Bunlar yukarıda sözü edilen "ILO'nun eşdeğer tam zamanlı iş kaybı metodolojisi" ile Eurostat'ın "metodolojik notu"dur. Türkiye'de de DİSK-AR düzenli olarak ILO'nun eşdeğer tam zamanlı iş kaybı metodolojisini¹¹ kullanarak Covid-19'un işgücü piyasalarındaki etkisini ölçmeye yönelik çalışmalar gerçekleştirmiştir.

TÜİK'in 2019 ve 2020 arası dönemde işsizlik oranında açıkladığı 0,5 puanlık gerilemeye karşılık DİSK-AR tarafından yapılan alternatif hesaplamada işsizlik oranının arttığı görülmektedir (Tablo 4). DİSK-AR tarafından düzenli olarak hesaplanan geniş tanımlı işsizlik oranı 2019-2020 arasındaki bir yılda 6,7 puan artarak 2020'de yüzde 27,4'e yükselmiştir.

Uzun yıllar boyunca yapılan çeşitli eleştirilere rağmen alternatif işsizlik oranlarını (geniş tanımlı işsiz sayısını ve geniş tanımlı işsizlik oranını) hesaplayan TÜİK, nihayet 2021 Mart ayında HİA'da bir revizyon yaptığını duyurmuştur (2021e). TÜİK manşet işsizlik oranı (dar tanımlı işsizlik) yanında aralarında âtıl işgücü oranının da (kamuoyundaki adıyla geniş tanımlı işsizlik) yer aldığı dört farklı işsizlik oranını hesaplamaya başlamıştır. Böylece TÜİK, alternatif işsizlik hesaplamalarının önemini kabul etmiştir.

10. TÜİK'in Covid-19 salgını dönemi işsizlik hesaplamaları konusundaki eleştiriler için bakınız: Çelik, A (2020) https://www.researchgate.net/publication/341878710_COVID-19_VE_CALISMA_YASAMI_YAZILARI. (Erişim Tarihi: 20.10.2021)

11. ILO'nun eşdeğer tam zamanlı istihdam kaybı metodolojisine makalenin önceki bölümlerinde değinilmiştir.

Tablo 4: Covid-19 Etkisiyle Alternatif İşsizlik Hesaplamaları (Bin, Yüzde) (2019-2020)

	2019	2020	Fark	Değişim (%)
İşgücü (Bin) (1) (2+3+4)	32.549	30.873	- 1.676	-5,1%
İşbaşında Olanlar (Bin) (2)	26.847	24.069	- 2.778	-10,3%
İşbaşında Olmayanlar (Bin) (3)	1.233	2.743	1.510	122,5%
İşsiz Sayısı (Resmî-Dar Tanımlı) (Bin) (4)	4.469	4.061	- 408	-9,1%
İşsizlik Oranı (Resmî-Dar Tanımlı) (Yüzde) (5) (4/1)	13,7	13,2	- 0,6	
Geniş İşgücü (Bin) (6) (1+9+10+11)	34.938	35.199	261	0,7%
Geniş Tanımlı İşsizlik-1 (Bin) (7) (4+9+10+11+12)	7.222	9.638	2.416	33,5%
Geniş Tanımlı İşsizlik Oranı-1 (Yüzde) (8) (7/6)	20,7%	27,4%	6,7%	
Ümitsiz İşsizler (Bin) (9)	627	1.369	742	118,3%
Çalışmaya Hazır Olanlar (Diğer) (Bin) (10)	1.659	2.850	1.191	71,8%
Mevsimlik İşlerde Çalışanlar (Bin) (11)	103	107	4	3,9%
Zamana Bağlı Eksik İstihdam (Bin) (12)	364	1.251	887	243,7%
Fiilen Çalışılan Haftalık Ortalama Süre (Saat) (13)	44,8	43,0	- 1,8	-4,0%
Toplam Fiili Çalışılan Haftalık Süre (Bin Saat) (14) (13x2)	1.202.746	1.034.967	- 167.778,6	-13,9%
Toplam Fiili Haftalık Çalışma Süresi Değişimi (Yıllık) (Bin Saat) (15) (2020-2019)		167.778,6		
Eşdeğer Tam Zamanlı İş Kaybı (Bin) (16) (15/45)		3.728,4		
Covid-19 Etkisiyle Geniş Tanımlı İşsizlik ve İş Kaybı (Bin) (17) (7+16)		12.115,4		
Covid-19 Etkisiyle Geniş Tanımlı İşsizlik ve İş Kaybı Oranı (Yüzde) (18) (17/6)		34,4%		

Kaynak: DİSK-AR (2021a) İşsizlik ve İstihdamın Görünümü 2020 Yıllık Rapor, 22 Mart 2021 <http://arastirma.disk.org.tr/?p=5228>. (Erişim Tarihi: 7.5.2021). TÜİK (2021b) İşgücü İstatistikleri, 2020, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2020-37484>. (Erişim Tarihi: 7.5.2021)

TÜİK'in HİA'da yaptığı bu revizyon ilk değildir. TÜİK'in 2021 revizyonunu değerlendirilmeden önce, önceki yıllardaki kritik revizyonlarına değinmek yararlı olacaktır. TÜİK, zaman zaman HİA soru formunda ve örneklem büyüklüğünde kimi değişikliklere gitmiştir. 2000 yılında örneklem büyüklüğünün 15.000'den

23.000'e çıkarılması, soru sayılarının çoğaltılması, anketin tahmin boyutunun aylıktan üç aylık döneme (çeyreklik) çıkarılması ve verilen sonuçların yaş grubunun "12 ve üzeri" yaştan "15 ve üzeri" yaşa yükseltilmesi gibi çeşitli revizyonlar yapılmıştır (TÜİK, 2021i). Anket örnekleminin yaş grubunun 15 ve üzeri yaşa çıkarılması ise 2004 yılında gerçekleşmiştir.

2004 yılında işgücü anketlerinin Avrupa Birliği'ne uyum sağlaması amacıyla Eurostat'ın tanım ve kavramları benimsenmeye başlamıştır. Bu kapsamda anketteki soru sayısı çoğaltılmış ve istihdam tanımı değiştirilmiştir. Bu tarihten sonra kendi hesabına ve işveren olarak çalışanların tümü referans haftasında işbaşında olmasalar da istihdamda kabul edilirken ücretli veya maaşlı olarak çalışanlardan işbaşında olmayanlar üç ay içerisinde işbaşı yapacaklarsa veya işbaşında olmadıkları sürede maaş veya ücretlerinin en az yarısını almaya devam ediyorlarsa istihdamda sayılmaya; yevmiyeli ve ücretsiz aile işçileri referans haftası boyunca bir saat bile olsa iktisadi faaliyette bulunmuyorlarsa istihdamda sayılmamaya başlamıştır (TÜİK, 2021i). 2005 yılında Eurostat sistemine uyum sağlamak için soru sayısında ve verilerin kapsadığı dönemde revizyona gidilmiştir. Anket tahminlerinin üç aylık dönemi kapsayacak şekilde ağırlıklandırılarak aylık olarak yayımlanması bu tarihte gerçekleştirilmiştir (TÜİK, 2021i).

2009 yılında gerçekleştirilen revizyonda soru kağıdında kimi değişikliklere gidilmiş ve ILO'nun 1998'de Cenevre'de gerçekleştirdiği 16. ICLS'de aldığı karar doğrultusunda daha önce "eksik istihdam" olarak verilen kavram yerine "zamana bağlı eksik istihdam" ve "yetersiz istihdam" kavramları kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca bu dönemde iktisadi faaliyet kodlamasında NACE (Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması) ve ISCO (Uluslararası Standart Meslek Sınıflaması) kodlamalarında değişikliğe gidilmiştir.

2014 yılında gerçekleştirilen ve 2021'e kadar kullanılan HİA metodoloji revizyonunda en önemli değişiklik "işsiz" tanımının değiştirilmesi olmuştur. Daha önceki işsiz tanımında "son üç ay" olan iş arama süresi bu revizyonla "son dört hafta" olarak değiştirilmiş ve işsizlikte esas alınan iş arama süresi düşürülmüştür. Böylece "referans haftası içinde istihdam halinde olmayan kişilerden iş aramak için son dört hafta içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 2 hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda olan kurumsal olmayan nüfustaki tüm kişiler" ile "üç ay içinde başlayabilecekleri bir iş bulmuş ya da kendi işini kurmuş ancak işe başlamak ya da işbaşı yapmak için çeşitli eksiklerini tamamlamak amacıyla bekleyenler" işsiz olarak sayılmaya başlamıştır (TÜİK, 2021i).

TÜİK'in 2021 Revizyonu

TÜİK bugüne kadar birçok metodoloji değişikliğine gitmiş olsa da 2021 revizyonu en önemlisi olarak kabul edilebilir. TÜİK tarafından yapılan kamuoyu duyurusunda revizyonun sebebi olarak 2013'te gerçekleşen ILO'nun 19. ICLS'de belirlediği tanım ve standartlar ile 1 Ocak 2021'de yürürlüğe giren 2019/1700 sayılı Bütünleşik

Avrupa Sosyal İstatistik Tüzüğü’ne uyum sağlanması gösterilmiştir (2021e). Ancak 2013 yılında gerçekleşen ILO 19. ICLS ile belirlenen standartlara uyum sağlamak için sekiz yıl beklenmesi izaha muhtaç bir durumdur. Revizyonun asıl sebebinin salgın döneminde açıklanan işgücü araştırma sonuçlarının kamuoyunda ikna edici bulunmaması ve TÜİK’in ciddi bir inandırıcılık sorunu yaşaması ile TÜİK metodolojisine yönelik yoğun eleştiriler olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim TÜİK, 8 Şubat 2021’de “işgücü piyasasını ulusal ihtiyaçlar ve uluslararası gelişmeler doğrultusunda bütün olarak değerlendirmek amacıyla” (2021f) bir İşgücü Piyasası Danışma Kurulu kurulduğunu duyurmuştur. Kurul, Türkiye İstatistik Kurumu ve sivil toplum kuruluşları temsilcileri ile akademisyenlerden oluşturulmuştur. Danışma Kurulu’nun kısa sürede feshedilmiş olmasına rağmen (Cumhuriyet, 10 Mart 2021), TÜİK 2021 revizyonunda etkili olduğunu söylemek mümkündür. TÜİK’in yeni metodolojisinde en dikkat çeken unsur, alternatif işsizlik hesaplamalarına yer verilmesi olmuştur. TÜİK artık sadece manşet işsizlik oranı (dar tanımlı) açıklamakla yetinmemekte aralarında âtıl işgücü oranının da yer aldığı dört farklı işsizlik oranını “işgücüne ilişkin tamamlayıcı göstergeler” adı altında açıklamaktadır.

Mart 2021 revizyonu ile anket sorularında ve HİA kavramlarının tanımlarında da değişiklikler yapılmıştır.¹² 2021 revizyonu ile çalışma türleri “kendi tüketimi için üretim”, “istihdam”, “ücretsiz staj”, “gönüllü çalışma” ile ücretsiz toplum hizmeti, mahkumlarca yapılan ücretsiz çalışmalar ve ücretsiz askerlik gibi çalışmaları kapsayan “diğer çalışma türleri” olmak üzere beş gruba ayrılmıştır. İstihdam tanımında yapılan değişiklik ile istihdamın kapsamı nispeten daraltılmıştır (2021a). Revizyon öncesinde kendi tüketimi için üretim yapan çiftçilerden üretimi yıllık gıda harcamalarının yarısından fazlasını karşılayanlar istihdamda sayılırken revizyon ile kendi tüketimi için üretim yapan çiftçiler istihdam kapsamından çıkarılmıştır. İşbaşında olmayanların istihdam kapsamında olması işten uzak kalma durumuna göre değişmektedir. Revizyon öncesi dönemde ise işbaşında olmayanların istihdamda sayılma durumu işteki durumlarına (ücretli veya maaşlı, yevmiyeli, işveren, kendi hesabına, ücretsiz aile işçisi) göre değişmekteydi. Revizyon ile işbaşında olmayanlardan iş ile ilişkisi devam edenler ve işe dönecek olanlar, işteki duruma bakılmaksızın istihdamda sayılmaktadır. TÜİK, yayımladığı metodolojik dokümanda resmî tatil veya senelik izin, hastalık izni, çalışma saati düzenlemesi, yasal doğum izni ya da iş ile ilgili eğitim sebebiyle kısa süreli işbaşında olmayanların; sezon dışı dönem olması sebebiyle işbaşında olmayanlardan sezon dışındaki dönemde işle ilgili sorumlulukları olanların; zorunlu olmayan, isteğe bağlı doğum izni sebebiyle işbaşında olmayanlardan işten uzak kalma süresi 3 aydan az olanları ya da bu sürede ücret almaya devam edenlerin; diğer nedenlerle işbaşında olmayanlardan 3 ay veya daha kısa süre işten uzak olanların istihdam kapsamında sayıldığını belirtmektedir (2021a).

12. TÜİK HİA metodolojisi 2021 revizyonu ile ilgili ayrıntılı bilgiye şuradan erişilebilir: TÜİK (2021a) Hanehalkı İşgücü Araştırmasında Yapılan Düzenlemelere İlişkin Metodoloji Dokümanı, https://www.tuik.gov.tr/indir/metodolojikDokumanlar/hia_metod_tr.pdf (Erişim Tarihi: 8.5.2021).

TÜİK'in işsizlik tanımıyla ilgili yaptığı değişiklik iş arama kanalları ile ilgili olmuştur. İş arama kanalları aktif ve pasif olarak ikiye ayrılmıştır. Kişilerin işsiz sayılabilmesi için “aktif bir iş arama kanalına” başvurmuş olması gerekmektedir. TÜİK revizyon dokümanında aktif iş arama kanalları “doğrudan bir işverene başvurma, eşe, dosta ricada bulunma, İŞKUR'a başvurma, özel istihdam ofislerine başvurma, gazete, dergi, internet aracılığı ile iş arama, gazeteye iş ilanı verme veya cevaplama, online CV paylaşma veya güncelleme, sözlü ya da yazılı iş sınavına/mülakatına girme ve kendi işini kurmak için hazırlıklar yapma” olarak belirtilmiştir (TÜİK, 2021a). Böylece 2021 revizyonu ile “referans döneminde istihdamda olmayan kişilerden iş bulmak için son 4 hafta içinde aktif bir iş arama kanalını kullanarak iş arayan, iş bulunduğu takdirde 2 hafta içinde işbaşı yapabilecek olan veya iş bulmuş olduğu için iş aramayan ve üç ay içerisinde işe başlayacak kişiler” işsiz kapsamında sayılmaktadır (2021a). TÜİK, pasif iş arama kanallarını kullanan işsizlerin sayısının seride etki yaratmayacak kadar az olduğunu belirtmektedir (2021a).

TÜİK, yeni metodolojisinde yer verdiği alternatif işsizlik hesaplamalarına “işgücüne ilişkin tamamlayıcı göstergeler” adını vermiştir. Bu alternatif işsizlik hesaplama yöntemleri ise standart işsizliğin yanında, “zamana bağlı eksik istihdam ile işsizlerin bütünleşik oranı”, “işsiz ve potansiyel işgücünün bütünleşik oranı” ve “âtlı işgücü oranı” olmak üzere toplam dört türde ele alınmıştır (Tablo 5). Diğer bir deyişle TÜİK, metodoloji değişikliği sonrası dar tanımlı işsizlik yanında üç farklı işsizlik türü daha açıklamaya başlamıştır. Böylece TÜİK işsizliği açıklamakta dar tanımlı işsizliğin yetersizliğini kabul etmiş ve alternatif hesaplamalara başvurmuştur. Ağustos 2021 dönemi için mevsim etkisinden arındırılmış dar tanımlı işsizlik oranı yüzde 12,1, mevsim etkisinden arındırılmış zamana bağlı eksik istihdam ve işsizlerin bütünleşik oranı yüzde 15,3, mevsim etkisinden arındırılmış işsiz ve potansiyel işgücünün bütünleşik oranı yüzde 19,2 ve mevsim etkisinden arındırılmış âtlı işgücü oranı ise yüzde 22 olarak açıklanmıştır (TÜİK, 2021g). Açıklanan verilerde işsizliğin boyutlarının daha derin olduğu ve işsizliğin çok daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 5: 2021 Revizyonu Sonrası TÜİK HİA'da Yer Verilen Alternatif İşsizlik Hesaplama Yöntemleri

Türler	Hesaplama Yöntemi
Dar Tanımlı İşsizlik Oranı	$[\text{İşsiz} / \text{İşgücü}] \times 100$
Zamana Bağlı Eksik İstihdam ve İşsizlerin Bütünleşik Oranı	$[(\text{Zamana bağlı eksik istihdam edilenler} + \text{işsizler}) / \text{İşgücü}] \times 100$
İşsiz ve Potansiyel İşgücünün Bütünleşik Oranı	$[(\text{İşsizler} + \text{potansiyel işgücü}) / (\text{İşgücü} + \text{potansiyel işgücü})] \times 100$
Âtlı İşgücü Oranı	$[(\text{İşsizler} + \text{zamana bağlı eksik istihdam edilenler} + \text{potansiyel işgücü}) / (\text{İşgücü} + \text{potansiyel işgücü})] \times 100$

Kaynak: TÜİK (2021a) Hanehalkı İşgücü Araştırmasında Yapılan Düzenlemelere İlişkin Metodoloji Dokümanı, https://www.tuik.gov.tr/indir/metodolojikDokumanlar/hia_metod_tr.pdf. (Erişim Tarihi: 8.5.2021)

Zamana bağlı eksik istihdam ve işsizlerin bütünüleşik oranı, işsiz ve zamana bağlı eksik istihdam edilenler toplamının işgücüne bölümü ile elde edilmektedir. İşsiz ve potansiyel işgücünün bütünüleşik oranı, işsiz ve potansiyel işgücü sayıları toplamının işgücü ve potansiyel işgücüne bölümüdür. Potansiyel işgücü kavramı TÜİK metodolojisinde “*çalışma çağındaki nüfusa dahil olup, referans döneminde ne istihdamda ne de işsiz olan kişilerden; iş arayan fakat kısa süre içerisinde işbaşı yapabilecek durumda olmayanlarla, iş aramadığı halde çalışma isteği olan ve kısa süre içerisinde işbaşı yapabilecek durumda olan kişiler*” olarak tanımlanmaktadır (2021a).

Potansiyel işgücü verisinin revizyon öncesi tablolarda bulunan hangi göstergeleri kapsadığı tam olarak bilinmiyor olsa da işgücüne dahil olmayanlardan “iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar” kategorisinde bulunan “ümidini kaybedenler” ve “diğer” gruplarını kapsadığı söylenebilir. Potansiyel işgücü ile işsizlerin bütünüleşik oranı, bu makalede daha önce bahsedilen ABD Çalışma İstatistikleri Bürosu’nun U-5 isimli alternatif işsizlik hesaplamasıyla ve TİSK İşgücü Piyasası Bültenlerindeki U-4 isimli işsizlik hesaplamasıyla örtüşmektedir. Âtıl işgücü oranı, işsizler, zamana bağlı eksik istihdam edilenler ve potansiyel işgücü toplamının işgücü ve potansiyel işgücü toplamına bölümüyle elde edilmektedir. TÜİK’in âtıl işgücü hesaplaması, ABD Çalışma İstatistikleri Bürosu’nun U-6 isimli alternatif işsizlik hesaplamasıyla örtüşmekte, TİSK’in geçmişte hesapladığı U-6 isimli işsizlik hesaplamasıyla ve DİSK-AR’ın 10 yıldır düzenli olarak hesapladığı geniş tanımlı işsizlik hesaplamasıyla benzerlik göstermektedir.

TÜİK metodolojisinde yapılan diğer iki değişiklik ise haber bültenlerinde manşet işsizlik oranının mevsim etkisinden arındırılmış göstergelerin kullanılması ve üçer aylık hareketli ortalama ile hesaplanan verilerin aylık olarak hesaplanmaya başlanması olmuştur. TÜİK’in dar tanımlı işsizliğin işgücü piyasalarındaki gerçek durumu yansıtmadığını kabul edip alternatif işsizlik hesaplamalarına yönelmesi ve metodolojisinde bu yönde değişiklikler yapması son derece önemli bir adım olmakla birlikte halen çeşitli kısıtlar barındırmaktadır. Bilindiği gibi TÜİK, revizyon öncesi dönemde istihdamda olanlardan işbaşındakiler ve bunların haftalık ortalama fiili çalışma süresi, iş aramayıp çalışmaya hazır olanların (ümitsizler ve diğer) bulunduğu işgücüne dahil olamama nedenleri, kamu sektörü istihdamına ilişkin veriler, iş arama sürelerine göre işsizler ve eğitim durumuna göre işgücü durumu gibi tabloları da aylık haber bültenlerinde paylaşmaktaydı. Revizyon sonrası ise aylık olarak yalnızca işgücüne ilişkin tamamlayıcı göstergeler, 15 ve üzeri yaştakilerin temel işgücü göstergeleri, ekonomik faaliyete göre istihdam edilenler ile kayıtlı olma durumuna göre istihdam edilme durumu ve bunların mevsim etkisinden arındırılmış verileri paylaşılmaktadır. TÜİK, ayrıntılı verilerin çeyreklik ve yıllık bültenlerinde paylaşacağını belirtmiştir (TÜİK, 2021e). Dolayısıyla artık işgücünün ayrıntılı durumu aylık olarak izlenememektedir.

TÜİK revizyonu ile alternatif işsizlik hesaplamalarına başlanmış olsa da bu hesaplamalar Covid-19 pandemisinin işgücü piyasalarına etkilerini tam olarak ölçmek için yeterli değildir. Covid-19’un işgücü piyasasındaki etkilerini tam ola-

arak anlayabilmek için ILO tarafından geliştirilen ve yukarıda vurgulanan eşdeğer tam zamanlı iş kaybını dikkate almak ve buna uygun hesaplamalar yapmak gerekir. TÜİK'in soru formunda Covid-19 pandemisinin işgücü piyasalarına etkilerinin daha net gözlenebilmesini sağlayacak sorulara yer vermesi çok yararlı olurdu. Ancak TÜİK salgın döneminde bu yönde bir değişiklik yapmamıştır.

Öte yandan alternatif işsizlik hesaplamalarının işsizliğin gerçek görünümünü yansıtması bakımından olağan dönemlerdeki önemi korumakla birlikte Covid-19 salgını ile daha da önem kazandığını bir kez daha vurgulamak gerekir. Tablo 6'da geçmişten beri âtil işgücü/geniş tanımlı işsizlik hesaplaması yapan veya bu yönde veriler yayımlayan BLS ve Eurostat ile TÜİK'in 2021 metodoloji değişikliği ile baş vurduğu alternatif işsizlik hesaplamasının bir örneği bulunmaktadır.

Tablo 6: Covid-19 Salgınında ABD, AB ve Türkiye’de Dar Tanımlı ve Geniş Tanımlı İşsizlik (Bin, Yüzde) (2020 Nisan, 2020 2. Çeyrek)

	ABD (BLS) (2020 Nisan)	AB-27 (Eurostat) (2020 2. Çeyrek)	Türkiye (TÜİK) (2020 Nisan)
İşgücü (Bin) (1) (2+3)	156.479	201.500	29.104
İstihdam Edilenler (2)	133.370	187.198	25.218
Açık/Dar Tanımlı İşsiz (Bin) (3)	23.109	14.302	3.886
Standart/Dar Tanımlı İşsizlik Oranı (Yüzde) (4) (3/1)	14,8	6,8	13,4
Potansiyel İşgücü (Bin) (5)	2.298	13.150	3.818
Zamana Bağlı Eksik İstihdam (Bin) (6)	10.953	6.505	1.411
Geniş İşgücü (Bin) (7) (1+5)	158.777	214.650	32.922
Âtil İşgücü/Geniş Tanımlı İşsiz (Bin) (8) (3+5+6)	36.360	33.957	9.115
Âtil İşgücü/Geniş Tanımlı İşsizlik Oranı (Yüzde) (9) (8/7)	22,9	15,8	27,7
Dar ve Geniş Tanımlı İşsizlik Oranı Farkı (10) (9-4)	8,1	8,7	14,3

Kaynak: BLS (2021d) Civilian unemployment rate, seasonally adjusted, <https://www.bls.gov/charts/employment-situation/civilian-unemployment-rate.htm>. (Erişim Tarihi: 17.12.2021).

BLS (2021c) Alternative Measures of Labor Underutilization, <https://www.bls.gov/charts/employment-situation/alternative-measures-of-labor-underutilization.htm>. (Erişim Tarihi: 17.12.2021).

BLS (2021e) Civilian unemployment, seasonally adjusted, <https://www.bls.gov/charts/employment-situation/civilian-unemployment.htm>. (Erişim Tarihi: 17.12.2021).

BLS (2021f) Civilian employment, seasonally adjusted, <https://www.bls.gov/charts/employment-situation/civilian-unemployment.htm>. (Erişim Tarihi: 17.12.2021).

Eurostat (2021i) Employment and activity by sex and age-quarterly data, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFSI_EMP_Q__custom_1786731/default/table?lang=en (Erişim Tarihi: 17.12.2021).

Eurostat (2021j) Unemployment by sex and age-quarterly data, https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_q&lang=en. (Erişim Tarihi: 17.12.2021).

Eurostat (2021k) Supplementary indicators to unemployment-quarterly data, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>. (Erişim Tarihi: 17.12.2021).

TÜİK (2021j) Mevsim etkisinden arındırılmış işgücüne ilişkin tamamlayıcı göstergeler tablosu, TÜİK web sitesi, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1>. (Erişim Tarihi: 17.12.2021).

TÜİK (2021k) Mevsim etkisinden arındırılmış temel işgücü göstergeleri (15+ yaş) tablosu, TÜİK web sitesi, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1>. (Erişim Tarihi: 17.12.2021)

Açıklama: ABD ve Türkiye verileri 2020 Nisan aylarındaki verileri içermektedir. AB-27 verileri 2020 2. çeyrek dönemine aittir. Tabloda bu dönemlere ait verilerin kullanılmasının sebebi Covid-19 salgını etkilerinin işgücü istatistiklerinde daha net gözlemleniyor olmasıdır. AB-27 geniş tanımlı işsizlik verileri, ABD potansiyel işgücü, zamana bağlı eksik istihdam ve geniş tanımlı işsiz ile Türkiye potansiyel işgücü ve geniş tanımlı işsiz sayıları yazarlar tarafından hesaplanmıştır. Potansiyel işgücü verisi ABD için iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar (ümitsiz ve diğer), AB için iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar ile iş arayan ancak işbaşı yapamayacak olanları ve Türkiye için iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar (ümitsiz ve diğer) ile iş arayan ancak işbaşı yapamayacak olanları kapsamaktadır.

Tablodan da görüleceği üzere Covid-19’un etkilerinin en yoğun hissedildiği Nisan 2020’de ve Nisan 2020 dönemini de kapsayan 2020 2. çeyrekte dar (standart) işsizlik hesaplaması Covid-19’un işgücü piyasalarında yarattığı tahribatı izlemek için yetersiz kalmaktadır. Nisan 2020 döneminde ABD’de dar tanımlı işsizlik oranı yüzde 14,8 iken geniş tanımlı işsizlik oranı (U-6) yüzde 22,9 olarak gerçekleşmiştir. AB üyesi 27 ülkede 2020 2. çeyrekte dar tanımlı işsizlik yüzde 6,8 iken geniş tanımlı işsizlik oranı yüzde 15,5 ve Türkiye’de 2020 Nisan döneminde dar tanımlı işsizlik oranı yüzde 13,4 iken geniş tanımlı işsizlik oranı yüzde 27,7 olarak ölçülmüştür. Dar ve geniş tanımlı işsizlik oranı arasındaki fark ise ABD’de 8,1, AB-27’de 8,7 ve Türkiye’de 14,3 puan olmuştur (Tablo 6).

Sonuç

Sosyal ve çalışma yaşamına ilişkin istatistiklerin metodolojik yaklaşımlara ve sosyal olguya ilişkin perspektiflere göre farklılaşabildiği bilinmektedir. Dolayısıyla istatistikler sadece nicel veri yığını değildir. Hangi soruyu nasıl sorduğunuza, sorunu nasıl ortaya koyduğunuza bağlı olarak farklı sonuçlar elde etmek mümkündür. Dahası mevcut veri setleri de onlara soracağımız sorulara bağlı olarak farklı yanıtlar verir ve farklı sonuçlara ulaşılmasına olanak sağlar. Alternatif işsizlik hesaplamaları standart iktisadi perspektifle anlaşılmayan ve görülemeyen işgücü piyasası gerçeklerini ortaya koymaya imkân sağlayan bir araçtır. Böylece işsizliğin toplumsal boyutunun ve etkisinin görünenden daha derin olduğu anlaşılabacaktır.

Bu çalışmada, standart işsizlik hesaplamasının kısıtlılığı ve işgücü piyasalarının farklı yönlerini açıklamaktan uzak olması varsayımından hareketle alternatif işgücü hesaplamasının önemi ele alınmıştır. Dünyada başta ILO olmak üzere iş-

gücü piyasası verileri derleyen çeşitli kurumlar tarafından kullanılan alternatif işsizlik hesaplamaları ve özellikle geniş tanımlı işsizlik konusu ülkemizde uzun yıllardır resmî istatistik kurumu olan TÜİK tarafından görmezden gelinmiştir. Türkiye işgücü piyasasının çeşitli özellikleri nedeniyle işgücü piyasasındaki eğilimleri sadece dar/standart işsizlik oranı ile açıklamak mümkün değildir. İşgücünün atıl kullanımı olarak da ifade edilen eksik istihdam, iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar, ümidini kaybetmiş işsizler ile mevsimlik çalışanları da hesaba katan alternatif hesaplamalar işgücü piyasasının gerçeklerini ve dinamiklerini anlamayı kolaylaştıracaktır. İşsizliğin alternatif hesaplamaları araştırmacılar, politika oluşturucular ve toplumsal örgütler için de oldukça önemlidir. Böylece toplumsal gerçeklere daha uygun politikalar geliştirebilmek mümkündür. Bu çalışmada Türkiye’de çalışma ekonomisi, sosyal politika ve işsizlik yazınında sınırlı bir yer tutan alternatif işsizlik hesaplamaları dünya örnekleri ile karşılaştırmalı olarak ele alınmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- Boratav, K (2019) *Türkiye İktisat Tarihi*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- BLS (2008) "The Unemployment Rate and Beyond: Alternative Measures Of Labor Underutilization", <https://www.bls.gov/opub/btn/archive/the-unemployment-rate-and-beyond-alternative-measures-of-labor-underutilization.pdf>. (Erişim Tarihi: 24.10.2021)
- BLS (2021a) "Labor Force Statistics from the Current Population Survey, Concepts and Definitions", <https://www.bls.gov/cps/definitions.htm>. (Erişim Tarihi: 3.5.2021)
- BLS (2021b) "The Employment Situation", <https://www.bls.gov/news.release/pdf/empstat.pdf>. (Erişim Tarihi: 3.5.2021)
- BLS (2021c) "Alternatif Measures of Labor Underutilization", <https://www.bls.gov/news.release/empstat15.htm>. (Erişim Tarihi: 7.10.2021)
- BLS (2021d) "Civilian unemployment rate, seasonally adjusted", <https://www.bls.gov/charts/employment-situation/civilian-unemployment-rate.htm>. (Erişim Tarihi: 17.12.2021)
- BLS (2021e) "Civilian unemployment, seasonally adjusted", <https://www.bls.gov/charts/employment-situation/civilian-unemployment.htm>. (Erişim Tarihi: 17.12.2021)
- BLS (2021f) "Civilian employment, seasonally adjusted", <https://www.bls.gov/charts/employment-situation/civilian-employment.htm>. (Erişim Tarihi: 17.12.2021)
- Cahit, T. (1976) *Sosyal Ekonomi*, Ankara: S Yayını.
- Council of the European Union (2019) Regulation (EU) 2019/1700 of the European Parliament and of the Council of 10 October 2019, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9c53922a-ed8-11e9-a32c-01aa75ed71a1/language-en>. (Erişim Tarihi: 12.9.2021)
- Cumhuriyet (2021) "Türkiye İstatistik Kurumu, danışma kurullarını lağvetti", Cumhuriyet, 10 Mart 2021.
- Çelik A. (2019) "İşsizlik Yazıları", https://www.researchgate.net/publication/341701228_Issizlik_Yazilari (Erişim Tarihi: 24.10.2021)
- Çelik, A (2020) https://www.researchgate.net/publication/341878710_COVID-19_VE_CALISMA_YASAMI_YAZILARI. (Erişim Tarihi: 20.10.2021)
- Çelik, A. (2021) "TÜİK'in Covid-19 Sessizliği", BirGün, 18 Ocak 2021. <https://www.birgun.net/haber/tuik-in-covid-19-sessizligi-330798>. (Erişim Tarihi: 24.10.2021)

- DISK (2010) *DİSK-AR 2010 Mayıs Dönemi İstihdam Raporu*, <http://disk.org.tr/2010/08/2010-mayis-ayi-done-mi-istihdam-raporu/>. (Erişim Tarihi: 7.5.2010)
- DISK-AR (2021a) *İşsizlik ve İstihdamın Görünümü 2020 Yıllık Rapor*, <http://arastirma.disk.org.tr/?p=5228>. (Erişim Tarihi: 7.5.2021)
- DISK-AR (2021b) *İşsizlik ve İstihdamın Görünümü-Kasım 2020*, <http://arastirma.disk.org.tr/?p=4894>. (Erişim Tarihi: 7.5.2021)
- DISK-AR (2021c) "DISK-AR ve TÜİK işsizlik hesaplamaları arasındaki fark 16 puan ve 6,4 milyon!", <http://arastirma.disk.org.tr/?p=5111>. (Erişim Tarihi: 7.5.2021)
- DISK-AR (2021d) *İşsizlik ve İstihdamın Görünümü Raporları*, http://arastirma.disk.org.tr/?page_id=1295 (Çeşitli yıllar). (Erişim Tarihi: 25.10.2021)
- Eğilmez, M. (2021a) "Geniş İşsizlik Oranı", Kendime Yazılar, <https://www.mahfiegilmez.com/2020/06/genis-is-sizlik-oran.html>. (Erişim Tarihi: 7.5.2021)
- Eğilmez, M. (2021b) "Gerçek İşsizlik Oranı", Kendime Yazılar, <https://www.mahfiegilmez.com/2020/07/gercek-issizlik-oran.html>. (Erişim Tarihi: 7.5.2021)
- Ekin, N. (1971) *Gelişen Ülkelerde ve Türkiye'de İşsizlik*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını.
- Eurostat (1998) *Official Journal of the European Communities*, Council Regulation (EC), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31998R0577&from=EN>. (Erişim Tarihi: 7.5.2021)
- Eurostat (2011) *New Measures of Labour Market Attachment, Statistics in Focus*. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3433488/5579744/KS-SF-11-057-EN.PDF>. (Erişim Tarihi: 22.12.2021)
- Eurostat (2020) *Labour Force Survey Reaction to the Covid-19 Crisis Under Regulation 2019/1700*, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/10186/10693286/EU-LFS-reaction-to-COVID-crisis-under-regulation-2019-1700.pdf/c5dddbd8-0e98-f976-a3c8-bb0f0b483320?t=1608545587430>. (Erişim Tarihi: 7.5.2021)
- Eurostat (2021a) *Legislation*, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/lfs>. (Erişim Tarihi: 7.5.2021)
- Eurostat (2021b) *Beginners: Labour Market*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Beginners:Labour_market_-_basic_definitions#What_is_the_activity_rate.3F. (Erişim Tarihi: 7.5.2021)
- Eurostat (2021c) *Labour Force Survey Methodology*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_labour_force_survey_-_methodology#EU-LFS_concept_of_labour_force_status. (Erişim Tarihi: 6.5.2021)
- Eurostat (2021d) *Labour Market and Labour Force Survey*, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/labour-market/overview>. (Erişim Tarihi: 7.5.2021)
- Eurostat (2021e) *Statistic Explained*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Labour_force. (Erişim Tarihi: 8.5.2021)
- Eurostat (2021f) *Employment and activity by sex and age-annual data*, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsi_emp_a/default/table?lang=en. (Erişim Tarihi: 7.5.2021)
- Eurostat (2021g) *Unemployment by sex and age – annual data*, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/une_rt_a/default/table?lang=en. (Erişim Tarihi: 7.5.2021)
- Eurostat (2021h) *Supplementary indicators to unemployment - annual data*, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsi_sup_a&lang=en. (Erişim Tarihi: 7.5.2021)
- Eurostat (2021i) *Employment and activity by sex and age-quarterly data*, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFSI_EMP_Q__custom_1786731/default/table?lang=en. (Erişim Tarihi: 17.12.2021)
- Eurostat (2021j) *Unemployment by sex and age-quarterly data*, https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_q&lang=en. (Erişim Tarihi: 17.12.2021)
- Eurostat (2021k) *Supplementary indicators to unemployment-quarterly data*, <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>. (Erişim Tarihi: 17.12.2021)

Gündoğan, N. ve Biçerli K. (2013) *Çalışma Ekonomisi-II*, Anadolu Üniversitesi Yayınları.

ILO (1982a) Report of the Conference 13th International Conference of Labour Statisticians, http://www.ilo.ch/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/normativeinstrument/wcms_087481.pdf. (Erişim Tarihi: 7.10.2021)

ILO (1982b) Resolution concerning statistics of the economically active population, employment, unemployment and underemployment, https://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/standards-and-guidelines/resolutions-adopted-by-international-conferences-of-labour-statisticians/WCMS_087481/lang--en/index.htm. (Erişim Tarihi: 7.10.2021)

ILO (1998) *Report of the Conference 16th International Conference of Labour Statisticians*, Geneva 1998 https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/normativeinstrument/wcms_230304.pdf. (Erişim Tarihi: 8.5.2021)

ILO (2011) *Methodological Description: Estimates Projections of The Economically Active Population:1990-2020* (Sixth Edition), http://laborsta.ilo.org/applv8/data/EAPEP/v6/ILO_EAPEP_methodology_2011.pdf. (Erişim Tarihi: 7.10.2021)

ILO (2013a) *Report of the Conference 19th International Conference of Labour Statisticians*, Geneva 2013 https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/normativeinstrument/wcms_230304.pdf. (Erişim Tarihi: 8.5.2021)

ILO (2013b) "Resolution concerning statistics of work, employment and labour underutilization", https://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/standards-and-guidelines/resolutions-adopted-by-international-conferences-of-labour-statisticians/WCMS_230304/lang--en/index.htm. (Erişim Tarihi: 22.10.2021)

ILO (2020a) *Covid-19 and the world of work: impact and policy responses*, ILO Monitor First Edition: 18 March 2020.

ILO (2020b) *ILO Gözlem: Covid-19 ve Çalışma Yaşamı: Güncellenmiş Tahminler ve Analiz*, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/briefingnote/wcms_757184.pdf. (Erişim Tarihi: 22.10.2021)

ILO (2020c) *ILO Monitor: Covid-19 and world of work*, Fifth Edition: 30 June 2020.

ILO (2020d) *ILO Monitor: Covid-19 and world of work*, Fourth Edition: 27 May 2020.

ILO (2020e) *ILO Monitor: Covid-19 and world of work*, Second Edition: 7 April 2020.

ILO (2020f) *ILO Monitor: Covid-19 and world of work*, Sixth Edition: 23 Sep 2020.

ILO (2020g) *ILO Monitor: Covid-19 and world of work*, Third Edition: 29 April 2020.

ILO (2021a) *ILO Monitor: Covid-19 and world of work*, Seventh Edition: 25 January 2021.

ILO (2021b) *Modelled Estimates Methodology Overview*, <https://www.ilo.org/ilostat-files/Documents/TEM.pdf>. (Erişim Tarihi: 8.5.2021)

ILO (2021c) *Modelled Estimates and Projections: Data Considerations and Methodological Approach* <https://ilostat.ilo.org/resources/concepts-and-definitions/ilo-modelled-estimates/>. (Erişim Tarihi: 8.5.2021)

ILOSTAT (2021d) *Indicator Description: Labour Force Participation Rate*, <https://ilostat.ilo.org/resources/concepts-and-definitions/description-labour-force-participation-rate/>. (Erişim Tarihi: 7.5.2021)

ILOSTAT (2021e) *International Conference of Labour Statisticians (ICLS)*, <https://ilostat.ilo.org/about/standards/icls/>. (Erişim Tarihi: 24.10.2021)

İŞKUR (2021) *İşsizlik Sigortası Fonu Bülteni* Ağustos 2021 https://media.iskur.gov.tr/48610/08_agustos-2021-bulten.pdf. (Erişim Tarihi: 20.9.2021)

Kubilay, M. M.(2021) *Dünya Sallanırken ve Türkiye Düşerken Herkes İçin Ekonomi*, İstanbul: Doğan Kitap.

Lordoğlu, K ve Özkaplan, N. (2018) *Çalışma İktisadi*, İstanbul: Der Yayınları.

Lordoğlu, K, Özkaplan, N. ve Törüner M. (1999) *Çalışma İktisadi*, İstanbul: Beta Yayınları.

- Parasız, İ. ve Bildirici, M. (2002) *Modern Emek Ekonomisi*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Seymen, R. (2004) *İktisatçılar İçin Sosyal Siyaset*, İstanbul: Der Yayınları.
- Sönmez, M. (2013) "2012'nin Sınıfsal Bilançosu (6) En Mağdurlar: İşsiz ve Güvencesizler..." <http://mustafasonmez.net/2012nin-sinifsal-bilancosu-6-en-magdurlar-issiz-ve-guvencesizler/>. (Erişim Tarihi: 5.10.2021)
- Sönmez, M. (2021) "İşsizlik yüzde 12 mi, yüzde 52 mi?", <https://www.al-monitor.com/tr/contents/articles/originals/2020/07/turkey-statistics-controversial-unemployment-rates-pandemic.html#ixzz6Sc6H1MSY>. (Erişim Tarihi: 5.10.2021)
- Statistic Canada (2021a) <https://www.statcan.gc.ca/eng/start>. (Erişim Tarihi: 7.10.2021)
- Statistics Canada (2021b) About StatCan, <https://www.statcan.gc.ca/en/start>. (Erişim Tarihi: 24.10.2021)
- TİSK (2016) İşgücü Piyasası Bülteni-Ekim 2016, Sayı 39 (Erişim Tarihi: 20.10.2016)
- TİSK (2021) *İşgücü Piyasası Bültenleri*, <https://mail.tisk.org.tr/yayinlar.html>. (Çeşitli yıllar). (Erişim Tarihi: 21.9.2021)
- TOBB ETÜ SPM (2020) *Sanayide Gelişmeler ve İstihdam Eğilimleri*, Temmuz 2020 http://spm.etu.edu.tr/tr/publish/2020_07_04-IstihdamGorunumu-BasinBulteni.html. (Erişim Tarihi: 4.6.2021)
- TOBB ETÜ SPM (2021a) *Sanayide Gelişmeler ve İstihdam Eğilimleri*, Mart 2021, http://spm.etu.edu.tr/tr/publish/2021_03_01-IstihdamGorunumu-BasinBulteni.html. (Erişim Tarihi: 17.12.2021)
- TOBB ETÜ SPM (2021b) *Sanayide Gelişmeler ve İstihdam Eğilimleri*, <http://spm.etu.edu.tr/tr/>. (Çeşitli yıllar). (Erişim Tarihi: 4.6.2021)
- TÜİK (2020) *İşgücü İstatistikleri*, Haziran 2020, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Haziran-2020-33790>. (Erişim Tarihi: 17.12.2021)
- TÜİK (2021a) *Hanehalkı İşgücü Araştırmasında Yapılan Düzenlemelere İlişkin Metodoloji Dokümanı*, https://www.tuik.gov.tr/indir/metodolojikDokumanlar/hia_metod_tr.pdf. (Erişim Tarihi: 8.5.2021)
- TÜİK (2021b) *İşgücü İstatistikleri*, 2020 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2020-37484>. (Erişim Tarihi: 7.5.2021)
- TÜİK (2021c), *İşgücü İstatistikleri*, Kasım 2020, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Kasim-2020-37480>. (Erişim Tarihi: 7.5.2021)
- TÜİK (2021d) *İşgücü İstatistikleri*, Nisan 2020, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Nisan-2020-33788>. (Erişim Tarihi: 7.5.2021)
- TÜİK (2021e) "22 Şubat 2021 tarihli ve 06 numaralı Hanehalkı İşgücü Araştırması Hakkında Kamuoyu Duyurusu", <https://www.tuik.gov.tr/Kurumsal/DuyuruDetay>. (Erişim Tarihi: 7.5.2021)
- TÜİK (2021f) "8 Şubat 2021 tarihli ve 04 numaralı İşgücü Piyasası Danışma Kurulu Kamuoyu Duyurusu", <https://www.tuik.gov.tr/indir/duyuru/sgucu-danisma-kurulu.pdf>. (Erişim Tarihi: 6.10.2021)
- TÜİK (2021g) *İşgücü İstatistikleri*, Ağustos 2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Agustos-2021-37490>. (Erişim Tarihi: 11.10.2021)
- TÜİK (2021h) *İşgücü İstatistikleri*, Şubat 2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Subat-2021-37487>. (Erişim Tarihi: 7.5.2021)
- TÜİK (2021i) "Hanehalkı İşgücü Araştırması Hakkında Genel Açıklama", https://www.google.com/url?sa=t&rc=j&q=&src=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewj9mpO6-eTzAhWZ_7sIHR-9GCWYQFnoECAGQAQ&url=https%3A%2F%2Fdata.tuik.gov.tr%2FBulten%2FDownloadFile%3Fp%3DrNSX%2Fe9EvSLom3BMYzDnY%2FZmVQ2E7B78ofJ0CaDacZagaKjpWUeXPJylgkbTQceP9spvQcy0aJsyJGVbYsGowRDq2DtbZphale1NRfubnLo%3D&usg=AOvVaw1BcCc3NqN7RaGieqxfDzDk (Erişim Tarihi: 17.12.2021)
- TÜİK (2021j) "Mevsim etkisinden arındırılmış işgücüne ilişkin tamamlayıcı göstergeler tablosu", <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1>. (Erişim Tarihi: 17.12.2021)
- TÜİK (2021k) "Mevsim etkisinden arındırılmış temel işgücü göstergeleri (15+ yaş) tablosu", <https://data.tuik.gov.tr/>

gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucet-108&dil=1. (Erişim Tarihi: 17.12.2021)

Türkan, E. (2005) "Türkiye'de İşgücünün Yapı ve Nitelikleri: Gelişme ve Değerlendirmeler", TCMB, Aralık 2005.

Yükseler, Z. (2004) "2001-2003 Döneminde İşgücü Piyasasındaki Gelişmeler (İstihdam ve İşsizlik Sorunu)", TCMB, Nisan 2004.

Yükseler, Z. ve E. Türkan (2008) "Türkiye'de Hanehalkı: İşgücü, Gelir, Harcama ve Yoksulluk Açısından Analizi", TÜSİAD, Koç Üniversitesi EAF ve TCMB Büyüme Dizisi No.2 (Mart 2008).

Zaim, S. (1986) *Çalışma Ekonomisi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Araştırma Makalesi

Denizli/Avdan Termik Santral Projesi'nin İptali: Müşterekler Siyasetinin Öğrettikleri

Tolgahan Aydın*

ORCID: 0000-0002-8575-1270

Öz

Bu çalışma, Denizli/Avdan'da yapılması planlanan termik santral projesine karşı gelişen yerel siyasal alandaki mücadeleleri müşterekler siyaseti tartışmalarına referansla ele almaktadır. Avdan Termik Santral Projesi, Avdan Platformu ve Denizli Büyükşehir Belediyesi'nin (BŞB) çabalarıyla, herhangi bir imar çalışması gerçekleştirilmeden sonlandırılmıştır. Avdan Platformu nezdindeki mücadeleler doğanın temellük edilmesine karşı yürütülen muhalif söylemler içerirken, Denizli BŞB'nin önderliğindeki proje karşıtlığı çoğunlukla parti siyasetinin güvenli zemininde, projeyi Avdan'da hayata geçirmemek üzerine kurulmuştur. Türkiye'deki santral karşıtı mücadelelerde kentli orta sınıfların yöre halkını mobilize etmesi, yerel mücadelelerin müşterekleşmesini sağlarken, kitlesel bir köylü mücadelesine tanık olmayan Avdan'daki hareket, kentli orta sınıfların projenin meşruiyetini azaltma çabaları üzerine kurulmuştur. Bu çalışma, Avdan nezdindeki karmaşık ve katmanlı siyasal mücadeleleri, müşterekler siyaseti yazınının verdiği ilhamla çözümlemeye çalışmıştır. İlk olarak, Avdan'daki mücadelenin müşterekleşmiş bir siyasal tahayyül yarattığı varsayılmadan, köylülerin öncülük ettiği kitlesel bir eyleme sahne olmadan iptal edilen projenin, Denizli kentsel siyasetindeki proje odaklı kentleşme siyasetinin hegemonik söylemlerini aksatabilecek potansiyeller barındırdığı vurgulanmıştır. İkinci olarak da Avdan Platformu nezdindeki siyaset-üstücü vurguların ve salt proje karşıtlığının, müşterekleşmiş bir siyasetin inşasında bazı kısıtlar taşıdığı iddia edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: müşterekler siyaseti, ekolojik hareketler, Avdan platformu, siyaset-üstücülük

The Cancellation of Denizli/Avdan Coal-Fired Energy Plant Project: Inspirations from Politics of Commons

Abstract

This study deals with the struggles in the local political area against the coal-fired energy plant project planned to be built in Denizli/Avdan with reference to the politics of commons. The project was cancelled with the efforts of Avdan Platform and Denizli Metropolitan Municipality (MM) without any zoning. While the struggles within the Avdan Platform included dissenting discourses against the enclosure of nature; opposition of Denizli MM, on the safe ground of party politics, was mostly based on attempts not to execute the project in Avdan. The mobilization of the local people by the urban middle classes enabled the local struggles for commoning in the struggles against the power plants in Turkey, while the movement in Avdan, which did not witness a mass peasant struggle, was founded on the endeavours of the urban middle classes to reduce the legitimacy of the project. This study tried to analyze the complex and layered political struggles in Avdan with the inspiration from the politics of the commons. Firstly, without assuming a commoning in Avdan, it was emphasized that the project which was cancelled without any mass movement led by the villagers has potentials to hinder the hegemonic discourses of the project-oriented urbanization politics in Denizli. Secondly, it has been argued that the supra-political emphasis and nothing but the opposition to project by the efforts of Avdan Platform have some limitations in commoning of politics.

Keywords: the Politics of commons, ecological movements, Avdan platform, supra-political

Giriş

Kentleşme süreçleri, kırsal alanları da kapsayan ve ekolojik varlıkların temellüküne zemin hazırlayan bir minvalde gerçekleşmektedir (Brenner, 2013: 87; Bayırbağ, 2020: 18).¹ Elbette bu kapsamlı metalaşma ve çitleme süreçleri, toplumsal güçlerin çelişkileriyle yeniden belirlenmektedir (Brenner vd., 2014: 18). Piyasa güdümlü kent analizlerinin (Brenner, 2014: 39) bu çelişkili süreçleri açıklamada yetersiz kalmasıyla birlikte gerçekten kentlilerin ihtiyaçlarını gündemine alan alternatif bir kentsel siyasal tahayyül daha da önemli hale gelmektedir (Brenner vd., 2014: 16). Bu noktada, büyüme karşıtı küçülme söylemleriyle ittifak kurabilecek (Helfrich ve Bollier, 2020: 123) alternatif bir stratejinin “politik ilkeleri” (Dardot ve Laval, 2018), müşterekleşmiş bir siyaseti gündemine alan tartışmalarla (Erensü, 2016; Adaman vd., 2017; Akçay ve Kocagöz, 2018; Kocagöz, 2018; Çoban, 2018a, 2018b, 2018c; Dardot ve Laval, 2018; Duru,

1. Umut Kocagöz, çalışmanın taslak halini okuyarak, yorumlarıyla ve eleştirileriyle temel sorunsalımı daha da net biçimde serimlememe yardımcı oldu. Kendisine teşekkür borçluyum.

2018; Işıl, 2019; Bayraktar, 2020) açığa çıkacaktır.

Müşterekler tartışmasının sunduğu tartışma zemini, 2000 yılı sonrasındaki enerji politikalarının neoliberal biçimde yeniden yapılanmasıyla, Türkiye'de ekolojik varlıkların temellük edilmesine karşı gelişen mücadelelerin (Erensü, 2016; Adaman vd., 2017; Akbulut, 2017; Işıl, 2019) katmanlarını, örgütlülüğünü ve birikimini anlama noktasında önemli katkılar sunmaktadır. Özellikle müşterek kavramını bir mülkiyet kategorisi ötesinde toplumsal olarak inşa edilen bir çaba olarak kavrayan tartışmalar (Chatterton, 2017; Dardot ve Laval, 2018), ekolojik varlıkları savunan mücadelelerin kullandığı özgün dilin ve toplumsal çabaların kazanımlarını anlama noktasında geniş bir düşünce hattını serimleyerek, alternatif siyasal tahayyüllerin inşasına (De Angelis, 2017; Akçay ve Kocagöz, 2018; Kocagöz, 2018; Çoban, 2013, 2018a, 2018b; Swyngedouw, 2020) kapı aralamaktadır.

15 Temmuz 2016 darbe girişimi akabinde olağanüstü koşullarda Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) süreci başlayan, 8 Nisan 2020 tarihi ile COVID 19 Pandemisinin olağanüstü koşullarında bu defa ÇED itiraz süreci devreye giren (Uysal, 2020a) Denizli/Avdan Termik Santral Projesi'nin, Avdan Platformu'nun oluşturduğu kamuoyu ve Denizli BŞB'nin politik girişimleriyle iptal edilmesi, 2004 yılından beri proje² odaklı büyümeyi temel diskuru haline getiren Denizli kentsel siyaseti için önemli bir kırılmayı simgelemektedir (Zeytinci, 2020). Kentin büyüme mitleriyle sarılı parti siyasetinin projeci söylemlerinin (Savaş Yavuzçehre, 2011; Aydın, 2019, 2020) Denizli'nin kentsel siyasetini sarmaladığı noktada, termik santral projesinin kentsel düzeyde yarattığı huzursuzluk, parti siyasetini projenin iptali için konum almaya zorlamıştır. Fakat Avdan'daki santral karşıtı mücadeleler çatışmasız ve lineer biçimde ilerlememiş ve benzer politik zeminler etrafında birleşmemiştir. Denizli BŞB önderliğindeki girişimler çoğunlukla formel siyasetin güvenli ve uzlaştırıcı zemini (Ranciere, 2007: 156) etrafında mücadelelerini sürdürürken, Avdan Platformu da "kentteki dağınık muhalif tepkileri" (Harvey, 2013: 176) örgütleyici ve yönlendirici roller üstlenerek, parti siyasetinin projeci söylemlerinin aksi yönünde alternatif ve özgürleştirici politik söylemler inşa edilmesini olanaklı kılmıştır. Ağustos 2016'da ÇED süreci başlayan projeye Denizli BŞB nezdindeki karşı çıkış da ancak Avdan Platformu'nun yürüttüğü mücadeleler sonrasında, Mayıs 2020'de gerçekleşebilmiştir. Ayrıca, Avdan nezdinde gerçekleşen mücadeleyi salt *doğayı savunma* tartışmaları etrafında okumaya çalışmak, Avdan Platformu'nun önemli bileşenlerinden Mimarlar Odası Denizli Şubesi'nin ve Büyükmenderes İnişiyatifi'nin mekânın kullanım değerini önceleyen siyasal mücadelelerinin ve girişimlerinin tarihsel birikimlerini gölgeleme riskine sahiptir. Diğer yandan,

2. Proje odaklı belediyeçilikle ilgili ayrıntılı tartışma için şu eserler incelenebilir: Erder, ve İncioğlu. (2008) Erder, ve İncioğlu. (2015).

projeye karşı gelişen toplumsal muhalefeti sadece burjuva siyasetinin temel argümanlarıyla tartışmak da Adalet ve Kalkınma Partili (Ak Partili) siyasetçilerin girişimleriyle iptal edilen projenin bütün kazanımının *parti siyaseti* etrafında toplanmasına ve Avdan Platformu'nun politik çabalarının sönümlenmesine zemin hazırlayabilecektir. Toparlayacak olursak, Denizli/Avdan'da termik santral karşıtı oluşan mücadelenin bir boyutu, burjuva siyasal alanını çıkar(lar) savaşına indirgeyen (Ranciere, 2007: 152; Harvey, 2013: 128) tahakküm edici politik çabaları aşmaya çalışan özgürleştirici potansiyeller barındırırken, diğer boyutu da salt projeyi iptal ettirmeye odaklanmış siyasi stratejilerden oluşmaktadır. Bu noktada, mücadelenin ölçeğini genişletmek isteyen proje karşıtı siyaset-üstücü söylemler (Çoban, 2018b), yukarıda vurgulanan iki farklı siyasi strateji arasındaki ontolojik düzeydeki farkları muğlaklaştırmaktadır.

Müşterekler siyaseti tartışmaları, Denizli/Avdan'da farklı politik zeminlerde konumlanan santral karşıtı mücadelelerin birbirlerinden sağlıklı biçimde ayırtmak ve toplumsal olandan koparılmış siyasetin (Ranciere, 2007; Akçay ve Kocagöz, 2018) hangi şartlarda ve koşullarda kentliler lehine (yeniden) inşa edilebileceğini anlamak için önemli bir tartışma zemini yaratmaktadır. Zira ekolojik varlıkları savunmanın siyaset-üstü bir minvalde değerlendirilmesi gerektiğini iddia eden yaygın fakat yanıltıcı kanıların aksine (Çoban, 2018b) müşterekler siyaseti, insan topluluklarının çabalarıyla oluşan *müşterekler* sayesinde (Gidwani ve Baviskar, 2017: 199) “siyasetin yeniden icadının” (Ranciere, 2007: 78) mümkün olabileceğini vurgulamaktadır. Siyasetin bilindik kalıplarını aşarak, siyasetin herkes için eşitlenmesi ve özgürleştirici bir rol üstlenmesi adına *eylemiliğin* (Ranciere, 2007: 73) siyasal olanın sınırlarına dâhil edilmesi gerekmektedir. Bir başka ifadeyle, ekolojik varlıkların temellük edilmesine karşı çıkan *müşterekleşmiş* mücadelelerin sahip olduğu “politik ilkeler” (Dardot ve Laval, 2018: 39), söz konusu mücadelelerin zaten doğası gereği siyasallaştırılması gerektiğini varsaymaktadır (Akçay ve Kocagöz, 2018; Çoban, 2018b). Söz konusu alternatif siyasallığın potansiyelleri, ilerleyen başlıklarda vurgulandığı üzere, Denizli kentsel siyasetinin proje odaklı büyümesine alternatif yeni bir söylem inşa etmeyi olanaklı kılan Avdan Platformu nezdindeki santral karşıtı mücadelelerin politik çabalarının önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Bir başka ifadeyle, Avdan Platformu nezdinde Avdan'da ortaya çıkan mücadelenin yarattığı kazanım, müşterekleştirme pratiklerinin vurguladığı “*ütöpik bir uğrak olarak*” (Fırat ve Genç, 2014), Denizli kentsel siyasetinin büyümeye odaklanmış siyasal söylemlerini kısa süreli de olsa ekolojik bir alanın savunulmasına yönlendirerek duraksatmıştır. Diğer yandan, parti siyasetinin uzlaşmacı zeminini reddeden (Ranciere, 2007: 150-152) müşterekleştirme pratiklerinin “*hareket halindeki toplumların*” siyasi güçlerini fark etmelerinde (Stavrides, 2017: 235) önemli bir kırılmayı içerdiği de bilinmektedir. Fakat iki aydan daha kısa bir sürede ÇED süreci

iptal edilerek sonlandırılan Avdan Termik Santral Projesi, COVID-19 Pandemisi koşulları da hesaba katıldığında, geniş katılımlı bir mücadeleye (Şendeniz, 2016: 462) ihtiyaç duymamıştır. Ayrıca, Avdan Platformu'nun önemli bir siyasi strateji olarak, politik mücadelesinin ölçeğini genişletmek adına parti siyasetini harekete geçirmek için kentsel aktörlere çağrıda bulunduğu da bilinmektedir (Yolcular, 2020). Ekolojik varlıkları savunan mücadeleler, proje karşıtlığının politik süreçlerini parti siyasetinin çıkara dayalı süreçleriyle belirlemek zorunda kalmaları durumunda, parti siyasetinin inşa ettiği uzlaştırıcı zemin (Ranciere, 2007), liberal değerlerle sarmalanmış burjuva siyasetine (Akçay ve Kocagöz, 2018; Çoban, 2018b) karşı alternatif siyasal tahayyüllerin üretilmesini zorlaştıracaktır. Bu bağlamda, Denizli/Avdan'daki mücadelenin salt aktörler nezdinde, projeyi iptal ettirmek amacıyla seçilmiş siyasetçilere talepkâr olarak (Haiven, 2018: 94) yürütülmek zorunda kalınmasının “siyaseti toplumsal olana açmada” (Ranciere, 2007: 156) taşıdığı kısıtlar da ancak müşterekler siyasetinin “toplumsal pratikleri, ilişkiseliliği ve eylemliliği” (Dardot ve Laval, 2018: 39) ele aldığı, toplulukların gündelik hayat deneyimlerinde var olan dayanışma ağlarının önemini vurgulayan (Stavrides, 2017: 236) ve insan topluluklarının mücadeleleriyle oluşan müşterekler (Gidwani ve Baviskar, 2017: 199) tartışmalarıyla anlaşılabilir.

Türkiye’de ekolojik varlıkların temellük edilmesine karşı yürütülen hareketleri konu alan literatüre (Akbulut, 2014, 2017; Çoban vd., 2015; Adaman vd., 2016; Aksu, 2016a, 2016b; Atmış, 2016; Eren ve Büke, 2016; Erensü, 2016; Erensü, vd. 2016; Kazaz, 2016a, 2016b; Oğuz, 2016; Şendeniz, 2016; Erensü, 2017; Pala, 2017; Şengül, 2017; Özen, 2018; Işıl, 2019; Taşdemir vd., 2021), Denizli/Avdan’da yapımı planlanan termik santral projesine karşı yürütülen mücadelenin özgünlüklerine değinerek katkı yapmayı amaçlayan bu çalışma, Denizli/Avdan’da müşterekleşmiş bir siyasetin inşa edildiği savıyla yola çıkmıyor. Bunun yerine, Avdan’daki termik santral karşıtı mücadelenin gerilimlerine ve çatlaklarına inildiği esnada karşılaşılan katmanlı ve karmaşık resmin ancak müşterekler siyasetinin yol gösterdiği ölçüde -yeniden- daha sağlıklı bir zeminde çözümlenebileceğini iddia ediyor. Ekolojik varlıkları savunan mücadelelerdeki müşteregin toplumsal olarak inşasının (Chaffentzis ve Federici, 2017: 142) ya da ekolojik varlıklarla kurulan ilişkilerin yarattığı müşterekleştirmenin (Erensü, 2016; Chatterton, 2017; Caffentzis ve Federici, 2017) Avdan’ı açıklamada temel bir ölçüt ol(a) maması nedeniyle bu çalışmada ilk olarak Avdan’da ortaya çıkan mücadelenin kentsel düzeyde hali hazırdaki burjuva siyasetini aksatan/sarsan (Çoban, 2013; De Angelis, 2017; Akçay ve Kocagöz, 2018; Çoban, 2018a, 2018b; Kocagöz, 2018; Swyngedouw, 2020) süreçlerine odaklanılmıştır. Çalışmanın bir diğer kaygısı da Avdan’daki mücadelenin temel vurguları olan siyaset-üstüculük ve proje karşıtlığı (Çoban, 2018b) söylemlerini yine müşterekler siyasetinin temel argümanlarıyla tekrardan değerlendirerek, Avdan’daki mücadeleye kerameti kendinden menkul

bir anlam yüklenmesinden imtina ettiren (Genç, 2019: 32) sağlıklı bir tartışma zeminini oluşturmaktır. Çalışmanın temel verilerini ulusal ve yerel gazetelerin haberleri, Avdan Platformu'nun raporu, Avdan Platformu ve bileşenlerinin basın açıklamaları, ulusal ve yerel medyanın youtube paylaşımları ve Mimarlar Odası Denizli Şubesi'nin Avdan Termik Santral Projesi hakkında Avdan Platformu Sözcüsü Cüneyt Zeytinci ile düzenlediği söyleşinin kaydı oluşturmaktadır.

Kavramsal Çerçeve: Müşterekler Siyaseti

Feodalizmden kapitalizme geçişte, herkesin erişimine/kullanımına açık olan alanların/varlıkların özel mülkiyete geçirilerek çitlenmesi (Çoban, 2018a: 27), köylüleri topraktan kopararak kapitalizmin gelişmesi için gerekli koşulların olgunlaşmasını (*emek gücünün ve toprağın metalaşması*) sağlamıştır (Fırat, 2011: 89). İlkel birikim olarak da ifade edilen çitleme pratikleri, kapitalizmin ortaya çıkışıyla sınırlı kalmamış; ilkel birikimin sürekliliği (Harvey, 2004: 127) tartışmasında da vurgulandığı üzere (Çoban, 2013) neoliberal siyasaların uygulandığı dönemde özelleştirme, metalaştırma ve erişimi kısıtlama gibi pratikler (Adaman vd., 2017: 17; Duru, 2018: 19) kapitalizmin krizlerini aşmasında önemli bir araç olmuştur (Fırat, 2011: 101). Böylelikle, çitlenen her şeyin aslında birer müşterek olması (Çoban, 2018a: 32-33; Fırat, 2011: 102-103) insan hayatı için gerekli koşulları, kapitalist büyüme ve kalkınma pratiklerinin ötesinde yeniden üretmeye çalışan müştereklerin tartışılmasını zaruri kılmıştır (De Angelis ve Harvie, 2017: 125).

Müşterek kelimesinin bir “müşterek fayda” ya da “doğal varlık” zeminine indirgenmesi, kavramı orta yolcu bir anlama hapsedebilecektir (Dardot ve Laval, 2018: 13). Zira bir varlığın doğası gereği temellük edilemez olduğu düşüncesi, bütün bir tartışmayı “müşterekiğin doğası gereği müşterek” olduğu yanlısına hapsetmektedir (Dardot ve Laval, 2018: 28). Böylelikle, ekolojik bir varlığın doğallığına vurgu yapılarak müşterek olduğunun iddia edilmesi, “bir şey doğalsa hukuken de müşterektir” yanlısı yaratmaktadır (Dardot ve Laval, 2018: 30).

Bu çalışmada da üstünde durulduğu gibi müşterek, “paylaşım, eylem ve praksise” gönderme yapan, bir mülkiyet kategorisi olmanın ötesinde aidiyeti temsil eden “politik bir ilke” olarak “-hak sahipliğinden ziyade- insan eylemliliğinin” hayata geçirilmesi olarak algılanmalıdır (Dardot ve Laval, 2018: 30 - 39). Bir başka ifadeyle, “...fiziksel varlıklarla kurulan toplumsal ilişkiler³...” olarak tanımlanabilecek (Çoban, 2018a: 29) müştereklerin, eylemlilik ve sorumluluk gerektiren ve piyasa ilişkilerinden özerk kalmayı mümkün kılan bir ilişkisellik bağlamında ele alınması gerekmektedir (Erensü, 2016: 44; Chatterton, 2017: 204; Genç, 2019: 17). Müşterekiği siyasete içkin bir kavram olarak ele aldığımızda (Akçay ve Kocagöz, 2018: 32), müşterekliği de doğadan yararlanmayı ve doğaya karşı yükümlülükleri kapsayan bir ilişki biçimi olarak adlandırabiliriz (Bollier,

3. Bu noktada Hardt'ın (2017: 150) vurguladığı üzere fikir, dil, duygu, vb. fiziki olmayan unsurların da müşterekleştirme yaratabileceğini belirtmek gerekmektedir.

2015: 54; Çoban, 2018c). Bir başka deyişle, büyümenin işleyişini sekteye uğratma potansiyeli taşıyan, kapitalizme rağmen varlığını sürdüren ve birçok iştirakçiyi himayesine alan bir kavram olarak müşterek (Caffentzis ve Federici, 2017: 132; Duru, 2018: 12), müşterek biçimde kullanılan varlıkların çitlenmesine karşı çıkan bir dizi siyasal ve toplumsal hareketi içermektedir (Dardot ve Laval, 2018: 83). Bakker'ın da (2017: 168-173) vurguladığı üzere suyu metalaştıran bir dizi siyasanın karşısında, “*suyu bir insan hakkı olarak gören*” bir anlayış yerine, suyu müşterek kılan siyasi bir tepkinin oluşması gerekmektedir.

Müşterekler siyaseti, politik alanın en kapsayıcı ve tahakküm kurucu kavramlarından büyüme söyleminin sorgulanmasına ve kavramın hem toplumsal hem de ekolojik maliyetlerinin açığa çıkmasına yardımcı olacak bir zemin yaratmaktadır (Akbulut, 2020). Bollier ve Helfrich'in (2018: 47) ifade ettiği gibi, büyüme mitinin hayatımızın olağan akışı içinde doğallaştırılması, büyümeye alternatif ve büyümeye karşı inşa edilebilecek toplumsal ve siyasal pratiklerin mümkünliğini zorlaştırmaktadır. Zira kamusal yararı ön plana çıkarması beklenen “*toplumsal hayalgücünün*” sınırları, neoliberal iktisatın dikte ettirdiği “*yanlışlanamaz*” piyasa doğrularıyla çitlenmiş bulunmaktadır (Haiven, 2018: 222). Anaakım burjuva siyaseti, siyasal olanı ve toplumsal olanı ayırıştırarak, politik olanın toplumsal olan karşısında tahakküm kurmasına zemin hazırlamakta; burjuva siyasetinin belirli bir toplumsal gruba ait çıkarları genelin çıkarıymış gibi kurmasıyla da siyasal partiler başta olmak üzere kentteki başat aktörler arasında kapsayıcı (*fakat yanıltıcı*) bir fikir birliği inşa edilmektedir. (Akçay ve Kocagöz, 2018: 32-34). Bu noktada müşterekler siyaseti, çözümün kendisi olmaktan ziyade çözümü müşterekleştiren alternatif bir kentsel tahayyülün aracı olarak, egemen çıkarlara hapsolmuş burjuva siyasetinin kapılarını kentin gerçek sahibi olan kentlilere açmak için (Bayraktar, 2020: 17) bir ihtimal yaratmaktadır.

Müşterekler siyaseti, neoliberalizmin bireyleri salt tüketici olarak gören yaklaşımını reddeden ve büyümenin karşısında küçülmenin değerini vurgulayan bir siyaset yapma biçiminin zeminini hazırlamaktadır (Helfrich ve Bollier, 2020: 122). Doğanın neoliberal siyasalarda tahrip edildiği dönemde (Akçay, 2018: 53-54; Özbay, 2018: 139), doğal varlıkların metalaştırılmasına karşı politik olanın sınırlarının devlet-piyasa ikiliğinin dışına taşıyan (Akçay ve Kocagöz, 2018: 32-33) bir dizi mücadele, müşterekler siyasetinin genel bağlamını oluşturmaktadır. Bu bağlamda ekolojik varlıkların, alanların ve değerlerin savunulmasında “liberal demokratik” varsayımların “*bencil, egoist, çıkarları peşinde koşan, çıkarını maksimize etmek isteyen birey*” kavramını aşarak, burjuva demokrasisinin anaakım kalıplarının dışına çıkmak (Çoban, 2013: 250- 251), müşterekleşmiş bir siyasetin temel amacı olacaktır. Zira temsili demokrasinin araçları, alternatif bir siyasal tahayyülün inşasına imkân tanımamaktadır (Bollier ve Helfrich, 2018: 45). Aksu'ya göre de (2016a: 413) temsiliyet içeren mekanizmalar katılımcı olsalar dahi, temsilciler katılımcıların tüm taleplerini yansıtmamakta ve bu durum eksik

bir müşterekleşme yaratabilmektedir. Dahası, müşterek biçimde kullanılan varlıkların çitlenmesine neden olan siyasal zemin de toplumsal olandan koparılmıştır (Akçay ve Kocagöz, 2018: 38). Böylelikle “küçülme” kavramıyla tamamlayıcı bir ittifak oluşturması beklenen (Helfrich ve Bollier, 2020: 123) müştereklerin ilham verdiği siyasetin, büyümeyi salık veren anaakım siyasete karşı küçülmenin politize edilmesi ve sistemin genel beklentilerini kesintiye/bozuma uğratan alternatif bir söylem şeklinde algılanması da mümkündür (Akçay ve Kocagöz, 2018: 38; Swyngedouw, 2020: 141).

Özet olarak, müşterekler sayesinde siyasal olanın/alanın sınırlarının genişlemesiyle siyaset sadece belirli bir sınıfın arzu ve isteklerinin etrafında şekillenen bir “eyleme” biçimi olmaktan çıkmaktadır (Chatterton, 2017: 207). Böylelikle müşterekler siyaseti bağlamında şekillenen ekolojik mücadeleler, “yeni bir yaşam kurma siyaseti” (Çoban vd.2015, s. 26), piyasanın tahakkümünden sıyrılmış “alternatif bir siyaset yapma biçimi” (Chatterton, 2017: 207; Akçay, 2018: 53-54; Akçay ve Kocagöz, 2018: 38; Haiven, 2018: 233, 237) ya da “radikal hayalgücünü ortaya çıkaran bir ihtimal” (Haiven, 2018: 231) olarak da kavranabilecektir.

Türkiye’de Ekolojik Varlıkların Temellük Edilmesine Karşı Mücadeleler

Türkiye’de 2000 yılı sonrasındaki iktisat politikalarının önemli bir kısmının inşaat ve enerji sektörlerini temel alan stratejiler üzerine kurulduğu söylenebilir (Akbulut, 2017: 281; Fırat, 2018: 104; Genç, 2019: 40). Söz konusu dönemde, ekonomik büyümeyi sağlamak adına doğal varlıkların temellükünün zeminini oluşturan ve ekolojik varlıkların çitlenmesinin meşru zeminini ülke ekonomisinin kalkınma süreçleriyle ilişkilendiren (Çoban vd., 2013: 249) bir dizi siyasal ve hukuksal değişim gerçekleşmiştir (Adaman vd., 2016: 310-311; Fırat, 2019: 60). 1984 yılında yürürlüğe konan 3096 sayılı Kanun ile özel şirketlere kamuya ait olan santralleri işletme hakkı tanınması (Taşdemir vd., 2021: 449), 1985 tarihli Maden Kanunu ile birlikte madencilik faaliyetlerini yeniden düzenleyen hukuksal bir zemin inşa edilmesi ve yine aynı yıllarda birçok hidroelektrik santralinin ÇED Raporundan muaf tutularak faaliyetlere başlaması (Özen, 2018: 188) sürecin önemli kırılmalarındandır.

Enerji sektörünün en kapsamlı dönüşümü 2000 yılı sonrasında, enerjinin devlet garantisi altında alınması ve projeler için devlet teşvikleri sağlanması gibi bir dizi siyasal ve hukuksal değişimle gerçekleşmiştir (Baysal, 2017: 95). 2001 tarihli Elektrik Piyasası Kanunu ile elektrik üretim sürecinin özelleştirilmesinin zemini hazırlanmış; EPDK’nın kurulmasıyla ve DSİ’nin özelleştirilmesiyle, enerji sektörünün piyasalaşmasının önü açılmıştır (Aksu, 2016a: 395; Erensü, vd., 2016: 12). 2003 yılında ÇED sürecini sermaye için hızlandıran ve kolaylaştıran (işlem süresinin 35 güne düşürülmesi, rapor hazırlama yükümlülüğünün kaldırılması, vb.) bir dizi hukuksal düzenleme hayata geçirilmiştir (Çoban ve Duru, 2009: 61).

2004 yılında Maden Kanunu'nda yapılan değişiklikle orman, sit alanı, koruma bölgesi, vb. alanlarda madencilik faaliyetleri yapılabilmesinin önü açılmıştır (Çoban ve Duru, 2009: 61). 2005 yılında yürürlüğe konan Yenilenebilir Enerji Yasası'yla ulusötesi kuruluşların fonlarıyla, özel sektörün enerjiye yatırım yapması teşvik edilmiştir (Aslan, 2016: 22). Yine enerji sektöründe dışa bağımlılığı azaltmak adına 2005 yılında devletin ciddi teşvikler sağladığı kömür arama programları geliştirilmiş ve kömür rezervi oranlarının %50'nin üstüne çıkması sağlanmıştır (Acar, 2015: 41).

Doğal varlıkların piyasalaşmasının önünü açan siyasalarla termik ve hidroelektrik santrallerin sayısı ciddi oranda artmıştır. Erensü vd.'nin (2016: 14) vurguladığı “enerjiye hücum” diskurunun 2003 yılı sonrasındaki hidroelektrik kurulu gücünü iki katına çıkarmasıyla, kamunun enerji üretimindeki payı da 2002 yılından itibaren tedricen azalmış ve HES kurulu güçlerinin yaklaşık %80'i özel sektör tarafından yürütölmeye başlanmıştır (Erensü vd., 2016: 14-15). Diğer yandan, 2012 yılının kömür yılı olarak ilan edilmesi, enerji yatırımlarındaki temel motivasyonu HES'lerden termik santrallere kaydırmıştır (Baysal, 2017: 90). Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın 2017 yılı bütçe sunum raporunda da linyit ve taşkömürü yataklarının elektrik enerjisi üretiminde kullanımı adına sermayenin yatırımını kolaylaştıracak bir dizi hukuksal ve bürokratik esnekliğin (yatırımcıya ruhsat güvencesi, bürokratik işlemlerin azaltılması, kanuna aykırı faaliyetlerin yaptırımının idari para cezası olması, vb.) sağlanması öngörölmüştür (Baysal, 2017: 89-96). Erensü vd.'nin (2016: 14) öngörüsüyle, 2023 yılındaki toplam HES sayısının 1.400 civarı olması beklenmektedir. Enerji Atlası verilerine göre de (2021) Türkiye'de faaliyet gösteren termik santral sayısı 51, planlanan termik santral sayısı 13, yapım aşamasındaki termik santral sayısı 2 ve üretim lisansı alan kömür ve linyit yakıtlı termik santral sayısı da 4'tür.

Santral projelerinin sayısının artmasına koşut olarak, termik santral ve HES karşıtı mücadeleler de çoğalmıştır (Özlüer vd., 2016: 31). Yine 2004 tarihli maden yasası sonrasında altın madeni faaliyetlerinin yoğunlaşmasıyla da altın madenciliğine karşı yürütölen mücadeleler artmıştır (Özen, 2018: 189). Bu hareketlerin büyük çoğunluğunda, hukuksal yolların zaman içerisinde pahalılaşması ve uygulanmayan yargı kararları nedeniyle, yerelde oluşan mücadeleler “doğrudan eylem biçimlerini” seçmişlerdir (Özlüer vd., 2016: 32). 1990'lı yıllarda Karadeniz Bölgesi'nde Sahil Yolu Projesi'ne ve Çamlıhemşin'de kurulması planlanan HES'e karşı yükselen tepkilerin yarattığı birikim, 2000 sonrasındaki HES mücadelelerine önemli bir dayanak oluşturmuştur (Aksu, 2016a: 397-398). Muğla/Gökova'daki Termik Santrale karşı yürütölen en kapsamlı mücadele ise 1993 yılında gerçekleşmiş; Gökova Körfezi'ne büyük bir çıkarma yapıldıktan sonra Gökova Sürekli Eylem Kurulu'nun Ankara/Güvenpark'ta geniş katılımlı bir eylem düzenlemesi ulusal düzeyde büyük yankı uyandırmıştır (Kara, 2016: 76; Pala, 2017: 170). İzmir/Bergama'daki altın madenciliğine karşı 1992 yılında

başlayan ve 1996 yılından sonra kitleselleşen köylü hareketi, ulusal düzeyde oldukça geniş yankı bulmuştur (Çoban, 2010; İnce, 2014). 2000 yılı sonrasında Trabzon/Solaklı Vadisi/Karaçam'da (Çoban vd., 2015: 22; Oğuz, 2016), Rize/Fındıklı'da (Eren ve Büke, 2016; Şendeniz, 2016; Işıl, 2019), Kastamonu/Loç Vadisi'nde (Işıl, 2019) hidroelektrik santrallere; Manisa/Yırcalı'da (Çoban vd., 2015: 13), Sinop/Gerze'de (Akbulut, 2014; Özlür vd., 2016: 32), Bartın/Amasra'da (Atmış, 2016; Kazaz, 2016a: 32; Pala, 2017: 171), Çanakkale/Yenice/Çırpılar'da (Taşdemir vd., 2021), Samsun/Terme'de (Pala, 2017: 171), Amasya/Suluova'da (Kazaz, 2016b: 53; Pala, 2017: 172), Bursa/DOSAB'ta (Pala, 2017: 172) termik santrallere; Uşak-Eşme'de, İzmir-Efemçukuru'nda, Çanakkale ve Balıkesir'de de Kaz Dağları'nda (Özen, 2018: 189) altın madenciliğine karşı önemli mücadeleler yürütülmüştür.

Mücadelelerin Ortak Zeminleri

Doğayı temellük eden projelere karşı çıkışın temelinde (özellikle termik ve hidroelektrik santrali projeleri bağlamında) yöre halkının ekonomik kaynaklarının zarar göreceği endişesi bulunmaktadır (Akbulut, 2014: 15; Adaman vd. 2016: 306 – 307; Kazaz, 2016a: 40; Işıl, 2019: 122; Taşdemir vd. 2021: 460). Fakat ekolojik varlıkları savunan mücadelelerin *kültürel ve toplumsal değerler* bağlamında ele alınması da önemlidir (Çoban vd., 2015: 22; Erensü, 2017: 190). Bu durumun önemli örneklerinden birini Solaklı Vadisi - Ögene'deki HES karşıtı mücadeleler oluşturmaktadır. Yörede birçok HES olmasına rağmen en büyük tepki, yaşam ve tarım alanlarına uzak bir dere olan Derebaşı HES'te gösterilmiş; derenin bölge halkı için taşıdığı önemin yüksek olması (Çoban vd., 2015: 22) ve HES projelerinin yöreye özgü kültürün ve dilin kaybolmasına neden olacağı düşüncesi (Şengül, 2017: 78-79), Solaklı'da cereyan eden hareketin temelini oluşturmuştur (Oğuz, 2016: 215). Loç Vadisi'ndeki HES karşıtı mücadelelerde de yöreye özgü dağılan kimliği toparlama gücü atfedilen müşterek varlıklar önem kazanmıştır (Işıl, 2019: 119). Yöreye bağlılığın bir diğer boyutunda ise yöre ekonomisine katkı yapan alanlardan vazgeçişler bulunmaktadır. Örneğin Rize/Fındıklı'daki HES karşıtı yerel mücadelelerde köylüler, yöre halkı için yaşamsal öneme sahip olan ormanı sit alanı ilan ettirerek korumuşlardır (Eren ve Büke, 2016: 325). HES'lerin yaratacağı yıkımın sadece birkaç sermayedarın çıkarıyla ilişkili olduğu gerçeği de HES karşıtı mücadelelerin ortak motivasyonlarından biridir (Adaman vd., 2016: 307).

Doğanın temellük edilmesine karşı gelişen toplumsal muhalefetin inşasında kentli orta sınıfların payı büyüktür. Özellikle kent ve kırsal arasındaki ayrımların muğlaklaşması ve kırsal alanların kentten kaçış işlevi görmesi, çitlenen ekolojik alanların/varlıkların *toplumsal değerlerle algılanmasına* zemin hazırlamıştır (Çoban vd., 2015: 22). Uzunca bir süre önce köyden kente göç eden fakat kırsal alanlarla bağlarını koparmayan kentli nüfusun ekolojik varlıkları/alanları/

değerleri koruma arzuları da oldukça büyüktür (Şengül, 2017: 76). Hemşehrilik/ akrabalık bağları gibi toplumsal pratikler, müsterek bir tahayyülü devam ettirme potansiyeli taşımaktadır (Duru, 2018: 18). Kırsal yapılarla bağıni koparmayan kentliler mücadelenin kapsamlı, örgütlü ve sürdürülebilir olmasına da zemin hazırlamışlardır (Şengül, 2017: 76). Zira kentli, beyaz yakalı, orta/üst orta sınıfların ekolojik yaşam savunuları büyük ölçüde daha genel bir sistem sorununa dayanmakta; bu sınıfların ekolojik varlıkların metalaşmasına ve piyasalaşmasına karşı duruş sergilemeleri, sekteye uğramış ve dağılmış politik örgütlenmeyi tekrardan bir araya getirme imkânı yaratmaktadır (Adaman vd., 2016: 308 - 309). Yeşil Gerze Platformu (YEGEP) örneğinde olduğu gibi yörede 1970'lerde beri var olan sol geleneğin yarattığı birikim, santral karşıtı mücadelede karşılık bulmuş; YEGEP'in bileşenlerinin siyasal örgütlenme kapasiteleri, yerel düzeyde dayanışmanın sürekliliğini sağlamıştır (Akbulut, 2014: 20). Yine Fındıklı'daki HES'lere karşı sol siyasal angajmana sahip öğretmenlerin asli unsurlarından biri olduğu orta sınıflardan oluşturulan Fındıklı Derelerini Koruma Platformu da eylem düzenleme, köylüleri bilgilendirme ve mobilize etme noktalarında önemli roller üstlenmiştir (Şendeniz, 2016: 454; Işıl, 2019: 119-120). Taşdemir vd.'nin (2021: 462) "*organik aydınlar*" olarak ifade ettikleri kentli orta sınıflar, Çırpılar Termik Santrali'ne karşı yöre halkının oluşturduğu çevre hareketine yarattıkları ortak değerlerle yön vermişlerdir.

Doğanın temellük edilmesine karşı gelişen süreçte mücadelenin örgütlenmesi de büyük önem taşımış ve proje karşıtı oluşumlar inşa edilmiştir. Karadeniz İsyandır Platformu'nun yerel düzeydeki mücadelenin İstanbul'a taşınmasını (Aksu, 2016b) ve ulusal düzeyde görünür olmasını sağlayan bir "*eylem birliği*" üzerinden şekillenmesi (Özlüer vd., 2016: 31), Fındıklı Derelerini Koruma Platformu'nun uzman akademisyenlerle yöre halkını bir araya getirmesiyle Fındıklı sakinlerinin mücadeledeki motivasyonlarının arttırılması (Işıl, 2019: 65), Yeşil Gerze Çevre Platformu'nun öncülük ettiği santral karşıtı mücadeleyle ÇED süreci bilgilendirme toplantısının 5.000 kişinin katıldığı bir eylemle engellenmesi (TMMOB Gerze Termik Raporu, 2015: 74-75), Terme Çevre Platformu'nun Samsun/Terme'ye yapılması planlanan termik santral projesinin ÇED sürecini ilgili Bakanlığa 25.000 dilekçenin gönderilmesini organize ederek iptal ettirmesi (Pala, 2017: 171), Bartın/Amasra'daki Hema Termik Santrale karşı oluşturulan Bartın Platformu'nun yürüttüğü mücadelede santral karşıtı 42.000 imza toplanması (Atmış, 2016: 517; Kazaz, 2016a: 35; Pala, 2017: 171), Bursa/DOSAB'ta yapımı planlanan termik santrale karşı DOSAB'ta Termik Santrale Hayır Platformu öncülüğünde kent merkezinde Bursa'nın en geniş katılımlı çevre eyleminin düzenlenmesinin akabinde mücadelenin görünürlüğünün Ankara'ya taşınması (Pala, 2017: 174) platformlar etrafında yürütülen mücadelenin örgütlülüğü hakkında önemli fikirler vermektedir. Söz konusu platformlar -belirli bir projenin yapımına karşı oluşturulsalar da- salt bir "*çevre hareketi*" olmanın

ötesinde, doğanın temellük edilmesine zemin hazırlayan projelerin hukuki ve siyasi zeminini bir sistem sorunu bağlamında karşı çıkmanın (Özen, 2018: 191) potansiyellerini de barındırmışlardır.

Elbette bu mücadeleler bazı kısıtlara da sahip olmuşlardır. Mücadelenin farklı bileşenleri içine almasıyla, mücadelenin sürekliliğini sağlamak adına, örgütlü mücadelenin “siyaset-üstü” bir minvalde inşa edilmesi gerektiğinin vurgulanması (Aksu, 2016a: 411; Özlüer vd., 2016: 35; Çoban, 2018b), geniş ölçekli bir yaşam alanı savunusu düşüncesini salt proje karşıtı olmaya sıkıştıran (Çoban, 2018b) bir yerellik tehdidi yaratabilmektedir (Özen, 2018: 198). Proje iptalleri ve yürütmeyi durdurma kararları da mücadeleyi rehavete itebilmekte ve hukuksal mücadeleye gereğinden fazla anlam yüklenmesi de yaşam alanı savunusu fikrinin politik gücünü seyretebilmektedir (Aksu, 2016a: 402). Diğer yandan, mücadelenin farklı bileşenleri arasındaki ideolojik farklılıklar mücadele içinde bazı fraksiyonlar yaratarak örgütlü mücadeleyi tehlikeye atabildiği gibi (Özen, 2018: 200), platformlardaki bileşenlerin birbirlerinden farklı siyasi konumlanışlara sahip olmaları da örgütlü mücadelenin zayıflamasına (Kazaz, 2016b: 54) neden olabilmektedir.

Denizli/Avdan Termik Santral Projesi'nin İptaline Giden Süreç

Avdan, Denizli'nin Tavas ilçesine bağlı, tarım ve hayvancılığın temel geçim kaynağı olduğu ve içme suyu kaynaklarının ve ormanlarının Denizli kent merkezi için de hayati önem taşıdığı yaklaşık 1.000 nüfusa sahip bir bölge olarak yoğun nüfuslu yerleşim alanlarına (Tavas'a 24 km., Denizli Merkeze 34.5 km.) oldukça yakındır (Avdan Platformu Raporu, 2020). Denizli Belediyesi eski Başkanı ve eski Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi'nin ve Denizli BŞB Başkanı Osman Zolan'ın Tavaslı olması (Boz, 2013), Avdan'da ortaya çıkan proje karşıtlığının kentsel düzeydeki politik görünürlüğünü arttıran bir nitelik taşıyor. Aslında Avdan'daki proje, Denizli'deki ilk termik santral projesi de değildir. Enerji Atlası verilerine göre (2021) Denizli'de faal olarak faaliyet gösteren iki adet termik santral (Aynes Gıda Termik Santrali ve Küçükler Tekstil Termik Santrali) bulunmaktadır. Hidroelektrik ve jeotermal santraller de hesaba katıldığında Denizli'deki elektrik üretimi yapan santral sayısı 60'a yakındır.

Avdan'da yapılması planlanan termik santral projesinin süreci, yöre halkından çok az bir katılımı 4 Ağustos 2016 tarihinde, projenin yürütücüsü Avdan Madencilik Enerji San. ve Tic. A.Ş tarafından düzenlenen ÇED toplantısıyla başlamıştır (Uysal, 2020a). 4 Mayıs 2018 tarihinde gerçekleşen İnceleme ve Değerlendirme Komisyonu (İDK) toplantısından yaklaşık bir yıl sonra da yetkili firma iklim değişikliği toplu raporunu düzenleyemediği için altı aylık bekleme süresi almış; fakat dosya İDK'da 6 aylık süre boyunca işlem görmediği için proje teknik olarak sonlanmış; fakat yetkili firma, yönetmeliğin tanıdığı imkânla, ÇED

sürecini tekrardan başlatabilmiştir (Mıynat, 2020a). 12 Kasım 2019 tarihinde tekrardan toplanan İDK, 26 Mart 2020 tarihinde yaptığı toplantıda nihai olarak ÇED raporunu olumlu bulduğunu duyurmuştur⁴. 8 Nisan 2020 tarihinde de ÇED itiraz süreci başlamıştır⁵.

4 Ağustos 2016 tarihinden sonra projeye Avdan halkından tepkiler⁶ yükselmiştir. Örneğin proje bilgilendirme toplantısının akabinde 500'e yakın kişinin imzasının bulunduğu itiraz dilekçesi Denizli Valiliğine gönderilmiştir (Ünal, 2016). Yine proje alanına çok yakın alanlar olan Avdan, Ebecik, Kırköy ve Denizoluk mahalleleri muhtarları, köylüleri ve Büyükmenderes Havza İnisiyatifi 2019 yılının Şubat ayında bir araya gelerek termik santralin bölgeye vereceği olası zararları masaya yatıran ve bir imza kampanyası başlatılması gerektiğini vurgulayan bir toplantı gerçekleştirmişlerdir (Özgür Denizli, 19 Şubat 2019).

ÇED itiraz sürecinin başladığı 8 Nisan 2020 tarihinden sonraki süreçteyse Denizli'de termik santral projesine karşı ciddi bir siyasal ve toplumsal muhalefet gündeme gelmiştir. Bu süreci başlatan da Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) Doğa Haklarından Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı ve Denizli Milletvekili Gülizar Biçer Karaca'dır. Karaca, Denizli Barosu'ndan Ozan Arpak'la birlikte Avdan sakinleri ve Avdan Mahalle Muhtarı İlhan Kulaç ile iletişime geçerek, 74 imzayla 17 Nisan 2020 tarihinde ilgili Müdürlüğe itiraz gerçekleştirilmiştir (Uysal, 2020a). Pandemi koşulları nedeniyle vatandaşların bu rapora itiraz etmelerinin mümkün olmadığını belirten Karaca, projenin iptal edilmesi için gereken tüm adımların atılacağını belirtmiştir (Karacadağ, 2020). Karaca'nın yasal itirazı örgütlemesinin akabinde bu defa Denizli Barosu ve Büyükmenderes İnisiyatifi de projeye karşı olduklarını belirten basın açıklamalarında bulunmuşlardır (Mıynat, 2020a). TMMOB Denizli İl Koordinasyon Kurulu'nun 28 Nisan 2020 tarihinde yaptığı basın açıklamasındaysa pandeminin etkilerinin görüldüğü bir dönemde, insan sağlığını olumsuz yönde etkilemesi muhtemel projenin, bölgedeki ekolojik varlıklara vereceği zarar vurgulanarak, başta geçim kaynakları olmak üzere kentin kültürel mirasına zarar verecek bir dizi problem gündeme getirilmiştir.

Projeye karşı çıkışın önemli kırılmalarından birini de Denizli BŞB Başkanı Osman Zolan'ın açıklamaları oluşturmaktadır. Çevre ve Şehircilik Bakanı'nın ve Denizli milletvekillerinin katıldıkları bir toplantıyla, proje hakkındaki çekincelerini Bakanlık düzeyinde tartıştıklarını belirten Zolan, partisinin milletvekilleri ve yerel siyasetçileriyle, sürecin takipçileri olacağını ifade etmiştir (Aydın, 2020). Tavas'ın Belediye Başkanı Hüseyin İnamlık da Avdan'daki termik santrale kati surette karşı olduğunu bir televizyon programında dile getirmiştir (Denizlihaber, 15 Mayıs 2020).

4. <https://eced-duyuru.csb.gov.tr/eced-prod/duyurular.xhtml> (27.09.2021)

5. Söz konusu tarihler <https://eced-duyuru.csb.gov.tr/eced-prod/duyurular.xhtml> web sitesinden alınmıştır.

6. Avdan mahallesine oldukça yakın bir kömür işletmesinden de yöredeki vatandaşların oldukça şikayetçi oldukları bilinmektedir (Ünal, 2016)

Mayıs 2020 itibariyle Avdan ve çevre köylerdeki muhtarlar termik santral projesine karşı olduklarını belirten ortak bir bildiri yayınlamışlardır. Bildiride, termik santral projesinin orman, otlak, mera gibi ekolojik varlıkları, bölgede yaşayan insanların sağlıklarını ve bölgenin ekonomisini olumsuz yönde etkileyeceği vurgulanmıştır. Bildirinin sonuç kısmında, farklı birçok paydaşa, mücadelenin genişletilmesi çağrısında bulunulmuştur (Denizli24haber, 18 Mayıs 2020; Mıynat, 2020b).

Avdan'daki mücadelenin örgütlülüğündeki en büyük sıçramayı Avdan Platformu⁷ oluşturmaktadır. Farklı birçok sivil toplum örgütünün iştirakiyle oluşan Avdan Platformu'nun, yerel düzeyde oluşan mücadelenin ve tepkinin kentsel düzeyde görünür olmasındaki payı büyüktür. Platform ve bileşenleri, proje iptal edilene kadar Avdan sakinleriyle bir araya gelmiş ve muhtarların ulusal düzeyde seslerini duyurma noktasında da aracı rol üstlenmişlerdir. Platformun sekreteryasını Mimarlar Odası Denizli Şubesi yürütmüştür. Platform, paydaşlarının hazırladığı bilimsel verilerle, termik santral projesinin Denizli kentine vereceği zararları kamuoyuna duyurmuş ve yerel aktörlere (Valilik, büyükşehir belediyesi, sanayi ve ticaret odaları, vb.) iletmıştır (Yolcular, 2020). Avdan Platformu'nun Mayıs 2020'de hazırladığı ve kamuoyu ile paylaştığı raporda, ÇED raporunun açmazlarına değinilmiş; projenin etkilerinin yüz yıl devam edeceği, bölgede tarım ve hayvancılığın tükeneyeceği, hafriyat taşıma işlemlerinin bölgedeki turizmi olumsuz etkileyeceği ve projenin su kaynaklarına zarar vereceği hususları vurgulanmıştır. Avdan'daki su havzalarının Denizli kent merkezini beslemesi ve proje sahasının kuş uçuşu mesafesinin Denizli'ye neredeyse 10 km olması nedeniyle de projeden kaynaklı oluşabilecek tahribatın Denizli kent merkezini yakından etkileyeceği, raporun temel vurgularını oluşturmaktadır (Avdan Platformu Raporu, 2020).

Termik santral projesine yerel düzeyde farklı birçok aktörden tepkinin yükselmesiyle projenin sürdürülebilirlik ihtimali azalmış; Mayıs 2020 sonu itibariyle de projenin durdurulduğuna dair haberler Denizli kamuoyunda geniş yankı bulmuştur (Evrensel, 30 Mayıs 2020). 3 Haziran 2020 tarihinde Çevre ve Şehircilik Bakanı Murat Kurum'un yaptığı basın açıklamasıyla, Avdan Termik Santral Projesi'nin iptal edildiği duyurulmuştur (Denizlihaber, 3 Haziran 2020).

Avdan termik santral projesinin iptaliyle ortaya çıkan kazanımın “*çevreciliği yeniden siyasallaştırmasıyla*” (Kallis vd., 2020: 30) ekolojik varlıkları savunan

. Avdan Platformu'nun bileşenleri şu şekildedir: Avdan Mahallesi Muhtarlığı, Büyük Menderes İnsiyatifi, Çevre Mühendisleri Odası Denizli Temsilciliği, Denizli Barosu, DOÇEV- Doğa ve Çevre Vakfı, Elektrik Mühendisleri Odası Denizli Şubesi, Gıda Mühendisleri Odası Denizli Temsilciliği, Harita Kadastro Mühendisleri Odası Denizli Temsilciliği, İnşaat Mühendisleri Odası Denizli Şubesi, Jeoloji Mühendisleri Odası Denizli Şubesi, Kale Ziraat Odası, Kaledavaz Kalkınma ve Dayanışma Vakfı, Kızılcaölüklüler Dayanışma Kültür, Çevre ve Eğitim Vakfı, Kimya Mühendisleri Odası Denizli Şubesi, Makina Mühendisleri Odası Denizli Şubesi, Meteoroloji Mühendisleri Odası, Mimarlar Odası Denizli Şubesi, Peyzaj Mimarları Odası Denizli Temsilciliği, Şehir Plancıları Odası Denizli Temsilciliği, Tavas Ziraat Odası, Türk Tabipler Birliği Denizli Tabip Odası, Türkiye Ormanlıklar Derneği Denizli Temsilciliği, Ziraat Mühendisleri Odası Denizli Şubesi.

örgütlü çabaların da arttığı ifade edilebilir. İlk olarak, Avdan'daki termik santral projesinin iptal edilmesinden hemen sonra Tavas bu defa jeotermal kaynak arama projesiyle (Çaklı, 2020) gündeme gelmiştir. Tavas ve Kale ilçeleri arasındaki Altınova ve Solmaz mahallelerinde 20 adet sondaj kuyusunun açılması talebine, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü 19 Haziran 2020 tarihinde ÇED gerekli değildir raporu vermiştir (Yollu, 2020). Avdan Platformu'nun verdiği ilhamla Jeoloji Mühendisi Bahtiyar Kolçir'in önderlik ettiği, Tavas Ziraat Odası ve bölgedeki 24 Muhtarın bir araya gelmesiyle "Tavas Ovası Jeotermal Platformu" kurulmuş ve ÇED gerekli değildir raporuna dava açılmıştır (Çaklı, 2020). Mahkeme sonucu oluşturulan bilirkişi heyeti 5 Ocak 2021 tarihinde mahkemeye "ÇED gereklidir" raporu sunmuştur (Evrensel, 13 Ocak 2021). Nisan 2021'de de Denizli İdare Mahkemesi "ÇED gerekli değildir" raporunun iptaline karar vermiştir (Ayna Haber, 28 Nisan 2021). İkinci olarak, Ağustos 2021 itibarıyla Tavas/Avdan bu defa "Açık Ocak Kömür İşletmeciliği Projesi" ile gündeme gelmiştir. Avdan Platformu bileşenleri 24 Ağustos 2021 tarihinde Denizli Gazeteciler Cemiyeti'nde bir araya gelmiş; Platform Sözcüsü Cüneyt Zeytinci projenin nihai hedefinin "termik santral olduğunu" ifade etmiştir (Bilge, 2021). Aynı basın açıklamasında, Avdan Mahalle Muhtarı İlhan Kulaç da Avdan Termik Santral Projesine karşı gelişen mücadeleyi referans göstermiş; yetkili firmanın yöredeki köylülerle yakından görüşüğünü de belirterek projenin olası zararlarının kamuoyuna yeterince ayrıntılı anlatıl(a)maması durumunda projeye muhalif zeminin ortadan kalkabileceğini ifade etmiştir (Tokmak, 2021). 26 Ağustos 2021 tarihinde düzenlenen halkı bilgilendirme toplantısı da vatandaşların yoğun tepkisi üzerine iptal edilmiştir (Kurnaz, 2021). Söz konusu bilgilendirme toplantısında bir vatandaş Avdan yöresi sakinlerini işaret ederek ve Avdan termik santral projesine karşı yükselen muhalefetin başarısını referans göstererek, "*proje sahasındaki toprağın altıyla üstüyle Avdanlılara ait olduğunu*" ve bu toprakların özel bir şirketin çıkarları için temellük edilmemesi gerektiğini dile getirmiştir (Ayna Haber, 26 Ağustos 2021).

Avdan örneğinde projeye karşı oluşan muhalefetin Türkiye örneklerini andırdığını söylemekte fayda var. İlk olarak, mücadelenin örgütlü biçimde ilerlemesini sağlamak adına, Türkiye'deki çevre mücadelelerini yürüten platformlara benzer şekilde, Avdan Platformu kurulmuştur. Bartın Platformu örneğini andıran biçimde (Atmış, 2016: 511) Avdan Platformu bileşenlerinin hazırladıkları raporların bilimsel verileri, santral karşıtı mücadelenin temelini oluşturmaktadır. Yeşil Gerze Platformu örneğindeki mücadelenin devinimini kaybetmemek adına inşa edilen siyaset-üstücü vurgular (Akbulut, 2014: 18; Aksu, 2016a: 411), Avdan Platformu için de geçerli olmuştur. Yerel mücadelenin örgütlenmesinde HES karşıtı hareketlerde görüldüğü üzere yerel bağları aktif (Şengül, 2017: 76; Duru, 2018: 18) kentli orta sınıflar (Adaman vd., 2016: 307) Avdan'daki mücadelenin de temel bağlamlarından biri olmuş; meslek odalarındaki mühendislerin, mimarların ve avukatların santral karşıtı mücadeleyi sahiplenerek

Avdan Platformu etrafında birleşmeleri, mücadeleyi örgütleyen jeoloji mühendislerinden Bahtiyar Kolçir'in Avdanlı olması ve kuzeni Avdan Mahallesi Muhtarı İlhan Kulaç (Sputnik, 1 Haziran 2020) ile birlikte projeye karşı yürütülen mücadelede ön sıralarda yer almaları, kırsalda ortaya çıkan mücadelenin kentsel düzeydeki görünürlüğünü arttırmıştır. Yine olağan biçimde, yöre halkının geçim kaynaklarının göreceği olası zarar(lar)a yapılan vurgular, Türkiye örneklerinde olduğu gibi, Avdan'daki mücadelenin de temelini oluşturmuştur (Mıynat, 2020b). Yine HES karşıtı mücadelelerin ulusal gündeme taşınmasında önemli bir araç olan sosyal medyanın mücadeleye katkısı (Aksu, 2016a: 402) Avdan'daki mücadele için de geçerli olmuştur. "Avdan Termik Santraline Hayır" isimli facebook grubu çok kısa sürede binlerce takipçiye ulaşarak proje karşıtlığının kentsel düzeyde görünür olmasına katkı sağlamıştır (Şifre Haber, 9 Mayıs 2020). Avdan'daki termik santral projesi, Fındıklı örneğini andıran biçimde, herhangi bir imar faaliyetleri başlamadan sonlandırılmış (Şendeniz, 2016: 450); Eren ve Büke'nin (2016: 327) Fındıklı'daki HES karşıtı mücadelelerin kazanımlarını ifade etmek için kullandıkları "inşaatsız kazanım" Avdan için de geçerli olmuştur.

Avdan'dan yükselen mücadele bazı özgünlüklere de sahiptir. Öncelikle, 8 Nisan 2020 tarihinde ÇED sürecinin yeniden başlamasıyla gündeme gelen termik santral projesinin, proje alanında herhangi bir inşaat çalışması başlamadan 3 Haziran 2020 tarihinde iptal edilmesi, COVID 19 Pandemisi koşulları da hesaba katıldığında, köylülerin örgütlülüğünden ilham alan, Tavas ya da Denizli kent merkezinde eylemler, mitingler, toplantılar düzenlemeyi amaçlayan geniş katılımlı kitlesel bir muhalefetin oluşumunu gerekli kılmamıştır. Kırsaldaki santral karşıtı mücadelelerin kentsel düzeye taşındığı ya da kentsel düzeyde görünür kılındığı ekolojik varlıkların temellük edilmesine karşı duran mücadelelerden farklı olarak (Atmış, 2016; Aksu, 2016a, 2016b; Erensü, 2016; Şendeniz, 2016; Pala, 2017; Özen, 2018; Işıl, 2019), Avdan Platformu etrafında beliren politik güç, mücadelede taraf olan aktörlerin birikimlerini, tecrübelerini ve çabalarını kentsel düzeyde görünür kılmayı amaçlayan, proje karşıtlığının yerelliğini (Özen, 2018: 198) kırsaldan alıp "kentte" sürdüren ve kentsel aktörleri harekete geçirmeye çalışan bir mücadelenin ürünüdür⁸. Siyaset-üstü bir minvalde örgütlenmeyi tercih eden Avdan Platformu -siyasi partilerin de taraf olduğu platformlardan (Atmış, 2016) farklı olarak- sadece meslek odaları ve sivil toplum örgütlerinden meydana gelmiştir. Diğer yandan, Avdan Platformu'nun hazırladığı rapor başta olmak üzere proje karşıtı birçok söylemde proje sahasının Denizli kent merkezine yakınlığı⁹ ve projeden kaynaklı oluşabilecek sorunların (içme sularının

8. Avdan'da gündeme gelen "Açık Ocak Kömür İşletmeciliği" projesine karşı Avdan Platformu'nun basın açıklamasını Avdan yerine Denizli'nin merkezindeki Gazeteciler Cemiyeti'nde gerçekleştirilmesi de bu nedenle şaşırtıcı değildir.

9. Tavas'a en yakın ilçelerden biri olan Kale'nin Yenidere Mahallesi'nde de 20 Haziran 2014 tarihinde ÇED süreci başlayan "Yenidere Termik Santral Projesi" yapılması planlanmış; Avdan'daki projenin ÇED sürecinin başladığı tarihlerde yetkili firma Yenidere'de vatandaşlarla bir bilgilendirme toplantısı düzenlemiştir (Ünal, 2016). Söz konusu proje 18 Haziran 2018 tarihinde İDK'dan geçmiş ve 9 Ağustos 2018 tarihinde de projenin ÇED raporu olumlu sonuçlanmıştır. <https://eced-duyuru.csb.gov.tr/eced-prod/duyurular.xhtml> (27.09.2021).

kirlenmesi, hava kirliliği, vb.) kentin tamamını etkileyeceği vurgulanmıştır. HES karşıtı mücadelelerde, yaşam alanlarına oldukça uzak derelerin temellük edilmesine karşı oluşan mücadelelerin taşıdığı motivasyonlardan (yörenin kültürel ve toplumsal anlamları) farklı olarak (Fındıklı, Solaklı Vadisi, Loç Vadisi, vb.), Avdan'ın kent merkezine yakınlığı, mücadelenin harekete geçirici/yönlendirici temel aksını oluşturmuştur.

Burjuva Siyasetinin Projesi Söyleminin Askıya Alınması

Denizli/Avdan örneğinde termik santral projesine karşı yürütülen mücadele, projecilik ve ekonomik kalkınma mitleriyle çitlendiğini iddia ettiğimiz Denizli kentsel siyasetinde, büyüme karşıtı bir söylemin kentsel düzeyde kapsamlı biçimde görünür olmasındaki en ciddi örneklerden birini oluşturmaktadır (Zeytinci, 2020). Kentin başat aktörlerine göre kentleşme süreçlerinin “sanayi kentine yakışmayacak biçimde sağlıksız şekilde ilerlediği düşüncesinin” yerel siyasal alanda adeta “yol gösterici/fikir birliği yaratıcı” (Kocagöz, 2018) bir rol üstlenmesiyle, Denizli’yi marka bir kent haline getirmeyi düstur edinen hâkim siyasal söylemin kullandığı dilin çıkar ilişkilerini görünmez kılmasıyla (Bollier ve Helfrich, 2018: 47) ve Denizli Sanayici, Tüccar ve İş Adamları Platformu gibi kentsel siyasal sorunlara doğrudan müdahil olmayı amaç edinen iş dünyası derneklerinin katkısıyla, yerel siyasal alanın çıkarının sermaye çıkarlarıyla eş tutulması sağlanarak iş dünyası yanlısı bir yerel siyasetin olgunlaşmasına zemin hazırlanmıştır (Aydiner, 2019)¹⁰. Diğer yandan, Denizli’nin kentleşme süreçlerinde, kırsal ve kentsel niteliklere haiz birçok mekân, 1980’li yıllardan itibaren proje odaklı amaçlarla temellük edilmiştir. 1980 sonrasında daha önce kırsal bir yerleşim yeri olan Yenişehir’in artan kentsel rantlarla toplu konut alanı olması (Savaş Yavuzçehre, 2011: 286; Aydiner, 2020), Sümerbank yerleşkesinin AVM’ye dönüştürülmesi (Savaş Yavuzçehre ve Çezik, 2015), gecekondü mahallesi olan Akyaka’nın kentsel dönüşüm projeleriyle “cazibe merkezi haline” getirilmek istenmesi (Savaş Yavuzçehre, 2011: 295), öğrencilere yönelik müsterek bir alan olarak tasarlanan fakat finansman eksiklikleri nedeniyle tamamlanamayan Denizli Gençlik Merkezi’nin Forum Çamlık AVM’ye dönüştürülmesi (Savaş Yavuzçehre, 2011: 279), Denizli kent merkezine hâkim bir tepe olan Kınıklı Mahallesi ormanlık ve makilik alanında yapımı tamamlanan, Denizli’nin en maliyetli projelerinden biri olan ve konumlandığı ormanlık alandaki yeşil dokuyu büyük ölçüde tahrip eden Pamukkale Seyir Tepesi Rekreasyon Alanı Projesi (Yolcular, 2018) bu örneklerden sadece birkaçını oluşturmaktadır. Denizli kentinin mekânsal problemlerini büyük ölçekli projelerle aşmaya çalışan kentleşme siyaseti 2004 yılı itibariyle Nihat

10. Mart 2019 yerel yönetim seçimleri öncesinde, denizlihaber.com ve EFG Araştırma Şirketi’nin ortaklaşa düzenlediği bir araştırmada, vatandaşlara nasıl bir belediye başkanı istedikleri sorusu yöneltilmiş; ankete katılanların en yüksek yüzdeyle verdikleri cevap iş insanı olmuştur (Denizlihaber, 17 Ekim 2018).

Zeybekçi ile başlamış (Aydiner, 2020); görevi Zeybekçi'den devralan Osman Zolan da 2014 yerel yönetim seçimleri öncesinde 222 (Milliyet, 25 Şubat 2014), 2019 yerel yönetim seçimleri öncesinde de 15 başlıkta 258 büyük ölçekli proje (Haber Denizli, 26 Şubat 2019) sözü vermiştir. Söz konusu proje odaklı belediyeciliğin sadece Osman Zolan'a özgü bir strateji olmadığını da belirtmek gerekiyor. 2004 yerel yönetim seçimleri öncesinde Saadet Partisi'nin Belediye Başkan Adayı içinde köprülülük kavşakların da bulunduğu beş (5) mega proje sözü vermiştir (Hizmet Gazetesi, 2004). 2004 yerel yönetim seçimlerinde bağımsız aday olan ve daha sonra parti siyaseti nezdinde birçok adaylık/aday adaylığı girişimleri olan Mehmet Uğur Tatar'ın "Denizli'ye deniz getirme" projesi ulusal basında oldukça ses getirmiştir (Sözcü, 11 Şubat 2015). Mart 2009 yerel yönetim seçimleri öncesi Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) Denizli Belediye Başkan Adayı Ümit Bahtiyar 107 proje sözü vermiştir (Hizmet Gazetesi, 5 Mart 2009). Mart 2019 yerel yönetim seçimleriyle Denizli'nin merkez ilçelerinden Merkezefendi'nin belediye başkanı olan CHP'li belediye başkanı Şeniz Doğan da seçim kampanyasında 75 adet proje vadetmiştir (Denizli Gazetesi, 15 Şubat 2019). Elbette farklı saiklerle oluşturulan projelerin hepsini tek bir amaç altında eşitlemek mümkün değildir. Fakat proje odaklı belediyeciliğin siyasal olanı toplumsaldan koparmasıyla (Akçay ve Kocagöz, 2018: 32-33), kentsel sorunların çözümü belediye ölçeğinde merkezileşmekte ve bu durum müşterekleşmiş bir kentsel siyasetin inşasını olanaklı kılmamaktadır (Bayraktar, 2020: 17).

Diğer yandan, Denizli BŞB nezdindeki projecilik, ekolojik alanları da kapsayan bir stratejiye sahiptir. Denizli BŞB'nin Türkiye'nin en çevreci belediyesi olduğunu birçok platformda vurgulayan ve katı atık ve yenilenebilir enerji tesisleri gibi büyük ölçekli yatırım projeleriyle çevrecilik vaatlerinin gerçekleştirildiğini iddia eden Osman Zolan¹¹ için çevreci olmak çevre yatırımları yapmakla eş tutulmaktadır (Erbaş, 2021). 5 Haziran 2020 Dünya Çevre Günü'nde basın toplantısı düzenleyen Zolan'ın söylemleri (Kulvar Gazetesi, 5 Haziran 2020) dikkat çekicidir¹²:

Denizlimizin merkezine 1150'nin üzerinde park yaptık. Milyonun üzerinde ağaç diktik. Çamlık, İncilipınar, Adalet, Servergazi, Akvadi Parklarını yaptık. Her biri ayrı güzellik olan vatandaşlarımızın yürüme mesafesinde çocukları ile birlikte vakit geçirecekleri parklar yaptık... Bizim çevreye verdiğimiz önem, 2004 yılında başlayan yürüyüş, 16 yılın sonunda nereden nereye getirdiğini ben sizlere özet olarak ortaya koyuyorum.

Denizli kentsel siyasetinin temel görüngülerini projeciliğin belirlediği bir ortamda, Avdan Termik Santral Projesine karşı yerel düzeyde oluşan

11."Başkan Zolan: Bu Başarı Hepimizin", <https://www.denizli.bel.tr/Default.aspx?k=odullerimiz&id=20307> (27.09.2021)

12. Vurgular yazara aittir.

muhalefetin oluşturduğu potansiyel, burjuva siyasetini sekteye/bozuma uğratma potansiyeli (Çoban vd. 2013; Çoban, 2018c; Akçay ve Kocagöz, 2018; Kocagöz, 2018; Latouche, 2020; Swyngedouw, 2020) taşımaktadır. Örneğin, Avdan Platformu'nun önemli bileşenlerinden Büyükmenderes İnisyatifi'nin bölgedeki muhtarlarla yaptığı toplantıda, Adamharmanı Mahallesi Muhtarı Hanzala Tunalı projenin getireceği olası istihdamı istemediklerini, iş imkânları yaratılacak bile olsa *“doğal yaşam alanlarının projenin getirilerinden çok daha önemli olduğunu”* ifade etmiştir (Mıynat, 2020c). Büyükmenderes İnisyatifi Sözcüsü Mustafa Çallica da Avdan'daki mücadelenin Avdan'da sınırlı kalmaması gerektiğini bir *“yaşam alanı savunusu”* vurgusuyla gündeme getirmiş; Avdan'da ortaya çıkan örgütlü mücadelenin ancak *“ulusal düzeyde artarak/devam ederek başarıya ulaşabileceğini”* belirtmiştir (Mıynat, 2020c; Kulvar Gazetesi, 29 Nisan 2020). Çallica başka bir konuşmasında, insanların doğaya karşı mücadele yürüten ve doğayı tahakküm altına almaya çalışan canlılar olmaması gerektiğini belirtmiş; Fındıklı'daki HES karşıtı mücadelelerin yöre halkını doğayı bir bütün olarak görmeyi teşvik etmesini (Şendeniz, 2016: 453) andıran biçimde, insanların da *“doğanın birer parçası”* olduklarını vurgulamıştır (Kulvar Gazetesi, 29 Nisan 2020). Yine Avdan Platformu'nun 5 Haziran 2020 tarihinde yaptığı basın açıklamasında *“yeryüzündeki hiçbir kazancın bir nefeslik oksijenden daha kıymetli olmadığı”* vurgulanmıştır (Avdan Platformu Basın Açıklaması, 5 Haziran 2020). Söz konusu basın açıklamasında, termik santral tehdidinin şimdilik ortadan kalktığı fakat Avdan Platformu'nun ekolojik varlıkları savunmaya devam edeceği ve bölge halkının doğayı temellük etme potansiyeli bulunan projelere karşı yalnız bırakılmayacağı vurgulanmış; Platform bileşenlerinin hazırladığı dokuz farklı raporun Türkiye'de bundan sonra termik santral karşıtı mücadelelerde bir başvuru kaynağı olabileceği ifade edilmiştir. Yine aynı toplantıda Mustafa Çallica, Avdan Platformu'nun *“...Denizli'nin neresinde olursa olsun bir kıyım, bir yıkım yapılmak istenirse...”* karşısında duracağını ve Avdan Platformu olarak temel amaçlarının *“Ege'deki ekolojik sorunların tamamına karşı mücadele etmek olduğunu”* ifade etmiştir (Evrensel, 5 Haziran 2020). Mayıs 2021'de Denizli'nin Güzelpınar Mahallesi'ndeki Vali Fuat Atik'in girişimiyle durdurulacak olan (Çetin, 2021) *“taş ocağı kırma, kesme tesisine”* karşı köylülerden 350 itiraz dilekçesi toplanmasına (Evrensel, 21 Mayıs 2021) ve köylüleri bilgilendirerek mücadelenin örgütlenmesine ön ayak olan Büyükmenderes İnisyatifi'nin gösterdiği çaba bu durumu destekler niteliktedir (Mıynat, 2021). Diğer yandan, ekolojik varlıkları savunan mücadelenin kendi taleplerini ve beklentilerini belediye yönetimi ölçeğinde kabul ettirerek yeni müsterek mücadelelere zemin hazırlaması (Stavrides, 2017: 240) Avdan için de geçerli olmuş; aynı bölgede doğayı temellük etme potansiyelindeki yeni projelere (taş ocağı kömür projesi ve jeotermal projesi) karşı gelişen mücadeleler, Avdan'daki

kazanımın verdiği ilhamla ortaya çıkmıştır. Sayıları daha da artabilecek bu örnekler, proje odaklı söylemlerle çitlenmiş siyasetin hegemonik söylemlerini bozuntuya uğratma potansiyelindeki öznesi daha önce tanımlanmamış siyasal bir mücadelenin (Akçay ve Kocagöz, 2018: 38) önemli görüngüleri olarak “çevreciliği siyasallaştırmaya” (Kallis vd., 2020: 30) ve yereldeki mücadeleyi ulusal düzeye eklemlemeye gayret etmiştir. Avdan Platformu nezdinde yürütülen mücadelede ortaya çıkan söylemler, formel siyasetin kendi alanında, parti siyasetine rakip bir söylem kurmaktan ziyade büyümeye alternatif (Kallis vd., 2020; Latouhe, 2020), ekolojik varlıkların yaşamsallığını temel alan siyasal bir tahayyülün izleklerini barındırmaktadır. Bir başka ifadeyle, proje karşıtlığının alternatif bir siyasal tahayyül kurma çabaları, aynı toplumsal hedefler doğrultusunda birleşen “toplumsal halkaların gücünü” (Çoban, 2018b) parti siyasetinin hegemonik alanının dışına taşımıştır.

Denizli'nin büyükşehir belediyesi statüsü elde etmesinden sonra Avdan'ın Tavas İlçesine bağlı bir mahalleye dönüşmesiyle birlikte projeye ilgili imar tadilatı planlarının (şayet ÇED süreci olumlu sonuçlansaydı) Denizli BŞB tarafından onaylanacak olması (Zeytinci, 2020), Denizli kent merkezine giden içme sularına ve yine kent merkezinin akciğeri sayılabilecek ormanlara sahip Avdan'ın coğrafi konumu ve bölgenin Denizli kent merkezi için siyasi açıdan taşıdığı önem, Denizli BŞB'yi Avdan'daki mücadelede taraf olma konusunda seçeneksiz bırakmıştır. Denizli BŞB nezdinde gerçekleştirilen itiraz(lar) sonucundaki proje iptali sonrası Osman Zolan, “çevreye ve doğaya duydukları hassasiyeti” kuvvetli şekilde dile getirirse de (Şemetov, 2020), Denizli BŞB Çevre Koruma ve Kontrol Dairesi Başkanlığı tarafından 21 Mart 2017'de Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'ne gönderilen yazıda, projenin yapımında herhangi bir sakınca bulunmadığı ifade edilmiştir (Zeytinci, 2020; Uysal, 2020c). Yine 2018 yılı Mahalli Çevre Kurulu'nda da yetkili firmanın talebi üzerine ÇED için gerekli olan kül depolama alanı onayı da Denizli BŞB tarafından verilmiştir (Uysal, 2020b, 2020c). Fakat Denizli BŞB'nin 27 ve 30 Nisan 2020 tarihlerinde yaptığı toplantılar sonucu oluşturulan raporun sonuç kısmındaysa -bu defa- termik santral projesinin durdurulması gerektiği vurgulanmıştır (Zeytinci, 2020). Ayrıca, Ak Partili milletvekilleri ve yerel siyasetçiler, proje iptalinin politik gücünü parti siyaseti nezdinde konumlandırmaya da gayret etmişlerdir. Ak Parti Denizli Milletvekili Şahin Tin'in¹³ ve Denizli BŞB Başkanı Osman Zolan'ın ÇED sürecinin sonlandırılarak projenin iptal edilmesini “Partilerinin milletvekillerinin ilgili Bakanlık düzeyindeki girişimleriyle” mümkün olduğunu ifade etmeleri (Şemetov, 2020) bu durumun en açık örnekleridir. Mart 2019 yerel yönetim seçimlerinde Cumhuriyet İttifakı Adayı Osman Zolan ve Millet İttifakı Adayı Ümit Bahtiyar arasındaki oy farkının yaklaşık 42.000 civarında olması da (Şenel, 2019) Denizli

13. Şahin Tin'in twitter hesabındaki paylaşımına referansta bulunulmuştur. https://twitter.com/sahin_tin/status/1268160115687010307

kentinin önemli yerleşim alanlarını etkilemesi muhtemel bir projenin iptaliyle ortaya çıkan kazanımın kentsel düzeyde politikleştirilmesinin zaruriyetini ortaya koymaktadır (Uysal, 2020b). Sonuç olarak, 8 Nisan 2020 tarihinden sonra kentsel düzeyde oluşan muhalefetin siyasal gücü, Denizli BŞB Başkanı ve Ak Parti milletvekillerini bu mücadelede taraf olmaya zorlamış (Zeytinci, 2020); proje odaklı siyaset, siyasallaşan çevreciliğin ürettiği söyleme yanıt vermek mecburiyetinde kalmıştır.

Siyaset-üstücülük

Avdan'da mücadelenin geniş bir katılıma ulaşması adına siyaset-üstücülüğe söylemsel olarak ciddi vurgular yapılmıştır. Avdan Platformu'nun düzenlediği basın açıklamasında iktidardan muhalefete Denizli'deki tüm kesimlerin bir sağduyu ittifakı oluşturduğunun vurgulanması (Avdan Platformu Basın Açıklaması, 21 Mayıs 2020), Avdan Mahalle Muhtarı Kulaç'ın Avdan'daki mücadeleye "siyaseti sokmadıklarını" ifade etmesi (Sputnik, 1 Haziran 2020), Gülizar Biçer Karaca'nın Avdan'daki mücadelenin siyaset-üstü bir bağlamda ele alınması gerektiğini belirtmesi (Ayna Haber, 27 Nisan 2020) bu örneklerden sadece birkaçını oluşturuyor. Elbette bu söylemlerin çoğunluğu mücadelenin katılım ölçeğini genişletmekle ilişkili olsa da siyaset-üstücü çabaların mücadelenin siyasi içeriğinin çatlaklarını, gerilimlerini ve birikimini gölgeleme potansiyeline sahip olduğu da belirtilmelidir. Zira siyaset-üstücülük, siyasal olanı/alani parti siyaseti zeminine indirgeyen (Çoban, 2018b) bir söylemdir. Elbette burada aktörlerin kendilerini nasıl tanımladıklarından ziyade kapitalizm dışı alternatif bir siyasal alanı nasıl kurabildikleri daha da önemlidir (Kocagöz, 2018). Bu noktada ekolojik varlıkların savunulmasında sadece mücadelenin kırılma anlarına odaklanmadan (Fırat, 2019: 45), bölgedeki toplumsal muhalefetin tarihsel birikiminin sağladığı fayda da (Fındıklı, Solaklı, Gerze, Çırpı örneklerindeki gibi) gündeme getirilmelidir. Zira siyaset-üstücülük söylemiyle, mücadeleye katılan bileşenlerin kurumsal kimliklerini bir tarafa koyması beklenmektedir (Çoban, 2018c). Oysa Denizli'de 2000 yılı sonrasında kent merkezinde müşterek biçimde kullanılabilecek kamusal bir alanın otogar projesine dönüştürülmesine, gecekondulu mahallelerini değişim değeri üzerinden vurgulayan kentsel dönüşüm uygulamalarına ve Sümerpark ve Forum Çamlık alışveriş merkezi projelerine karşı mekânın kullanım değerini ön plana çıkaran rantçı siyasalara karşı Mimarlar Odası Denizli Şubesi'nin öncülüğünde siyasal bir karşı tavrın geliştiğini söylemek mümkündür (Savaş Yavuzçehre, 2011; Aydın, 2020). Avdan Platformu Sözcüsü Cüneyt Zeytinci'nin Mimarlar Odası Denizli Şubesi Başkanlığını yürüttüğü dönemde de kentsel düzeydeki rantlaşmaya karşı önemli mücadeleler (taş evlerin yıkılmadan kent müzesine dönüştürülmesi, Karahayit kentsel dönüşüm projesine karşı çıkışlar, vb.) verilmiştir (Mimarlar Odası Denizli Şubesi 10. ve 11. Dönem Çalışma Raporları). Acıpayam/Alaattin Mahallesi'ndeki taş ocağı ve beton tesisine karşı

bölge halkının yürüttüğü mücadeleye önemli destekler veren (Barunduk, 2019), Büyükmenderes Nehri'nin kirlenmesini gündeme getirerek doğa yürüyüşü vb. etkinlikler düzenleyen, Mart 2019 yerel yönetim seçimleri öncesi Denizli'deki belediye başkan adaylarına ekolojik yönetim çağrısında bulunan (Özgür Denizli, 22 Mart 2019) Büyükmenderes İnisyatifi'nin de ekolojik varlıkları savunan politik çıkışlarını, Avdan öncesinde yürüttüğünü söylemekte fayda var.

Mücadelenin siyaset-üstücülük vurgusu, Avdan'daki projeye karşı çıkışın zemininin (santral karşıtı oluşan fikir birliğine rağmen) sanki siyaseten de ortak olduğu sanrısına itebilecektir. Örneğin Osman Zolan DEHA TV'deki bir programda kendisine Avdan hakkında yöneltilen soruyu, önce ülkenin enerjiye ihtiyacı olduğu gerçeğini vurgulayarak cevaplamış; daha sonra da Avdan'daki projeye dair *çekincelerin* BŞB'nin oluşturduğu raporlarla Bakanlığa iletilildiğini ve akabinde ise Denizli siyasetçilerin ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı yetkililerin katıldıkları bir toplantıyla “Denizli kentinin hassasiyetlerinin” Bakanlık düzeyine taşındığını ifade etmiştir (Denizliaktuel, 14 Mayıs 2020). Ak Parti Denizli Milletvekili Cahit Özkan da partisinin bileşenleriyle düzenlediği basın toplantısında termik santral projesinin yasal kısıtlarına (su havzalarına ve zeytin ağaçlarına yakınlık) değinerek projenin gerçekleşmesinin “şu an” mümkün görünmediğini ifade etmiştir (Denizliexpress, 30 Mayıs 2020). Osman Zolan'ın ve Cahit Özkan'ın söylemlerinde termik santral karşıtlığından öte, termik santralin Avdan'da yapılmasına dair bir karşı duruşun izlerini görmek mümkündür. Diğer yandan, hem Denizli BŞB Başkanı Osman Zolan hem de Tavas Belediye Başkanı Hüseyin İnamlık termik santrale karşı olduklarını belirten açıklamalarını, mücadelenin kent gündeminde yoğunlaşmasının ve proje iptalinin Bakanlık düzeyine taşındığı toplantının yarattığı güvenli zeminin akabinde gerçekleştirmişlerdir. Hal böyle olunca, mücadelenin kentin gündemindeki siyasi gücünü, birikimini ve çelişkilerini göz ardı ederek, santral karşıtı mücadelenin tümünü siyaset-üstücülük kavramının altında sabitlemeye çalışmak, salt projeye karşı gelmek ile doğanın temellük edilmesine karşı çıkmak arasındaki farkın muğlaklaşmasına ve farklılaşmış siyasi çabaların üstlerinin örtülmesine neden olabilecektir.

Proje Karşıtlığı

Avdan Platformu öncülüğünde başlayan santral karşıtı siyasal mücadelenin bütün imkânlarını -COVID 19 Pandemisinin yarattığı olağanüstü koşullar da hesaba katıldığında- proje iptaline indirgemek zorunda kalması, imar çalışmaları başlamadan ve geniş bir halk katılımına ya da “*kitlesel mobilizasyona*” (Işıl, 2019: 123) gerek kalmadan sonlandırılan projenin bütün kazanımının¹⁴ tekil düzeyde (Çoban, 2018c) sadece Avdan Platformu ve Platformun bileşenleri etrafında toplanmasına kapı aralamıştır. Zira Türkiye'deki santral karşıtı mücadelelerde seçilmiş belediye başkanlarının platformlarda aktif görevler almasının mücadelenin örgütlü

14. Parti siyaseti perspektifinden, Denizli BŞB'nin proje iptali için gösterdiği çabanın da önemli bir kazanım yarattığı ifade edilebilir.

gücünü arttırmada önemli bir araç olduğu düşünüldüğünde (Atmış, 2016: 515), çoğunlukla mimarlardan, mühendislerden ve avukatlardan oluşan yerel mücadelenin köylülerle yaratabileceği asimetrik güç ilişkileri (Adaman, 2018: 121), mücadelenin ölçeğini kentli orta sınıflar lehine merkezileştirebilecektir (Çoban vd., 2015: 438) İkinci olarak, Avdan Platformu'nun projenin iptali adına kentin bütün bileşenlerini mücadeleye dâhil etme isteği, mücadeleye katılan failler arasındaki farklı ideolojik konumlanışlar hasebiyle, Platform nezdinde yükselen sistem karşıtı alternatif söylemleri de seyreltebilecektir. Bir başka ifadeyle, Avdan Platformu'nun bütün stratejisini kentsel aktörleri (Valilik, BŞB, Meslek Odaları, vb.) mücadeleye yönlendirmek üstüne kurması, Avdanlıların öncülük ettiği müsterek siyasal bir çabanın ya da “*taban örgütlenmesiyle inşa edilmiş bir stratejinin*” (Kocagöz, 2016a) oluşumunu gerekli kılmazken; Platform'un bileşenlerinin birçok toplantıda ve basın açıklamasında inşa ettiği alternatif siyasal tahayyüller, projenin iptali için bel bağlanan burjuva siyasetinin politik gücü altında sönmülenebilecektir. Son olarak, Fındıklı Derelerini Koruma Platformu'nun yöredeki mevcut müsterekleşmiş ilişkileri/kitlese tepkileri mobilize eden/görünür kılan çabalarından (Işıl, 2019: 124) farklı olarak Avdan Platformu mücadelesini *sıfır noktadan* inşa etmek durumunda kalmıştır. Böylelikle Avdan Platformu'nun çabalarıyla burjuva siyasetinin projeci reflekslerini aksatan/durduran söylemler bir kenara bırakıldığında, özellikle Karadeniz Bölgesindeki HES karşıtı mücadelelerde sıklıkla karşılaşılan yöreye özgü yeni bir dil yahut dayanışma inşa eden müsterekleştirme pratiklerine de (Fırat, 2015: 288; Işıl, 2019: 123) Avdan nezdinde rastlandığını söylemek pek mümkün görünmüyor.

Erensü'nün (2017: 191) “*kırın değersizleşmesi*” tartışmalarını da gündemde tutarak, yöredeki mevcut kapitalist ilişkilerin yarattığı eşitsizliklere de değinilmesi gerekiyor. Tavas Ovası'ndaki çekirdek üreticisi çiftçilerin, Avdan'daki termik santral proje sahasına oldukça yakın olan ve daha önce jeotermal projesine ait sondaj kuyuları da gündeme gelen Solmaz Mahallesi'nde Gülizar Biçer Karaca'yla bir araya geldikleri toplantıda, üretim maliyetlerinin yaklaşık üç katına çıkması nedeniyle küçük üreticinin tükenme noktasına geldiği, üreticilerin saklayacak bir depolarının olmaması nedeniyle ürünlerini tüccarlara oldukça ucuza satmak zorunda kaldıkları ve bu nedenle Tavas Ovası'ndaki birkaç tüccarın tüm üretim sürecini tekelleştirdiği ifade edilmiştir (Evrensel, 14 Eylül 2021). Bu noktada termik santralin yöreye vereceği zararın ötesinde yöredeki değersizleşen emeği ve üretimi gündeme alan daha geniş ölçekli bir tartışmanın zemini inşa edilmelidir. Bir başka deyişle, yöre halkının yaşam alanlarını savunacak motivasyonu ellerinde bulundurabilmeleri için kırsal alan, kapitalist ilişkilerin tahribatıyla değersizleşmemelidir (De Angelis, 2017: 275; Fırat, 2018: 105). Eğer bu tahribat bir şekilde gerçekleştiyse de termik santral karşıtı muhalefetin -*proje karşıtlığının ötesinde*- mevcut eşitsizlikleri ve sömürü ilişkilerini açığa çıkaran daha geniş ölçekli bir stratejiyi serimlemesi gerekiyor (Kocagöz, 2016b; Erensü, 2017: 191).

Sonuç

Hayatın bütün alanlarının büyüme savlarıyla çitlendiği şartlarda (Haiven, 2018; Akbulut, 2020) müşterekler siyaseti, burjuva siyasallığının çatlaklarından sızmaya niyet etmektedir. Bu çalışma da Denizli/Avdan'da bir termik santral projesine karşı yürütülen mücadeleleri müşterekler siyaseti yazınının sunduğu imkânlar doğrultusunda tartışmaya açmıştır. Avdan'daki mücadele, proje ve büyüme odaklı Denizli kentsel siyasetini, kısıtlı bir süreliğine de olsa doğal varlıkların temellük edilmesine karşı çıkan bir noktada konumlandırmıştır.

Müşterekler siyaseti yazınının öğrettiği ölçüde müşterekler, bir mülkiyet kategorisinin ötesinde, toplumsal olarak inşa edilmektedir (Dardot ve Laval, 2018). Bu bağlamda her çitleme tehdidi, kentsel ya da ekolojik varlıkları savunan müşterek ilişkiler de yaratabilecektir (Fırat, 2011). Fakat Avdan'a özgü koşullar nedeniyle, Avdan'daki termik santral karşıtı mücadelenin Avdanlılar tarafından değil de Denizli'deki kentli orta sınıflar tarafından yürütülmek mecburiyetinde kalması, müşterekleşmiş bir siyasal tahayyülün inşasını zorlaştırabilecektir. Zira mücadeleyi kitleselleştirmek adına siyaset-üstücülüğün ısrarla vurgulanmasıyla farklı ideolojilere sahip mücadeleler siyasal bağamlarından koparılmaktadır. Bu bağlamda, büyümeye karşı alternatif siyasallığın çeşitli görüngüleri Avdan Platformu nezdinde inşa edilse de kitlesel bir muhalefetin oluşmaması, eldeki siyasal stratejiyi büyük ölçüde proje karşıtlığına indirgemek mecburiyetinde kalmıştır. Burjuva siyasetinin kapsayıcılığının dışına çıkan ve yaşamı dönüştürmeyi amaçlayan müşterekleşmiş bir siyasetin imkânlarının Denizli'de ne yönde ve hangi koşullarda olgunlaşacağını bundan sonraki -savunucu olmaktan öte- inşa edici roldeki (Akbulut, 2017) müşterekleşme amacı taşıyan siyasi çabalar belirleyecektir.

Kaynakça

- Acar, S. (2015) "Türkiye'de Kömür Yatırımları ve Mevcut Teşvikler", Şahin, Ü. (der.), *Kömür Raporu: İklim Değişikliği, Ekonomi ve Sağlık Açısından Türkiye'nin Kömür Politikaları*, İstanbul Politikalar Merkezi Yayınları, 41-49.
- Adaman, F. (2018) "Özyönetimsel Müşterek Yapılarda Temel Sorunsallar", *Felsefelogos*, 68, 119-126.
- Adaman, F., Akbulut, B. ve Arsel, M. (2016) "Türkiye'de Kalkınmacılığı Yeniden Okumak: HES'ler ve Dönüşen Devlet-Toplum-Doğa İlişkileri", Aksu, C., Erensü, S. ve Evren, E. (der.), *Sudan Sebepler: Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*, İstanbul: İletişim, 291-312.
- Akbulut, B. (2014) "Neither Poor Nor Rich But "Malcontent": An Anatomy of Contemporary Environmentalism", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2, 1, 9-24.
- Akbulut, B. (2017) "Sonuç: Bugün Burada: Savunudan İnşaya Müşterekler", Adaman, F., Akbulut, B. ve Kocagöz, U. (der.), *Herkesin, Herkes İçin Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*, (çev. Kolektif), İstanbul: Metis, 279-296.
- Akbulut, B. (2020) "Devlet", Kallis, G., Demaria, F. ve D'Alisa, G. (der.) *Küçülme: Yeni Bir Çağ İçin Kavram Dağarcığı*, (çev. Kolektif), İstanbul: Metis, 84-92.
- Akçay, E. ve Kocagöz, U. (2018) "Bir Siyaset Rasyonalitesi Olarak Müşterekleştirme", *Felsefelogos*, 68, 31-42.
- Akçay, Ü. (2018) "Kapitalizmin Krizi ve Müşterekler", Erdoğan, E., Yüce, N. ve Özbay, Ö. (der.), *Teoriden Mücadeleye Müşterekler Siyaseti*, İstanbul: SEHAK, 48-59.

- Aksu, C. (2016a) "Derelerin Özgürlüğünden Yaşamın Özgürleştirilmesine: HES Karşıtı Kitle Hareketlerinin Politik Ufku Üzerine Bir Deneme", Aksu, C., Erensü, S. ve Evren, E. (der.), *Sudan Sebepler: Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*, İstanbul: İletişim, 395-420.
- Aksu, C. (2016b) "Karadeniz İsyandır Platformu", Aksu, C., Erensü, S. ve Evren, E. (der.), *Sudan Sebepler: Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*, İstanbul: İletişim, 421-424.
- Aslan, Ö. (2016) "Yeni Türkiye'nin Yeni Sevdası: Enerji", Aksu, C., Erensü, S. ve Evren, E. (der.), *Sudan Sebepler: Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*, İstanbul: İletişim, 119-136.
- Atmı, E. (2016) "Yerelde Dikkate Değer Bir Örnek: Bartın Platformu'nun Termiksiz Yaşam Mücadelesi", Yıldırım, D. ve Haspolat, E. (der.) *Değişen Karadeniz'i Anlamak*, Ankara: Phoenix, 501-521.
- Avdan Platformu Basın Açıklamaları (2020)
- Avdan Platformu Raporu (2020)
- Aydın, S. (2020). "AKP'li Büyükşehir Belediye Başkanı da Termik Santrale Karşı Çıktı", <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/akpli-buyuksehir-belediye-baskani-da-termik-santrale-karsi-cikti-5815115/> (27.09.2021).
- Aydiner, T. (2019) Yerel Siyasetin Yeniden Ölçeklenmesi: Denizli Örneği, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli.
- Aydiner, T. (2020) "Arada Kalan Şehirler: Denizli Örneği", 7. KBAM "Türkiye Kentleri Ve Bölgeleri Kavram, Kuram, Planlama Yaklaşımları, Mevcut Politikalar Ve Kurumsal Yapıyı Gözden Geçirme Zamanı", Bildiri Kitabı, 301-317.
- Ayna Haber, 26 Ağustos 2021 "Avdan'da Bölge Halkı Toplantıyı Terk Etti", <https://www.youtube.com/watch?v=Tc9-NA8Hu7s> (27.09.2021).
- Ayna Haber, 27 Nisan 2020 "Avdan'ı Korumak Siyasetüstü Bir Sorumluluktur", https://www.youtube.com/watch?v=Is_bZrjzOCI (27.09.2021).
- Ayna Haber, 28 Nisan 2021 <https://www.aynahaber.net/mobil/haberler/ilceler/tavasta-yapilmak-istenen-jeslere-yargi-engeli/31894/> (27.09.2021).
- Bakker, K. (2017) "Metaya Karşı Müşterekler: Küresel Güney'de Alternatif Küreselleşme, Özelleştirme Karşıtlığı ve Suyun İnsan Hakkı Olarak Tanınması", Adaman, F., Akbulut, B. ve Kocagöz, U. (der.), *Herkesin, Herkes İçin Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* (çev. Kolektif), İstanbul: Metis, 159-186.
- Barunduk, M. (2019). "Denizli'de O İlçe Direnişe Geçti", <https://www.objektif20.com/haber/denizlide-o-ilce-direnise-gecti-28029.html> (27.09.2021).
- Bayırbağ, M. K. (2020) "Tebdil-i Mekân", *Strata*, 3, 9 – 31.
- Bayraktar, U. (2020) "Kentte Müşterekler Siyaseti: Çitli Müştereklerden Paylaşım Ağlarına", *Kolektif, Ortaklaşa: Kenti Müşterekleştirmek*, Ankara: Uzerler Matbaacılık, 11-18.
- Baysal, E. (2017) "Türkiye'nin Yüksek Enerjiye Dayalı "Kalkınma" Hamlesi: Ölü Toprak Ölü Su", İstanbul: Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği, 85-100.
- Bilge, A. (2021) "Avdan'da Yine Hareketlilik", <https://www.denizlihaber.com/yasam/gundem/daha-once-termik-santral-ile-gundeme-gelmisti-avdanda-yine-hareketlilik/> (27.09.2021).
- Bollier, D. ve Helfrich, S. (2018) "Dönüştürücü Bir Tasavvur Olarak Müşterekler", (çev. İ.H. Karataş), *Felsefelogos*, 68, 43-50.
- Boz, Ş. (2013). "Denizli'nin Siyasetçi Fabrikası: Tavas", <https://www.denizlihaber.com/denizli/tavas/denizli-nin-siyasetci-fabrikasi-tavas/> (27.09.2021)
- Brenner, N. (2013). "Theses on Urbanization", *Public Culture*, 25, 1, 85-114.
- Brenner, N. (2014) "Eleştirel Kent Teorisi Nedir?", Brenner, N., Marcuse, P. ve Mayer, M. (der.), *Kar İçin Değil Halk İçin* (çev. A.Y. Şen), İstanbul: Sel Yayınları, 29-46.
- Brenner, N., Marcuse, P. ve Mayer, M. (2014) "Kar İçin Değil Halk İçin", Brenner, N., Marcuse, P. ve Mayer, M. (der.)

Kar İçin Değil Halk İçin (çev. A. Y. Şen), İstanbul: Sel Yayınları, 15-28.

Caffentz, G. ve Federici, S. (2017) "Kapitalizme Karşı ve Kapitalizmin Ötesinde Müşterekler", Adaman, F., Akbulut, B. ve Kocagöz, U. (der.) *Herkesin, Herkes İçin Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* (çev. Kolektif), İstanbul: Metis, 128-143.

Chatterton, P. (2017) "Kent Müşteregini Aramak: Mekânsal Adalet Tartışmasına Bir Katkı", Adaman, F., Akbulut, B. ve Kocagöz, U. (der.) *Herkesin, Herkes İçin Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* (çev. Kolektif), İstanbul: Metis, 202-208.

Çaklı, O. (2020). "Tavaslılardan JES'e karşı platform", <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2020/07/17/tavasli-lardan-jese-karsi-platform> (27.09.2021).

Çetin, R. (2021). "Denizli'de Mahalleli İstedi, Vali Taş Ocağını Kapattı", <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/denizlide-mahalleli-istedi-vali-tas-ocagini-kapatti-41822854> (27.09.2021).

Çoban, A. (2010) "Sürdürülebilir Kalkınma Tartışması Ekseninde Bergama Köylü Direnişi", Yıldırım, D. & Haspolat, E. (der.) *Değişen İzmir'i Anlamak*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 561-599.

Çoban, A. (2013) "Sınıfsal Açından Ekolojik Mücadele, Demokrasinin Açmazları ve Komünizm", *Yaşayan Marksizm*, 1, 1, 243-282.

Çoban, A. (2018a) "Ekolojik Ortaklaşım (Müşterekler) ve Türkiye'de Uygulanan Çitleme Politikaları", Erdoğan, E., Yüce, N. ve Özbay, Ö. (der.) *Teoriden Mücadeleye Müşterekler Siyaseti*, İstanbul: SEHAK, 27-47.

Çoban, A. (2018b) "Ekoloji Mücadelesinde Strateji Tartışması: Yine Dene Yine Yenil Nereye Kadar?", <http://birartibir.org/ekoloji/122-yine-dene-yine-yenil-nereye-kadar> (27.09.2021).

Çoban, A. (2018c) "Durgun Suya Atılan Taş", <https://birartibir.org/ekoloji/161-durgun-suya-atilan-tas> (27.09.2021).

Çoban, A. ve Duru, B. (2009) "Emek Ekseninde AKP İktidarının Çevre ve Kent Politikaları", *İktisat Dergisi*, 508-510, 57-68.

Çoban, A., Özlüer, F. ve Erensü, S. (2015) "Türkiye'de Doğanın Neoliberalleştirilmesi ve Bu Sürece Karşı Mücadeleler", Çoban, A. (der.) *Yerel Yönetim, Kent ve Ekoloji*, Ankara: İmge, 399-456.

Dardot, P. ve Laval, C. (2018) *Müşterek: 21. Yüzyılda Devrim Üzerine Bir Deneme* (çev. E. Sarıkartal ve F. Taylan), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

De Angelis, M. (2017) "Krizler, Hareketler ve Müşterekler", Adaman, F., Akbulut, B. ve Kocagöz, U. (der.) *Herkesin, Herkes İçin Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* (çev. Kolektif), İstanbul: Metis, 250-278.

De Angelis, M. ve Harvie, D. (2017) "Müşterekler", Adaman, F., Akbulut, B. ve Kocagöz, U. (der.) *Herkesin, Herkes İçin Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* (çev. Kolektif), İstanbul: Metis, 105-127.

Denizli Ekspres, 30 Mayıs 2020 <https://www.denizliekspres.com.tr/avdan-termik-santralinin-yapimi-tepkiler-uzerine-durduruldu/25366/> (27.09.2021).

Denizli Gazetesi, 15 Şubat 2019 <https://www.denizligazetesi.com/siyaset/seniz-dogan-bombayi-patlatti-merkezefendiye-universite-h78782.html> (27.09.2021).

Denizli24haber, 18 Mayıs 2020 <https://www.denizli24haber.com/haber/termik-santrale-karsi-guc-birligi-16-muhtar-ve-2-baskandan-ortak-bildiri-29098> (27.09.2021).

Denizliaktuel.com, 14 Mayıs 2020 "Avdan Termik Santrali, Bakanlık Düzeyinde Konuşulmuş", <https://www.youtube.com/watch?v=nVlgjWDHDI> (27.09.2021).

Denizlihaber, 3 Haziran 2020 <https://www.denizlihaber.com/yasam/gundem/bakan-kurum-acikladi-avdan-projesi-iptal-edildi/?site=desktop> (27.09.2021).

Duru, B. (2018) "Müşterekler Nedir? Doğal, Kentsel, Sosyal Müşterekler ve Kentsel Toplumsal Hareketlere Etkileri Üzerine", Erdoğan, E., Yüce, N. ve Özbay, Ö. (der.) *Teoriden Mücadeleye Müşterekler Siyaseti*, İstanbul:

SEHAK, 10-26.

Erbaş, M. (2021). "Büyükşehir'den Çevreye Duyarlı Bir Proje Daha", <https://www.denizliekspres.com.tr/buyuksehir-den-cevreye-duyarli-bir-proje-daha/30638/> (27.09.2021).

Eren, Z. C. ve Büke, A. (2016) "Sen Aklını mı Yedün Çocuk?" Neoliberalizm, Değersizleşme ve HES Karşıtı Hareketler: Fındıklı Direnişi Örneği", Aksu, C., Erensü, S. ve Evren, E. (ed.), *Sudan Sebepler: Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*, İstanbul: İletişim, 313-338.

Erder, ve İncioğlu. (2008) *Türkiye'de Yerel Politikanın Yükselişi: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği, 1984-2004*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erder, S. ve İncioğlu, N. (2015) "Yerel Siyasette 2004'ten Beri Neler Oldu?", Semerci, P.U., P., Erozan, B. ve İncioğlu, N. (der.) *Siyaset Bilimi İler Turan'a Armağan*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 343 – 353.

Erensü S. (2013) "Müşterekler Siyasetini Düşünmek", *Ekososyalist Dergi*, 43-45.

Erensü, S. (2016) "Neoliberalleşmenin Doğası, Doğanın Neoliberalleşmesi: Su-Enerji Rabatısı Üzerinden Neoliberalizm ve Müphemlikleri", Aksu, C., Erensü, S. ve Evren, E. (der.) *Sudan Sebepler: Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*, İstanbul: İletişim, 37-64.

Erensü, S. (2017) "Derenin Derdi: HES Karşıtı Mücadelenin İmkân ve Sınırları", *Toplum ve Hekim*, 32, 3, 187-192.

Erensü, S., Evren, E. ve Aksu, C. (2016) "Giriş: Yeğün Sular Daim Engine Akar", Aksu, C., Erensü, S. ve Evren, E. (der.) *Sudan Sebepler: Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*, İstanbul: İletişim, 9-36.

Evrensel, 13 Ocak 2021 <https://www.evrensel.net/haber/423499/bilirkisi-denizlideki-jes-icin-ced-gereklidir-dedi> (27.09.2021).

Evrensel, 14 Eylül 2021 <https://www.evrensel.net/haber/442665/tavas-ovasin-da-cikirdek-ureten-ciftci-isyan-ediyor-tuccarlara-teslim-edildik> (27.09.2021).

Evrensel, 21 Mayıs 2021 <https://www.evrensel.net/haber/433399/denizli-guzelpinar-koyluleri-tas-ocagina-karsi-350-itiraz-dilekcesi-topladi> (27.09.2021).

Evrensel, 30 Mayıs 2020 <https://www.evrensel.net/haber/406001/avdan-termik-santral-projesinin-durduruldugu-aciklamasina-denizlililer-temkinli> (27.09.2021).

Fırat, B. Ö. (2011) "Ve Mademki Sokaklar Kimsenin Değil": Talan, Dolandırıcılık ve Hırsızlığa Karşı Kentsel Müşterekler Yaratmak", *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 9, 36, 96-116.

Fırat, B. Ö. (2015) "Mekânın Savunusundan Müşterekleri Kurmaya Gezi Direnişi", Wallsajper, J. (der.), Akbulut, B. (haz.), (çev. Kolektif) *Müştereklerimiz Paylaştığımız Her Şey* (çev. Kolektif), İstanbul: Metis, 287-290.

Fırat, B. Ö. (2018) "Park, Mera, Sinema: Müşterekleri Mülkiyetle Birlikte Düşünmek", *Felsefelogus*, 68, 101-118.

Fırat, B. Ö. ve Genç, F. (2014). "Strateji Tartışmasına Katkı: Müşterekler Politikasının Güncelliği", <https://baslangicdergi.org/strateji-tartismasina-katki-musterekler-politikasinin-guncelligi-begum-ozden-firat-genc/> (15.11.2021).

Genç, F. (2019) "Çitlemeler ve Politikanın Yitimi: Türkiye'de Güncel Kentsel Rejim", *Praksis*, 49, 9-38.

Gidwani, V. ve Baviskar, A. (2017) "Kentsel Müşterekler", Adaman, F., Akbulut, B. ve Kocagöz, U. (der.) *Herkesin, Herkes İçin Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* (çev. Kolektif), İstanbul: Metis, 198-201.

Haber Denizli, 26 Şubat 2019 <https://www.haberd Denizli.com/denizli-bsehir/iste-osman-zolan-in-258-vizyon-projesi-h44081.html> (27.09.2021).

Haiven, M. (2018) *Radikal Hayalgücü ve İktidarın Krizleri: Kapitalizm, Yaratıcılık, Müşterekler* (çev. K. Kelebekoğlu), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Hardt, M. (2017) "Komünizmde Müşterek Olan", Adaman, F., Akbulut, B. ve Kocagöz, U. (der.) *Herkesin, Herkes İçin Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* (çev. Kolektif), İstanbul: Metis, 144-158.

Harvey, D. (2004) *Yeni Emperyalizm* (çev. H. Güldü), İstanbul: Everest Yayınları.

Harvey, D. (2013) *Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru* (çev. A. D. Temiz), İstanbul: Metis Yayınları.

Helfrich, S. ve Bollier, D. (2020) "Müşterekler", Kallis, G., Demaria, F. ve D'Alisa, G. (der.), *Küçülme: Yeni Bir Çağ İçin Kavram Dağarcığı* (çev. Kolektif), İstanbul: Metis, 119-123.

Hizmet Gazetesi, 2004 - 2009

<https://ced.csb.gov.tr/>

Işıl, Ö. S. (2019) *Müşterekler Siyaseti Bağlamında HES Karşısı Mücadeleler: Fındıklı ve Loç Örnekleri*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Ince, E. (2014) "Bergama Altın Madeni Direnişi: Toprağın Bekçileri", <https://bianet.org/bianet/siyaset/160766-bergama-altin-madeni-direnisi-topragin-bekcileri> (30.09.2021).

Kallis, G., Demaria, F. ve D'Alisa, G. (2020) "Giriş: Küçülme", Kallis, G., Demaria, F. ve D'Alisa, G. (der.) *Küçülme: Yeni Bir Çağ İçin Kavram Dağarcığı* (çev. Kolektif), İstanbul: Metis, 17-42.

Kara, Ö. (2016) "Muğla", Şahin, Ü. (der.) *Türkiye'nin Kömür Hikayeleri*, İstanbul: Yeşil Düşünce Derneği, 76-78.

Karacadağ, A. (2020) "Denizli Avdan Termik Santrali'nin ÇED Raporuna Tepki", <https://www.birgun.net/haber/denizli-avdan-termik-santrali-nin-ced-raporuna-tepki-297006> (27.09.2021).

Kazaz, G. (2016a) "Termiğin Gölgesinde Bir Yaşam", Şahin, Ü. (der.), *Türkiye'nin Kömür Hikayeleri*, İstanbul: Yeşil Düşünce Derneği, 32-45.

Kazaz, G. (2016b) "Kömürün İzinde-Yeni Çelték", Şahin, Ü. (der.), *Türkiye'nin Kömür Hikayeleri*, İstanbul: Yeşil Düşünce Derneği, 46-55.

Kocagöz, U. (2016a) "Bir Mücadeleden Öğrenmek: Artvin", <https://www.karasaban.net/bir-mucadeleden-ogrenmek-artvin/> (27.09.2021).

Kocagöz, U. (2016b) "Kır Araştırmaları ve Paradigma Sorunu", <https://www.karasaban.net/kir-arastirmalari-ve-paradigma-sorunu-umut-kocagoz/>, (27.09.2021).

Kocagöz, U. (2018) "Müşterekleri Savunmaktan Hayatı Dönüştürmeye", <https://birartibir.org/musterekleri-savunmaktan-hayati-donusturmeye/> (27.09.2021).

Kulvar Gazetesi, 29 Nisan 2020 "Gülizer Biçer Karaca, Avdan İncelemesi", <https://www.youtube.com/watch?v=7hoEPNQI6zw> (27.09.2021).

Kulvar Gazetesi, 5 Haziran 2020 <https://kulvargazetesi.net/baskan-zolan-16-yillik-cevre-yatirimlarini-anlati-haberi-oku-12784> (27.09.2021).

Kurnaz, U. (2021). "Denizli Avdan'da ÇED Toplantısı Vatandaşların Tepkisi Üzerine Yarım Kaldı", <https://www.birgun.net/haber/denizli-avdan-da-ced-toplantisi-yurttaslarin-tepkisi-uzerine-yarida-kaldi-356560> (27.09.2021).

Latouche, S. (2020) "Tahayyül: Özgürleştirilmesi", Kallis, G., Demaria, F. ve D'Alisa, G. (der.) *Küçülme: Yeni Bir Çağ İçin Kavram Dağarcığı* (çev. Kolektif), İstanbul: Metis, 172-176.

Mıynat, H. (2020a) "Tavas'ta şirket termik santralde, Denizlililer yaşam hakkında ısrarcı", <https://www.evrensel.net/haber/402929/tavasta-sirket-termik-santralde-denizlililer-yasam-hakkinda-ısrarci> (27.09.2021).

Mıynat, H. (2020b) "Avdan halkı termik santral değil tarıma ve doğaya yatırım yapılmasını talep ediyor", <https://www.evrensel.net/haber/405325/avdan-halki-termik-santral-degil-tarima-ve-dogaya-yatirim-yapilmasini-talep-ediyor> (27.09.2021).

Mıynat, H. (2020c) "Mustafa Çallıca: Denizli'den Artvin'e mücadele birleşmeli", <https://www.evrensel.net/haber/407154/mustafa-callica-denizliden-artvine-mucadele-birlesmeli> (27.09.2021).

Mıynat, H. (2021) "Denizli'de Güzelpınar Köylüleri Taş Ocağına Karşı Dilekçe Topladı", <https://www.evrensel.net/haber/433215/denizlide-guzelpinar-koyluleri-tas-ocagina-karsi-dilekce-topladi> (27.09.2021).

Milliyet, 25 Şubat 2014 <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/denizli/ak-parti-adayi-zolan-222-dev-pro>

- je-sozu-verdi-10047760 (27.09.2021).
- Mimarlar Odası Denizli Şubesi 10. ve 11. Dönem Çalışma Raporları
- Oğuz, S. P. (2016) "Trabzon Solaklı Vadisi: Ogene Halklarının HES'lere Karşı Mücadelesi", Aksu, C., Erensü, S. ve Evren, E. (der.) *Sudan Sebepler: Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*, İstanbul: İletişim, 199-222.
- Özbay, Ö. (2018) "Suyun Müşterekler Siyaseti", Erdoğan, E., Yüce, N. ve Özbay, Ö. (der.) *Teoriden Mücadeleye Müşterekler Siyaseti*, İstanbul: SEHAK, 138-151.
- Özen, H. (2018) "Yerellik-Popülerlik Ekseninde Türkiye'de Çevre Mücadeleleri", *Alternatif Politika*, 10, 2, 181-209.
- Özgür Denizli, 19 Şubat 2019 <https://ozgurdenizli.com/buyuk-menderes-havza-inisiyatif-avdan-termige-karsi-direnisine-destek-verdi/> (27.09.2021).
- Özgür Denizli, 22 Mart 2019 <https://ozgurdenizli.com/buyuk-menderes-inisiyatifinden-ekolojik-yerel-yonetim-cagrisi/> (27.09.2021).
- Özlüer, F., Turhan, E. ve Erensü, S. (2016) "Türkiye'de Ekoloji Mücadelesi: Sınıfsal ve Tarihsel Arayüzler Arasında Nereden Nereye?", Erensü, S. (der) *İsyanın ve Umutun Dip Dalgası*, İstanbul: Tekin Yayınları, 15-39.
- Pala, K. (2017) "Dünya'da ve Türkiye'de Kömürlü Termik Santrallere Karşı Mücadelelerden Örnekler", *Toplum ve Hekim*, 32, 3, 168-176.
- Ranciere, J. (2007) *Siyasalin Kiyısında* (çev. A. U. Kılıç), İstanbul: Metis Yayınları.
- Savaş Yavuzçehre, P. (2011) *Kentsel Mekânda Değişim* Denizli, Denizli: Denizli BŞB Kültür Yayınları.
- Savaş Yavuzçehre, P. ve Çezik, U. K. (2015) "Süperbank'tan Sümerpark'a: Alışveriş Merkezine Dönüşen Kamusal Alanlar", *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 30,1, 23-53.
- Sözcü, 11 Şubat 2015 <https://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/denizliye-deniz-getirecegim-740600/> (27.09.2021).
- Sputnik, 1 Haziran 2020 "65 Yaş Üstü Yasağı Davalık Oldu, Atilla Güner'le Akşam Postası" <https://www.youtube.com/watch?v=UITEcNK0rGw> (27.09.2021).
- Stavrides, S. (2017) "Brezilya Kent Hareketleri: Kenti Müşterek Olarak Yeniden İcat Etmek", Adaman, F., Akbulut, B. ve Kocagöz, U. (der.) *Herkesin, Herkes İçin Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* (çev. Kolektif), İstanbul: Metis, 234-249.
- Swyngedouw, E. (2020) "Depolitizasyon ("Politik Olan")", Kallis, G., Demaria, F. ve D'Alisa, G. (der.) *Küçülme: Yeni Bir Çağ İçin Kavram Dağarcığı* (çev. Kolektif), İstanbul: Metis, 139-144.
- Şemetov, M. (2020). "Denizli'de belediyenin itirazları sonucu ÇED süreci sonlandırıldı: Avdan Termik santral projesi iptal edildi", <https://tr.sputniknews.com/20200603/denizlide-belediyenin-itirazlari-sonucu-ced-sureci-sonlandirildi-avdan-termik-santral-projesi-iptal-1042182493.html> (27.09.2021).
- Şendeniz, Ö. (2016) "Doğu Karadeniz'de HES Mücadelesinin Dönüştürdükleri: Rize-Fındıklı Örneği", Yıldırım, D. ve Haspolat, E. (der.) *Değişen Karadeniz'i Anlamak*, Ankara: Phoenix, 445-465.
- Şenel, İ. (2019) "Seçimin Ardından Denizli", <https://www.denizlihaber.com/yazarlar/ibrahim-senel/secimin-ardindan-denizli/> (27.09.2021).
- Şengül, M. (2017) "Türkiye'de "Sermaye Kapanı"ndaki Köylülerin HES Karşısı Mücadelesi: Köylülerin Korumaya Çalıştığı Doğa mı?", *İdealkent*, 21, 8, 57-90.
- Şifre Haber, 9 Mayıs 2020 "Sıra Sende Tavaslı", <https://www.sifrehaber.com/tr/sira-sende-tavasli> (15.11.2021).
- Taşdemir, İ., Bodur Ün, M., ve Balkan Şahin, S. (2021) "Türkiye'de Termik Santral Karşısı Hareket: Çırpılar Örneği", *Alternatif Politika*, 13, 2, 439-471.
- TMMOB İl Koordinasyon Kurulu Basın Açıklaması (2020) <http://www.tmmob.org.tr/icerik/tmmob-denizli-ikk-tavas-avdan-termik-santrali-hayir> (27.09.2021).

TMMOB Sinop Gerze Termik Santral Raporu (2015)

Tokmak, Ö. (2021) "Denizli'de Avdan Kavgası Sil Baştan", <https://www.denizliaktuel.com/gundem/denizli-de-avdan-kavgasi-sil-bastan-h27277.html> (27.09.2021).

Uysal, S. (2020a) "Darbeden Pandemiye", <https://www.sifrehaber.com/tr/darbeden-pandemiye> (27.09.2021).

Uysal, S. (2020b) "Herkesin Haberi Varmış da Yokmuş", <https://www.sifrehaber.com/tr/herkesin-haberi-varmis-da-yokmus> (27.09.2021).

Uysal, S. (2020c) "Gazeteci Uysal, İki Belge Ortaya Koydu ve Sordu", <https://www.sifrehaber.com/tr/gazeteci-uysal-iki-belge-ortaya-koydu-ve-sordu> (27.09.2021).

Ünal, E. (2016) "Tavas Avdan'da Termik Santral Tepkisi", <https://www.denizlihaber.com/denizli/tavas/tavas-avdanda-termik-santral-tepkisi/> (27.09.2021).

www.enerjiatlası.com

Yolcular, H. (2018) "Pamukkale Seyir Tepesi Rekreasyon Alanı Projesi", <https://objektif20.com/Haber/Pamukkale-Seyir-Tepesi-Rekreasyon-Alani-Projesi--21396.html> (27.09.2021).

Yolcular, H. (2020) "Avdan Platformu'ndan Bilgilendirme Atağı", <https://www.objektif20.com/haber/Avdan-Platformundan--Bilgilendirme-Atagi-35718.html> (27.09.2021).

Yollu, M. (2020) "Denizli Valiliğinden JES projesi için "ÇED gerekli değildir" raporu", <https://www.evrensel.net/haber/408418/denizli-valiliginden-jes-projesi-icin-ced-gerekli-degildir-raporu> (27.09.2021).

Zeytinci, C. (2020) "Avdan Termik Santrali Neden Yapılmamalı?", (26 Mayıs 2020), (Serdar Alayont ile birlikte düzenlenen söyleşi), <https://www.youtube.com/watch?v=f-4gsvsc7UA> (27.09.2021).

Araştırma Makalesi

Sınıf, Direniş ve İletişim: 2015 Metal Direnişi Örneği

Cansu Alaçam Kamiloğlu*

ORCID: 0000-0002-6179-9181

Öz

Bu çalışmada neoliberal politikalar ve mevcut yasalarla grev hakkı elinden alınan ve sendikalaşması engellenen işçi sınıfının direniş anında ne tür iletişim pratikleri geliştirdiği ve iletişim araçlarıyla nasıl örgütlendiği incelemiştir. Ayrıca işçilerin gözünden ana akım ve alternatif medyada sınıfın temsili mercek altına alınmıştır. Direniş esnasında sendika-işçi, sendika-kamuoyu ve işçi-işçi iletişiminin nasıl gerçekleştiği, direnişin ana akım ve alternatif medya kuruluşlarınca nasıl temsil edildiği, hangi iletişim araçlarının işçiler tarafından örgütlenme aracı olarak kullanıldığı ve direnişin başarısıyla iletişim araçları arasında nasıl bir bağ kurulduğu araştırmanın cevap aradığı sorulardır. Bu soruları cevaplayabilmek için 2015 Metal direnişine katılan 5 işçiyle görüşülmüş ve yarı yapılandırılmış mülakatlar yürütülmüştür. Bulgular Bursa OYAK-Renault fabrikasında örgütlü Türk Metal'in baskıcı ve antidemokratik bir sendikacılık anlayışına sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, işçiler medya-iktidar ilişkilerinin haber içeriğini etkilediğini ve sınıfın ana akım medyada yeterince temsil edilmediğini düşünmektedirler. Örgütlenme anlamında yeni iletişim teknolojilerini hayli etkili bir şekilde kullanan işçilerin, bu teknolojilerinin sınıf mücadelesine katkı sağlacağı konusunda olumlu bir bakış açısına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: neoliberal politikalar, işçi sınıfı, direniş, yeni iletişim teknolojileri

Class, Resistance and Communication: The Case of 2015 Metal Resistance

Abstract

This study aims to examine what sort of communication practises working class developed and how it was organized via communication tools during resistances in the neoliberal siege which weakened the class struggle in Turkey. It was also searched how workers evaluated the coverage of the working class on mainstream and alternative media. To realize this aim, 5 workers who took part in 2015 Metal Worker's resistance were interviewed by using semi-structured interview. This study questions how trade unions communicated with their members and public, how members exchanged information with each other and public during the resistance. It is also revealed how the resistance was covered in mainstream and alternative media, which communication tools trade union members utilized for organization and whether there was a correlation between the success of the resistance and the use of the communication tools. The findings demonstrate that Türk Metal that had a great number of members in Bursa Plant (OYAK-Renault) employed antidemocratic methods against them. All the workers interviewed were of the opinion the relation between media and political power influence the content of the news and the working class coverage on mainstream media was insufficient. The workers who used new communication technologies for organization quite effectively had a strong belief about the contribution of new communication technologies to the class struggle

Keywords: neoliberal policies, working class, resistance, new communication technologies

Giriş

Dünya geneli emek piyasalarında 1970'lerden sonra yaygın bir uygulama alanı bulan ve küreselleşme ekseninde ilerleyen neoliberal politikalar, işçi sınıfının uzun erimli mücadeleleri sonucunda elde ettiği kazanımları hızla aşındırmış ve bu durum sınıfın örgütlülük deneyimlerini parçalamıştır.¹ Dahası, işçilerin hak arama ve mücadele örgütleri olan sendikalar 12 Eylül darbesinden sonra hayli güç kaybetmiş ve politikalarını hükümetlerin güdümünde belirlemeye başlamışlardır. Dolayısıyla sendikalar, sınıf mücadelesini yükseltme aygıtı olma özelliklerini büyük oranda kaybetmişlerdir.

Sınıf mücadelesinin karşı karşıya olduğu zorluklar bunlarla sınırlı değildir. Sınıf hareketlerinin medyada temsilinde yapısal zorluklar da mevcuttur. Ana akım medya mülkiyet ilişkilerinden ötürü iktidarlarla organik bir bağ kurmuş ve bu bağların getirdiği sınırlara hapsolmuştur. Dolayısıyla ana akım medya sınıf ha-

1. Bu çalışma 2017 yılında Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik bölümünde Prof. Gamze Yücesan Özdemir danışmanlığında hazırlanan "Sınıf, Direniş ve İletişim: SEKA, TEKEL ve Metal Direnişi Örnekleri" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

reketlerini desteklemek ve kamuoyuna ulaştırmak bir yan a, bunları görmezden gelmeyi veya karalamayı tercih eder.

Günümüzde büyük oranda sermayenin denetiminde olan yeni iletişim teknolojileri sınıf için birleştirici bir unsur olmakla beraber, son kertede egemenlerin çıkarları doğrultusunda tasarlanmakta ve bu yönde işlemektedir. Çalışmamızın amacı ise böyle bir sermaye saldırısı altında bulunan sınıfın mücadele pratiklerinde iletişim kanallarını nasıl kullandığı ve kamusal görünürlük kazanmak için ne tür yöntemler geliştirdiğini anlamaktır.

Çalışmanın dört temel amacı bulunmaktadır. Öncelikle sınıfın iletişim pratikleri; sendika-işçi, sendika-kamuoyu, işçi-kamuoyu ve işçi-işçi iletişimi olarak dört açıdan incelenecektir. Ardından işçilerin ana akım ve alternatif medyada sınıf hareketlerinin ve katıldıkları direnişlerin temsil edilme biçimini nasıl değerlendirdikleri tespit edilecektir. Üçüncü olarak direniş sırasında örgütlenme süreçlerinin nasıl gerçekleştirildiği, bu süreçlerde geleneksel ve alternatif medya kanallarından hangilerinin kullanıldığı belirlenecektir. Son olarak işçilerin, direnişin başarısı ve iletişim araçlarının kullanılması arasında nasıl bir bağ kurdukları incelenecektir.

Türkiye'de Neoliberal Politikalar, İşçi Sınıfı ve Direniş

Neoliberal politikalar her daim sermayenin çıkarlarını yansıtmış ve işçi sınıfı aleyhine işlemiştir. Emek piyasalarını esnekleştirmek, güvencesiz çalışma koşullarını dayatmak, işsizler ordusu aracılığıyla işçilere korku salmak, taşeron çalışma yoluyla işçileri “kullan-at” malzemeye çevirmek, sendikalaşma oranlarını düşürmek bu politikaları karakterize eden temel özelliklerdir.

Neoliberal dönemde işçi sınıfının kazanımları fazlaca aşındırılmıştır. İşçinin mesleki bilgisi, onu üretim süreci üzerinde söz sahibi yapar. Ancak kapitalist işleyiş mantığı, işçinin çalışma esnasında yalnızca tekrar eden eylemleri gerçekleştirmesini amaçlar. Böylelikle üretimin tamamına dair bilgi sahibi olamayan işçi, üretim üzerindeki kontrolünü kaybedecektir. İş bölümü olgusu, üretimi parçalara bölerek herhangi bir vasıf gerektirmeyen işlerin kolaylıkla işten çıkartılabilecek işçiler tarafından yapılması demektir. Sonuç olarak işçiler gün be gün vasıfsızlaşırlar.

Vasıfsızlaşmanın ardından, neoliberal saldırılar emeği denetim altına almaya yönelmiştir. Denetimin kapitalist işleyiş mantığındaki rolü şöyledir:

Örgütlere ilişkin tarih dışı değerlendirmeler üretmeye ve örgütlerin işleyişini gizemleştirmeye hizmet eden tek bir kavram varsa, o da denetim kavramıdır. Bunun genel bir kavram olarak kullanılması- ve kimin veya neyin, hangi amaçla nasıl ve kim tarafından denetleneceği hususunda bir belirsizlik içeriyor olması- sayesinde modern sosyal bilimler kapitalizmin işleyişini başarılı bir şekilde gizleyegelmiştir (Burawoy, 2015: 42).

Sermaye satın aldığı emek gücünü, değer üretimini daimî kılmak için sistematik olarak denetleme ihtiyacı duyar. Sermaye denetime sürekli başvurmak zorundadır. Bu denetim hem baskının kurulması hem de işçinin rızasının kazanılmasıyla kurulur. Bir diğer ifadeyle kapitalist sistemde denetim hem rızayı hem de uzlaşmazlıkları barındıran bir yapıya sahiptir (Yücesan-Özdemir, 2014: 134). Denetim basitçe işçinin kontrol edilmesi anlamına gelmez, aynı zamanda iktisadi ve siyasi boyutları olan bir kavramdır. Sermayedarların çıkarlarına hizmet eden denetim mekanizması ve buna bağlı uygulamalar direniş ihtimallerini ortadan kaldırmakta, örgütlü mücadeleyi zayıflatmaktadır. Dolayısıyla, emeğin denetiminin varlığından ziyade, bu mekanizmaların hangi amaçlarla kullanıldığının ve işçi sınıfı açısından ne tür sonuçlar doğurduğunun anlaşılması elzemdir.

İşçi sınıfının karşı karşıya olduğu bir diğer kapitalist manevra işsizler ordusunun hızla büyümesidir. Kapitalist üretim tarzı, hedeflerine ulaşabilmek için işsiz ve yoksullardan ibaret yedek bir sanayi ordusuna gereksinim duyar. Dahası üretim araçları sayıca her geçen gün artmakta ve emek gücüne olan ihtiyaç azaltılmaktadır. İşçi sınıfı, işsizlerin varlığıyla “terbiye” edilerek, daha çok çalışmaya mecbur bırakılmaktadır (Akkaya, 2004: 95). Bir diğer deyişle “boş adam sürüleri, kapitalizmin bir ürünü; aynı zamanda kapitalizmin sürekli gereksinimidir” (Koşar ve Atılgan, 2005: 14).

Kapitalizmin yaygın uygulamalarından biri de özelleştirme politikalarıdır. Özelleştirme politikaları devlet müdahalesini en aza indirgeyerek, serbest piyasa ekonomisini yaygınlaştırmayı amaçlar. Böylelikle sermayenin krizlerden korunması sağlanacak, kamu istihdamında işçi sağlığı ve güvenliği için yapılan masraflardan kaçınılacaktır. Bu süreçte işçiler sosyal hak kaybına uğramakta, düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalmakta, sendikal haklarından mahrum bırakılmaktadır. Dolayısıyla bu şartlar altında işçilerin örgütlenip, sermaye karşıtı direniş pratiklerinde yer almaları giderek zorlaşmaktadır.

Sınıfın günlük hayat deneyimlerini derinden etkileyen bir diğer mekanizma güvencesiz çalışma koşullarıdır. Richard Seymour güvencesizliği şöyle tanımlar:

Güvencesizlik, büyümenin finansal risk ve borçlanmaya dayandığı, emek piyasasının zayıflatılıp sosyal korumaların geriletildiği, devletlerin belli işçi gruplarını yurttaşlığın normlarından mahrum eden bariyerler kurduğu ve yeni birikim alanlarına yönelik itkinin toprak çitlemeleri, mülksüzleştirme ve istihdamsız kentleşmeyle sonuçlandırıldığı neoliberal kapitalizmde kurulur (Seymour, 2012: 260).

Güvencesizleşen istihdamın yapısal özellikleri şöyledir: İşgücü içerisinde kadın ve çocuk sayısı artmış, teknolojinin hızla ilerlemesiyle vasıflı emek önemsizleşmiş, uzun mesailer norm haline gelmiş, izin süreleri kısaltılmış, işçiler fazla çalıştırılıp düşük ücretlere razı edilmiştir. Dahası sendikacılık hak arama kavrayışından uzaklaştırılıp, kâr ve rekabet odaklı hale getirilmiştir (Özügür, 2009: 127). Bu koşullar altında kendine ve emeğine yabancılaşan işçilerin kolektif bir başkaldırı

bulunmaları zorlaşmış, öncelik güvenceli bir işe sahip olmak olmuştur.

Kapitalist üretim biçiminin işçi sınıfının birliğini parçalamak üzere kullandığı bir diğer yöntem sendikasılaştırma çabalarıdır. İşçi sınıfı eyleme geçer ve kendisi için sınıf olma sürecine girerse, yükselen bilinci tasfiye etmek için karşı bir hareketlenme baş gösterir. Kapitalizm bu baskıyı emekçileri işsizlikle tehdit ederek kurar. Sermaye, güvencesiz çalışma biçimlerini devreye sokarak, rekabet ortamı yaratarak sendikaları zayıflatmış ve bu örgütlere üyeliğin önünü tıkamaya çalışmıştır. Zira sendikaların güçlü olması, sermayedarların keyfi ücret belirlemelerine ve işten çıkarmalarına engel olur. Uluslararası rekabet ortamında yer edinebilmek için ise işçilerin başkaldırma potansiyellerini yok etmek gerekir. Dolayısıyla sendikaların etkisizleştirilmesi kapitalistler açısından elzemdir (Ak-kaya, 2004: 105-106).

Sömürülen kitlelerin dayanışma halinde olması sermayenin çıkarına değildir. Egemenler bu kitlelerin kendilerine tabi olup, onların izinleri dahilinde hareket etmesini isterler. İşyerlerinde mola vakitleri dahi işçilerin bir araya gelmesini engelleyecek ve yalnızlaşmalarına sebep olacak biçimde düzenlenmiştir (Coşkun ve Şentürk, 2012: 66). Zira “yalnızlık mutlak tabiiyetin ilk koşuludur” (Foucault, 1992: 298). Sermayenin bu uygulamaları basit birer mekanizma gibi görünse-ler de bunların sınıfın birliğini ve mücadele potansiyelini hedef aldığı aşıkardır. İş yerinde insani koşullar ve sosyal haklar talep eden, emeğinin daha fazla sömürülmesine karşı çıkan sınıfın birliği bu yöntemlerle parçalanmaktadır. Nitekim işçilerin örgütlülüğü, sermaye için potansiyel bir başkaldırı demektir.

Sendikal faaliyet karşıtı etkinlikler sınıfsal birlikteliğin önüne dizilmiş engellerdir. Bu etkinlikler hak talep etme ve direnişe katılma deneyimlerini aşındırmakta ve sermayeyi güçlendirmektedir. Dolayısıyla, sendikaların daha işlevsel olması kritik bir öneme sahiptir. Sendikaların zayıflatılmış olması, bu yapıların kapitalizm içinde bir mücadele aracı olduğu gerçeğini değiştirmez. Çeşitli dönüşümlere uğramış olsalar da sendikalar, yeni kapitalist dönemde de toplumsal bir aktör ve muhalefet aracı olarak önemini korur. Bununla birlikte sendikalar, kapitalizmin yoğun baskıları altında etkili olabilmek ve sermayenin karşısında durabilmek için yapısal ve yöntemsel dönüşümlere ihtiyaç duymaktadırlar (Cumbers'den aktaran Çoban, 2009b: 99).

Bu uygulamaların yaygınlaşmasıyla, emek piyasasında bölünmeler yaşandığı, sendikalaşma oranlarının düşüşe geçtiği, toplu pazarlık hakkının neredeyse devre dışı bırakıldığı gözlemlenmektedir. Bu da birliği parçalanan ve dayanışma pratiklerinden uzaklaştırılan emekçi sınıfların beraber hareket etme ve organize olma ihtimalini azaltır. Sermaye, bu stratejileri bilinçli bir şekilde sınıfın örgütlülüğünü parçalamak için kullanır. Dolayısıyla, direnişin başlangıç noktası sermayenin üstü kapalı stratejilerinin ortaya çıkarılması ve buna karşı gerçekleştirilecek eylemliliğin belirlenmesi olmalıdır.

Neoliberal Dönemde Direniş ve Medya

Basının endüstrileşen bir alan haline gelmesiyle sermaye birikimi için önem kazanması yaklaşık olarak aynı zamana tekabül eder. Bu gelişmeyle beraber medya-siyaset ilişkisi giderek karmaşık bir hal almıştır. Bu ilişkiye dair tarihsel anlamda var olduğu kabul edilen şey ise siyasetin medya üzerinde belirleyici bir role sahip olmayı amaçlamasıdır (Özdemir, 2013: 242). Ana akım medya iktidarların yönlendirici etkisine hayli açıktır. Dolayısıyla ana akım medya kuruluşları halkın çıkarlarını gözetken değil, iktidarların yerini sağlamlaştıran bir yayıncılık anlayışı benimser. Böyle bir ortamda sınıf hareketi gibi, sermayedarları ve onların birikim sürecini tehlikeye atan direniş hikâyeleri ya kendine yer bulamamakta ya da görmezden gelinmektedir.

Ana akım medya içerikleri büyük oranda egemen ideolojilerin çıkarlarıyla örtüşür. Toplumsal açıdan dezavantajlı gruplar bu çıkarlara ters düştüğü için ana akım medyada temsil edilmez. Zira bu tür içeriklere yer verilmesi medya kuruluşunun mülkiyetini elinde bulunduran sermayedar ile “iktidar seçkinleri” (Chosmky ve Herman, 2012) arasında uzlaşmazlıkların yaşanmasına sebep olur. Bu durum, medya kuruluşlarının geleceğini tehlikeye atmakta ve iktidarla olan bağlarını onarmak için eski yayın politikalarına dönmeye zorlamaktadır. Zaman zaman işçi hareketleri, azınlıklar, LGBTİ+ gibi grupların eylemlerinin haberleri dolaşıma sokulmaktadır. Ancak, bu gruplar genelde iktidarı tehdit eden bozucu ve yıkıcı hareketler olarak resmedilirler. Bu konuda, Glasgow Üniversitesi Medya Grubu’nun, *Bad News* isimli çalışması medyanın bu hareketlere nasıl yaklaştığını şöyle açıklar:

Bu çalışma, endüstriyel uyumsuzluklarda şirket yönetimlerinden çok işçi sendikalarının nasıl suçlandığını göstermektedir. Aynı şey Amerika Birleşik Devletleri için de geçerlidir. Bu ülkede işçi istekleri “talepler” olarak nitelendirilirken, yönetiminkiler ise “teklifler” biçiminde adlandırılmaktadır. İdeolojik düzeyde özellikle, medyanın toplumdaki güçlü çıkar gruplarının uzantıları olarak nasıl işlev gördüğünü ve egemen ideolojinin yeniden üretiminde ve denetim sisteminin sürdürülmesinde rutinlerin, değerlerin ve kurumsal yapıların nasıl bir araya geldiğini araştırırız (Shoemaker ve Reese, 2014: 99-100).

Medya endüstrisindeki üretim süreçleri kapitalist üretim süreçlerinden bağımsız düşünülemez. Dolayısıyla, medyanın denetimi basın kuruluşlarıyla sıkı ilişkiler kuran iktidarların elindedir ve medya kapitalistlerin sınırları çizdiği ölçüde özgür olabilmektedir (Çoban S., 2014: 41). Böyle yoğun kontrol mekanizmalarının varlığı bu alanı, muhalif seslere büyük oranda kapatır. Tam bu noktada, alternatif mecralara ve farklı iletişim araçlarına olan ihtiyaç doğar.

Alternatif medyayı tanımlarken ana akım medyanın pratiklerinden hareket etmek gerekir. En basit haliyle alternatif medya, ana akım medyanın büyük şirketler ve iktidar ağları içerisinde gelişen varlığına ve bu yöndeki haber pratikle-

rine karşı bir duruş olarak düşünülebilir. Alternatif medya kavramsallaştırması birçok tanımı beraberinde getirir de her tanım, alternatif medyayı ana akıma alternatif olarak konumlandırır. Bu adlandırmaların arasında radikal medya, yurttaş medyası, bağımsız medya, aktivist medya gibi kavramlar yer almaktadır (Yanıkaya, 2014: 51-52). Alternatif medya, kâr ve artı değer elde etmeyi değil, fikirlerin özgürce dolaşıma sokulup kamuoyunda yer etmesini amaçlar. Bu noktada yeni iletişim teknolojileri, marjda bırakılmış ve ötelenmiş hareketlere temsil imkânı sunar. Bu olanaklar da muhalif hareketlerin yaygınlaşmasına dair umudu artırmaktadır.

Yeni iletişim teknolojileri; veri depolama ve gönderme kapasitelerinin giderek artması, görece daha az maliyetli olması, interaktif ve hiyerarşiden uzak olmaları, gündelik hayatta önemli bir yer tutmaya başlaması gibi özellikleriyle daha eşitlikçi ve demokratik olabilecek bir iletişim pratiği inşa etme beklentisi oluşturmaktadır. Bu teknolojiler ana akım medyanın kapsamına dahil etmediği toplumsal grupların çeşitli içerikleri yaymalarına imkân vermiştir. Bu tür deneyimlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır (Başaran, 2010: 256).

Alternatif medya toplumsal açıdan dezavantajlı grupların sesi olabilir ve ana akım medyaya kıyasla daha özgür alanlar sunabilir. Ancak, demokratik alanlar yaratma potansiyeline sahip olan bu mecralar esasında sermaye ve ona bağlı hareket eden iktidarların baskısından azade değildir. Bu alanlar, sermaye ve iktidarın çıkarlarına ters düşen eylem ve fikirleri barındırdığı ölçüde baskıya maruz kalırlar. Muhalifler ya da toplumsal açıdan dezavantajlı gruplar, yeni iletişim teknolojileriyle kendi mecralarını yaratmaya çalıştıkça iktidar da karşı stratejiler geliştirmeye başlar ve buna paralel olarak muhalif söylem ve hareketler iktidar tarafından önemsizleştirilip bastırılır. Öncelikle kitleler egemen medyanın yardımıyla egemen ideolojilerin meşru olduğuna ikna olur ve böylece bu ideolojinin dışında kalan hemen her şeyi reddetme eğilimi gösterir. Dolayısıyla kitleler mevcut gerçeğe yabancılaşırken, muhalifler de farkındalık ve bilinç yaratma mücadelesinde güç kaybetmiş olur (Çoban, 2009a: 45). Muhalif hareketlerin başarılı olabilmesi için egemen medya karşısında durabilecek güçlü alternatif mecraların yaratılması şarttır. Radikal medya bu bağlamda farklı muhalif kesimlerin birleşebileceği bir alan olmalıdır. Sınıf mücadelesinin güçlü bir şekilde tekrar örülmesinde, etkin bir radikal medya kullanımı kritik bir önem taşır (Çoban, 2009a: 61).

Direnışte Ne Oldu?

Metal sektörü 2015 yılının başında 1,5 milyon işçinin çalıştığı bir sektör olarak çalışma ilişkilerinde belirleyici bir sektördür. Renault, Ford, Tofaş, Türk Traktör, Hyundai gibi büyük paya sahip şirketlerin bulunduğu otomotiv alt sektörü ise metal sektörünün büyük bir kısmını oluşturur. Metal sektöründe toplu iş sözleşmesi (TİS) kapsamındaki işçilerin saat ücretleri diğer sektörlere

kıyasla düşüktür. Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS) üyesi şirketlerdeki işçilerin ücretleri 16 işveren sendika içinde 13. sırada yer almaktadır. MESS üyesi kuruluşlardaki ücretler cam, petro-kimya, ilaç kimya gibi sektörlerle göre yüzde 30 daha düşüktür. Sektör işçilerinin ücretleri, yalnızca gıda, tekstil ve toprak sektöründeki işçilerden yüksektir (Çelik, 2015). Metal sektöründeki bir diğer problem sendikalaşma oranlarıdır. Sendikalaşma oranı yüksek görünse de her üye toplu pazarlık sözleşmesine dahil olamamaktadır. 2015 Temmuz verilerine göre 230 bini sendikalı olan işçilerin hepsi toplu pazarlık kapsamına dahil edilmemiştir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'ndan aktaran Çelik, 2015). Sendikalaşma oranları günümüzde de düşüktür. 2021 Ocak verilerine göre metal işkolunda çalışan toplam bir milyon 719.214 işçiden yalnızca 283.678 işçi sendika üyesidir (ÇŞGB, 2021).

Direnişin önemli nedenlerinden biri Türk Metal sendikasında somutlaşmış merkeziyetçi ve baskıcı sendikal anlayışa karşı birikmiş öfkedir. 2012 yılında yetki sürecinde yaşanan bir ihtilaf işçileri 2015 eylemine taşımıştır. İşçilerin direnişe geçmesine sebep olan gelişme Bosch fabrikasında Türk Metal ile MESS arasında imzalanan toplu sözleşme ve bu sözleşmeyle Bosch işçilerine daha yüksek zamlar verilmiş olmasıdır. 2012'de Bursa'daki Bosch fabrikasında 3500 civarında işçi Türk Metal'den istifa etmiş ve hemen ardından Birleşik Metal-İş'e üye olmuştur, ancak işveren baskısı sebebiyle işçilerin çoğu eski sendikalarına dönmüşlerdir. İki sendika yetki uyuşmazlığını yıllar boyunca çözememiş ve Bosch'ta TİS ancak 2015 Nisan'da imzalanabilmiştir. Türk Metal hem TİS'in gecikmesinden hem de işçilerin Birleşik Metal-İş'e üye olmalarından çekindiği için Bosch fabrikasında daha tatmin edici bir sözleşme imzalamıştır (Çelik, 2015). Metal direnişi; Bosch işçisinin TİS ile kazandığı hakların kendilerine de verilmesi, Türk metal sendikasının iş yerlerinden çıkarılması, temsilci seçimlerinde sendika baskısının olmaması, eylemlerde işçi temsilcilerinin muhatap alınması ve eylemler sebebiyle kimsenin işten çıkarılmaması talepleri etrafında şekillenmiştir (Çelik, 2015; Taştan, 2015; Taştan, 2016).

Eylemler 14 Nisan 2015'te, OYAK-Renault fabrikasında başlamıştır. Eylemde dikkat çeken önemli bir nokta, direnişin başından itibaren eylemin sendikal aygıtın dışında gerçekleşmesidir (Taştan, 2016: 100). OYAK -Renault'da başlayan eylem TOFAŞ işçilerinin sendika şubesine giderek Bosch'taki zammın aynısı talep etmeleriyle genişlemiştir. 18 Nisan'da Mako işçileri, 26 Nisan'da Renault, Ototrim ve Coşkunöz işçileri eyleme destek vermişlerdir. 26 Nisan-5 Mayıs arasında farklı fabrikalarda eylemler devam etmiştir. 27 Nisan'da çeşitli fabrikalarda çalışan sendika görevlileri Türk Metal'den istifa etmiştir. 30 Nisan'da Türk Metal sendikasına yürüyen Coşkunöz işçileri polisin engeliyle karşılaşmıştır. Bir süre sonra sendika binasına alınan işçilerin yeni bir sözleşme ya da ek bir protokol imzalanması talebi sendika tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine işçiler sendikaya 5 Mayıs'a kadar süre vermiş ve sürenin dolmasıyla istifa etme-

ye başlamışlardır (www.sendika48.org, 2015). Mayıs başında Bursa'dan Delphi, Valeo, SKT gibi fabrikalar da eyleme katılmıştır. Bunun üzerine MESS, 15 Mayıs'ta işçilere kısa mesaj göndererek eylemin kanuna uygun olmadığını iddia etmiştir. Bu tarihten sonra, önce Renault ardından Tofaş ve Coşkunöz iş bırakmıştır. Bu eylemlerin ardından Türk Metal sendikası başkanı Pevrul Kavlak işçilere eylemi bitirmeleri çağrısı yapsa da eylemler devam etmiştir. 18 Mayıs'ta Mako, 20 Mayıs'ta Kocaeli ve Eskişehir'den Ford Otosan ile Bursa'dan Ototrim ve Valeo işçileri direnişe katılmışlardır. 21 Mayıs'ta Ankara Türk Traktör işçileri direnişe desteklerini sunmuşlardır (Çelik, 2015).

5 Mayıs tarihi eylemlerin seyri açısından önemlidir. İşçiler, yıllardır kendilerini temsil etmeyen sendikaya üyeliklerini sona erdirerek yani sendikanın temsil gücünü neredeyse yok ederek cevap vermişlerdir. "Metal direnişinde işçiler kendilerini sendikalara tepkisinin simgesi haline gelen "Biz Harranlılık" metaforuyla tanımlamışlardır" (Özveri, 2016: 703).

23 Mayıs'ta Tofaş ve Mako işçileri eylemci işçilerin işten çıkarılmaması, işçilerin sendikalarını kendilerinin seçmesi ve ücretlerin iyileştirilmesi taleplerinin kabul edilmesinin ardından iş bırakma eylemini sonlandırmışlardır. Renault'da ise 27 Mayıs'ta anlaşmaya varılmış ve direnişte yer alan işçilerin işten çıkarılmaması, işçilerin belirlediği temsilcilerin işverenlerce kabul edilmesi, haklarında herhangi bir yargı sürecinin başlatılmaması, sendika seçme özgürlüğü talepleri kabul edilmiştir. Türk Traktör ve Ford Otosan'da ise dar kazanımlarla biten eylemlerden sonra işten çıkarmalar yaşanmıştır (Çelik, 2015). Metal direnişinin sönümlenmeye başlamasıyla pek çok fabrikada kanunsuz bir greve katılma gerekçesiyle toplu işten çıkarmalar yapılmış ve işçilere tazminat verilmemiştir. İşçilerinin direnişin başında dile getirdiği taleplerin tümü karşılanmamıştır. Metal işçisinin kalıcı kazanımlar elde edebilmesi ise yargı organlarının yaklaşımlarına bağlıdır. İşten çıkarılan işçilerin davalarında uluslararası hukuk çerçevesinde yasa dışı sistemi esnetecek kararların alınması gerekmektedir, ancak bu yolla edinilen kazanımlar uzun vadeli olacaktır (Özveri, 2016).

Çalışmanın Metodu

Derinlemesine görüşme tekniğini benimseyen bu araştırma; 2015 yılında gerçekleşmiş Metal direnişini sınıf, direniş ve iletişim araçları açısından anlamaya çalışan betimleyici bir çalışmadır. İşçilerin ve üyesi oldukları sendikaların iletişim araçlarını direniş dahilinde nasıl, ne sıklıkla ve hangi amaçlarla kullandıklarını analiz etmeyi amaçlayan çalışmamız, bu konuları emek hareketinin perspektifiyle değerlendirmektedir.

Araştırmanın saha çalışması 2016 Kasım ayı içinde Bursa'da 5 işçi² ile görüşülerek yürütülmüştür. Görüşmelerin hepsinde işçilerin izni dahilinde ses kaydı

2. Bu çalışmanın saha araştırması Kasım 2016'da Bursa'da yürütülmüştür. Araştırma 2020'den önce gerçekleştirildiği için etik kurul izni bulunmamaktadır. Bu makalenin üretildiği yüksek lisans tezinde üç farklı direnişin her birinden 5'er işçi olmak üzere toplamda 15 işçiyle görüşülmüştür.

yapılmıştır. Çalışmada yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmış ve sorular üç ayrı başlık altında hazırlanmıştır. İlk başlık olan “Direniş, Direnişe Katılım ve İletişim Araçları” bölümünde işçilere, direniş esnasında medyayı takip etme pratikleri, medya iletilerini nasıl değerlendirdikleri, eylemi kamuoyuna duyurmak için ne tür araçlar kullandıkları, hangi basın kuruluşlarının eyleme destek verdiği ya da eylemin meşruluğunu zedelediği, eylemin kamuoyuna ulaşmasında en etkili iletişim araçlarının neler olduğu ve direnişin başarıya ulaşıp ulaşmadığı gibi sorular yöneltilmiştir. Soruların ikinci bölümünü oluşturan “Sendika ve İletişim” kısmında genel anlamda sendikanın iletişim araçlarını, direniş esnasında kamuoyu ve işçilerle iletişim kurmak için nasıl kullandığını anlamaya yönelik sorular hazırlanmıştır. Üçüncü kısımda ise direnişlerden bağımsız olarak işçilerin günlük hayatlarında geleneksel medya ve sosyal medyayı nasıl ve hangi amaçla kullandıkları, işçi sınıfının medyada ne kadar yer bulduğu ve yeni iletişim teknolojilerinin sınıfa ne gibi katkılar sunabileceği üzerine değerlendirmeler yapmasını sağlayacak sorular yöneltilmiştir.

Bulgular ve Yorumlar

Bulgular dört ana başlık altında toplanmıştır. Başlıklarda sırasıyla sendikaların direniş esnasındaki iletişim pratikleri, işçilerin ana akım ve alternatif medyada sınıf hareketlerinin temsilini değerlendirme biçimleri, direnişlerde kullanılan geleneksel ve yeni medya araçları ve işçilerin direnişlerin başarısıyla iletişim araçlarının kullanılması arasında kurdukları bağ analiz edilmiştir. Diğer bir deyişle, her bir başlık iletişim pratiklerinin yalnızca bir boyutuna odaklanmıştır.

Direnişte Sendika ve İletişim Pratikleri

Bu başlıkta sendikanın, direniş esnasında üyeleriyle ve kamuoyuyla nasıl iletişime geçtiği tartışılacaktır. Sendikanın, iletişim araçlarını direnişe dahil edip etmediği, ettiyse bunu nasıl uyguladığı ve işçilerin kamuoyuna ulaşma çabaları üzerinde durulacaktır. Bu başlıkta tespit edilen bulgulara göre Türk Metal işçilerle direniş sırasında çeşitli yöntemlerle iletişim kurmaya çalışsa da bu, daha çok Birleşik Metal-İş'i karalamaya ve eylemin meşruiyetini zedelemeye yönelik olmuştur.

Metal direnişinin başlangıç noktalarından birini oluşturan sendikal baskı, işçilerin yönetimden bağımsız bir şekilde kurdukları iletişim ağlarında da kendini göstermiştir. Türk Metal hiçbir zaman işçilerle bir araya gelmek, onları yönetim mekanizmalarına dahil etmek için çaba gösteren bir sendika olmamıştır. Dolayısıyla sendika etkin bir iletişim ağı kurmamış ve hiyerarşik bir yönetim politikası benimsemiştir. Bu durumu eylemde basın sözcülüğü yapmış Emrah ve Mustafa³ şöyle özetlemektedirler:

3. Emrah ve Mustafa'nın eylemdeki görevleri gereği çalışmada onların fikirlerine sıklıkla yer verilmiştir.

Türk Metal'deyken kesinlikle bir iletişim aracı üzerinden haberleşmemiz yoktu. Onlarda bu kapasite de yoktu bunu düşünebilecek. Biz kullanmaya başladıktan sonra benzerlerini oluşturup kendi aralarında diyalog kurmaya çalıştılar (Emrah, Metal, 36).

Ben Türk Metal'in Facebook sayfalarını bile bilmiyordum. Şu anki Facebook sayfalarını da bu olaylardan sonra kurdu (Mustafa, Metal, 35).

İşçiler, Türk Metal ile direniş sonrası örgütlenmeye başladıkları Birleşik Metal-İş'i iletişim kurma, baskıcı / demokratik tutum ve sendikal demokrasi gibi konularda sık sık karşılaştırmıştır. Türk Metal genel anlamda ağır, hantal ve hiyerarşik ilişkilerle tanımlanırken, Birleşik Metal-İş demokratik, iletişime açık, işçi hakkını gözetten bir sendika olarak anılmıştır.

Birleşik Metal, Türk Metal'den çok daha iyi. Sadece üyesi olduğum için değil onlardan çok daha aktif kullanıyorlar, kesinlikle daha demokratikler. En azından adamlar genel başkanını seçiyorlar, atama usulü gelmiyor (Emre, Metal, 36).

Türk Metal, Vatan millet Sakarya bakıyor. Paylaşımına da bakın. Hep bayrak, vatan, inşallah, maşallah var. Ama öbür tarafta neyse o var. Dava ne, amaç ne? Beni bilgilendirecek misin, sen onu yap. Birleşik Metal'in sayfaları var mesela (Selim, Metal, 33).

İşçiler sendikanın üyeleriyle hangi araçlar üzerinden ve ne sıklıkla iletişime geçtiği konusunda Türk Metal'in iletişim araçlarına yeterince önem vermediğini, sık olmamakla beraber daha ziyade geleneksel yöntemleri kullandığını belirtmişlerdir. Sendika söz konusu aygıtları yoğun olarak kullanmamış, işçileri yönetim süreçlerinin parçası haline getirmemiştir. Türk Metal'in direnişe iletişim araçlarını dahil etme girişimleri olsa da bunu Birleşik Metal-İş'i karalamak ya da işçilere gözdağı vermek adına yapmıştır. Türk Metal, eylemlerde yer alan işçilere bir mesaj göndererek kimi sol örgütlerin ülke çıkarlarını tehlikeye soktuğunu iddia etmiş ve onları "vatansever" olmaya çağırmıştır. Mesaj şöyledir:

Değerli üyemiz, küresel güçler TKP, EMEP, BDP, HALKEVLERİ, KIZILBAYRAK, DHKPC, DEV YOL, DEV SOL, KESK, DISK, MIP, MID gibi işbirlikçi hain SOL örgütleri kullanarak ülkemizin sürekli gelişen, büyüyen ekonomik yapısı hedef alınmıştır. Sürekli gelişerek büyüyen ekonomik yapıyı engellemek için aramıza sızan militanları aracılığı ile iş yerlerinde kaos, kargaşa yaratıp iş barışının bozulması istenmektedir. Ülkesini, milletini, işini, iş yerini seven tüm VATANSEVER üyelerimizin bu doğrultudaki yaklaşımlara fırsat vermemelerini önemle rica ederim (www.sendika.org).

İşçiler, direniş esnasında sendikaların kamuoyuyla iletişime geçmesini direnişçi güçlendirecek ve eylemin taleplerini anlatacak bir güç olarak değerlendirmişlerdir. Ne var ki, Türk Metal bu konuda yok denecek kadar az katkı sağlamıştır. Sendikanın direniş öncesi ve sonrasında, iletişim araçlarının kullanımına karşı mesafeli ve zaman zaman baskıcı bir tavır benimsediğinden yukarıda bahsedilmişti. Buna ek olarak, Metal direniş doğası gereği sendika karşıtı bir eylem olduğu için işçiler Türk Metal'in bu eylemi destekleyici bir tutum sergileyeceğine dair hiçbir beklenti içine girmemişlerdir.

Direnişte işçi kamuoyu iletişimi ise yeni medya kanalları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ancak direnişin ilk günlerinde dezenformasyon ihtimaline karşı basın mensupları eylem alanına alınmamış ve bu süreçte kamuoyu haber ulaştırılacak bir hedef olarak düşünülmemiştir. Dahası Bursa'nın yerel gazetesi Olay TV'nin yaptığı gerçeklikten uzak haberler işçiler arasında kızgınlık yaratmış ve böylece diğer kanalların da alana girmesi yasaklanmıştır. Fakat zaman içerisinde işçiler, basın kuruluşlarının "içeriden haber alma" taleplerinin yoğunlaşmasıyla beraber bazı şartları kabul etmeleri durumunda, kanallara ve basın temsilcilerine haber yapabilecekleri koşulları sağlamışlardır. Bu süreci yakından takip eden Mustafa, olayların gelişimini şöyle aktarmıştır:

...Sonra tepki gelmeye başladı bize basından onları içeri almıyoruz diye. Hayat TV'ye de yayın yaptık. Bir kanalımız daha vardı sürekli irtibatla olduğumuz Ulusal. Biz bunlara sürekli yayın yaptırıyorduk içerde. Youtube'da bizim çok yayınıımız var. Onlar Hayat TV ve Ulusal'dan çıktı madır zaten...FOX TV geldi. Üç kere geldiler, biz en sonunda Fox TV'yi aldık. Onlar bir şart koştuk. İki defa görüntülerimizi sadece dışardan alacaksınız, biz nasıl bir yayın yaptığınızı göreceğiz. Sonra içeriye alacağız dedik. Karar aldık bütün kanallara yayın yapma hakkı vereceğiz. Ama bizim istediğimiz şartlarda ve yayını biz yapacağız. İki defa üst üste saat verdik bunlara. Şu saatte gelebilerseniz yayın yapabilirsiniz ve röportajları biz yapacağız. 6-7 tane TV kanalı geldi. Olay TV'yi de almıştık o zaman bir kereye mahsus. Kanal D, Atv de vardı. Anadolu ajanı geldi. O süreçte bu kanalların hepsi yayın yaptı (Mustafa, Metal, 35).

Direniş büyüdükçe, bu eylemin kamuoyunda daha büyük ses getirmesi gerektiğini düşünen işçiler, zaman zaman da kendileri basınla irtibata geçmişlerdir. Bu durumun bir örneğini 5 Mayıs 2015 tarihinde gerçekleştirilen toplu istifa eyleminin Posta gazetesinde yayınlanmasını sağlayan Mustafa şöyle aktarmıştır:

Benim Posta gazetesinde irtibatla olduğum biri vardı. Bunun yayınlanmasını istedim. Bunu yayarsam dedim içeriye çalışan arkadaşlarımızın cesaretlenmesi için. Aradım Posta gazetesini ve bu toplu bir şekilde istifa ettiler fotoğrafını koydurttum. O gün bir hareketlilik yaşandı ve 1700-1800 istifaya ulaştık (Mustafa, Metal, 35).

İşçiler, kamuoyunda farkındalık yaratmak ve direnişlerine destek sağlayabilmek için dönemin iletişim teknolojilerini verimli bir biçimde kullanmışlardır. Ne var ki sınıf hareketi, kendisini daha iyi ifade edecek ve daha çok kitleye ulaşmasını sağlayacak kapsamlı alternatif mecralara ihtiyaç duymaktadır. Chomsky ve Herman'a göre, ana akımda görünmez olan bazı muhalif taban hareketleri temsil edilebilmek için kendi medyalarını kurmalı ve bunun için büyük çabalar sarf etmelidirler. Bu tür ticari amaç taşımayan topluluk tabanlı televizyon ve radyo kanalları, internet ve sosyal medya mecraları, kayda değer toplumsal ve siyasi başarıların kazanılmasında büyük rol oynayacaktır (Chomsky ve Herman, 2012: 55).

Direniş ve İşçilerin Gözünden Medya

Bu başlıkta işçilerin ana akım medyayı önce günlük hayatlarında nasıl algıladıkları tartışılacak, ardından bu kavrayış direniş özelinde incelenecektir. Bu başlıkta işçilere ana akım medyada sınıfın ne derecede temsil edildiği, bu temsilin direniş özelinde nasıl gerçekleştiği sorulmuş, ardından işçilerden söz konusu temsili tarafsızlık, gerçeklik ve yeterlilik ölçütleri bağlamında değerlendirmeleri istenmiştir.

Ana Akım Medya ve Sınıfın Temsili

Ana akım medyada sunulacak içerikler, gazetecilerin onları hazırladığı veya sunulmasını istediği biçimde izleyiciye ulaştırılmaz. İktidarların, toplumsal önceliğe sahip olmasını istediği siyasal, ekonomik veya sosyal meseleler, basın kuruluşları aracılığıyla günlük hayatın akışına dahil edilir.

Sınıfın ve sınıf mücadelesinin görmezden gelindiği neoliberal çağda, ana akım medyada mücadele ve direnişlere yer veren mecraların sayıları giderek azalmıştır. Görüşme yapılan işçilerinin birçoğu ana akım medyada sınıfın yeterince temsil edilmediğini ve bu kısmi temsilin kamuoyu yaratacak güçte olmadığını düşünmektedir:

...Haber yapan yerler yok mu? Var ama çok büyük kitlelere hitap etmiyorlar. Akşama kadar bağıryorlar, ben takip ettiğim için biliyorum. Bu adamlar bu kadar bağıryorken niye insanlar hala fark etmiyor? Çünkü çok fazla takipçisi yok (Emrah, Metal, 36).

Televizyona baktığım zaman en fazla bir iki dakikalık bir haber yapıp geçiyorlar. Yeterince bilgi verilmiyor. Bir yerde üretim duruyor. On gün duruyor, Onuncu gününde haber yapıyorlar. Zaten kimsenin haberi olmuyor (Tamer, Metal, 34).

Metal işçilerinin birçoğu medyanın kitlelere ne hakkında ve nasıl düşünmeleri gerektiği konusunda rıza ürettiğini düşünmektedir:

Türkiye’de insanları istediğiniz gibi yönetebilirsiniz medya aracılığıyla. Kime oy vereceklerini bile empoze edebilirsiniz. Bir şeyin üstüne bir ay haber yapın, hiç inanmayan adam bile o haberin gerçekçilik tarafına inanır (Mustafa, Metal, 35).

Nasıl bir gündem olması gerektiğine birileri karar veriyor. Medya da bunu bize empoze ediyor. Bugün akşam eve gittiğimizde ne düşüneceğimize medya sayesinde, isteyen insanların doğrultusunda oturup düşünüyoruz (Emrah, Metal, 36).

Bizler kukla gibiyiz. Hepimiz, bütün herkes. Bizi yöneten de sade vatandaş da. Birileri bir şey planlıyorlar ve bu planı uygulamak için sömürdükleri araçları kullanıyorlar. Bu araçların içinde televizyon da var, basın da futbol da var (Selim, Metal, 33).

İşçilere görüşmeler sırasında medya içeriklerinin nesnel olup olmadığı ve eğer öyle düşünüyorlarsa neden tarafsız habercilik yapılmadığı sorusu yöneltilmiştir. İşçiler, bu durumun sebepleri arasında medya mülkiyet ilişkilerine, sermayenin maddi çıkarlarına ve iktidarın medya üzerinde kurduğu ideolojik baskıya işaret etmişlerdir:

Tamamen duygusal nedenlerden, para yiyordur bir yerlerden (Emre, Metal, 36).

Kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez mi diyeyim, it iti ısırmasın diyeyim çok affedersiniz. Reklam mı alacaklar. Hepsi kapitalist, hepsi patron bunların. OYAK-Renault her yıl Türkiye’nin en çok ihracat yapan, en çok rekor kıran firmasıdır. Kim bunu karşısına alabilir ki? (Selim, Metal, 33).

Metal işçilerinden bazıları ise haberlerin sermaye yanlısı olmasının sebebinin, Türk Metal’in çeşitli medya kuruluşları üzerinde kurduğu baskı olduğunu düşünmektedir. Tamer ve Emrah haberlerin neden bu derece işçilerin karşısında durduğunu şöyle ifade etmişlerdir:

Olayların TM ‘den istifadan ya da TM’den patladığını yansıtmıyorlar, Bunların sebebi hepsinin Türk Metal sendikasıydı. Daha büyük, güçlü bir sendika olarak görünüyor şu anda (Tamer, Metal, 34).

İşçi karşıtı haberler, o sarı sendikanın birebir ilişkileri olduğu gazetelerde oldu. Bu özellikle Olay gazetesi Bursa’daki Olay TV ve Olay gazetesi çok ciddi bir şekilde programa çıkıp iyi bağışlar yaptıkları bir gazete olduğu için o ilişkileri o kesmeleri imkânsız (Emrah, Metal, 36).

Metal direnişinden eylem sözcüsü Mustafa'nın ve basın sözcüsü Emrah'ın medya mülkiyetine dair düşünceleri hayli açıklayıcıdır:

Zaten Türkiye'yi yöneten bir sermaye var. Kanallar da sermayelerin, patron da (Mustafa, Metal, 35).

Bir şeyleri çok fazla kurcaladığınızda başınıza bir şeyler gelir. Kanal D'de bu olayın haberi yapılıyor. Kanal D o saatten sonra OYAK-Renault'dan reklam almayı unutsun. O reklamı almak istiyorsa, o haberi o şekilde yapamaz" (Emrah, Metal, 36).

Bu tespitler işçilerin sermayeye ve medya mülkiyeti ilişkisini nasıl değerlendirdiklerini açıkça göstermektedir.

Direnişin Medyada Temsili

Metal direnişinde kamuoyu yaratma ve basında yer bulma temel hedeflerden biri olmuş, bunun için dönemin koşullarıyla örtüşen örgütlenme biçimleri oluşturulmuştur. Görüşmelerde, işçilere genel anlamda sınıf hareketlerinin ve kendi direnişlerinin ne kadar yer bulduğu sorusu yöneltilmiş ve söz konusu temsilin nesnellik ve yeterlilik ölçütleri bağlamında değerlendirilmesi istenmiştir.

Metal işçileri direnişin medyada hangi kanallarda yer bulduğu konusunda FOX TV'nin hem sayıca daha çok hem de diğer ulusal kanallara göre daha nesnel haber yaptığını ifade etmişlerdir. Burada tarafsız olarak değerlendirilen içerikler emek-sermaye çatışmasında işçi sınıfından yana olan haberlerdir. İşçiler 13 günlük eylemlilikleri boyunca yazılı ve görsel basında yer alan içerikleri tarafsızlık ve gerçeklik ölçütleri bağlamında şöyle değerlendirmişlerdir:

Fatih Portakal'ın programıydı, Bursa'daki metal işçilerinin eylemlilikleri devam ediyor, işçiler sonuna kadar haklıdır mücadelelerinde diye yayın yaptılar. Sonra biz aldık Fox TV'yi içeriye. Üç saatlik bir görüntü aldılar. Ve kısa kısa çok güzel bir yayın yaptılar bu görüntülerle. Fox TV bizim için Türkiye kamuoyuna duyurabildiğimiz en iyi kanaldı. İstedğimiz yayını istediğimiz şekilde yapıyordu. Fatih Portakal'a fotoğrafları atıyorduk yayınladı bugün bunu diye (Mustafa, Metal, 35).

Metal işçileri FOX TV'nin emeğine ve yaptığı haberlere büyük saygı duyduklarını belirtmişlerdir. Ancak Bursa'nın yerel televizyonu Olay TV yaptığı gerçeklikten uzak haberlerle işçilerden büyük tepki toplamıştır.

Tarafsız ve doğrudan yayını sonradan yaptılar, çünkü hiç haber alamıyorlardı bizden. Biz sadece Hayat TV ve Ulusal'a bilgi veriyorduk. Diğerlerine vermiyorduk yanlış haber yapıyorlar diye. Ve onlar artık OYAK-Renault'da Türkiye'de büyük bir metal sektöründe çok büyük bir olay oluyor ve biz bunun haberini yapamıyoruz diye. Sonra bizim tepkimizi anladılar ve fabrikanın önüne kameraları

kurdurttuk. İçeriden görüntü almalarına izin vermedik. Eylem alanını görüntülediler...Sürecin içerisinde ATV, Kanal D, Show hepsi bizim haberimizi yaptı. Bazıları çok küçük haberler yaptı. Kanal D, 5-4 dakikalık bir yayın yapmıştı. Tarafsız bir yayın olmuştı. Bir kereye mahsus bir yayın oldu. Zaten sürekli yapamazlar, tepelerine çöküyorlar (Mustafa, Metal, 35).

Olay TV kesinlikle taraflıydı, hala da taraflı bu adamlar. Fox tarafsız gösterdi, daha objektif davrandı (Emre, Metal, 36).

Bursa'nın en popüler TV'si Olay TV müthiş derecede yanlı yapıyordu bütün yayını. Hala da devam ediyor. Olay TV'ye biz çok kızılıyorduk çünkü Pevrul Kavlak'ı çıkarıyordu (Selim, Metal, 33).

Metal işçileri eylemleri boyunca kamuoyunun yeterince bilgilendirilmediği görüşünü savunmaktadırlar:

Anlık görüntülerle gösterdiler, birazcık Fox'ta gördük sadece kendi mizi o dönemde. Ama çok fazla üstüne düşülmediğini düşünüyorum. Sadece bizim eylemimiz OYAK-Renault şirketine yüz on milyon dolara mal oldu. O dönemde Türkiye'nin çoğu yerinde eylem vardı. Onların zararını da hesapladığın zaman milyarlara çıkıyordur bu. Çok büyük bir haber olması gerekiyor ki TV'lerin durmadan bunu göstermesi gerekirdi (Emre, Metal, 36).

Ülkede bir farklılık var. O farklılık da ilgi çeksin diye. Hani bir film vardı ya sürekli insanlar bunu örnek gösterir. Asker filmiydi, sen ölürsen o ağlar, bu ağlar. Vatan. En fazla kırk beş dakika kahraman olursun. Biz de öyle bir şeydik, rating uğruna Renault işçileri ayağa kalktı, direniş yapıyor falan. Dışarıdaki kime sorarsan sor sadece adını biliyor. Ne için çıktık, neden çıktık? Çok şaşıırıyorum. On üç gün bir üretim yapmıyor, insanlar evlerine gitmiyor (Selim, Metal, 33).

Bu başlıkta dikkat çeken noktalar, işçilerin egemen medyanın pratiklerini eleştirmesi, sunulanların birer kurgulanmış "gerçeklik" olduğunu ifade etmeleridir. Direniş ve mücadele pratikleri, çeşitli farkındalıklarla başlar ve hayatın içine yayılırlar. İşçilerin bu farkındalığa sahip olmaları, direnişi tam anlamıyla başarılı olarak nitelendirmese bile, dönüşümün ve mücadelenin ilk eşiğinin atlanmış olduğu anlamına gelmektedir. Bu durum da gelecekteki mücadeleler için deneyim ve birikim olarak sınıfın zihninde yer etme potansiyeline sahiptir.

Direnişte Örgütlenme Araçları

Bu başlıkta işçilerin eylemler öncesinde kendi aralarında örgütlenme biçimleri ve bu bağlamda kullanılan iletişim araçları incelenecektir. Ayrıca, eylemlerde işçilerin haber alma ve bilgi paylaşma ihtiyaçlarını hangi aygıtlar aracılığıyla karşıladıklarının üzerinde durulacaktır.

OYAK-Renault işçileri direniş örgütlemeye yeni medya platformlarını etkili bir şekilde kullanmış ve eylemden önce belirlediği amaçlarının çoğuna ulaşmışlardır. İşçiler teknolojiyi en üst düzeyde kullanarak, beş bin kişilik bir fabrikayı işveren yanlısı sendikaya karşı örgütlemeyi başarmışlardır. Eylemlerin örgütlenme tarzı, kısa bir süre içinde yayılması ve sebepleri kadar ilginçtir. Bu ses getiren eylem dalgasının örgütlenmesinde sendika ya da rakip sendikalar rol almamıştır. Eylemlerde işçiler kendi sözcülerini seçmişler ve işverenlerle yapılan görüşmeleri bu lider pozisyonu edinmiş kişiler yürütmüştür (Taştan, 2016: 100). Bu örgütlenme sürecini departman sözcüsü Mustafa'nın sözleri açıklığa kavuşturmaktadır:

5000 kişiyle iletişimi sağlamak gerçekten zor. Bu iletişimi sağlamak için elimizdeki en iyi imkân cep telefonlarıydı. Biz cep telefonlarında ilk etapta UET dediğimiz birimlere Whatsapp grubu kurduk. O Whatsapp grubunda bütün üyelerimiz vardı. İlk etapta biz 15 kişiydik. O UET'lerin sözcülerini aldık, bu sefer kendi departmanlarımızda UET sözcüler grubunu kurduk. Onun üstüne de departman sözcüleri ve sekiz sözcüye. İlk 8 sözcünün bulunduğu UET Whatsapp grubu, sonra 36 kişinin bulunduğu vardiya departman sözcüleri grubu vardı, onun altında UET sözcüleri, 208 kişilik grubu. Bunlar hep ayrı ayrı gruplardı. Ve en sonda 5000 kişiye yakın arkadaşımın bulunduğu UET sözcüleri grubu vardı. Kafadaki 8 kişinin aldığı kararı, kendine bağlı olan departman UET'lere atardı. Onlar da o bilgiyi en alt noktaya kadar (Mustafa, Metal, 35).

UET adı verilen çalışma birimlerinde ve departmanlarda örgütlenmenin nasıl yapılandırıldığı bir başka eski OYAK-Renault çalışanı Emrah'ın sözlerinde de yer bulmuştur:

Whatsapp grubu direniş süresince küçük küçük oluşturuldu. Sadece 8-10 kişinin içinde olduğu bir gruptu. Bunu içeriye girdikten sonra genişlettik. Departman olarak gruplar kuruldu. Departmanların bağlı olduğu vardiya olarak bir grup kuruldu. Her vardiya kendi gruplarını oluşturdu. Bir vardiyada 100-120 kişinin olduğu gruplar kuruldu. 120 si de UET sözcüsü anlamına geliyor. UET sözcüsü de 30-40 kişilik grubun başındaki kişi. Tüm vardiyayı tutmuş oluyorsun (Emrah, Metal, 36).

Whatsapp gruplarının dışında, işçilerin direnişte temel haberleşme aracı ve

güvenilir bir bilgi kaynağı olarak değerlendirdikleri “Metal İşçileri Birliği” (MİB) adında bir Facebook sayfası kullanılmıştır. İşçiler, sayfanın katkılarından şöyle bahsetmişlerdir:

Metal fırtınanın mimarıdır MİB. Metal fırtınanın oluşmasındaki en büyük etkindir. OYAK-Renault işçilerinin, Coşkunöz işçilerinin, May ko'daki, Delphi'de, Valeo'da bütün işçilerin toplanıp, FAK (fabrikalar arası kurul) kararlarını almayı sağlayan kurumdur. Biz MİB'in yös neticileriyle çok defa oturduk. Sonuçta işçi hareketine yön veren bir sayfaydı. Yön verirken işçilerle birlikte yön veriyordu, demokratikti. Hepimiz toplanıyorduk MİB'in yöneticileri ile oturup hep beraber karar alıyorduk (Mustafa, Metal, 35).

MİB ile başladık biz bu işe. Gerçek anlamda bayağı bir etkili oldu. Onun sayesinde bu direniş başladı (Tamer, Metal, 34).

İnternet, günümüzün en büyük iletişim aracı. Özellikle Twitter, anlık düşünüyor. Zannediyorlar ki ağababaları, bunlar işçi, bir şey anlamaz, etmez. Ama düşünüyor internete, ben bilgileniyorum bundan. Beni MİB bilgilendiriyor, direnişte.org bilgilendiriyor, Birleşik Metal-İş bilgilen-diriyor. Benim bunları gözüme sokuyor, ben uyanıyorum artık (Selim, Metal, 33).

5 Mayıs 2015 tarihinde Bursa Sanayi ve Ticaret odasının önünde gerçekleştirilen Türk Metal'den toplu istifa eyleminin finansal desteğini MİB sağlamıştır. İşçilerin özgüvenini tazeleyen ve örgütlü olunduğu sürece sendikaya karşı direnilebileceğini gösteren bu eyleminin nasıl gerçekleştiği Mustafa şöyle anlatmıştır:

5 Mayıs tarihi OYAK-Renault işçilerinin aldığı bir karardır. Ama laptopları, Ticaret Sanayi odasının orayı tutmayı MİB üzerinden yürüttük. Toplantıya oturduk, dedik ki nasıl yapacağız. Biz dedik ki bir firma, bir alan bulmamız lazım. Alanı bulduk, firmayı MİB (Mİ-B'teki yöneticiler) bize sağladı. MİB bize bunun maddi konusunu nasıl sağlayacağız dedi. Biz de onu hallederiz dedik (Mustafa, Metal, 35).

OYAK-Renault fabrikasının geçmişinde yine eylem teşebbüsleri olmuş, fakat bunlar sendikal baskılar sebebiyle engellenmiştir. Bu başarısızlıkta o dönemde işçilerin rahatlıkla örgütlenebileceği mecraların olmayışı da etkilidir. Basın sözcüsü Mustafa, 2015 Mayıs eylemlerinin başarılı olmasında iletişim araçlarının örgütleyici ve bilgilendirici bir işlevinin olduğunu düşünmektedir. Mustafa, bu düşüncesini fabrikada yaklaşık yirmi yıl önce yaşanmış bir olayla örneklendirmiştir:

98 yılında OYAK-Renault aynı olayı bir daha yapmış. Üç gün üretimi

durdurmuş. Üçüncü gün eylem kırılmış. Durdurmanın ikinci gününde Birleşik Metal'e geçiş olmuş. 98'de iki günde geri dönmüş işçiler. İşçinin hiçbirinin birbirinden haberinin olmaması. Yönetici üç işçi çağırmış ve Türk Metal'e geçmeyen yalnızca üçünüz kaldı demiş, işinizden olmak istemiyorsanız gidin Birleşik Metal'den istifa edin ve Türk Metal'e geri dönün demiş. Notere gitme, üye olma parasını da işçilere vermiş. Bütün fabrikadaki işçiye bu blöfü yapmışlar ve herkes bunu yemiş. Çünkü diğerlerinin sendikal olaylardan haberleri yoktu. Şimdi öyle bir şey yok (Mustafa, Metal, 35).

İşçilerin kendi aralarında oldukça kapsamlı, özgün bir iletişim ağı kurmaları ve bunu işlevsel bir biçimde kullanmaları eylemi giderek daha güçlü hale getirmiştir. İşçiler hem örgütlenme hem haberleşme süreçlerinin neredeyse tamamını yeni medya aracılığıyla sağlayarak, nihayetinde sermayenin elinde olan yeni medyanın da karşı hegemonik sızıntılara karşı savunmasız olabileceğini göstermişlerdir.

Direnin Başarısı ve İletişim Araçları

Direnin başarılı olup olmadığını tartışırken dikkate alınacak birçok ölçüt mevcuttur. Bu ölçütler, çalışmamızda yalnızca eylemlerde talep edilen hakların işçilere verilmesi bağlamında değerlendirilmemektedir. Direnin başarısı iletişim ağlarının etkili bir şekilde kullanılması ve sınıf bilincinin yükselişe geçmesi bağlamlarında incelenmiştir. Nihai hedefler tam anlamıyla gerçekleşme de direnin sınıf mücadelesine katkı sunduğu anlar mevcuttur. Örneğin direniş sonrası Türk Metal'den istifa edenlerin sayısı binlerle ifade edilmektedir. Bu gelişme bir başarı göstergesi olarak değerlendirilebilir. Zira iktidarla bütünleşmiş sendikaların baskılarına metal işçisinin tek başına karşı koyması beklenemez.

Sınıf ve Yeni İletişim Teknolojileri

Bu başlıkta işçilerin teknolojik aygıtların ve yeni medyanın direnişe nasıl bir katkı sunduğuna dair fikirleri incelenmiştir. Yeni iletişim teknolojileri metal direninde hem örgütlenme hem de direnin yayılması bakımından kritik bir yere sahiptir. Ancak, iletişim araçları, mücadeleye ciddi katkılar sunmakla beraber bu başarının ortaya çıkmasındaki tek unsur değildir. Bu çalışmada teknolojiye yüklenen anlam kesinlikle teknodeterminizme düşüş anlamı taşımamaktadır. Zira teknolojiyi toplumsal yapılardan ayırıp tek başına değerlendirmek sorunlu ve tek boyutlu bir yaklaşımdır. Teknolojik determinizm, sendikaların yeni iletişim teknolojileriyle olan ilişkisinde, teknolojik gelişmeleri izole bir alan olarak değerlendirmektedir. Bu sorunlu bakış ise bu ilişkiyi siyasal içeriğinden koparmaktadır. Bir diğer ifadeyle teknoloji; köksüz, nesnel ve toplumsal bağlamından kopuk bir kavram olarak incelenmektedir. Teknolojinin konumunu değerlendirirken,

üretim ilişkileri ve sınıflar arası mücadeleyi bu alan dışında bırakmak eksik bir değerlendirme yapılmasına sebep olacaktır. Bu durum ise toplumsal gerçekliğin anlaşılmasını güçleştirecektir (Yücesan-Özdemir, 2009: 48).

Metal direnişinin başlangıç noktası, aynı işveren sendikasına bağlı iki ayrı iş yerinde TİS sonrası ortaya çıkan ücret eşitsizliğidir. Eylemin temel talepleri bu eşitsizliğin ortadan kaldırılması ve Türk Metal sendikasının fabrikadan çıkarılmasıdır. İşçiler, direnişlerini bu çerçevede büyük oranda başarılı olarak değerlendirmişlerdir. Direnişte basın sözcülüğü yapmış Mustafa konuyu şöyle aktarmıştır:

Düşünsenize Türkiye’de grev yapılmayalı 30 sene olmuş. En son Birleşik Metal, 2014’te TİS de grev kararı almış, bir gün yapmış, ikinci gün iptal edilmiş. Böyle düşününce son 40-50 yılın en büyük eylemini yapmışsın sen. Bence eylem başarıya ulaşmış. Sen Türkiye’de OYAK-Renault’yu bütün herkese anlatmışsın. Sağ kesimi pek ilgilendirmez ama onlar bile duydu. Direniş açısından bakınca gerçekten de başarıya ulaşan bir direniş oldu. İşçinin kazanımı olarak bunu biz 2017’de göreceğiz. Yetkiyi Birleşik Metal’e aldırırsak, bizim oradaki en büyük amacımız Türk Metal’i fabrikadan atmaktı. Biz o amaçla çıktık yola, para almak da pastanın üstündeki çileği gibi oldu. Biz o parayı da aldık. Bizim içerde olduğumuz zamana kadar OYAK-Renault’da Türk Metal’in 34 tane üyesini bıraktık. Ve Birleşik Metal’in üye sayısı 4050'lere vardı. Bence en büyük başarı budur (Mustafa, Metal, 35).

Bu başarıyı ortaya çıkaran birçok faktör mevcuttur ve bunlardan öne çıkan bileşen yeni medyanın bilinçli, amacına uygun ve örgütlenmeyi kolaylaştırıcı bir biçimde kullanılması olmuştur. İşçiler, direnişin bu kadar kısa sürede büyük bir destek toplamasında ve kamuoyunda bir farkındalığın yaratılmasında iletişim araçlarının payının büyük olduğunu belirtmişlerdir:

Örgütlenme tamamen oradan oldu diyebiliriz. Ne yapılması gerektiği oradan takip edildi. Bunun büyük bir kısmı MİB üzerinden, ona yakın bir kısmı Whatsapp üzerinden, diğeri zaten büyük bir kitleyi o meydana tuttuğumuz için kendimiz çıkıp bir konuşma yapıp anlatabiliyorduk (Emrah, Metal, 36).

Kapının önünde birisi balon patlatsa, içerde bomba patladı diye lanse oluyor. O olay fabrikanın içine girdiğinde bambaşka bir hal alıyor. Şimdi bu iletişim araçlarını kullanmaya başladık, dışarıda ne oluyor-sa içerde anında haberini alıyorsun (Emre, Metal, 36).

İletişim araçları olmasa zaten iş buraya gelmezdi (Tamer, Metal, 34).

Metal direnişinin özgünlüğü 12 Eylül darbesinden sonra gerçekleştirilen kapsamı en geniş eylemlerden biri olmasından kaynaklanır. Ayrıca böylesi kitlesel eylemler 1980 sonrasında daha çok kamu iş yerlerinde yaşanmıştır. Dolayısıyla özel sektörde birçok iş yeri ve şehri kapsayan kitlesel bir eylem olarak metal direnişi önemli bir yerde durmaktadır (Özveri, 2016: 701). İktidarların, işçilerin hak arama ve örgütlenme aygıtları olan sendikalar üzerinde ağır baskılar kurduğu, medyayı uysallaştırdığı ve denetim altında tuttuğu bir dönemde böyle direnişler örebilmek ve sürdürmek bile bir başarı göstergesidir. Hayatın her alanında iktidarın baskıcı varlığı hissedilirken, burjuva kamusal alanın karşısına kendi proleter kamusal alanını koymaya çalışan işçilerin verdiği mücadele, şimdiden sınıf hareketi geçmişinde önemli bir yer tutmaktadır.

Yeni Medya ve Sınıfa Katkısı

Bu başlıkta işçilerin yeni iletişim teknolojilerinin sınıfa ne tür kazanımlar sağlayabileceği sorusuna verdikleri cevaplar incelenmiştir. Yeni medya; son zamanlarda işgal hareketleri, kentsel dönüşüm karşıtı mücadeleler, sokak hareketleri ve sınıf mücadeleleri gibi konularda, direnişin örülmesinde kayda değer bir işleve sahip olmuştur. Ana akım medyada yer bulamayan işçiler, öğrenciler, güvencesiz çalışanlar, yeni iletişim teknolojilerini sınıfı bir araya getiren bir araç olarak kullanmayı başarmışlardır.

Muhalliflere direnişlerde katkı sunmuş olsa da yeni medya teknolojilerinin de sınırlılıkları mevcuttur. Öncelikle internete erişim hala ciddi bir sorundur. İnternet bilgiye gerçek anlamda gereksinim duyanların ihtiyaçları doğrultusunda tasarlanmamıştır. Büyük maddi kaynaklara ve kalabalık bir kullanıcı grubuna sahip olmayanlar için internet bir kitle iletişim aracı değildir. Sadece büyük ticari kuruluşlar hizmetlerini geniş kitlelere duyurabilmişlerdir. Bu araçların büyük şirketlerde bütünleşmesi internetin gelecek zamanlarda demokratik bir araç olmaktan uzaklaştırma ihtimalini doğurmaktadır (Chomsky ve Herman, 2012: 20). Tüm bunlara rağmen yeni medyanın karşı hegemonik bir araca dönüşebildiği direnişler ortaya çıkmakta ve bu aygıtların sınıfı birleştirici bir işlev görme gücü artmaktadır.

Görüşmelerde işçilere yeni iletişim teknolojilerinin sınıfın örgütlenme ve direnme deneyimlerine ne gibi katkılar sunabileceği sorulmuştur. İşçiler direniş öncesi örgütlenmenin neredeyse tamamını bu teknolojiler aracılığıyla gerçekleştirmişlerdir. Dolayısıyla, bu süreç ve pratiklere büyük anlam yüklemekte, sınıfın direnişlerde göstereceği başarıyla bu tür aygıtların kullanılması arasında doğru bir orantı olduğunu düşünmektedirler. İşçiler bu teknolojilerin, direnişlerine ciddi katkılar sunduğunu belirtmişlerdir. Departman sözcüsü Mustafa sosyal medyanın nasıl katkılar sağlayabileceğini şöyle değerlendirmektedir:

İnsanların birbirinden haberdar olması gerekiyor. Bunun için en kolay yol da Facebook sayfaları. Bir yerde bir olay olmuşsa bunun haberini yapan kuruluş gerçekçilik tarafını vermez ama orada bulunan biri bunun altına yorumlar yazarak gerçekçi tarafını anlatabilir. Bunu sadece Facebook olarak söylemiyorum. Instagramdı, Twitterdı oralardan da her şeyi duyuyoruz (Mustafa, Metal, 35).

Direnış işçilere eylem pratiğini öğretmiş ve yeni medya aygıtlarının kullanımı konusunda mevcut fikirlerini pekiştirmiştir. İletişim teknolojileri, her ne kadar egemenler tarafından kendi çıkarlarına göre tasarlandıktan sonra yurttaşların kullanımına açılrsa da mücadele geleneği, bu aygıtlardaki çatlaklardan kendine bir yol haritası çizebilir. Elbette bu aygıtlar, sınıfın tüm sorunlarına bir deva olmayacaktır ama çözüme giden yolda, sınıfın sesinin duyulmasını sağlayacak önemli aktörlerden biri olma potansiyeline sahiptir.

Sonuç

Bu çalışma sınıfın direniş anında iletişim araçlarını kamusal görünürlük kazanmak ve örgütlenmek için nasıl kullandığını tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla 2015 Metal direniş incelenmiş ve direnişte yer almış işçilerle görüşülmüştür. Direnişteki iletişim pratikleri işçilerin örgütlenme amacıyla iletişim araçlarını nasıl kullandıkları ve ana akım ve alternatif medyayı sınıfın temsili bağlamında nasıl değerlendirdikleri bakımından analiz edilmiştir.

Direniste sendikanın iletişim pratiklerinin genelde baskıcı, antidemokratik ve işçilerden kopuk olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Direniş temelde sendikayı karşısına alan bir yapıya sahip olduğu için, sendikadan herhangi bir yardım veya destek görmemiştir.

İşçilerin direnişteki temel amaçları kamuoyuna ulaşma ve direnişe dair bir farkındalık yaratmak olmuştur. Ancak işçiler eyleme dair doğru haber yapılmayacağı endişesiyle eylemin ilk günlerinde eylem alanına hiçbir muhabirin girmesine izin vermemişlerdir. Eylemin ilerleyen günlerinde işçiler tarafından öncelikle Hayat TV ve Ulusal Kanal'a yayın yapma izni verilmiş, ardından birkaç ana akım televizyon kanalı da işçilerden haber alabilmişlerdir.

Çalışma, işçilerin ana akım medyada sınıfın temsilini nasıl değerlendirdiklerini de tespit etmeyi amaçlamıştır. İşçiler iktidarın medya üzerinde ideolojik ve ekonomik bir baskı kurduğunu vurgulamışlardır. Medya kuruluşlarının yayın politikalarının büyük oranda egemenler tarafından belirlendiği ifade edilmiştir. Buna rağmen, kendi direnişlerine dair tarafsız ve gerçekçi haber yapan birkaç kanal ve gazete olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin işçiler FOX TV'nin haberlerinin hem eylemin meşruluğuna dair bir kamuoyu oluşturduğunu hem de içeriklerinin işçilerden yana olduğunu sık sık dile getirmişlerdir.

Çalışmanın bir diğer hedefi ise direnişlerde işçilerin örgütlenme süreçlerine hangi iletişim araçlarını hangi düzeyde dahil ettikleri bilgisine ulaşmaktır.

Direnışte yeni iletişim teknolojileri yoğun bir biçimde kullanılmış ve örgütlenme süreçlerinin neredeyse tamamı bu aygıtlar üzerinde gerçekleştirilmiştir. İşçiler teknolojiyi en üst düzeyde kullanarak, beş bin kişilik bir fabrikayı işveren yanlısı sendikaya karşı örgütlemeyi başarmışlardır.

Çalışmanın bir diğer amacı işçilerin direnişin başarısı ile iletişim araçlarının kullanımı arasında anlamlı bir bağ kurup kurmadıklarını tespit etmektir. Ulaşılması planlanan hedefler tam anlamıyla gerçekleşme de direnişin parladığı ve sınıf mücadelesine katkı sunduğu anlar mevcuttur. Direnişte temel taleplerden biri olan Türk Metal sendikasının fabrikadan çıkarılması büyük oranda gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple işçiler direnişi genel anlamda başarılı olarak değerlendirmişlerdir.

Çalışmada son olarak işçilere yeni iletişim teknolojilerinin sınıfın örgütlenme ve direnme deneyimlerine ne gibi katkılar sunabileceği sorusu yöneltilmiştir. İşçiler yeni medya ve sunduğu örgütlenme pratikleri bağlamında yeni iletişim teknolojilerine yönelik olumlu bir bakış açısına sahiplerdir. Dolayısıyla, bu süreç ve pratiklere çok anlam yüklemekte, sınıfın direnişlerde göstereceği başarıyla bu tür aygıtların kullanılması arasında doğru bir orantı olduğunu düşünmektedirler.

İletişimsel anlamda çalışmadan çıkarılabilecek sonuçlardan birisi direniş sırasında oluşan deneyimlerin iletişim araçlarına bakış açısını şekillendirdiğidir. Eylemler sırasında bu aygıtlardan faydalanan ve olumlu dönütler alan bu işçilerin yeni teknolojilere bakış açısı da olumlu olmaktadır. Diğer bir sonuç ise yeni iletişim teknolojilerinin doğru ve verimli kullanılması halinde sınıfın direnme gücünü artırabileceğidir. Yeni iletişim teknolojileri sınıfın ve sendikaların sorunlarını çözecek bir aktör olmamakla birlikte, direnişi örmede sağlayacağı katkılar azımsanmayacak düzeydedir.

Kaynakça

- Akkaya, Y. (2004) "Küreselleşme" Versus Sendikasılaşırma ve Yoksullaştırma", *Çalışma ve Toplum*, 3, 93-121.
- Başaran, F. (2010) "Yeni İletişim Teknolojileri, Alternatif İletişim Olanakları", *Mülkiye Dergisi*, 34, 255-270.
- Burawoy, M. (2015) *Üretim Siyaseti Kapitalizm ve Sosyalizmde Fabrika Rejimleri. (1. Baskı).* (çev. Ç. Gümüşoluk), Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Chomsky, N., Herman, E. (2012) *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası (2. Baskı).* (çev.E. Abadoğlu), İstanbul: BGST Yayınları.
- Coşkun, M. K. Ve Şentürk, B. (2012) "TEKEL İşçilerinin Varoluşsal İkilemi: "Ölmek Var Dönmek Yok", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 67, 57-74.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. 6356 Sayılı Sendikalar Toplu İş Sözleşmesi Kanunu Gereğince; İşkollarındaki İşçi Sayıları ve Sendikaların Üye Sayılarına İlişkin 2017 Ocak Ayı İstatistikleri Hakkında Tebliğ, Erişim Tarihi: 03.07.2021 <https://www.csgeb.gov.tr/media/67207/2021-ocak.pdf>
- Çelik, A. (2015) "Metal İşçilerinin 2015 Direniş ve Grev Dalgası Üstüne Bir Değerlendirme", <http://researchturkey.org/tr/the-wave-of-strikes-and-resistances-of-the-metal-workers-of-2015-in-turkey-2/> (Erişim Tarihi: 16.10.2016).
- Çoban, B. (2009a) Toplumsal Hareketler ve Radikal Medya.. Çoban, B. (Ed.), *Küreselleşme, Direniş, Ütopya Yeni Toplumsal Hareketler Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet* (ss. 43-62), İstanbul: Kalkedon.

- Çoban, B. (2009b) "Küreselleşme, Sendikalar ve İletişim", *Toplum ve Demokrasi*. 3, 91-110.
- Çoban, S. (2014) İktidarın Medyası. Arsan, E., Çoban, S. (Ed.), *Medya ve İktidar Hegemonya, Statüko, Direniş* (ss. 27-52), İstanbul: Evrensel Kültür Kitaplığı.
- Foucault, M. (1992) *Hapishanenin Doğuşu*. (çev. M. A. Kılıçbay), Ankara: İmge Yayınları.
- Koşar, L., Atılğan, G. (2005) "İşsizlik Çalışanların da Sağlığını Bozuyor", *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*. Ekim-Kasım-Aralık, 3-20.
- Özdemir, Ö. (2013) "Haziran Direnişi ve Muhafif Gazeteler Bir Medya Analizi Denemesi". Göztepe, Ö. (der.), *Gezi Direnişi Üzerine Düşünceler* Ankara, Nota Bene Yayınları, 241-253.
- Özügürlü, M. (2009) "Taşeronlaşma, Güvencesiz İstihdam ya da 'Hayatta Dikiş Tutturamama' Halleri Üzerine", *Memleket Siyaset Yönetim*. 9, 122-128.
- Özveri, M. (2016) "Yasaklarla Şekillenmiş Endüstri İlişkileri Sistemi ve 2015 Metal İşçileri Direnişi", *Çalışma ve Toplum*. 2016/2, 701- 724.
- Sendika48.org (2015) "Gün Gün Metal Direnişinin Öyküsü", <http://sendika48.org/05/2015/metal-iscisinin-direnis-oykusu/> (Erişim Tarihi:17.06.2017).
- Seymour, R. (2012) "Hepimiz Güvencesiz: Prekarya Kavramı ve Yanlış Kullanımları Üzerine", Göztepe, Ö. (Ed.), *Güvencesizleşme: Süreç, Yanılgı, Olanak* (ss. 251-270), Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Shoemaker, P. Ve Reese, S. D. (2012) "İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi" (der. S. İrvan), *Medya Kültür Siyaset*, Ankara: Pharmakon, 97-132.
- Taştan, O. C. (2015) "Türk-Metal Üyesi İşçilerin 2015 Eylemleri: Metal Sektöründe Fabrika Rejimi Üzerine Mücadelelerin Tarihi Açısından Bir Değerlendirme", *Mülkiye Dergisi*. 39, 305-342.
- Taştan, O. C. (2016) "2015 Metal Direnişi Üzerine Tarihsel Bir Bakış", *DİSKAR*. 5, 98-111.
- Yanıkaya, B. (2014) "Türkiye'de Feminist (Alternatif) Medya: Duvarları Aşmak" (der. B. Yanıkaya ve B. Çoban), *Kendi Medyanı Yarat Alternatif Medya- Kavramlar Tartışmalar Örnekler Cilt II* (ss. 47-99), İstanbul: Kalkedon.
- Yücesan-Özdemir, G. (2009) *Emek ve Teknoloji-Türkiye'de Sendikalar ve Yeni İletişim Teknolojileri*, Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.
- Yücesan Özdemir, G. (2014) *İnatçı Köstebek: Çağrı Merkezlerinde Gençlik, Sınıf ve Direniş*, Ankara: Yordam Yayınları.

Araştırma Makalesi

Kamu İstihdam Yaratma Olgusu Olarak Toplum Yararına Program: Aktif İstihdam Politikası mı Emek Sömürüsü mü?

Abdulkadir Yüksel

ORCID: 0000-0002-7038-1609

Öz

Kamunun istihdam yaratma politikaları 1929 krizi sonrasında işsizliğin büyük bir artış göstermesiyle başlamıştır. Kriz sonrasında iktisadi anlayıştaki değişiklik devletin ekonomiye müdahalesini benimseyen Keynesyen politikalar doğrultusunda gelişmiştir ve ilk olarak Tennessee Vadisi Projesi uygulanmıştır. Türkiye’de ise kamu istihdam yaratılmasına dair ilk adımlar özeleştirme uygulamaları ile başlayıp kriz dönemlerinde hareket kazanmıştır. Günümüzde artık aktif istihdam politikaları olarak süreklilik göstermektedir. Türkiye’de Toplum Yararına Proje (TYP) olarak adlandırılan kamu istihdam yaratma politikaları aracılığıyla çalışan sayısı sürekli artış gösterme eğilimindedir. Bu kapsamda çalışan bireyler, hem yasal engellemeler hem de uygulama esnasında bir takım güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim araştırması olarak tasarlanan bu araştırmanın amacı, TYP kapsamında istihdam edilen bireylerin yaşadıkları güçlükleri belirlemektir. Araştırmada veri toplama amacıyla görüşme ve doküman incelemesi teknikleri kullanılmıştır. Elde edilen veriler betimsel analize tabii tutularak TYP çalışanlarının yaşadıkları güçlükler vurgulanmıştır. Araştırma bulgularına göre; TYP çalışanlarının sendikal haklarının bulunmaması, toplu sözleşme ve kıdem tazminatından mahrum olmaları, iş yerlerinde ayrımcılığa uğramaları, çalışma sürelerinin kısıtlılığı, ücretlerin yetersizliği ve geleceğe dair güvenceli işlerinin bulunmaması gibi güçlüklerle karşılaştıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: kamu istihdam yaratma, toplum yararına proje, sosyal politika.

Program for Community Benefit as Public Employment Creation: Active Employment Policy or Exploitation of Labor?

Abstract

The employment creation policies of the public started with the great increase in unemployment after the 1929 crisis. The change in economic understanding after the crisis developed in line with Keynesian policies that adopted the state's intervention in the economy, and the Tennessee Valley Project was first implemented. The first steps in creating public employment in Turkey started with privatization practices and gained momentum in times of crisis. Today, it shows continuity as active employment policies. In Turkey, the number of employees tends to increase continuously through public employment creation policies called the Community Benefit Project (TYP). Individuals working in this context face both legal obstacles and some difficulties during implementation. The aim of this research, which is designed as a phenomenology research from qualitative research methods, is to determine the difficulties experienced by individuals employed within the scope of CIP. In the research, interview and document analysis techniques were used for data collection. The data obtained were subjected to descriptive analysis and the difficulties experienced by TYP employees were emphasized. According to the research findings; It has been concluded that TYP employees face difficulties such as not having union rights, being deprived of collective agreements and severance pay, being discriminated against in the workplace, limited working hours, insufficient wages and not having a secure job for the future.

Keywords: tpblic employment creation, community benefit project, social policy.

Giriş

İşsizlik olgusu, 1929 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkezli başlayıp önce Avrupa'yı daha sonra diğer ülkeleri etkisine alan Büyük Buhran olarak isimlendirilen ekonomik krizle dünya gündeminde yer almaya başlamıştır. Büyük Buhran'a kadar olan dönemde genel kabul görmüş olan klasik iktisat anlayışı işsizlik konusu üzerinde durmamıştır. Klasik iktisatçılar, piyasada oluşan işsizliğin iradi işsizlik olduğunu düşünerek bu işsizliğin piyasa tarafından bir müdahaleye gerek kalmadan kendiliğinden çözüleceğini savunmuşlardır. 1929 krizinden sonra klasik iktisadi anlayışın savları gerçeklemedi ve Keynesyen ekonomi politikaları popülerlik kazanmıştır. Keynesyen anlayışa göre, işsizliğin azaltılması ancak devletin piyasaya müdahalesi ile mümkün olacaktır. Bu bağlamda 1929 krizi sonrasındaki dönemde ABD'de işsizlik oranlarının aşırı yükselmesi ve işsizlikle beraber sosyal sorunların da yaygınlaşması devletin işsizlik konusuna doğrudan müdahalesini gerektirmiştir. Devletin piyasa müdahalesi kamu istihdamı yarat-

ma adına “Tennessee Vadisi Projesi” uygulanarak hem bölgenin ekonomik olarak kalkınması hem de işsizliğin azaltılarak, insanların refahının artırılması amaçlanmıştır. Bu proje devlet eliyle yapılan ilk istihdam yaratma projesi olarak alan yazına geçmiştir (Erikli ve Bayat, 2016: 80).

Türkiye’de işsizlik özellikle 1980’li yıllarda başlayan teknolojik gelişmelerle birlikte dikkate alınmaya başlanmıştır. 1990’lı yıllarda iç göçün kontrolsüz ilerlemesi, özelleştirmeler ve küresel çaplı krizler ile para ve maliye politikaları işsizlik üzerinde olumsuz etkilere sebep olmuştur. İşsizlik sorunu üzerine hükümetler aktif ve pasif politikalar geliştirerek işsizlik oranını ve etkilerini azaltmaya çalışmışlardır. Türkiye’de kamu istihdam yaratma adına Toplum Yararına Çalışma Projeleri (TYÇP) geliştirilerek işsizlerin iş piyasalarından tamamen kopmamaları ve ekonomik darboğaza düşülmemesi için istihdam alanları oluşturulmuştur. Toplum Yararına Çalışma Projeleri özellikle özelleştirmeler, doğal afet ve ekonomik kriz dönemlerinde yoğunlaştırılmıştır. Günümüzde, yeni ismiyle Toplum Yararına Programlar (TYP), sadece olumsuzlukların yaşandığı dönemlerde uygulanan projeler olmaktan çıkıp süreklilik gösteren aktif istihdam politikaları arasına girmiştir.

Türkiye’de son yıllarda değişmekle birlikte yüz binlerce kişi TYP kapsamında istihdam edilmektedir. Bu araştırmada; TYP kapsamında istihdam edilen çalışanların iş sözleşmesinden kaynaklanan olumsuzluklar ve çalıştıkları kurumlarda karşılaştıkları güçlüklerin araştırılması amaçlanmaktadır. Yüz binlerce kişinin istihdam edildiği bu uygulama üzerine yapılan araştırmanın alan yazına katkı sunacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırmada kamu istihdam yaratma olgusu, çıkış noktası olan 1929 krizi ve Tennessee Vadisi Projesi kapsamında ele alınarak Türkiye’deki gelişim süreci nicel göstergeler yardımıyla sunulmuştur. Nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim desenine göre tasarlanan saha araştırması ise TYP kapsamında istihdam edilen bireylerin yaşadıkları güçlüklerin ifade edilmesine katkı sağlamaktadır¹.

Kamu İstihdam Yaratma Olgusuna Genel Bakış

Araştırmanın bu bölümünde kamu istihdam yaratma olgusu kronolojik olarak incelenmektedir. Bu bağlamda 1929 krizi, krizin gelişimi ve kriz sonrasında ilk kamu istihdam yaratma projesi olan Tennessee Vadisi Projesi ele alınmıştır.

1929 Kriz Süreci

İşsizliğin bir sorun olarak dünya gündeminde yer alması 1929 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkezli yaşanan ekonomik kriz ile başlamıştır. 1929 krizi öncesinde hâkim olan klasik iktisat anlayışına göre ekonomi tam istihdam halindedir. Tam istihdam teorisinde ücretler ve fiyat mekanizması sorunsuz işlediğinden nüfusun tamamı üretime katılmakta ve tam istihdam gerçekleş-

1. Etik kurul onayı hakkında not: Bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu yardımıyla yüz yüze görüşme tekniği yoluyla bir saha araştırması yapılmıştır. Saha araştırması verileri 2019 Ekim-Kasım döneminde toplanmıştır. Belirtilen dönemde etik kurul onayı zorunlu olmadığı için böyle bir onay alınmamıştır.

rek Say Yasası gereği talep yetersizliğinden kaynaklanan bir işsizlik söz konusu olmamaktadır (Yıldız, 2014: 12). Bu anlayışa göre işsizlikten şikâyet etmek, çalışma arzusunda olmayan ve çalışmamak için kendisine bahane yaratmaya çalışan tembellerin mazeretleridir (Zaim, 1997: 172). Klasik iktisatçılar “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” ilkesini benimsemişlerdir. Bu ilke gereği; piyasada aksaklıklar meydana gelebilir fakat müdahale edilmeden otomatik mekanizma sayesinde piyasanın bu aksaklıkları kendisinin gidereceğini düşünmektedirler. Dolayısıyla devletin ekonomik hayata müdahale etmesini gereksiz görmüşlerdir. Çünkü Klasik iktisatçılara göre ekonomide görünmeyen el olan piyasa mekanizmasının hem fiyat istikrarını hem de tam istihdamı sağlayacağına inanılmaktadır.

Klasik iktisatçılara göre, emek veya mal piyasasında ücret ve fiyat dengelerinin değişmesi ile üretim hacminde meydana gelecek kısa süreli değişimler işsizliği ortaya çıkarmaktadır. Ortaya çıkan bu işsizlik türü friksiyonel (geçici) işsizliktir (Lordoğlu, 1986: 79). Bu dönemin kısa süreceği ve uzun dönemde ekonomiyi etkilemeyeceği düşünüldüğünden, işsizlik olgusu önemli bir sorun olarak dikkate alınmamıştır (Özkazanç, 2006: 234). Bu dönemde insanların çalışıp çalışmamaları durumu bireysel tercih olarak değerlendirilip, işgücü geliri ile boş zaman arasında yapacakları rasyonel tercih sonrasında işsizlik ortaya çıkmakta ve bu işsizlik gönüllü işsizlik olarak adlandırılmaktadır (Öztürk, 2015: 34). Klasik iktisadi görüşün hâkim olduğu dönemlerde işsizlik önemli bir sorun olarak algılanmadığından, işsizlikle mücadele konusunda devlet müdahaleleri özelinde belirtilen veya dikkate alınan politikalar da bulunmamaktadır.

Klasik iktisadın görüşleri, 1929 yılında yaşanan ve ABD’den başlayarak Avrupa ülkeleri ve bütün dünyayı etkisi altına alan uzun süre devam eden iktisadi krizle sorgulanmaya başlanmıştır. Büyük Buhran olarak da ifade edilen kriz, 1929 da başlayarak 1930’lu yıllar boyunca etkisini tüm dünyada gösteren yaşanmış en büyük ekonomik krizlerdendir. Buhran, ABD ve Avrupa’yı merkez almasına rağmen özellikle sanayileşmiş ülkelerde yıkıcı etkiler yaratarak, o zamana kadar görülmemiş düzeyde işsizliğin ve durgunluğun sebebi olmuştur (Turan, 2011: 58). Yaşanan ekonomik sıkıntılar aynı zamanda sosyal sorunların da oluşmasına ortam hazırlamıştır.

Büyük Buhranın arkasındaki nedenler hakkında birçok akademik çalışma ve görüş farklılığı olmasına rağmen üzerinde uzlaşılan bazı nedenler bulunmaktadır (Işık ve Duman, 2012a: 79). Bu nedenleri üç temel noktada ele alabiliriz. İlk olarak I. Dünya Savaşı sonrasında ABD’deki birçok küçük işletme birleşerek büyük holdingler oluşturmuş durumdaydılar. Hatta ABD ekonomisinin yüzde 50’si üzerinde söz sahibi 200 holding bulunmaktaydı, bu durum holdinglerin olumsuz ekonomik durumlarının ülke ekonomisine de hızlı bir şekilde yansıtacağını göstermektedir. İkinci olarak bankalar ve finansal sistemlerdeki kurumların yanlış politikaları ve yasal zemini bulunmayan yapılanmaları ve başkan Hoover’in ekonomi alanındaki tecrübesizliği olduğu söylenebilir (Turan, 2011: 58). Üçüncü olarak; 24 Ekim 1929 Perşembe günü New York borsasının çökmesiyle Büyük Buh-

ran başlamış oldu ve kriz bu tarihten sonra derinleşerek finansal sektörden reel sektöre ve de diğer ülkelere yayılmaya başlamıştır. Borsanın çökmesiyle borsada büyük yatırımları bulunan bankalar zarar ederek iflas etmekte ve bankalardaki mevduatlarını kaybeden ticarethaneler ve fabrikalar bankalarla birlikte likidite sıkıntısı ile birlikte iflas etmekte ve tüm ülke ekonomisi krizin yayılarak derinleşmesiyle karşı karşıya kalmıştır (Ay ve Uçar, 2015: 13).

Öncelikle finans sektöründe başlayıp sonrasında sektörler arası ilişkiler münasebetiyle reel sektöre de yansıyan kriz, domino etkisiyle ekonomi üzerinde derin etkiler bırakmıştır (Işık ve Duman, 2012b: 243). Büyük Buhran, ABD ve Avrupa ülkeleri başta olmak üzere diğer ülkelerinde ekonomik göstergeleri üzerinde negatif yönlü ve engellenmesi mümkün olmayan kayıplara sebep olmuştur. Bu doğrultuda ABD ekonomisindeki değişim göstergelerine baktığımızda; borsada bir ay içinde 32 milyar dolarlık bir kayıp olmuş ve borsa indeksi bir yılda yüzde 47 oranında düşmüştür. Sanayi üretimini 100 kabul edilecek olursa, indeks 1932 yılında 53,8 seviyesine inmiştir. Toptan fiyatlar indeksi 100 üzerinden 68'e düşmüş, menkul değerlerde düşüş dörtte üçü bulmuş ve sistematik iflaslar yaşanmıştır. GSYİH üçte bir oranında azalmıştır (Aktan ve Şen, 2001: 6). İşsizlik 12 milyona ulaşarak yaklaşık yüzde 25 oranında işsizlik yaşanmıştır (Apak, 2009: 13). Yine ABD işsizlik oranlarına yıllar itibariyle baktığımızda 1929 yılında yüzde 3,2 iken 1930'da yüzde 8,2, 1931'de yüzde 16,3, 1932'de yüzde 24,1 ve 1933'te yüzde 25,2 seviyesine yükselmiştir (Işık ve Duman, 2012b: 247). Yaklaşık 4 yıllık süreçte işsizlik oranlarının neredeyse 8 kat arttığı gözlemlenmektedir.

Yaşanan ekonomik krizin derinleşmesi ve hâkim olan klasik iktisadi düşüncenin krizden çıkış noktasında aktif çözümler getirememesi yeni arayışlara sebep olmuş ve bu süreçte Keynesyen ekonomi politikası popülerlik kazanmıştır. Büyük Buhran nedeniyle yaşanan yüksek orandaki işsizlik ve durgunluk gibi problemlerin çözüm noktasını arayan Keynes, Klasik İktisat Okulunu eleştirerek serbest piyasa anlayışının geçerli olmadığını öne sürmüştür. Keynes, piyasanın kendiliğinden tam istihdama ulaşamayacağına inandığından, devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini düşünmektedir (Saydam, 2009: 240). Keynes'e göre ekonomide eksik istihdam söz konusudur ve ekonomik durgunluk durumundan çıkmak için toplam talebin artırılması gerekmektedir (Yılmaz, 2005: 65). Talebin artırılabilmesi için devletin müdahale ederek genişletilmiş kamu harcamalarının ve yatırımların artırılması gerektiğini savunmuş ve böylelikle ekonominin büyüyeceğini belirtmiştir (Mahiroğlu ve Korkmaz, 2007: 22).

1929 Krizi Sonrası ve Tennessee Vadisi Projesi

1929 Büyük Buhranın yaşanmasına sebep olan ekonomik ve yapısal durumların yanı sıra dönemin ABD başkanı Hoover ve yönetiminin tecrübesiz politikaları da etkili olmuştur (Turan, 2011: 58). ABD'de krizin iyice derinleşmesi noktasına vardığı 1932 yılında Hoover'ın başkanlık dönemi bitmiş ve yeni başkan Roose-

veld görevi devralmıştır (Ay ve Uçar, 2015: 14). Yeni başkan Roosevelt, klasik iktisat anlayışının benimsediği deregülasyon uygulamalarını bir kenara bırakarak, regülasyon uygulamalarına yönelik adımlar atmış ve “New Deal” adlı politikalar ile ekonomik krizin etkilerinin hafifletilmesi için yeni arayışlara girmiştir (Ay ve Uçar, 2015: 14) Roosevelt iktidarı, birincisi, öncelikle işsizlik sorununun acil çözümüne ilişkin önlemlerin uygulamaya konulduğu 1933-1935 yılları, ikincisi yapısal reformların yapıldığı 1935-1937 yılları olmak üzere, iki bölümde değerlendirilir ve bunların ilkinde, ilk yüz gün, ikincisine de ikinci yüz gün denilir (Alatlı, 2008a). İlk yüz gün, *New Deal* uygulamalarında toplumun bütününün ihtiyaçları dikkate alınarak geniş bir düzlemde uygulamalara gidilmiş; ancak özünde işgücünün artırılması, bankacılık ve finans sisteminin yapılandırılması sağlanmak istenerek, tarımsal ve endüstriyel reformlar uygulanmıştır (Ay ve Uçar, 2015: 14).

İlk yüz günlük *New Deal* uygulamalarında sosyal yardımlar ile gelir dağılımında en alt grup ve en kalabalık nüfus olan yoksulların satın alma gücünü artırmaya çalışılmıştır (Erikli ve Bayat, 2016: 80). İlk yüz günlük *New Deal* uygulamaları kapsamında işsizliğin çözümüne yönelik önemli iki proje bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Sivil Çevre Koruma Birlikleri adındaki kuruluşun yaklaşık 2,5 milyon Amerikan gencini askeri bir nizam altında toplayıp, ülkenin ormanlarını, parklarını düzenlemek üzere günde bir dolardan istihdam etmesidir. İkinci olarak Tennessee Vadisi Projesidir (Alatlı, 2008b).

Tennessee Nehri ABD’nin batı kesiminde yer alan Mississippi Nehri’nin bir koldur ve nehrin uzunluğu 150 mildir (Erikli ve Bayat, 2016: 80). Tennessee havzasında yer alan 7 eyalet, Kentucky, Mississippi, Georgia, Virginia, Alabama, Güney ve Kuzey Carolina 1930’lu yıllarda ABD’nin en az gelişmiş bölgelerindendir (Yıldız ve Özbay, 2011: 21; Erikli ve Bayat, 2016: 80). Tennessee Nehri’nde yılın bazı dönemlerinde sel felaketi yaşanmakta, felaket ile nehir çevresindeki tarım arazileri tahrip olmakta ve çiftçilikle uğraşan halk zarar görmekteydi. Başkan Roosevelt, Tennessee Vadisi Projesi ile hem sel felaketlerinin önlenmesini hem de çevredeki eyaletlerin kalkınmasını, bölgede ve ülke genelindeki işsizliğin azalmasını ve de ekonomik canlılıkla beraber refahı arttırmayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda nehir kıyısında ıslah çalışmaları başlatılmış 2,5 milyon hektar tarımsal alan taşkınlardan korunmuş ve aynı zamanda 8 yıllık bir sürede 7 baraj inşa edilerek elektrik üretimi sağlanmıştır (Yıldız ve Özbay, 2011: 21). Tennessee Vadi Projesi uygulanmaya başlandığı 1933 yılından 1942 yılına kadar inşaat bünyesinde birçok kişinin istihdam edilmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda 1933 yılı Haziran ayında 45 işçinin istihdamıyla başlayan proje aynı yılın Aralık ayına gelindiğinde 3423 işçiye ulaşmıştır. 1934 Haziran ayına gelindiğinde istihdam edilen işçi sayısının 9173’e ulaştığı görülmüştür. 31 Ağustos 1933 ile 30 Nisan 1934 tarihleri arasında, 8 aylık dönemde, ortalama istihdam oranı aylık yüzde 40 artmıştır. Tennessee Vadisi Projesi kapsamında istihdam edilen işçi sayısı 1941 Haziran’ında 22.506 iken; 1942 Haziran’ına gelindiğinde tüm zamanların en yüksek değeri olan 39.579’a ulaşmış-

tır (TVA Annual Report, 1942: 31). İstihdam edilen çalışan sayılarından da anlaşılacağı üzere Tennessee Vadisi Projesi amacı doğrultusunda bölgenin ekonomik ve yapısal kalkınmasının yanı sıra bölge insanının refahını artırma konusunda başarılı olmuş örnek bir kamu istihdam yaratma projesidir. Tennessee Vadisi Projesi başka ülkelere de örnek olmuştur ve birçok ülkede benzer uygulamalar yapılmıştır.

Türkiye’de Kamu İstihdam Yaratma Programları

Türkiye’de kamu istihdam yaratma programları tarihsel süreçte iki bölümde incelenebilir. İlk olarak özelleştirmeler kapsamında uygulanan kamu istihdam yaratma programları ve ikinci olarak 2008 yılı itibarıyla yaygınlaşan Toplum Yararına Programlar şeklinde ifade edilebilir.

Özelleştirmeler Sonrasında Kamu İstihdam Yaratma Programları

Türkiye’de 1990’lı yıllarda özelleştirmelerin etkileri sonucunda işsiz kalan bireylerin istihdamını sağlamak amacıyla 1994 yılında Dünya Bankası finansmanlı “Özelleştirme Uygulamaları Teknik Yardım ve Sosyal Güvenlik Ağı” proje kredi anlaşması imzalanmıştır (Gül, 2004: 73). Bu anlaşma kapsamında İş Gücü Uyum Programı uygulamaya konularak özelleştirmenin olumsuz etkileri azaltılmaya çalışılmıştır. İşgücü Uyum Projesi bütçesinden finanse edilen program ile 36 proje oluşturulmuş ve özelleştirme sonunda işsiz kalan 846 kişiyi kapsamıştır (Karabulut, 2007: 73).

2001 yılında “Özelleştirme Sosyal Destek Projesi (ÖSDP)” oluşturulmuş ve uygulamaya konulmuştur (Turan ve Çiçek, 2011: 13). ÖSDP; Ekonomik Reform Programını desteklemek, özelleştirme uygulamalarının başarıya ulaşmasına katkıda bulunmak ve özelleştirmeden doğan olumsuz ekonomik ve sosyal etkileri azaltmak amacıyla Dünya Bankasından sağlanan kredi ile finanse edilmiştir (İŞKUR, 2006: 42). Özelleştirme Dairesi Başkanlığının yürüttüğü bu projede Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) ve Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), projenin öncü kuruluşları olarak yer almıştır (Karabulut, 2007: 78). ÖSDP kapsamında; Eğitim, Danışmanlık ve Toplum Yararına Çalışma Programı (TYÇP) olmak üzere üç tip hizmet sunulmuştur. ÖSDP dönemsel olarak iki grupta ele alınmıştır. ÖSDP-1; 2001 ve 2005 yıllarını kapsayan projeleri oluşturmaktayken, ÖSDP-2; 2005 sonrası 2008 yılı sonuna kadar ki projeleri kapsamıştır. (İŞKUR, 2006: 43). Tablo 1’de yıllara göre ÖSDP kapsamında yürütülen TYÇP faaliyetlerinden faydalanan kişi sayısı sunulmaktadır.

Tablo 1. Yıllara Göre ÖSDP Kapsamında Yürütülen TYÇP Faaliyetlerinden Faydalanan Kişi Sayısı

Yıllar	Program Sayısı	Yararlanan Kişi Sayısı	İstihdam Edilen Kişi Sayısı
2002	4	34	14
2003	29	417	77
2004	22	260	45
2005	21	259	47
2006	9	114	13
2007	16	180	27
2008	15	138	23

Kaynak: İŞKUR 2008 Yılı Faaliyet Raporu

Tablo 1'e göre 2002'de başlayıp 2008 yılının sonuna kadar 116 program uygulanmış, programlara 1402 kişi katılmış ve katılımcıların 246'sı program sonunda istihdam edilmeye devam edilmiştir.

TYÇP, özelleştirme veya ekonomik reform programları dolayısıyla işten çıkarılanlara; kültürel miras, çevre ve kamusal yapı korunması, sosyal yardımlaşma gibi alanlarda istihdam edilmek üzere en fazla 6 ay süre ile tanınan geçici iş imkânıdır (İŞKUR, 2008). Bahsi geçen altı aylık geçici çalışmanın sonunda hizmet sağlayıcı tarafından katılımcıların en az yüzde 10'unun işe yerleştirilmesi gereklidir (İŞKUR, 2008).

2008 Yılı Sonrası Toplum Yararına Program

31 Aralık 2008 tarihinde Türkiye İş Kurumu İşgücü Uyum Hizmetleri Yönetmeliği'nde bir takım değişiklikler yapılmıştır. Yapılan bu değişiklikle 2008 yılında başlayan küresel krizin işsizlik ve olumsuz ekonomik etkilerini bir nebze önlemek amaçlanmıştır. 2008 yılında yapılan yönetmeliğin 17. maddesinde göre TYÇP'den yararlanma sürenin; 1 yıllık sürede 6 aydan fazla olmayacağı, toplamda 24 ayı geçmeyeceği ve haftalık çalışma saatinin en fazla 45 saat olacağı belirtilmiştir (Türkiye İş Kurumu İşgücü Uyum Hizmetleri Yönetmeliği, 2008). Aşağıda Tablo 2'de 2008 yönetmeliği sonrası TYÇP faaliyetlerinden faydalanan kişi sayısı kurs sayısı, cinsiyetler arası ve toplam yararlanan kişi şeklinde sunulmuştur.

Tablo 2. 2008 Yönetmeliği Sonrası TYÇP Faaliyetlerinden Faydalanan Kişi Sayısı (2008-2013)

Yıllar	Kurs Sayısı	Erkek	Kadın	Toplam
2009	1.613	32.508	12.120	44.628
2010	1.838	29.678	9.083	38.761
2011	2.424	50.434	13.651	64.085
2012	5.022	144.902	47.096	191.998
2013	4.722	141.925	55.257	197.182

Kaynak: 2009-2010-2011-2012-2013 Faaliyet Raporları

Tablo 2'ye bakıldığında TYÇP kapsamında istihdam imkânı sunulan kişi sayıları yıllar itibarıyla artış göstermektedir. Bu bağlamda 2009 yılında 44.628 kişi istihdam edilirken bu sayı 2013 yılında yaklaşık 4 kat artarak 197.182'ye ulaşmıştır.

2013 yılında yürürlüğe giren Aktif İşgücü Hizmetleri Yönetmeliği ile TYÇP ismi Toplum Yararına Program (TYP) olarak adlandırılmış ve uygulanmasında bir takım değişikliğe gidilmiştir. Yönetmeliğe göre TYP'nin 1 yıllık sürede 6 aydan fazla olmayacağı maddesi değiştirilerek 6 aylık süre 9 aya uzatılmıştır. Yeni yönetmelikle birlikte TYP genelgesi yayınlanarak ilgili yönetmelik ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

TYP'nin amacı Aktif İşgücü Hizmetleri Yönetmeliğinin 62. maddesi ile ifade edilmiştir(TYP Genelgesi, 2013: 2):

İşsizliğin yoğun olduğu dönemlerde veya yerlerde doğrudan veya yüklenici eli ile toplum yararına bir iş ya da hizmetin gerçekleştirilmesi yoluyla özellikle istihdamında zorluk çekilen işsizlerin çalışma alışkanlık ve disiplininin uzaklaşmalarını engelleyerek işgücü piyasasına uyumlarını gerçekleştirmek ve bunlara geçici gelir desteği sağlamak.

Yönetmeliğin 63 üncü maddesinin birinci fıkrasına göre TYP sözleşmesi, Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü ile kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları (STK) arasında yapılabilmektedir (TYP Genelgesi, 2013: 2). Düzenlenen TYP'lerde, yüklenici kurumun (kamu kurumu veya STK) katılımcılar için vergi ve sosyal güvenliğe ilişkin ödemeleri yapması gerekmektedir fakat finansmanı İşsizlik Sigortası Fonu'ndan karşılanmaktadır (TYP Genelgesi, 2013: 4). TYP sadece kamunun ortak kullanım alanlarını kapsamalı ve kesinlikle özel mülkiyet alanında olmaması gerekmektedir. Bu kapsamda; çevre temizliği, kamusal altya-

pının yenilenmesi, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmi okullarda çevre düzenlemesi, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmi okullarda bakım onarım ve temizlik işleri yapılması, restorasyon, tarihi ve kültürel mirasın korunması, ağaçlandırma, park düzenlemeleri, vadi ve dere ıslahı, erozyon engelleme çalışmaları yürütülmektedir (TYP Genelgesi, 2013: 5).

TYP ile istihdam edilecek çalışanlar 1 yıllık süre de maksimum 9 ay çalışabilmekte ve haftalık çalışma süreleri en fazla 45 saat olmaktadır. TYP'nin haftalık uygulama gün ve süreleri ile hafta tatiline ilişkin düzenlemeler sözleşmede belirtilerek aynı programdaki katılımcıların çalışma gün ve süreleri birbirinden farklılık göstermeyeceği ve TYP'lerde vardiyalı çalışma ve gece çalıştırması yapılmayacağı belirtilmektedir (TYP Genelgesi, 2013: 8).

Yönetmeliğin 67. maddesine göre TYP'ye katılım şartları; İş Kurumuna kayıtlı işsiz olmak, 18 yaşını tamamlamış olmak, emekli ve malul aylığı almamak, öğrenci olmamak (açık lise, açık öğretim öğrencileri hariç) olarak belirlenmiştir (TYP Genelgesi, 2013: 12). 2019 yılında yapılan düzenleme ile çalışma sonucu elde edilen hane gelirinin net asgari ücretin 1,5 katını aşmaması gerektiği ifade edilmiştir (İŞKUR, t.y). Ayrıca 2020 yılında yapılan bir başka düzenleme ile çalışanların başka bir işten ayrılarak TYP başvurularını önlemek amacıyla isteğe bağlı sigortalılık hariç son 1 ay içinde Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirilmemiş olmaları gerekmektedir (İŞKUR, t.y). Katılımcıların belirlenmesinde iş piyasalarına girmekte zorluk çeken dezavantajlı gruplara öncelik verilmiştir. Bu bağlamda kadınlar, 35 yaş üstü bireyler, engelliler, eski hükümlüler ve terörle mücadelede malul sayılmayacak şekilde yaralananlar öncelikle dikkate alınmaktadır (TYP Genelgesi, 2013: 15).

TYP kapsamında istihdam edilen çalışanlar, TYP'nin uygulanma süresine bakılmaksızın çalıştıkları kuruma ve Çalışma ve İş Kurumu Müdürlüğü'ne bilgi vermek ve onay almak şartıyla on dört güne kadar ücretsiz izin kullanabilmektedirler. Ücretsiz izin kullanılan dönemde çalışanlara herhangi bir ücret ödenmez ve Sosyal Güvenlik Kurumu'na (SGK) bildirimi de devamsızlıklar düşüldükten sonra kalan süre üzerinden yapılır. Çalışanların sağlık sorunları, evlenme, doğum ve birinci derece yakınlarının vefatı gibi durumlar da on dört günlük ücretsiz izin kapsamında karşılanmaktadır ve bu izin süresinin üzerine çıkılamamaktadır (TYP Genelgesi, 2013: 22-23). Ayrıca sağlık raporuna bağlı olarak devamsızlık yapan TYP çalışanına, SGK tarafından iş göremezlik ödeneği ödendiği için sağlık raporu alınan günler ücret ödenmemektedir (TYP Genelgesi, 2013: 27).

Yönetmelikte yapılan değişimlerle birlikte 2014 sonrası TYP kapsamında istihdam edilen kişi sayıları aşağıda Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. 2013 yılı Aktif İşgücü Hizmetleri Yönetmeliği sonrası TYP katılımcı sayıları

Yıllar	Kurs Sayısı	Erkek	Kadın	Toplam
2014	5191	Belirtilmemiş	Belirtilmemiş	191000
2015	9596	Belirtilmemiş	Belirtilmemiş	234941
2016	3372	91895	81100	172995
2017	5160	122793	144131	266924
2018	6974	153002	202480	355482
2019	6322	127152	182221	309373
2020	1735	44.473	81871	126.344

Kaynak: 2014-2015-2016-2017-2018-2019-2020 Faaliyet Raporları

Tablo 3'e göre 2019 yılına kadar TYP kapsamında istihdam edilen kişi sayısı artış göstermektedir. 2018 yılında tüm zamanların en yüksek değerine ulaşarak 355482 kişi istihdam edilmiştir. Tablo 2'de 2020 yılına bakıldığında dramatik bir şekilde açılan kurs sayısı ve istihdam edilen birey sayısının düştüğü görülmektedir. Bu durum Covid-19 kaynaklı pandemi sürecinin bir etkisi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca istihdam edilen bireylerin cinsiyet dağılımına bakıldığında kadın istihdamının yüksek olduğu görülmektedir. TYP misyonu, dezavantajlı grupların istihdam edilmesine yöneliktir ki göstergelere göre kadın istihdam oranının yüksek olması bu durumu açıklar niteliktedir.

Saha Araştırması

Bu araştırma TYP kapsamında istihdam edilen bireylerin yaşadıkları güçlükleri belirlemek amacıyla yapılmıştır. Saha araştırmasında; TYP kapsamında çalışan bireyler ile yüz yüze görüşme tekniği ile yaşadıkları güçlüklerin derinlemesine incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda sekiz TYP çalışanı ile görüşülüp, yaşadıkları güçlükler üzerine nitel yolla veri toplama işlemi gerçekleştirilmiştir. Toplanan veriler, TYP yasal çerçevesi dikkate alınarak ayrıca "düzgün iş" kavramıyla kıyaslanarak incelenmiştir.

Araştırma Yöntemi

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Nitel araştırmalar doğal ortamda meydana gelen olgu, olay ve davranışlar üzerine odaklanan tümevarımcı bir araştırma yöntemidir (Büyüköztürk, vd., 2014: 241). Olgu bilim deseninde, farkında olunan ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir bilgiye sahip olunmayan olgular üzerine çalışılır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 78). Olgu bilim araştırmaları kesin ve genellenebilir sonuçlar ortaya koymayabilir fakat olguyu daha iyi anlamaya yardımcı olacak örnekler, açıklamalar ve yaşantılar

ortaya koyabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 81). Bu bağlamda bu araştırma TYP kapsamında istihdam edilen bireylerin yaşadıkları güçlükler olgu bilim araştırması deseni yardımıyla derinlemesine incelenmiştir.

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak olgu bilim araştırmalarında sıklıkla kullanılan görüşme ve doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Görüşme, katılımcıların konu ile ilgili fikirlerini almak ve bakış açılarını belirlemek amacıyla kullanılan bir veri toplama tekniğidir (Patton, 2014: 341). Bu çalışmada veri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından ilgili alan yazın taranarak görüşme formu hazırlanmıştır. Hazırlanan görüşme formu bir sosyal politika ve bir ölçme değerlendirme alan uzmanına sunularak uzman görüşü alınmıştır. Uzmanlardan alınan dönütler doğrultusunda ilgili düzenlemeler yapılarak katılımcı grubuna benzer özellikteki bir birey üzerinde pilot çalışma yapılmıştır. Pilot çalışma sonrasında görüşme formuna son hali verilmiştir. Doküman incelemesi ise araştırılan konu hakkındaki yazılı materyallerin incelenmesi ve analiz edilmesi şeklinde yürütülmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 217). Araştırmada 2006-2020 yılları arasındaki İŞKUR Faaliyet Raporları, 30193 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Aktif İşgücü Hizmetleri Yönetmeliği (2017) ve Toplum Yararına Proje Genelgesi (2017) doküman incelemesine tabii tutulmuştur.

Araştırmanın veri toplama sürecinde katılımcı grubu oluşturan TYP çalışanlarından görüşme yapılacak gün ve saat için randevu alınmıştır. Görüşmeler yüz yüze görüşme şeklinde gerçekleştirilmiş olup ortalama 20-25 dakika sürmüştür. Görüşmeler ses kayıt cihazı ile katılımcının onayı doğrultusunda kayıt altına alınmıştır.

Bu çalışmada elde edilen verilerin analizinde nitel araştırmalarda sıklıkla tercih edilen betimsel analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Betimsel analizde veriler önceden belirlenen temalar çerçevesinde özetlenerek yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 256). Betimsel analizde araştırma bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış biçimde sunulur ve anlatımı güçlendirmek amacıyla katılımcıların direk ifadelerine yer verilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 256).

Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirliğin sağlanması için uygulanan farklı yöntemler bulunmaktadır (Patton, 2014: 247). Bu çalışmada geçerlilik ve güvenilirliği sağlamak amacıyla; uzman görüşü, pilot çalışma, kayıt tekniği ve verilerin denetime açıklığı yöntemleri kullanılmıştır.

Araştırmanın Katılımcı Grubu

Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğü belirlenirken, kesin ve kurallı bir yaklaşım bulunmamaktadır ve kullanılan araştırma deseni ve veri toplama tekniğine göre farklı sayıda katılımcılarla çalışılabilir (Nastasi, 2015: 4). Olgu bilim araştırmalarında örneklem grubu belirlenirken “ $6 \leq$ katılımcı sayısı ≤ 10 ” şeklinde olması tercih edilmektedir (Creswell, 1998; Morse, 1994; aktaran Collins vd., 2006: 86). Bu araştırmanın katılımcı grubu belirlenirken seçkisiz olmayan

örnekleme yöntemlerinden amaçsal örneklem kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda amaçsal örneklem belirli bir konunun derinlemesine ve ayrıntılarıyla birlikte incelenmesine olanak tanır (Patton, 2014: 46).

Bu araştırmanın katılımcıları, Sivas İli Merkez İlçesinde TYP kapsamında istihdam edilen 8 çalışandan oluşmaktadır. Çalışanlar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı farklı okullarda çevre temizliği ve bina içi temizliği işlerinde hizmet vermektedirler. Araştırmanın buradan sonraki kısmında katılımcı isimleri kodlanarak; K-1, K- 2, K-3, K-4, K-5, K-6, K-7, K-8 olarak bahsedilecektir. Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. Katılımcılara ait Demografik Bilgiler

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Eğitim	Medeni Durum	Çocuk Sayısı	Hane Nüfusu
K-1	55	Erkek	İlkokul	Evli	4	5
K-2	27	Kadın	Ortaokul	Bekâr	1	6
K-3	34	Kadın	İlkokul	Evli	2	4
K-4	46	Erkek	Ortaokul	Evli	3	7
K-5	54	Kadın	İlkokul	Bekâr	5	4
K-6	49	Kadın	İlkokul	Evli	4	6
K-7	57	Erkek	İlkokul	Evli	4	6
K-8	23	Erkek	Lise	Bekâr	-	7

Tablo 4'e göre araştırmanın katılımcı grubunda 4 kadın ve 4 erkek TYP çalışanı bulunmaktadır. Katılımcıların yaşları incelendiğinde yaş aralığının 23-57 arasında değiştiği görülmektedir. Eğitim durumlarına bakıldığında 1 kişi lise mezunu, 2 kişi ortaokul mezunu ve 5 kişi ilkokul mezunudur ve medeni durumları itibarıyla 5 katılımcı evli 3 katılımcı bekâr durumdadır. Ayrıca katılımcıların çocuk sayıları ve yaşadıkları hane nüfusları Tablo 4'te yer almaktadır.

Etik Unsurlar

Bilimsel çalışmaların tüm süreçlerinde gerekli etik değerlerin hassasiyete dikkate alınması ve aynı şekilde sürecin yürütülmesi gerekmektedir. Bu araştırma nitel araştırma sürecindeki tüm etik değerler dikkate alınarak tamamlanmıştır. Araştırmada bilimsel etik değerler kapsamında; katılımcılara bilgilendirilmiş onam formu doldurtulmuştur. Katılımcıların araştırmaya katılımlarını teşvik eden herhangi bir unsur (hediye, ödül vb.) teklif edilmemiştir. Katılımcıların tüm bilgileri gizli tutulmuştur ve isimleri kodlanarak (K-1, K-2, K-3 vb.) bahsedilmiştir.

Katılımcılardan elde edilen ham veriler (ses kaydı, kişisel bilgiler, görüşme deşifreleri) elektronik ortamda korumalı dosya olarak saklanmaktadır. Araştırmanın veri toplama süreci (katılımcılar ile yarı yapılandırılmış görüşmeler) 2019 yılında gerçekleştirildiği için o günün şartlarında Etik Kurul İzni zorunluluğu olmadığından gerekli izin bulunmamaktadır.

Bulgular ve Değerlendirme

TYP kapsamında istihdam edilen bireylerin yaşadıkları güçlükleri belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada katılımcılarla yüz yüze görüşülmüş ve yarı yapılandırılmış sorular aracılığıyla derinlemesine veri toplanmıştır. Bu bağlamda toplanan veriler gruplandırılarak temalar halinde sunulmaktadır. Araştırmada bulgular; “çalışma ortamı ve işin niteliği, iş sağlığı ve güvenliği, alınan ücret ve geçim problemleri, TYP sonrası iş durumları ve TYP yasal hakları” olmak üzere 5 tema altında yorumlanmıştır.

Katılımcılar MEB’e bağlı okullarda çevre ve okul içi temizliği işlerini yürütmektedirler. Çalışma günleri hafta içi her gün 08:00-17:00 saatleri arasındadır ve hafta sonları tatil günleridir. Katılımcılar genel olarak yaptıkları işin hem fiziksel hem de zihinsel olarak çok yorucu olmadığını ve okul yöneticilerinden memnun olduklarını ifade etmişlerdir. K-2 bu durumu; “Çalışma ortamımdan çok memnunuz, okuldaki hocalarımız ve müdürümüz çok iyi insanlar, ayrıca çocuğum da bu okulda okuyor bu benim için çok güzel...” şeklinde ifade etmiştir.

Ayrıca, çalışma şartlarının zor olmadığını ifade eden katılımcılar iş yerinde aynı işi yaptıkları kadrolu personelin kendilerine yönelik ayrımcılık yaptıklarını, bu durumun zaman zaman huzursuzluk yaşamalarına neden olduğunu ifade etmişlerdir. TYP kapsamında çalışanlar, kadrolu hizmetliler tarafından ezildiklerini, iş yüklerinin onlardan fazla olduğunu, dönemsel çalıştıkları ve kadrolarının olmadığı için ayrımcılık ve gruplaşma yapıldığını ifade ederek rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir. Katılımcılar durumu aşağıdaki şekilde betimlemektedirler: K-7; “Çalıştığım bu okuldan memnunuz ama daha önce başka okulda çalıştım orda çok ayrımcılık vardı, burada o kadar değil, idare ediyoruz.”, K-5; “Çalıştığım ortamdan pek memnun değilim işten dolayı değil, tek başıma bile yapabilirim tüm işi ama buradaki kadrolu hizmetliler sorun çıkarıyor. Biz kadrosuzlara nerde boşluk var onu yap bunu yap diyerek daha çok çalıştırıyorlar.”

Katılımcılar işleri gereği sağlıklarını olumsuz etkileyen bazı durumlarla karşılaşabildiklerini ifade etmişlerdir. Özellikle toz ve deterjan kokusundan olumsuz etkilendiklerini belirten katılımcılar zaman zaman istenmeyen durumlarla karşılaştıklarını belirtmektedirler. K-5 durumu şu şekilde ifade etmiştir: “Daha önce kullanılan çamaşır suları kalitesizdi. Boğulma ve zehirlenme tehlikeleri yaşadım. Müdür Bey’e söyledim, daha iyi marka deterjanlar alındı. Yine de temkinli kullanıyoruz.”

Katılımcılar genellikle iş yerinde iş sağlığı ve güvenliği önlemlerini yeterli bul-

duklarını belirtmektedirler. Sıklıkla rastlanmasa da bazı durumlarda maske ve eldiven kullanımı ile ilgili yetersiz önlemlerin yaşandığını ifade etmektedirler. K-1 bu durumu; *“Temizlik sırasında ister istemez toz oluyor, maskemiz var onu takıyoruz bir de eldiven kullanıyoruz.”* şeklinde ifade etmektedir. Ayrıca bazı kurumlarda maske ve eldiven bulunmasına rağmen çalışanların bu malzemeleri kullanmadığı anlaşılmaktadır. Okul yöneticileri ise bu durumla ilgili herhangi bir yaptırımında bulunmamaktadır. K-4 yaşadığı bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: *“Temizlik esnasında kullanmam için maske ve eldiven verildi. Fakat ben alışkın olmadığımından kullanamıyorum.”*

Katılımcılar, aldıkları ücretin yetersiz olduğunu ve geçim problemleri yaşadıklarını belirtmektedir. K-4 buna yönelik; *“Aldığım maaş yetmiyor ki. Zar zor yetirmeye çalışıyoruz. 500 lira kira veriyorum, uşaklar okuyor, sigarayı bile değiştirdim tütün içiyorum. Kıt kanaat geçiniyoruz. İş bulabilsem buradan(mesai) çıkınca da çalışırım.”* K-6 ise *“Eşim kahvehanede çalışıyor o da asgari ücret alıyor. Çok şükür kaynanamın yakında kalıyoruz, öylelikle idare ediyoruz aldığımız parayla, kirada olsak çok zor.”* diyerek durumunu ifade etmiştir. Bazı katılımcılar zaman zaman borçlanarak geçimlerini sağladıkları belirtmişlerdir, K-7: *“Ayağımı yorganına göre uzatmak zorundasın. Kredi kartı falan kullanıp açılmayız. Yedigimiz peynir, ekmek, zeytin. Sosyete yaşayamayız. Zaten bazen kömür falan alırken eşten dosttan borç alıyoruz. Öyle gidiyor işte...”* Özellikle evli ve çocuk sahibi olan katılımcılar maddi sıkıntı boyutunu daha ağır yaşadıklarını belirtmişlerdir. K-5’in ifadesi: *“İki tane üniversite okuyan çocuğum var. Evim kira. Geçim sorunu yaşıyoruz. Bir oğlum uzman çavuş, sağ olsun o kiramızı ödüyor. Ben de aldığım parayla yetinmeye çalışıyorum.”* şeklindedir.

Katılımcılar aldıkları ücret ile sadece zorunlu ihtiyaçlarını -güçlkle- karşılayabildiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcı ifadelerinde TYP dışında tatil günlerinde kayıt dışı başka işlerde çalışıldığına dair ifadeler bulunmaktadır. K-1 durumu şu şekilde ifade etmiştir: *“Aldığımız maaş yetmiyor. Sağ olsun kışın bir müteahhit aldı beni, gündüz burada çalıştım gece orada bekçilik yaptım. 1500 lira da oradan geldi, öyle yetindim.”* Katılımcılardan yaşı büyük olanlar (n=3) yaşları sebebiyle mesai saatleri dışında kayıt dışı çalışacakları ek işler bulamadıklarını belirtmektedirler. Bu bağlamda katılımcı K-7: *Yaşın çok olunca zannediyorlar ki bir işi yapmakta zorlanacağım, benim yaptığım çoğu işi 25’likler yapamaz ama işte almıyorlar güvenemediklerinden.”* diye betimlemektedir.

Araştırmanın katılımcı grubuyla yapılan görüşmeler neticesinde, TYP çalışanlarının aldıkları ücretlerin yetersiz olduğu ifade edilmektedirler. TYP kapsamındaki çalışabilme kriterlerine bakıldığında; aynı adreste oturanların programa katılabilmeleri için hanelerindeki toplam gelirin üç asgari ücreti geçmemesi dikkate alınmaktadır (TYP Genelgesi, 2013: 13). Dolayısıyla TYP’li çalışanların düşük gelirli ve yoksulluk sınırı altında yaşayan bireyler olduğu söylenebilir. Konuyla ilgili kaleme aldığı çalışmasında İngiliz Yoksulluk Yasaları ile TYP’leri kıyaslayan Gün

(2013); iki uygulamanın da bir biri ile paralellik gösterdiğini belirterek, “çalışmaya ekmek yok” ve “yoksul olsan da çalışan yoksul ol” vurgusunun yapıldığını ifade etmiştir.

Katılımcılar TYP kapsamında çalışmanın gelip geçici bir iş olduğunun farkındadırlar fakat iş piyasalarında sürekli ve kalıcı bir iş bulamadıklarından dolayı TYP ile çalışmaktadırlar. Katılımcılar, okulların açılmasıyla çalışmaya başlayıp (9 aylık sözleşme), yaz döneminde işsiz kalmaktadırlar. K-4 durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Köyden gelmeyecektim, oğlum burada okuyor yurt parası, servis parası baktım ki çok yüksek en iyisi gidip bir ev tutayım hem çocuk da gözümün önünde olur dedim Sivas’a göçtük. 30 Haziran’da sözleşme bitiyor, sözleşme bittikten sonra işsiz, piyasada dolaşıyoruz, genelde günlük işlerde çalışıyorum. TYP’de çalışma sürem dolunca başka da iş bulamazsam köye dönerim artık.” K-3 ise; “Eşim asgari ücret alıyor, bende öyle asgari ücret alıyorum böle geçiniyoruz. Yazın ben çalışmayınca çok sıkıntı yaşıyoruz, keşke yazları da çalıştırsalar bizi.” şeklinde ifade etmiştir. Katılımcıların genel olarak, sözleşme bitiminden sonra ne iş yapacaklarına dair bir planları bulunmamaktadır. Erkek katılımcılar genelde inşaat işlerinde günlük ve yevmiyeli çalışmakta, bayan katılımcılar ise özel apartman ve ev temizliği işleri ile ilgilenmektedirler. Özellikle yaşı büyük olan katılımcılar TYP sonrasında iş bulmakta daha fazla güçlük yaşamaktadır. Katılımcılar durumu şu şekilde betimlemektedir; K-5: “Buradaki iş bitince özel sektöre iş bakmaya çıkıyorum. Yaşımdan dolayı almıyorlar ve neredeyse gırgır geçiyorlar, iş bulamıyorum. Gündelik ev işi bulursam gidiyorum, sigorta zaten olmuyor.” K-7: “Benim kullanma tarihim geçtiğinden dolayı hiç kimse beni işe almıyor. İnşaata bekçiliğe bile götürülen olmuyor, amelelik yapıyorum onu da beğenmiyorlar.” Sivas’ta iş bulmakta zorlanan bazı katılımcılar ise iş için başka şehirlere çalışmaya gittiklerini belirtmektedirler. K-1: “3 ay maaş alamıyoruz ama iş bulmak zorundayız. Sigorta yapacağız diyorlar bakıyoruz ki ya hiç yapmıyorlar ya da gün sayısı tam olmuyor. TYP bitince burada iş bulamayınca Antalya’ya falan gidiyoruz.

Katılımcılarla yapılan görüşmeler doğrultusunda TYP bitimi sonrasında, TYP kapsamında çalışmanın iş piyasalarına girişleri kolaylaştıran bir etkisinin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda TYP çalışanlarının proje bitiminde iş piyasalarına girişlerini inceleyen Aşkın ve Aşkın (2017)’in araştırma sonuçlarına göre; Aktif İstihdam Politikaları arasında yer alan TYP’nin işgücü piyasalarında istihdam edilebilirliği artırmayan, çalışana meslek ve beceri kazandırmayan bir politika olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra TYP, kamu iş piyasasında “ikame etkisi” ortaya çıkmaktadır. İkame etkisi ile sürekli ve düzenli olarak istihdam edilecek bir başka işçinin yapacağı işi, TYP’li çalışanlar yaptıklarından dolayı kamu da istihdam daral(tıl)maktadır (Aşkın ve Aşkın, 2017: 13).

TYP kapsamında çalışanlar sözleşme boyunca 14 gün izin kullanabilmektedirler. Verilen 14 günlük izin hakkı TYP’nin süresine bakılmaksızın değişmemektedir. Kullanılan izinler ücretsiz izin kapsamındadır ve kullandıkları izin günü

kadar hesaplanarak ücretlerinden kesilmektedir. Katılımcılar ile yapılan görüşmede şimdiye kadar izin kullanmadıkları saptanmıştır. İzin haklarının ücretsiz izin kapsamında olması, izin kullanmakta caydırıcılık oluşturmaktadır. Aldıkları ücretin yetersiz olduğunu belirten katılımcılar, izin kullanarak ücretlerinin daha da düşmesi durumunu dikkate alarak izin haklarını kullanmak istememektedirler. Katılımcılar banka, hastane, fatura ödeme gibi mesai saatleri içerisinde işlem yapmaları gerektiğinde kurum müdürünün inisiyatif kullanarak kısa süreli izin verdiğini belirtmişlerdir. TYP çalışanlarının hastalığa dayalı sağlık raporu almaları halinde Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından iş göremezlik ödeneği ödendiğinden dolayı ücret alamamaktadırlar. Katılımcılar, hiç sağlık raporu kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Konu ya ilişkin durumu, K-8; “Hiç izin kullanmadım. Bazen doktora gittiğim oluyor, o zaman müdür izin veriyor. İşimi halledip tekrar okula geliyorum.”, K-1; “İzin hakkı hiç kullanmadım, işimiz olunca müdür salıyor. Kızımın kolunda bir ağrı peydah oldu müdür izin verdi, birkaç hafta Üniversite’ye götürdüm getirdim ama sonra gelip okuldaki işimi de hallettim.” şeklinde ifade etmişlerdir.

TYP kapsamında çalışanlar asgari ücrete tabi çalışmaktadırlar. Çalışma saati, günü ve tatil günleri yapılan sözleşmeyle belirlenmekte, proje kapsamındaki tüm çalışanlara eşit şekilde farklılaştırmadan uygulanmaktadır. TYP çalışanlarının sendikal hakları bulunmamaktadır, dolayısıyla iş ve iş yerleri ile yaşayacakları herhangi bir sorunda haklarını savunacak ilgili bir tüzel kişilik yoktur. Keza, TYP’li çalışanların toplu sözleşme ve kıdem tazminatı hakları da bulunmamaktadır. Bu sebeple çalıştıkları işin “düzgün iş” olarak nitelendirilmesi mümkün değildir.

Sonuç

Tennessee Vadisi Projesi ile başlayan kamu istihdam yaratma olgusu; kriz dönemlerinde talep artışını sağlamayı, işsizliği azaltmayı ve aynı zamanda üretimin artırılmasına olanak sağlayarak, bölge ve ülke ekonomisini geliştirecek nitelikte proje olma felsefesini bünyesinde barındırmaktadır. Tennessee Vadisi Projesi’nde görülen kamu istihdam yaratma olgusu ile Türkiye’deki TYP uygulamaları kıyaslandığında işsizliği azaltıcı yönde bir paralellik bulunurken, uygulamanın felsefesi bakımından farklılık görülmektedir. Tennessee Vadisi Projesi işsizliği azalttığı gibi yapılan inşaat, baraj ve nehir ıslahı bölgenin ve ticaret hacminin gelişmesine sebep olurken Türkiye’de uygulanan TYP’ler üretimi artırmayı, ticari faaliyetleri teşvik etmeyi ve proje sonrasında ülkenin veya bölgenin gelişiminde etken bir unsur olma niteliklerini taşımamaktadır. TYP’nin Türkiye’de kriz dönemlerinde işsizliği azaltıcı bir enstrüman olarak planlanması amaçlanmıştır. Fakat geline nokta da görülmektedir ki sadece kriz dönemlerinde uygulanan bir istihdam politikası değil süreklilik gösteren bir uygulama haline dönüşmüştür.

TYP kapsamında çalışanlar yıllık en fazla 9 ay, toplamda ise 24 ay çalışabilmek-

tedirler. Bu durum TYP'nin süreklilik arz etmeyen, geçici bir iş niteliği taşıdığını göstermektedir. Ayrıca TYP kapsamında çalışanlar sendikal hak, toplu pazarlık ve kıdem tazminatından mahrum durumdadırlar. Kanun gereği kıdem tazminatı hak edebilmek için 1 yıl boyunca sürekli çalışmak gerekmektedir. TYP ile çalışma süresinin 9 ay ile sınırlı tutulması kıdem tazminatı hakkının doğmasını engellemektedir. TYP kapsamında çalışanlar, istihdamı sağlayacak yüklenici kuruma mali olarak bir yük yüklememektedirler ve tüm giderler İşsizlik Sigortası Fonu'ndan finanse edilmektedir. Bu açıklamalar ışığında, çalışanın bahsedilen haklardan devlet eli ile mahrum bırakılması ve TYP finansmanının İşsizlik Sigortası Fonu'ndan sağlanması; karını maksimize etmeye çalışan kapitalist girişimci davranışıyla paralellik gösterdiği ifade edilebilir. Konuya ilişkin bu eleştiriyi bir kenara bırakıp diğer açıdan bakıldığında; eğer liberal devlet anlayışının hâkim olduğu bir idari sistem olsaydı, kamu istihdam yaratma politikası uygulanmayacak dolayısıyla TYP kapsamında istihdam edilen bireyler özel sektörde iş aramaya itileceklerdi. Özel sektörde iş bulma imkânlarının düşük olması dolayısıyla yaşayacakları güçlük derecesi daha da yüksek olacaktı. Bu ikilemli durum, kamu istihdam yaratma amacıyla uygulanan TYP uygulamasının; sorunu çözmeye odaklanmayan fakat güçlükleri hafifleten, günü kurtarmak için başvurulmuş bir seçenek olduğunu düşündürmektedir. Yine de her ne kadar TYP'lerin iş bulmakta zorlanan kişilere geçici bir iş imkânı sunarak gelir getirici etki oluşturup, günü kurtarmalarını sağlasa da ortaya çıkan emek sömürsünden bahsedilmelidir. İstihdam politikası açısından TYP'ye bakıldığında; gelecek projeksiyonunun göz ardı edildiği, işsizlik sorununu kısa süreli öteleyen bir uygulama olduğu ifade edilebilir.

Araştırmanın katılımcı grubunu oluşturan TYP çalışanları, çalıştıkları okulun bahçe ve iç temizlik işlerini yapmaktadırlar. Bilindiği üzere okullarda kadrolu temizlik personeli de bulunmaktadır. Araştırmanın katılımcı grubuyla yapılan görüşmeler neticesinde TYP'li çalışanlar ile kadrolu çalışanlar arasında iş paylaşımı açısından ayrımcılık yapıldığını ve TYP'li çalışanların daha yoğun iş yüküne maruz kaldığı ayrıca kadrolu personeller tarafından dışlandıkları ifade edilmiştir. Hem iş yerlerinde ayrımcılığa uğramaları hem de ücret ve özlük haklarının diğer personellere göre zayıf kalması, TYP çalışanlarını olumsuz etkilemektedir. Aldıkları asgari ücret ile geçim problemi yaşayan çalışanlar, çalışma sürelerinin 24 ay ile sınırlı olmasının da olumsuzluğunu dile getirmektedirler. TYP kapsamında çalıştıkları dönemlerde bile geçim sıkıntılarını hafifletmek adına mesai bitiminde veya tatil günlerinde kayıt dışı başka işlerde çalışmaktadırlar. Katılımcıların TYP kapsamında toplam çalışma süreleri dolduğunda ne yapacakları hakkında bir öngörülerini bulunmamaktadır fakat bunun kaygısını yaşadıklarını ifade etmektedirler. Çalıştıkları kurumlarda iş sağlığı ve güvenliğine dair önlemlerin bulunduğunu katılımcıların bir kısmı ifade ederken bir kısmı alınan önlemlerin yeterli olmadığını sağlık problemi yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Kamu istihdam yaratma olgusu olarak TYP kapsamında çalışanların yaşadıkları güçlükler, incelenmiştir. Bu kapsamda çalışan bireylerin; aldıkları ücretlerin yetersizliği, iş yerinde karşılaştıkları ayrımcılık, çalışma sürelerinin kısıtlı ve sınırlı olması, bazı kurumlarda iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin yetersiz bulunması, sendikal haklardan yoksun olmaları, toplu sözleşme ve kıdem tazminatı haklarının bulunmaması ve geleceğe dair sürekli ve güvenceli düzgün işlerinin olmaması bu kapsamda çalışan bireylerin genel olarak karşılaştıkları güçlüklerdir.

Kaynakça

- Aktan, C.C. ve Şen, H. (2001) "Ekonomik kriz: Nedenler ve çözüm önerileri", *Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, 2(42), 1225-1230.
- Alatlı, A. (2008a) "Büyük Çöküş", <http://www.alevalatli.com.tr/makale.asp?s=detay&ID=248> (16.11.2020)
- Alatlı, A. (2008b) "G Kartlar Yeniden Dağıtılıyor". <http://www.alevalatli.com.tr/makale.asp?s=detay&ID=249> (16.11.2020)
- Apak, S. (2009) "1929 ve 2008 krizlerin karşılaştırılması: Dünya ve Türkiye örneği", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 41, 6-16.
- Aşkın, U. ve Aşkın, E. Ö. (2017) "Aktif istihdam politikası olarak toplum yararına programlar: Tokat ili araştırması", *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 3, 3, 1-16.
- Ay, H. ve Uçar, Ö. (2015) "Üç küresel ekonomik krizin analizi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 1, 11-32.
- Büyükoztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2014) *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi.
- Collins, K. M. T., Onwuegbuzie, A. J. ve Jiao, Q. G. (2006) "Prevalence of mixed-methods sampling designs in social science research", *Evaluation & Research in Education*, 19, 2, 83-101.
- Erikli, S. ve Bayat, B. (2016) "Kamu istihdam yaratma programı olarak "Tennessee Vadi Projesi" ve toplum yararına çalışma programının incelenmesi" - *İş ve Hayat Dergisi Ekonomi Hukuk ve Sosyal Politika*, 2, 3, 77-88.
- Göktaş-Yılmaz, Ö. (2005) "Türkiye ekonomisinde büyüme ile işsizlik oranları arasındaki nedensellik ilişkisi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 2, 63-76.
- Gül, F. H. (2004) *Özelleştirme ve Sosyal Destek Programları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gün, S. (2013) "Toplum yararına çalışma programı: işsizlikle mücadelede yeni bir yöntem mi?", *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 3, 2, 76-95.
- İşık, N. ve Duman, E. (2012a) "1929 ekonomik buhranı ve 2008 küresel krizinin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 1, 73-101.
- İşık, N. ve Duman, E. (2012b) "Reel ve finansal göstergeler açısından 1929 ekonomik buhranı ve 2008 küresel krizi: karşılaştırmalı bir analiz", *Yönetim ve Ekonomi*, 19, 2, 239-260.
- İŞKUR, (2006) *İŞKUR 2006 Faaliyet Raporu*, <https://media.iskur.gov.tr/13567/2006-yili-faaliyet-raporu.pdf>. Erişim tarihi: 18.12.2020.
- İŞKUR, (2007) *İŞKUR 2007 Faaliyet Raporu*, <https://media.iskur.gov.tr/13568/2007-yili-faaliyet-raporu.pdf>. Erişim tarihi: 18.12.2020.
- İŞKUR, (2008) *İŞKUR 2008 Faaliyet Raporu*, <https://media.iskur.gov.tr/13569/2008-yili-faaliyet-raporu.pdf>. Erişim tarihi: 18.12.2020.

- İŞKUR, (2009) *İŞKUR 2009 Faaliyet Raporu*, <https://media.iskur.gov.tr/13570/2009-yili-faaliyet-raporu.pdf>. Erişim tarihi: 18.12.2020.
- İŞKUR, (2010) *İŞKUR 2010 Faaliyet Raporu*, <https://media.iskur.gov.tr/13571/2010-yili-faaliyet-raporu.pdf>. Erişim tarihi: 18.12.2020.
- İŞKUR, (2011) *İŞKUR 2011 Faaliyet Raporu*, <https://media.iskur.gov.tr/13572/2011-yili-faaliyet-raporu.pdf>. Erişim tarihi: 18.12.2020.
- İŞKUR, (2012) *İŞKUR 2012 Faaliyet Raporu*, <https://media.iskur.gov.tr/13573/2012-yili-faaliyet-raporu.pdf>. Erişim tarihi: 18.12.2020.
- İŞKUR, (2013). *İŞKUR 2013 Faaliyet Raporu*, http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/UVfjE+2013_Yili_Faaliyet_Raporu.pdf. Erişim tarihi: 18.12.2020.
- İŞKUR, (2013). *Aktif İşgücü Yönetmeliği*, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/03/20130312-7.htm>. Erişim tarihi: 18.12.2020.
- İŞKUR, (2014). *İŞKUR 2014 Faaliyet Raporu*, <https://media.iskur.gov.tr/14003/2014-iimek-faaliyet-raporu.pdf>. Erişim tarihi: 18.12.2020.
- İŞKUR, (2015). *İŞKUR 2015 Faaliyet Raporu*, http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/CFgdU+iskur_Faaliyet_Raporu.pdf. Erişim tarihi: 18.12.2020.
- İŞKUR, (2016). *İŞKUR 2016 Faaliyet Raporu*, <https://media.iskur.gov.tr/13577/2016-yili-faaliyet-raporu.pdf>. Erişim tarihi: 18.12.2020.
- İŞKUR, (2017). *İŞKUR 2017 Faaliyet Raporu*, <https://media.iskur.gov.tr/14249/2017-iimek-faaliyet-raporu.pdf>. Erişim tarihi: 18.12.2020.
- İŞKUR, (2020). *İŞKUR 2017 Faaliyet Raporu*, <https://media.iskur.gov.tr/44147/2020-yili-faaliyet-raporu.pdf>. Erişim tarihi: 18.12.2020.
- İŞKUR (t.y). İnternet Erişim Adresi: <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/aktif-iscucu-programlari/toplum-yararina-programlar-typ/> (22.06.2020).
- Karabulut, A. (2007) *Türkiye'deki İşsizliği Önlemede Aktif İstihdam Politikalarının Rolü ve Etkinliği*. (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara
- Lordoğlu, K. (1986) *Çalışma Ekonomisine Giriş*, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Mahiroğlu, A. ve Korkmaz, A. (2007) *İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları (Türkiye ve AB Ülkeleri)*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Nastasi, B. (2015) "Study notes: qualitative research: sampling ve sample size considerations", http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:qN67UD2NsgJ:https://my.laureate.net/Faculty/docs/Faculty-yüzde+2520Documents/qualit_res__smp_l_size_considerations.doc+vecd=1vehl=envect=clnkegl=tr
- Özkazanç, Ö. (2006) *İktisat Teorisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını
- Öztürk Kara, E. (2015) *Ekonomik Kriz ve İşsizlik İlişkisi: Türkiye Uygulaması (2001-2013)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Patton, M. Q. (2014) *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. (çev. edit. M. Bütün ve S. B. Demir), Ankara: Pegem Akademi
- Saydam, İ. M. (2009) "Yeni-Keynesçi yaklaşımda ücret katılıkları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 59, 2, 239-262.
- Tennessee Valley Authority Annual Report – 1934 <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015069575499> (16.11.2020)
- Tennessee Valley Authority Annual Report – 1942 [https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.\\$b568958;view=1up;seq=45](https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.$b568958;view=1up;seq=45) (16.11.2020)

- Turan, G. ve Çiçek, H. (2011) "Türkiye'de 'Özelleştirme Sosyal Destek Projesi' kapsamında İş Geliştirme Merkezleri uygulaması", *Çimento İşveren Dergisi*, 12-24.
- Turan, Z. (2011) "Dünyadaki ve Türkiye'deki krizlerin ortaya çıkış nedenleri ve ekonomik kalkınmaya etkisi", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4, 1, 56-80.
- Toplum Yararına Program Genelgesi, (2013) <http://dosya.corpus.com.tr/mevzuat/11002244/6c98f85f3c-9b4aa3b938a9f62037c989.pdf>. Erişim tarihi: 21.02.2020.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, D. ve Özbay, Ö. (2011) "Suyun Kal(kın)dırma Kuvveti", GAP-KOP-DAP, Erişim, <https://s3.docslide.org/uploads/DZ2017/06/17/VnEelmG1cg/c704645c1718f2cba1d47a1a9eed0b48.pdf>. (19.06.2020)
- Yıldız, K. (2014) *Türkiye'de İşsizliğin Türlerine Göre Analizi: İşsizlere Yönelik Bir Alan Araştırması* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Zaim, S. (1997) *Çalışma Ekonomisi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Araştırma Makalesi

Ombudsmanlık ve Emeklilik Hakkı: Uyulmayan Tavsiye Kararları Odağında Bir Değerlendirme

Hicran Atatanır*

ORCID: 0000 0002 0938 4245

Öz

Türkiye’de Ombudsmanlık Kurumu, almış olduğu tavsiye kararları ile farklı hak alanlarında olduğu gibi sosyal güvenlik alanında da hakların korunması ve kurumsal inisiyatifin vatandaş lehine tesisi için bir idari rehberlik görevi ifa etmektedir. Bu görevin amacına ulaşması, tavsiye kararlarına muhatap kurumların iş ve işlemleri ile mevzuatını bu rehberlik çerçevesinde iyileştirmeye ve geliştirmeye ne ölçüde açık ve uyumlu olduğu ile yakından ilgilidir. Ombudsmanlık, kurumlar arasında vatandaş odaklı ve hak temelli bir yaklaşımla ortak aklı inşa etmek ve hukuki ihtilaflar yaşanmadan çözüm yolları geliştirmek, kamu yönetimini canlı, dinamik ve sonuç odaklı bir yaklaşımla işlevsel hale getirebilmenin ana yollarından biridir. Çalışmanın kapsamını, bu yaklaşımın emeklilik gibi insanların yaşam koşullarını doğrudan ve geride bıraktığı yakınlarına dek etkileyen bir hak alanında ne ölçüde karşılık bulduğu sorusu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, 2019-2020 yılları itibarıyla Ombudsmanlık tarafından alınan ancak Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı tarafından uyulmayan tavsiye kararları incelenmiş ve belirlenen beş tavsiye kararı çerçevesinde ayrıntılı değerlendirmelerde bulunulmuştur. Tavsiye kararlarının, uyulması halinde, genel olarak sosyal güvenlik özel olarak ise emeklilik haklarının idareye karşı korunması açısından, insan odaklı ve hak temelli bir sosyal politika anlayışının gelişimine katkı kapasitesinin yüksek olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: ombudsmanlık, sosyal güvenlik, emeklilik hakkı, tavsiye kararı.

Ombudsman and Pension Right: An Evaluation in the Focus of Recommendations Which Not Obeyed

Abstract

The Ombudsman Institution in Turkey acts as an administrative guide for the protection of rights and the establishment of institutional initiative in favor of citizens in the field of social security, as well as in different rights areas, with the recommendations it has taken. Achieving the purpose of this task is closely related to the extent to which the relevant institutions are open and compatible with improving and developing its business and procedures and legislation within the framework of this guidance. Ombudsman is one of the main ways of making public administration functional with a lively, dynamic and result-oriented approach, to build a common mind among institutions with a citizen-oriented and rights-based approach and to develop solutions without legal disputes. The scope of study consists of the question of how this approach finds a response in a field of rights such as retirement that directly affects the living conditions of people and even the relatives they leave behind. In this direction, the recommendations taken by the Ombudsman's but not followed by the Social Security Institution Presidency as of 2019-2020 were examined and detailed evaluations were made within the framework of the five recommendations. It is considered that the recommendations, if followed, have a high capacity to contribute to the development of a human-oriented and rights-based social policy understanding, in terms of protecting social security in general and pension rights against the administration in particular.

Keywords: ombudsman, social security, pension right, recommendation.

Giriş

İnsan hakları, insanca bir yaşamın nasıl olması gerektiğine dair büyük bir düşüncenin ürünüdür. Adil bir dünya düzeni inşa etmek ve bu dünyayı herkes için yaşanabilir kılmak büyük bir mücadeleyi, bu ise iki dünya savaşının yarattığı yıkımla yüzleşmeyi gerektirmiştir. Yirminci yüzyılın ilk yarısından itibaren Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Konseyi, Helsinki İzleme gibi kuruluşların öncülüğünde insan hakları ve devlet karşısında bu hakları hukuken koruma alanları uluslararası ve bölgesel düzeyde tanımlanmaya başlamıştır. Bu alanları daim ve güçlü kılmak amacıyla devletlerin uluslararası mekanizmalara karşı yerine getirmesi gereken yükümlülükler belirlenmiş ve ulusal düzeyde insan hakları kurumları oluşturma fikri bu süreçte gündeme gelmiştir.

Ulusal insan hakları kurumları, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için önemli görev ve yetkilerle donatılmış, ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyet yürütebilen bağımsız ve çoğulcu yapıya haiz kurumlar olarak kabul edilmekte-

dir. Kanunla kurulmaları nedeniyle kamu gücünden yararlanmaları, üyelik koşulları ve üye seçim süreçleri ile sivil toplum örgütlerinden ayrılan bu kurumlar, yargı organlarından ise aldıkları kararların tavsiye niteliğinde olması ya da idari yaptırım ile sınırlı kalması ile farklılaşmaktadır. Buna karşılık insan haklarının ve eşitlik ilkesinin korunmasında yalnızca ihlal sonrasına ve sonuçlarına değil; ihlalle neden olan unsurlara ve ihlallerin önlenmesine yönelik çalışmaları ile de öne çıkmaktadırlar.

Hem hükümetten hem hükümet dışı örgütlerden bağımsızlıkları itibarıyla benzersiz bir konuma sahip olan ulusal insan hakları kurumları, hükümet ve sivil toplum arasında köprü görevi görürler (Smith, 2006). Bu köprü görevi içinde insan haklarının korunmasından ve geliştirilmesinden sorumlu idari organlar olarak iki yönlü yetkiye sahip olan bu kurumlar, temelde özel olarak görevli ve devlet destekli organlar olarak da tanımlanır (Cardenas, 2014: 7-8; Koo ve Rami-rez, 2009: 1324).

Türkiye'nin kamu yönetimi yapısı içinde Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) ile Ombudsmanlık (Kamu Denetçiliği Kurumu-KDK) ulusal insan hakları kurumları olarak öne çıkmaktadır.¹ Çalışmada, Ombudsmanlık kurumunun emeklilik hakkı özelinde aldığı ve Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) merkez teşkilatı tarafından uyulmayan kararlar, bir ulusal insan hakkı kurumunun bir hakkın korunmasındaki işlevselliği temelinde ele alınmaya çalışılmıştır. Bu işlevsellik, konu sosyal güvenlik olduğunda özel bir önem taşımaktadır. Çünkü sosyal güvenlik bir toplumda sosyal adaletin ve eşitliğin sağlanması, insanların sosyoekonomik riskler karşısında korunması ve sosyal içermenin inşası açısından anayasal güvence altında bulunan temel bir insan hakkıdır.²

Emeklilik ise, sosyal güvenlik hakkının bir sonucu olarak, yaşlılıkla azalan çalışma gücünün ve iş yaşamından uzaklaşmanın insanların sosyal ve ekonomik refah düzeyi üzerindeki etkisini azaltmanın, yoksullaşma riskini önlemenin en etkili araçlarından biridir. Bu hakkın kullanımı yaşlılık aylığının bağlanması ile gerçekleşir. Tuncay ve Ekmekçi'nin (2017: 482) ifade ettiği gibi yaşlılık aylığına hak kazanma koşulları, sigorta kolları içerisinde en karmaşık olanıdır ve bu karmaşıklık farklı statülerde çalışanların tek bir kanuna tabi tutulması, zaman içerisinde yaşlılık aylığına hak kazanma koşullarında değişiklik yapılması, özel emeklilik koşulları, geçiş hükümleri ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun anlaşılması zor hükümlerinin bir neticesidir.

1. Bugün dünyada Uluslararası Ombudsmanlık Enstitüsü (IOI) üyesi 253 ülke bulunmaktadır ve bu ülkelerin 205'i oylama hakkına sahiptir (IOI, 2021: 11). Oylama hakkı bulunan ülkeler arasında yer alan Türkiye, IOI dışında, yedi farklı ombudsmanlık birliğinin de üyesidir. Bu birlikler; *Avrupa Ombudsmanlar Ağı*, *Akdeniz Ombudsmanlar Birliği*, *Asya Ombudsmanlar Birliği*, *İslam İş Birliği Teşkilatı Üye Devletleri Ombudsmanlık Kurumları Birliği*, *Avrupa Ombudsmanlık Enstitüsü*, *Batı Balkanlar Bölgesel Ombudsmanlık Kurumları*, *Balkan Bölgesi Ulusal Ombudsmanları Birliği*'dir (Şahin, 2020:176).

2. Anayasa'nın 60. Maddesinde; "Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliğini sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar." denilmektedir.

Sosyal güvenlik maliyetlerini toplumsal düzeyde nesiller arasında adil bir şekilde paylaşmak, oldukça hassas bir konudur. Sosyal güvenliğin temel taahhütlerinden biri emekliliktir ve adil bir emeklilik sistemi nesiller arasında toplumsal dayanışmanın sağlanması, insan onuruna yakışır yaşamların, eşitlik ve sosyal adalet ilkelerinin korunması açısından önemli bir sosyal politika bileşenidir. Emeklilik sistemlerinin hak temelli bir yaklaşımla, şeffaflık ve katılımcılık ilkeleri gözetilerek yönetilmesinde ulusal insan hakları kurumlarının yapıcı rolü, güçlendirici bir potansiyel barındırmaktadır.

Söz konusu rolün emeklilik hakkı özelinde nasıl bir işleve sahip olduğu sorusuna odaklanan çalışmada öncelikle ulusal insan hakları kurumlarının tarihsel arka planı ve kurumsal yapıları ele alınmaya çalışılmıştır. Türkiye ve Ombudsmanlık özelinde ulusal insan hakları kurumu düşüncesinin nasıl geliştiği ve kurumsallaştığına dair süreç kısaca aktarıldıktan sonra Kurumun sosyal güvenlik alanında aldığı kararlara, yayınlamış olduğu istatistikler esas alınarak bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Emeklilik hakkı özelinde Kurumun kuruluşundan bugüne aldığı tüm kararlar temelinde genel bir değerlendirme yapabilmekte en önemli engeli; yayınlanan kararların sınırlılığı oluşturmıştır. Kurumun gerek karar türleri gerek muhatabı idare gerekse karara konu tavsiyeye idarenin uyumu konularında yayınlamış olduğu verilerin kapsamı, belirli bir hak alanı ve muhatabı idare/idareler özelinde detaylı araştırma yapılmasına elverişli değildir. Bununla birlikte çalışmada, bir soru önergesine verilen cevaptan hareketle, muhatabının SGK olduğu, 2019-2020 yıllarını kapsayan kararlardan erişime açık olanlara ulaşılmış ve SGK tarafından uyulmadığı belirtilen tavsiye kararları ele alınmıştır. Makalenin sınırları içerisinde, uyulması halinde gerek mevzuat bütünlüğü gerekse hak sahipleri yönünden emeklilik hakkının korunmasında yaratacağı etki yüksek ve önemli olarak değerlendirilen beş tavsiye kararı ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Tarihsel Arka Planı

Ulusal insan hakları kurumları ile ilgili ilk adım, 1946 yılında alınan Ekonomik ve Sosyal Konsey Kararı (UN, 1946) ile BM'ye üye devletlere Konsey'in çalışmalarına katkıda bulunmak için kendi ülkelerinde bilgi grupları ya da yerel insan hakları komiteleri kurma davetiyle atılmıştır. Bu davete icabet; 17 Mart 1947 tarihinde 'İnsan Hakları Konusunda Ulusal Danışma Komisyonu'nu (*Commission nationale consultative des droits de l'homme*) kuran Fransa'dan gelmiştir (Beco, 2007: 333). BM'nin kuruluşunu takip eden yıllarda insan haklarına ilişkin yükümlülüklerinin ifası için gerekli uluslararasılaşma ve kurumsallaşma sürecinde ilerleme kaydedilemediği için ulusal kurumları yaşama geçirecek adımların atılması 1960'lı yıllara dek uzanmıştır. Ekonomik ve Sosyal Konsey'in ulusal kurumların insan hakları alanında halkı eğitmek ve hükümete görüş sunmak gibi işlevler üst-

lenebileceğine dair 1960 tarihli kararını, bu işlemlere açıklık getirdiği 1962 tarihli kararı izlemiş ve 1963 yılında BM Genel Kurul toplantısı ile hükümetlere insan hakları alanında yerel çabaları yoğunlaştırma çağrısında bulunulmuştur (UN, 1960, 1962, 1963).

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme (1965) ile kurulan Irk Ayrımcılığı Tasfiye Komitesi ile Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (1966) ile kurulan İnsan Hakları Komitesi, anılan sözleşmelerin uygulanmasına dair devletler tarafından sunulan raporları ve devlet başvurularını incelemekle görevlendirilmiş yapılar olarak ortaya çıkmıştır. Komitelerin, yetkilerini tanıyan devletleri başvuruları almak ve incelemekle yetkili bir kuruluş kurmaya ya da mevcut bir kuruluşu bu yönde yetkilendirmeye teşvik etmeleri ile 1970'li yıllara gelindiğinde, sözleşmelerle oluşturulan denetim mekanizmaları içinde ulusal düzeyde faaliyet gösteren insan hakları kurumlarına yer vermeye başlanmıştır (Pohjola, 2006: 42-43). Bu dönemde, uluslararası insan hakları mekanizmalarının gelişimine hem kurumsallaşmayı tamamlayıcı hem de BM İnsan Hakları Komisyonu'nun iş yükünü hafifletici bir çözüm yolu olarak ulusal kurumların oluşturulması eşlik etmiştir (Cardenas, 2014:38).

'İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması için Ulusal ve Yerel Kurumlar' adı ile 1978 yılında BM nezdinde düzenlenen bir seminer ile ulusal kurumların yapısı ve işleyişine dair geliştirilen ilkeler, BM Genel Kurulu'nun 1978 ve 1979 yıllarında aldığı kararlara dayanak teşkil etmiş ve bu semineri takip eden yıllarda ulusal insan hakları kurumları BM organlarının toplantılarında gündem maddesi haline gelmiştir (Carver, 2010: 6). 1980'li yıllara gelindiğinde ise ulusal insan hakları kurumlarına olan ilgi, yoğun bilgi alışverişinin de etkisiyle giderek artmış (Pohjola, 2006: 48-49) ve BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği öncülüğünde ve BM Kalkınma Programı kapsamında bu kurumlara yönelik teknik yardım ve kapasite geliştirme çalışmalarına başlanmıştır (Mertus, 2009: 27-31).

BM, 1986 yılında, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için ulusal kurumların kurulmasını teşvik kararı almıştır (UN, 1986). Ulusal insan hakları kurumlarının görev, yetki ve oluşumuna dair prensipleri belirleyen temel düzenleme ise 1991 yılında BM İnsan Hakları Komisyonu himayesinde Paris'te ilki toplanan 'İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması için Ulusal Kurumlar Çalıştayı' ile benimsenen 'Ulusal Kurumların Statüsüne İlişkin İlkeler' ile hayata geçmiştir (UN, 1993). BM İnsan Hakları Komisyonunun 1992/54 sayılı, BM Genel Kurulunun ise 48/134 sayılı kararlarıyla kabul edilen ve 'Paris Prensipleri' olarak anılan bu ilkeler, ulusal kurumların hızla yayılmaya başlamasında önemli bir aşama oluşturur (Cardenas, 2014: 42).³ İnsan haklarının geliştirilmesi ve korunmasında ulusal kurumların yapıcı rolünü teşvik etmek ve güçlendirmek için, Paris

3. Paris Prensiplerinin geniş kabul görmesinde 1993 yılında Viyana'da ikincisi düzenlenen 'Dünya İnsan Hakları Konferansı' ve konferansa katılan 171 ülke tarafından oybirliğiyle kabul edilen Viyana Bildirgesi ve Eylem Planı etkili olmuştur.

Prensiplerine atıfla, her ülkenin ulusal düzeyde kendi özel ihtiyaçlarına en uygun kurumsal çerçeveyi seçme hakkı vurgulanmıştır (UN, 1993).

Bu süreçte, gerçekleşen bir dizi bölgesel toplantıyı, 1993 yılında Tunus'ta ulusal insan hakları kurumlarının gerçekleştirdiği ilk uluslararası konferans izlemiştir. Bu konferansta, bugünkü adı ile Ulusal İnsan Hakları Küresel Birliği'nin (Global Alliance of National Human Rights Institutions-GANHRI) temelleri atılmıştır. GANHRI, "Her yerde herkesin insan haklarından tam anlamıyla yararlandığı bir dünya" vizyonu ile Paris Prensiplerinin çoğulculuk, bağımsızlık, hesap verebilirlik ve etkililik temel değerlerine dayalı olarak güçlendirme, kapasite geliştirme, iş birliği ve destekleme çalışmalarının yanı sıra ulusal insan hakları kurumlarının akreditasyon çalışmalarını yürütmektedir.⁴

Ulusal insan hakları kurumlarının statüsü ve işlevselliği açısından bağımsızlık, belirleyici bir unsurdur. Bağımsızlık, ulusal insan hakları kurumlarının çalışmalarını dışarıdan gelecek bir müdahaleden korkmadan tarafsız ve etkin bir biçimde yerine getirmesine olanak sağlayacak özerk bir statü ve yeterli mali kaynakla garanti altına alınabilir (Pohjolainen, 2006: 3). Yapılan atamaların, seçilen üyelerin, inceleme ve araştırmalarda izlenen süreçlerin tarafsız bir iradeye dayanması, bu kurumların hükümetten bağımsız oluşlarıyla yakından ilişkilidir.

Hükümetler, Althusser'in (2002) ifadesi ile *devletin ideolojik aygıtlarıdır*. Tüm siyasal sınıf mücadeleleri devlet çevresinde döner ve hükümetler egemen sınıfın siyasetini yürütür (Althusser, 2002). Ulusal insan hakları kurumlarının hükümet aygıtından bağımsızlığı, siyasal iktidarı meşrulaştırmanın ve bireyi sisteme uyumlaştırmanın bir aracı olmaktan bağımsızlığını işaret eder. İnsanların hakları bir sınıfın ideolojisine⁵ ve egemen kıldığı fikirlerin gölgesine terk edilemeyecek kadar kritik ve toplumsal bir öneme sahiptir.

Ulusal insan hakları kurumları arasında bulunan ombudsmanlık modeli ise ilk olarak 1713 yılında İsveç'te olmak üzere Kuzey Avrupa'da ortaya çıkarken⁶, insan hakları ombudsmanı modeli 1990'lı yıllardan itibaren Latin Amerika ile Orta ve Doğu Avrupa'da yaygınlaşmaya başlamıştır (Pohjolainen, 2006: 18). Klasik ombudsman modelinde, yasama organı tarafından atanan ombudsman, idarenin usulsüz iş ve işlem iddialarına ilişkin başvuru üzerine ya da resen harekete geçerek, incelemelerini kamu kurumlarından edindiği belgeler ve dinlediği tanıklar çerçevesinde gerçekleştirmektedir. İşlevinin odağını kamu yönetiminin nasıl işlediği oluşturur; yasama ve yargı faaliyetleri ile özel sektörde olup bitenler ombuds-

4. GANHRI, Akreditasyon Alt Komitesi (SCA) aracılığıyla ulusal insan hakları kurumlarını Paris İlkelerine uygun olarak inceler ve akredite eder. Ocak 2021 itibarıyla, 127 ulusal insan hakları kurumu akredite edilmiştir. Ayrintılı bilgi için: <https://nhri.ohchr.org/EN/AboutUs/GANHRIAccreditation/Pages/default.aspx> (Erişim tarihi: 02.11.2021).

5. Althusser'e göre ideoloji doğru veya yanlış değildir, çünkü insanların kendi varoluş koşullarıyla aralarındaki hayali ilişkiden doğar (2002: 11) ve bir insanın ya da bir toplumsal grubun zihninde egemen olan fikirler, tasarımlar sistemidir (2002: 47).

6. İlk İsveç'te kurulduktan sonra, 1809 yılında İsveç Anayasasında yer alarak anayasal bir kurum özelliği kazanan ombudsmanlık kurumu, İskandinav ülkeleri tarafından benimsenmiş olması itibarıyla "İskandinav Modeli" olarak da anılmıştır.

manların inceleme yetkisinin dışında kalır. İnsan hakları ombudsmanı kavramıyla ise ombudsmanlık ve insan hakları komisyonu yapılarının özelliklerini bir araya getiren oluşumlar anlatılmaktadır (Reif, 2011: 269; Pohjolainen, 2006: 18). BM tarafından yapılan bir diğer sınıflandırmada ise bu modellere ek olarak danışma organı, enstitü/merkez ile karma kurum modelleri de ayrıma dâhil edilmiştir (UN, 2010:15-19).⁷ Avrupa Birliği (AB) Temel Haklar Ajansı ise bu kurumları komisyonlar, danışma komiteleri, ombudsman kurumları ve enstitüler olmak üzere dördü bir ayrıma tabi tutar (NHRI, 2012).

Paris Prensipleri ve çoğulculuk ilkesi çerçevesinde ilk örnekler komisyon şeklinde yapılmış olmakla birlikte herhangi bir yapısal modelin diğerinden daha iyi olduğu sonucunu çıkarmak mümkün değildir (Lindolt vd., 2000: 35). Üyelik yapılarına, uzmanlık alanlarına, yetkilerine ve bulundukları kıtalara göre ulusal insan hakları kurum modellerinin ayrıma tabi tutulduğu görülmektedir. Üyelik yapılarına göre tek ya da çok üyeli kurumlar; yetkilerine göre hükümete tavsiye de bulunan ya da bireysel başvuruları inceleyen kurumlar; uzmanlık alanlarına göre insan hakları alanının tamamında ya da sadece ayrımcılıkla mücadele gibi belirli bir alanda uzmanlaşanlar; kıtalara göre ise çok üyeli Afrika ve Asya kurumları ile tek üyeli Kuzey Avrupa ve Latin Amerika kurumları karşımıza çıkar (ICHRP, 2004).

Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Yapısı ve Ombudsmanlık Modeli

Miller (2017) ulusal insan hakları kurumlarının yapısını dört katlı ev metaforu ile açıklar.⁸ Bu metafora göre, birinci katta ulusal insan hakları kurumlarının DNA'sı olan Paris Prensipleri bulunurken, ikinci katta insan hakları kültürünün ülke geneline yerleşmesi için sivil toplum örgütlerinin, kamu kurumlarının gündelik davranış biçimlerinin hak temelli olarak şekillenmesi yer alır. Üçüncü katta, ulusal insan hakları kurumunun, kuruluşu sonrasında halkın ve hükümetin güvenini kazanması hususu yerini alır. En üst katta ise bu kurumların, uluslararası ağa etkin ve aktif katılımı, zor şartlardaki diğer ulusal insan hakları kurumlarına desteği gibi güçlü uluslararası ilişkilere sahipilik durumu bulunur ve bu kat, bölgesel ve küresel düzeyde liderlik üstlenme hedefinin de bir göstergesidir.

Literatürde genel olarak ulusal insan hakları kurumlarının kurumsal yapılarına ilişkin üçlü bir ayrıma gidildiği görülmektedir. Buna göre, ombudsmanlık ve insan hakları komisyonları iki temel kurum modelini oluştururken insan hakları ombudsmanları da (karma kurumlar) üçüncü bir modeli oluşturur (Koo ve Ra-

7. BM'ye göre 'insan hakları ombudsmanı' kavramı; insan haklarının korunması ve geliştirilmesi görevi ön planda olan ombudsman kurumlarını ifade etmektedir. Karma kurumlar kavramı ise, insan hakları görevleri ve geleneksel ombudsman işlevlerinin bir araya geldiği ve ombudsman benzeri özellikler taşıyan kurumları açıklamaktadır.

8. Prof. Alan Miller, GANHRI Özel Danışmanı, 19 Aralık 2017 tarihinde Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'nun Resmi Konuşu olarak gerçekleştirdiği söyleşide alınan notlardan derlenmiştir.

mirez 2009: 1324; Pegram, 2010: 733; Cole ve Ramirez 2013: 705; Cardenas, 2014: 9). Oğuşgil (2015: 12) ise ulusal insan hakları kurumlarını devlet destekli yapılar olarak ortaya koydukları işlevleri temelinde tanımlar:

Ulusal insan hakları kurumları, temel işlevi ulusal düzeyde insan haklarının korunması ve geliştirilmesi olan, devlet tarafından fonlanan ve normlar hiyerarşisi içinde yine devlet tarafından en az yasal bir zeminde kurulan, görev ve sorumlulukları ile yetkileri yasal dayanağında açık bir şekilde tanımlanan, yürütmeden bağımsız bir şekilde faaliyet gösteren yargı-dışı idari mekanizmalar olarak tanımlanabilir.

Ombudsmanlık; bürokrasinin insan hakları ihlallerine yol açmadan ve zemin oluşturmada işlemesine yönelik denetim, izleme, değerlendirme ve raporlama gibi çalışmaları yürütmek üzere yapılandırılmış bir kurumdur. Ombudsmanlık kurumları, insanların hak ve özgürlüklerini idarenin iş ve işlemleri karşısında bağımsız denetim yolu ile korumak üzere kurulmuşlardır. Kuşkusuz ortaya koydukları işlevler içinde bulundukları ülkenin, rejimin, anayasal düzenin, sosyopolitik yapının, siyasi kültürün, hukukun üstünlüğü ve demokrasi anlayışının da birer yansıması niteliğindedir.

Paris Prensiplerinde de karşılık bulduğu üzere ombudsmanlık kurumları insan haklarının korunması ve geliştirilmesinden sorumlu organlar arasındadır ve bu anlamda bağımsızlıklarının güçlendirilmesi, kapasitelerinin artırılması ve akreditasyonları teşvik edilmiştir (UN, 1995; UN, 2010). Ombudsmanlık kurumlarının siyasallaşma eğilimi göstermesi ya da siyasallaşmanın aracı işlevi görmesi bir parti himayesine girerek ve kayırmacı ilişkilerin merkezine dönüştürerek kuruluş amaçlarından uzaklaşmalarına neden olabilmektedir (Dahlvik vd., 2020). Bu ise ombudsmanlık kurumuna kamuoyu nezdinde duyulan güven ve itibarı zedelemektedir.

Ombudsmanlık (Kamu Denetçiliği Kurumu)

Türkiye’de insan haklarının kurumsallaşma süreci 1990’lı yıllara dek uzanmaktadır.⁹ İlk olarak, 1987 yılında o zamanki adı Avrupa Ekonomik Topluluğu’na yapılan üyelik başvurusu kapsamında insan hakları ihlalleri ile ilgili çalışma yapmak üzere, 5 Aralık 1990 tarihinde 3686 sayılı Kanunla Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) çatısı altında İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu kurulmuş; bu adımı, 2001-2012 yılları arasında yürütülen İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanlığı izlemiştir. Ardından, *İnsan Hakları Danışma Kurulu*, *İnsan Hakları Üst Kurulu*, *İnsan Hakları İhlal İddialarını İnceleme Heyetleri*, *Başbakanlık İnsan Hakları Baş-*

9. Türkiye’de 1990’lı yıllar öncesinde insan hakları alanında bir kurumsallaşma eğilimi değil; 12 Eylül 1980 askeri darbe süreciyle yaşanan sistematik insan hakları ihlalleri ve derin bir toplumsal tahribat söz konusudur. Bu ihlaller ve tahribat karşısında sivil toplumdan yükselen, toplumsal ve siyasal yaşama nüfuz eden insan hakları taleplerinin, 1990’lı yıllarla birlikte atılan kurumsal adımlar üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir.

kanlığı ve İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları oluşturulmuştur.

Anayasa'da 2010 yılında yapılan değişiklikle Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkı tanınması ile kamu gücünü kullanan kişi ve kurumların sebep olduğu hak ihlallerine karşı 23 Eylül 2012 tarihinden itibaren anayasal yargı denetimi başlatılmıştır. 21 Haziran 2012 tarihinde 6332 sayılı Kanunla kurulan Türkiye İnsan Hakları Kurumunun yerini ise 20 Nisan 2016 tarihli ve 6701 sayılı Kanunla kurulan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) almıştır.¹⁰

Çalışmamızın odağını oluşturan ombudsmanlık kurumu köklerinin ise 18. yüzyıl başlarına ve Osmanlı dönemine dek uzandığına dair çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Osmanlı dönemi idari sisteminde askeri sınıfa ait şer'i ve hukuki davalara bakan hakimler olarak görev yapan Kādî Askerler (Kazasker), İslam Hukukuna göre askerî-hukukî ihtilâfları giderme görevi ifa etmiştir (İpşirli, 1997). Kazaskerliğin, insanların adaletsizliğe ve kamu görevi erkinden doğan gücün kötüye kullanılmasına karşı koruma işlevi itibarıyla ombudsmanlık kurumunun esin kaynağı olduğunu ileri süren araştırmalar olduğu gibi (Fendoğlu, 2013), yine Divan-ı Mezalim, Divan-ı Hümayun, Divan-ı Şıraf, Mehayif Müfettişleri, Veziriazam, Kadı'l-Kudat, Müfti, Şeyhülislam, Kadı, Muhtesib, Fütüvvet ve Ahilik gibi kurumları ve tüzel kişilikleri ombudsmanlık kurumu ile ilişkilendiren çalışmalar da bulunmaktadır (Dursun, 2011; Aykanat, 2019). Bunlar arasında kadıların yargıçlık görevinin gelişimini Ortaylı (1976:96) şöyle özetler:

Emevi devrinde, kadılar valilerin hukuk işleri danışmanı (şansölyesi) derecesinde oldukları sürece, cezai davalar ve infaz konusu tamamiyle idari amirlerin yetki ve görevi bütününden idi. Fakat daha Abbasilerin ilk devirlerinde kadı'nın bürosu genel idareden ayrılınca bu görevler ona yüklendi ve görevleri yargının da dışına taşmaya başladı... Bu nedenle Osmanlı kadılığının geçirdiği kurumsal evrim gereği sadece yargı ile değil, aynı zamanda mülki, beledi görevler ile de yükümlü olması doğaldır.

Ombudsmanlık kurumuna yakınsanabilecek görevlere sahip bazı kurumların Cumhuriyet dönemi ile birlikte ihdas edildiği görülür. Bunlardan bazıları Devlet Denetleme Kurulu (DDK), TBMM Dilekçe Komisyonu, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, Tüketici Sorunları Hakem Heyetleri, Kamu Görevlileri Etik Kurulu olarak sıralanabilir. Ancak Erhürman'ın da (1995: 83) belirttiği gibi ombudsmanın idareyi düzeltme, hukuki ve doğru bir yolda tutma işlevine karşın örneğin DDK cumhurbaşkanının idareyi denetleme ve hükümet üzerindeki gücünü hissettirme amacına hizmet eden yardımcı bir kuruldur. Diğer yandan dün olduğu gibi bugün de tartışılması gereken temel husus kurumların idare üzerindeki etki ve

10. TİHEK, insan onurunu temel alarak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması, hukukten tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada ayrımcılığın önlenmesi ilkeleri doğrultusunda faaliyet göstermek, işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etmek ve bu konuda ulusal önleme mekanizması görevini yerine getirmek üzere kurulmuştur (6701 S.K., md.1)

yaptırım gücünün ne olduğu; aldıkları kararların idarelerin tasarrufları üzerinde ne ölçüde bağlayıcılık arz ettiğidir.

Türkiye’de ombudsmanlık mekanizması, 14 Haziran 2012 tarihli ve 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu ile kurulmuştur. Kurum “kamu hizmetlerinin işleyişinde bağımsız ve etkin bir şikâyet mekanizması oluşturmak suretiyle, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunmak” ile yetkilendirilmiştir (6328 S.K., m.1). Kurum, yasama yetkisinin kullanılmasına dair işlemler, yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin kararlar ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin sırf askerî nitelikteki faaliyetleri dışında kalan her türlü idari eylem ve işlem ile tutum ve davranış, insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönleri ile incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmak ile görevli bulunmaktadır (md 5/2).

Başdenetçi ve denetçilerden oluşan kurumsal yapı, başvuru üzerine harekete geçen ve başvuru konusu çerçevesinde bilgi ve belge isteyerek, bilirkişi görevlendirerek, tanık dinleyerek inceleme ve araştırmalarını gerçekleştiren ve nihayetinde *tavsiye kararı*, *ret kararı*, *kısmen tavsiye kısmen ret kararı*, *karar verilmesine yer olmadığına dair karar*, *dostane çözüm kararı*, *incelenemezlik kararı*, *gönderme kararı*, *ayırma kararı*, *birleştirme kararı* ve *başvurunun geçersiz sayılması* gibi kararlar veren bir işleyişe sahiptir (KDK, 2021: 77).¹¹

Ombudsmanlığın Sosyal Güvenlik Kurumuna Yönelik Aldığı Kararlar

Çalışmada, başvuru konusu idarenin ‘Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı’ olduğu ombudsmanlık kararları, sosyal güvenlik hakkının idareye karşı korunmasındaki işlevi açısından incelenmiştir. Kurumun web sitesinde ‘<https://kararlar.ombudsman.gov.tr/Arama>’ linkinde bulunan “Kararlar Bilgi Bankası” üzerinden ulaşılan kararlardan sosyal güvenlik hakkının korunmasına yönelik olmakla birlikte SGK merkez teşkilatı tarafından uyulmayan tavsiye kararları taranmıştır. Emeklilik hakkının korunması odağında bakıldığında ağırlıklı olarak yaşlılık aylığı iş ve işlemlerine karşı yapılan başvurular çerçevesinde alındığı ancak uyulmadığı görülen tavsiye kararlarından beşi, makale sınırları gözetilerek belirlenmiştir. Bu belirlemede, uyulması halinde gerek emeklilik hakkının korunması gerekse yaşlılık aylığı iş ve işlemlerine ilişkin mevcut uygulama standartlarının geliştirilmesi bakımından kamunun yüksek yararının bulunduğu kanaati etkili olmuştur.

Seçilen bu kararlara dair incelemelere geçmeden önce alınan başvurular ve

11. Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik’in 27’nci maddesinde 2 Mart 2017 tarihli Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren değişiklikle ‘dostane çözüm’ uygulamasına gidilmiştir. Buna göre kurum, inceleme ve araştırma devam ederken tarafları dostane çözüme davet edebilmekte ve şikâyetle konu talebin ilgili idare tarafından yerine getirilmesi ya da şikâyetin çözüme kavuşturulduğunun taraflarca kuruma bildirilmesi halinde dostane çözüm kararı verebilmektedir. Anılan Yönetmelik 23 Mart 2013 tarih ve 28601 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanmıştır.

verilen tavsiye kararlarına ilişkin genel bir çerçeve çizilmesi yararlı olacaktır.¹² Ombudsmanlık, başvuru kabul edilmeye başladığı 29 Mart 2013 tarihinden 2020 yılı sonuna kadar toplamda 170 bin 744 başvuru almıştır (KDK, 2021:62). Kuruma yapılan başvuruların yıldan yıla ciddi bir artış gösterdiği görülmektedir.

Tablo 1: Yıl Bazlı Başvuru ve Karar Sayıları*

Yıl	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Toplam
Başvuru	7.638	5.639	6.055	5.519	17.131	17.585	20.968	90.209	170.744
Karar	6097	6.348	5.897	4.819	14.746	15.572	21.170	91.100	165.749

* Yapıldığı yıl içerisinde sonuçlanmayan başvurular, devrettiği bir sonraki yılın karar sayısına yansıtılarak raporlanmıştır.

Tabloda görüldüğü üzere 2020 yılında yapılan başvuruların ve dolayısı ile alınan kararların 2019 yılına kıyasla yüzde 330'ün üzerinde bir artış gösterdiği görülmektedir. Kurum bu artışa 2020 Yılı Faaliyet Raporunda (2021: 48-49) başvuru konusu itibarıyla açıklama getirerek, yüzde 4518,49 düzeyinde bir değişim oranı ile en çok şikâyetin 'ekonomi, maliye ve vergi' konusunda alındığı; bunda ise salgın döneminde yapılan temel destek kredi taleplerine ilişkin başvuruların¹³ etkili olduğu ve tamamına yakınının (yüzde 95,48) "e-Başvuru" sistemi ile yapıldığı ifade belirtilmiştir.

Başvuru konusu idarenin SGK olduğu karar metinlerine ise yalnızca 'Kararlar Bilgi Bankası' linki üzerinden erişim sağlanabilmekte olup, bu linkte yayınlanan kararlar arasında başvuru konusu idarenin ya da idarelerden birinin SGK olduğu karar sayısı, 8 Mart 2017 ve 6 Ekim 2021 karar tarihleri itibarıyla 411'dir. Kurum yayınladığı yıllık raporlarda, başvuru konularını alt başlıklar halinde detaylandırarak istatistiksel veriler de paylaşılmıştır. Bu alt başlıklar yıldan yıla değişiklik göstermiş olup, 2015 Yıllık Raporu istisna olmak üzere, 2013-2020 yılları aralığında "Çalışma ve Sosyal Güvenlik" konulu başvuruların dağılımı şu şekildedir:

12. Aktarılan verilerin tamamı KDK 2020 Yılı Faaliyet Raporu ile Kurumun Yıllık Raporlarından derlenmiştir.

13. Bu başvuruların sayısı; 16 Ekim 2020 tarihli ve 7/35067 esas numaralı soru önermesine 16 Kasım 2021 tarihinde verilen cevapta, 69.405 (Ekim/2020) olarak açıklanmıştır: <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/7/7-35067c.pdf>

Tablo 2: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Konulu Başvuruların Dağılımı

Yıl	2013	2014	2016	2017	2018	2019	2020	Toplam
Kamuda Çalışan İşçiler/Taşeron İşçiler	-	18	67	177	2.799	327	100	3.488
Sosyal Sigortalar	273	79	138	1.184	560	757	425	3.416
Emekli Sandığı	97	64	87	267	669	851	207	2.242
Çalışma ve Sosyal Güvenliğe İlişkin Diğer Konular	272	157	184	153	118	144	337	1.365
İşçi ve İşveren Sorunları	128	24	16	82	100	105	166	621
Bağ-Kur	92	49	45	50	43	102	47	428
Çalışma Koşulları	20	15	4	8	6	21	3	77
İş Kazaları	4	6	4	10	10	17	12	63
Sendikal Faaliyetler ve Toplu İş İlişkileri	1	3	5	11	4	11	16	51
İş Sağlığı ve Güvenliği İşlemleri	-	-	5	8	10	8	12	43
Yabancıların Çalışma İzinleri	1	4	1	3	-	4	-	13
Genel Toplam	888	419	556	1.953	4.319	2.347*	1.325	11.807

* KDK'nın yıllık raporlarında "Çalışma ve Sosyal Güvenlik" konulu başvuru sayıları ayrı ayrı toplandığında 2019 yılı başvuru sayısı 2020 Yıllık Raporunda yayınlandığı gibi 2.366 değil, 2.347 olarak ortaya çıktığından, bu sayı esas alınmıştır.

"Çalışma ve Sosyal Güvenlik" konulu başvuruların alt başlıkları arasında "Kamuda Çalışan İşçiler/Taşeron İşçiler", "Sosyal Sigortalar", "Emekli Sandığı" ve "Diğer" konulu şikâyetlerin genel toplamın yüzde 89'unu oluşturduğu görülmektedir. Diğer yandan emeklilik, sosyal güvenlik sisteminin çok temel bir bileşeni ve hak alanı olarak esasen diğer alt başlıkları da kesişimsel olarak ilgilendirmektedir. Öz olarak; insana yakışır iş koşullarının sağlık, güvenlik, ekonomik, hukuki ve sendikal temelleri ile birlikte inşa edilmediği bir çalışma yaşamında emekçilerin hem kendileri hem de hak sahipleri için emeklilik hakkının doğrudan ya da dolaylı olarak ihlaline neden olan koşullar oluşabilmektedir. Bu koşulları bütünsel bir yaklaşımla ele alan ve yapılan şikâyetlerin kısa ya da uzun vadede etkilerini emeklilik hakkı yönü inceleyen daha kapsamlı araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Diğer yandan 2014 Yıllık Raporu'ndan itibaren başvuruların dağılımı şikâyet edilen idareler bazında da raporlanmakta olup, şikâyet edilen idarenin ya da idarelerden birinin SGK olduğu başvurular yıllık raporlarda tarandığında; 2014'de

326; 2015'de 415; 2016'da 479; 2017'de 1469; 2018'de 1.062; 2019'da 1.808 ve 2020'de 1.030 olmak üzere toplamda 6.538 kez SGK'nın şikâyet edildiği görülmektedir.

Ombudsman, TBMM'de Karma Komisyona 2019 Yıllık Raporunu sunarken, en büyük sorunlarını kabul edilebilirlik şartlarına haiz nitelikli başvuru sayısının azlığı olarak belirtmiş ve 2019 yılında alınan 20 bin 968 başvurudan yalnızca 4 bin 870'i kabul edilebilir olduğu için bu kadar karar alınabildiğini ifade etmiştir (KDK, 2020). Yaklaşık her dört başvurudan üçünün kabul edilebilirlik koşullarını¹⁴ taşıyor ve bu nedenle karara konu olmuyor oluşu, emeklilik hakkının ombudsmanlık mekanizması ile korunması açısından da dikkate değer bir konudur. Başvuru sahiplerinin başvuru koşulları hakkında bilgilendirilerek kabul edilebilirlik şartlarını taşıyan başvurularda bulunmaları halinde, emeklilik hakkının idareye karşı korunmasında daha farklı tabloların ortaya çıkacağı düşünülmektedir.

Diğer yandan başvuru ve karar sayıları kadar önemli olan bir başka husus alınan tavsiye kararlarının idare üzerindeki etki gücüdür. İdari bir yaptırım barındırmayan, tavsiye niteliğinde olan bu kararlar uyulması halinde sonuç doğuran idari tasarruflardır. İdarelerin tavsiye kararına uyma eğilimine ilişkin olarak Ombudsmanlığa yönelik bir soru önergesine verilen yanıtta SGK özelinde baktığımızda; 2019 yılında yapılan 20.968 ve 2020 yılının ilk 10 ayında yapılan 87 bin 144 başvuru kapsamında SGK'nın 2019 yılında verilen 81 Tavsiye Kararından 37'sine uyduğu; 40'ı hakkında ise gerekçe bildirdiği, 2020 yılında verilen 77 Tavsiye Kararından ise 28'ine uyduğu; 38'i hakkında ise yine gerekçe bildirdiği belirtilmiştir (TBMM, 2020). SGK, hakkında verilen tavsiye kararlarına 2019 yılı için yüzde 45,67, 2020 yılı için ise yüzde 36,36 gibi düşük oranlarda bir uyma eğilimi göstermiştir.

Bu veriler, ilk evrede akla iki soru getirmektedir. Bunlardan ilki, SGK'nın tavsiye kararlarına uyma eğilimindeki düşüklüğün neden kaynaklandığıdır. İkincisi ise Ombudsmanlığın kabul ettiği başvurular üzerine kullandığı geniş inceleme, araştırma, bilgi ve belge edinme yetkilerine rağmen aldığı kararların isabetliliği ve yerindeliği meselesidir. Bu iki temel soruya cevap verebilmek, başlı başına bir araştırma konusu olmakla birlikte, her iki kurumun sosyal güvenlik hakkının korunmasında ve geliştirilmesinde ortak akli ve iş birliğini ne ölçüde geliştirebildikleri önem taşımaktadır. Bu bağlamda, tavsiye kararlarına uyma eğiliminde hangi değişkenlerin etkili olduğunu belirlenmesi, görece düşük ya da istikrarsız uyma eğilimine sahip idarelerin, korumak ve gereğini ifa etmekle yükümlü oldukları insan hakları temelinde uygulamalarını, yürüttükleri iş ve işlemleri ne ölçüde tavsiye kararları doğrultusunda iyileştirmeye ya da geliştirmeye açık olduklarının da izlenmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

14. Bu şartlar ile ilgili ayrıntılı bilgiye <https://www.ombudsman.gov.tr/BasvuruYaparkenNelereDikkatEdilmeli> linki üzerinden erişim sağlanabilir.

Sosyal Güvenlik Kurumuna Yönelik Verilen ve Uyulmayan Tavsiye Kararları

Ombudsmanlık “Kararlar Bilgi Bankası” nda yayınlanan ve başvuru konusu idarenin SGK olduğu kararlar arasında yapılan taramada¹⁵; 136’sı tavsiye, 234’ü ret, 51’i kısmen kabul kısmen ret olmak üzere toplam 411 karar olduğu görülmektedir. SGK tarafından bu tavsiye kararlarından uyulmayanların hangileri olduğuna dair bilgiye ise; TBMM Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı’nın 16 Ekim 2020 tarihli ve 7/35067 esas numaralı soru önergesine 16 Kasım 2020 tarihinde vermiş olduğu cevap çerçevesinde erişilmiştir. Anılan cevapta SGK Başkanlığı’na yönelik 2019 yılında verilen 81 tavsiye karardan 37’sine uyulduğu; 40’ı hakkında ise gerekçe bildirildiği, 2020 yılında verilen 77 tavsiye karardan ise 28’ine uyulduğu; 38’i hakkında ise gerekçe bildirildiği belirtilmiştir.¹⁶ 2019-2020 yıllarında verilen ve muhatap idareler tarafından uyulmayan tavsiye kararlarının listesi, başvuruya konu kurumlar ayrımında yer almakta olup, bu veriler SGK özelinde¹⁷ ve şikayete konu taleplerin benzerliği çerçevesinde daraltıldığında karşımıza şu tablo çıkmaktadır:

15. Bu kararlardan ilki 08.03.2017 tarihli ve 2016/3549 sayılı karar iken, 07.11.2021 tarihi itibarıyla sonuncusu 06.10.2021 tarihli ve 2021/10190 sayılı karardır. Karar türlerine ilişkin veriler bu tarih aralıklarını kapsamaktadır.

16. Soru önergesinin konusunu **uyulmayan tavsiye kararları** oluşturduğundan verilen cevapta idareler tarafından uyulan tavsiye kararları listelenmediği için uyma eğilimini karşılaştırmalı olarak ele alma olanağı bulunamamıştır.

17. Ombudsmanlık, birden fazla idareyi ilgilendiren kararları, ilgili idarelerin tümüne ilettiğinden yıllar bazında verilen tavsiye kararı sayısı ile tavsiye kararı verilen idare sayıları farklılık göstermektedir (TBMM, 2020:5).

Tablo 3: Sosyal Güvenlik Kurumunca Uyulmayan Tavsiye Kararları (2019-2020)18

Şikâyet No	Şikâyet Konu Talep
2019/7444, 2019/8153 2019/8098, 2019/8182 2019/12912, 2019/20057 2020/2226, 2019/8137 ¹⁹	Yersiz ödeme nedeniyle çıkarılan borçların iptal edilmesi konulu talepler.
2018/15651, 2019/6895, 2019/11809, 2019/17530 2020/348	Başvuranların, geçimini sağlayacak başka bir gelirleri olduğu gerekçesiyle kesilen ve ödenmeyen, babalarından dolayı aldıkları Bağ-Kur ölüm aylıklarının taraflarına yasal faiziyle birlikte ödenmesi konulu talepler
2019/11497, 2019/14448 2020/952	5510 sayılı Kanununun Geçici 4. maddesinin onuncu fıkrası kapsamında borçlandırılan sürenin sigortalılık başlangıç süresini, borçlandırılan süre kadar geriye çekmemesi konulu talepler
2019/1443, 2019/1985 2019/17395, 2019/19788 2018/9808	Polis akademisinde öğrencilikte geçen süreleri borçlanma konulu talepler Astsubay okulunda öğrencilikte geçen sürelerin prim tutarları konulu talep
2018/5434 2018/16177 2019/22091 2019/20878 2020/2456	Yurt dışı borçlanma talebi Yurt dışı borçlanma tarih aralığının değiştirilmesi talebi Yurt dışı borçlanma kapsamında transfer edilen primlerin iadesi talebi Yurtdışı borçlanma süre tespitine ilişkin idarenin hatalı işleminin düzeltimi ve emekli aylığının bağlanması talebi Yurt dışı borçlanma başvurusunun geçersiz sayılması yönündeki idari işlemin geri alınması talebi
2018/16382, 2019/867 2019/2515, 2019/6422 2019/12773, 2020/4259	Emekli aylıklarının ve emekli ikramiyelerinin fark tutarları ile birlikte ödenmesi konulu talepler
2019/2863, 2019/14808 2020/4259 2019/15113	Geriye dönük ödenen maaşların ve farklarının yasal faizi ile birlikte ödenmesi konulu talepler Prim iadesine faiz talebi
2018/13161 2019/13392 2019/15376	İsteğe bağlı sigortalı sayılma talebi İsteğe bağlı sigortalılık primlerinin yurt dışındaki çalışmalarıyla çakışması nedeniyle iptal edilmesi talebi Bağ-Kur'a tabi isteğe bağlı sigortalılığının geçerli sayılması talebi

18. Listede "Kısmi Tavsiye Kısmi Ret Kararları" da olup, bu kararlara (2018/15913, 2019/2246-2248-6522-2904-10734-14641-14370, 2020/2889,2020/4132) tabloda yer verilmemiştir.

19. 2019/8137 No'lu şikâyetinde başvuran ayrıca ölüm aylığı talebinde de bulunuyor.

Tablo3 (devamı)

2018/10328 2019/6585 2019/7674	Vazife malullüğü ve nakdi tazminat talebi Görev tazminatı talebi Kıdem tazminatı talebi
2019/8250	Sigorta primlerinin iptal edilmesi nedeniyle yaşanan mağduriyetin giderilmesi talebi
2019/9361	Vekil öğretmenlik başlangıç tarihinin sigortalılık başlangıç tarihi olarak kabul edilmesi talebi
2019/11294	Eksik hesaplanan toplam hizmet süresinin düzeltilmesi talebi
2019/11671	Wilson hastalığının tedavisi için kullanılan ilaçların ücretinin tamamının SGK tarafından karşılanması talebi
2019/17171	Vergi kesintilerinin iadesi talebi
2019/18314	İdarenin yazışmalarındaki gecikme nedeniyle oluşan mağduriyetin giderilmesi ve yapılandırılan prim borcunun ödenerek emekliliğin sağlanması talebi
2019/1440	Sözleşmeli statüde geçirilen hizmetlerin kazanılmış hak aylığında değerlendirilmesi talebi
2020/3689	Hizmet birleştirilmesi yapılmadan aylık bağlanması talebi

Yazılı soru önermesine verilen cevapta tavsiye kararlarına konu bu başvuruların yanı sıra SGK'nın taşra teşkilatında olan İstanbul, Trabzon, Bursa, Batman, Antalya, Sivas, İzmir, Karaman İl Müdürlükleri ile Bağcılar Sosyal Güvenlik Merkezi Müdürlüğü'ne yönelik verilen 11 adet tavsiye kararı ile Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne yönelik verilen ve intibak işlemlerine dair iki tavsiye kararı da bulunmakla birlikte, yukarıdaki tablo, çalışmanın odağı açısından yalnızca başvuru konusu idarenin merkez teşkilatı olduğu tavsiye kararları ile sınırlı kılınarak oluşturulmuştur. Tablo 6'da görüldüğü üzere 2019-2020 yıllarında SGK Başkanlığına yönelik alınmış ancak uyulmayan tavsiye kararlarına konu taleplerin genel olarak; emeklilik hakkının kullanımını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen idari işlemlerin başvuran lehine tesisi yönünde olduğu görülmektedir. Bu idari işlemler ise; yersiz ödeme nedeniyle çıkarılan borçların iptali, SGK tarafından kesilen ölüm aylıklarının yasal faiziyle birlikte ödenmesi, Polis Akademisinde

öğrencilikte geçen süreleri borçlanma, yurt dışı borçlanma, emekli aylık ve ikramiyelerinin fark tutarları ile birlikte ödenmesi, geriye dönük ödenen maaşların ve farklarının yasal faizi ile birlikte ödenmesi, isteğe bağlı sigortalılık işlemleri, vazife malulü sayılma, prim iadesine faiz, nakdi tazminat, görev ve kıdem tazminatları olarak sıralanmaktadır.

Çalışmada, SGK tarafından uyulması halinde gerek emeklilik hakkının korunması gerekse yaşlılık aylığı iş ve işlemlerine ilişkin mevcut uygulama standartlarının geliştirilmesi açısından kamunun yüksek yararının bulunduğu kanaati doğuran kararlardan beş tanesi incelenmiş ve tavsiye kararı uyarınca yapılabilecek mevzuat değişikliklerine ilişkin önerilerde bulunulmuştur.

Emekli Aylıkları ile İkramiyelerinin Fark Tutarları ile Birlikte Ödenmesine İlişkin 2019/12773 Başvuru Sayılı Tavsiye Kararı

Tavsiye kararına konu şikâyetle başvuran, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğünde bilgisayar işletmeni olarak görev yapmakta iken 26.04.2017 tarihinde “Devlet memurluğundan çıkarma” cezasına çarptırılmış bir kamu görevlisidir. Bu tarihten önce, 22.03.2017 tarihli dilekçesine istinaden 06.04.2017 tarihinde emekliye sevk edilerek 2829 sayılı Kanun uyarınca birleştirilmiş hizmetleri üzerinden ve 15.04.2017 tarihinden itibaren 5434 sayılı Kanun hükümlerine göre tarafına emekli aylığı bağlanmıştır. Emekli ikramiyesi, Ankara 11. İdare Mahkemesinin 30.01.2019 tarihli kararı ile ödenen başvuru sahibi, ikramiyesinin geç ödendiğinden bahisle tarafına ayrıca yasal faiz ödenmesini talep etmektedir.

Ombudsmanlık; emekli ikramiyesinin anılan mahkeme kararı ile muaccel bir borç niteliği kazandığı, SGK’nın temerrüt borçlusu olduğu; Yargıtay’ın yerleşik içtihatlarında para borçları açısından borçlu temerrüdüne bağlanan sonuçlardan birinin temerrüt faizi ödeme yükümlülüğü olduğu, temerrüt faizinin borçlunun borcunu zamanında ödememesi ve temerrüde düşmesi üzerine kanun gereği kendiliğinden işlemeye başladığı ve temerrüdün devamı müddetince varlığını sürdüren bir karşılık olduğu; zamanında ifa etmeme olgusuyla doğrudan bir bağlantı içinde olduğu gerekçelerinden hareketle başvurana, geç ödenen emekli ikramiyesi için talep ettiği faiz ile birlikte ödeme yapılması yönünde SGK’ya tavsiyede bulunmaya karar vermiştir.

5510 sayılı Kanunun 97’nci maddesi ile Sosyal Sigorta İşlemleri Yönetmeliğinin 118’inci maddesi hükümleri, SGK tarafından ilgililere zamanında ödenmeyen veya talep edilmeyen ödemelerin zamanaşımı hükümleri çerçevesinde ödenmesine imkân tanırken, bu kapsamda yapılan ödemelere ilişkin olarak ayrıca yasal faiz ödeneceğine dair bir hükme yer vermemiştir. Zamanaşımı hükümleri çerçevesinde yapılan ödemeler için faiz ödeneceğine dair 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunu’nun mülga maddelerinde de herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Yerleşik Yargıtay içtihatlarına göre ise niteliği itibarıyla faiz alacağı; borçlar hukukunda asıl alacağa bağlı, fer-i yani ikincil nitelikte bir hak

olup, mahkeme kararlarında asıl alacağı hükmedilmesi halinde ayrıca ve açıkça faiz alacağına da hükmedilmesine gerek bulunmamaktadır.²⁰ Sigortalılar tarafından açılan gelir bağlama davalarında faiz talebinde bulunulması ya da faiz hakkının saklı tutulması halinde, ilk derece mahkemesi kararında faize hükmedilmemiş olması durumunda dahi faize ilişkin açılan yeni davada SGK tarafından faiz ödemesi yapılması yönünde kararlar verilmektedir. Bu noktada SGK'nın ilgililere ayrıca yasal faiz ödeneceğine dair herhangi bir hükme yer verilmediği gerekçesiyle faiz taleplerini kabul etmemesi, *genel kanunda yer alan hükme aykırı bir düzenleme özel kanunda yer almadığı takdirde, genel kanunun uygulanması* (Çağa, 1991) yönündeki temel hukuk prensibiyle bağdaşmamaktadır. Emekli ikramiyesi ödemesi ya da gelir/aylık bağlanması konulu davalarda faiz talebinde bulunulmuş ise; mahkeme tarafından faize hükmedilmemiş olsa dahi SGK'nın sigortalı ya da hak sahibine asıl alacağı öderken faizini de ödemesi gerekir.

Anılan tavsiye kararına dayanak teşkil eden Ankara 11. İdare Mahkemesinin 30 Ocak 2019 tarihli kararı ile de emekli ikramiyesi ödenmiş olan başvuranın KDK'ya yapmış olduğu şikâyeteye konu talebin mevzuat kapsamında düzenlenmesi için 5510 sayılı Kanunun 42'nci maddesinde bu minvalde bir hüküm ihdas edilebileceği düşünülmektedir. Anılan madde uyarınca *"Kurum, sigortalıya veya hak sahiplerine bağlanacak gelir, aylık veya toptan ödemeleri, gerekli belgelerin ve incelemelerin tamamlandığı tarihten itibaren en geç üç ay içinde hesap ve tespit ederek sonuçlarını yazı ile bildirir."* Bu üç aylık sürenin bitişinden sonraki ödemelerde, talep halinde faiz ödemesine ilişkin bir yasal düzenleme yapılarak, sigortalıların ve hak sahiplerinin haklarının korunmuş olacağı değerlendirilmektedir.

Bağ-Kur Ölüm Aylıklarının Yasal Faiziyle Birlikte Ödenmesine İlişkin 2020/348 Başvuru Sayılı Tavsiye Kararı

Tavsiye kararına konu şikâyetinde başvuru, eşinin ve babasının ölümleri nedeniyle tarafına aylık bağlanmakla birlikte, Samsun SGK Muhasebe Biriminin 2018/3684 sayılı yazısı ile tarafına yersiz ödeme konulu tebligat yapılan ve adına 15.760,64 TL borç tahakkuk ettirilen bir hak sahibidir. Başvurusunda, hali hazırda oturdukları müşterek tapulu bir aile apartmanının 1. ve 3. katlarında eşinin ilk eşinden olma oğullarının oturduğunu, tebligat yazısı öncesinde gelir testi amacıyla evlerine gelen SGK görevlisinin tapunun müşterek olması ve her kat-

20. Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun, E. 2012/7-502, K. 2012/707 sayılı kararında para borçları açısından borçlu temerrüdüne bağlanan sonuçlardan birisinin temerrüt faizi ödeme yükümlülüğü olduğunu; temerrüt faizi alınabilmesi için öncelikli talep şartı bulunduğu, bu talebin yerleşik yargı içtihatlarına göre ifadan önce ya da en geç ifanın ardından derhal yapılması gerektiği hüküm altına alınmıştır. Yine Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 04.12.2013 gün, E. 2012/21-445, K.2013/1625 sayılı kararında faizin asıl alacağına bağlı, fer-i yani ikincil nitelikte bir hak olup, mahkeme kararlarında asıl alacağı hükmedilmesi halinde ayrıca ve açıkça faiz alacağına da hükmedilmesine gerek olmadığı yönünde hüküm tesis edilmiştir.

ta şahsının da hissesinin bulunması nedeniyle hisse oranı kadar kira geliri elde edilmesi gerektiğini ve bunun da gelir olarak kaydedileceğini ifade ettiğini; buna müteakip ise gelirlerinin brüt asgari ücretin üzerinde olması nedeniyle aylığından kesinti yapıldığını belirtmektedir. Başvuru sahibi, aylığından yapılan kesintinin durdurulması ile kesinti yapılan tutarların tarafına iade edilmesini talep etmektedir.

Başvuran hakkında SGK tarafından gerçekleştirilen işlemler, 5510 sayılı Kanunun Geçici 1. maddesi²¹ ile Sosyal Sigorta İşlemleri Yönetmeliğinin Geçici 4. maddesinin ikinci fıkrasında²² yer alan hükümler uyarınca tesis edilmiştir. Buna göre, hak sahiplerine ölüm aylığı bağlanmasına esas koşulların, sigortalının ölüm tarihinde yürürlükte bulunan mevzuat hükümlerine göre belirleneceğine ilişkin düzenlemeler uyarınca başvurana 01.08.2010 tarihinden itibaren babasından dolayı 5510 sayılı Kanunun 4/1-(b) kapsamında bağlanmış olan ölüm aylığı “Kurum hatası” olarak değerlendirmiş ve ölüm aylıklarının yersiz ödendiği tespiti ile başvurana borç çıkartılmıştır. Başvuranın babasının vefat ettiği tarihte yürürlükte bulunan mevzuat hükmünü; 1479 sayılı Kanunun “Eş ve çocuklara, ana ve babaya tahsis yapılması” başlıklı mülga 45. maddesinin ikinci fıkrasının (c) bendi oluşturmaktadır. Buna göre “ (...) geçimini sağlayacak başka bir geliri olmamak koşulu ile yaşları ne olursa olsun evlenmemiş kız çocuklarının her birine yüzde 25’i, (...) aylık veya toptan ödeme şeklinde verilir.” Bu hüküm 02.08.2003 tarihinde yürürlüğe giren 4956 sayılı Kanunun 23’üncü maddesiyle, “(...) bu Kanun ile diğer sosyal güvenlik kanunları kapsamında çalışmayan, bu kanunlar kapsamındaki çalışmalarından dolayı gelir ve aylık almayan kız çocuklarının her birine yüzde 25’i (...) oranında aylık bağlanacağı” şeklinde değiştirilmiş ve «geçimini sağlayacak başka bir geliri olmamak» kriteri, mülga Bağ-Kur Genel Müdürlüğü Yönetim Kurulunun 13.06.1996 tarihli ve 1996/135 sayılı Kararı ile “1475 sayılı İş Kanununun 33. maddesi gereğince 16 yaşından büyük sanayi kesiminde çalışan işçiler için tespit edilen asgari ücret” olarak belirlenmiştir. Diğer yandan, söz konusu gelir tespiti uygulamasının her yıl tekrarlanması ile tespit işlemlerinin uzun sürmesi nedeniyle söz konusu karar tekrar gözden geçirilmiş ve SGK Yönetim Kurulunun 18.08.2016 tarihli ve 2016/285 sayılı Kararıyla geçimini sağlayacak başka bir geliri olmama kriteri, “5510 sayılı Kanunun 5. maddesinin birinci fıkrasının (a), (b) ve (e) bentleri hariç

21. Geçici Madde 1- (Değişik: 17/4/2008-5754/68 md.) “(...) 17/7/1964 tarihli ve 506 sayılı, 2/9/1971 tarihli ve 1479 sayılı, 17/10/1983 tarihli ve 2925 sayılı, bu Kanunla mülga 17/10/1983 tarihli ve 2926 sayılı kanunlara göre bağlanan veya hak kazanan; aylık, gelir ve diğer ödenekler ile 8/2/2006 tarihli ve 5454 sayılı Kanunun 1 inci maddesine göre ödenmekte olan ek ödemenin verilmesine devam edilir. Bu gelir ve aylıkların durum değişikliği nedeniyle artırılması, azaltılması, kesilmesi veya yeniden bağlanmasında, bu Kanunla yürürlükten kaldırılan ilgili kanun hükümleri uygulanır (...)”

22. Geçici Madde 4- “(...) (2) Ölen sigortalının hak sahiplerine gelir ve aylık bağlanması ile bu gelir ve aylıkların durum değişikliği hâllerinde artırılması, azaltılması, kesilmesi veya yeniden bağlanmasında Kanunun yürürlük tarihinden önce ölen sigortalılar için mülga kanun hükümleri, Kanunun yürürlük tarihinden sonra ölen sigortalılar için ise Kanun hükümleri uygulanır. Gelir veya aylık almakta iken Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra ölen sigortalının hak sahipleri için de Kanun hükümleri uygulanır (...)”

bu Kanun kapsamında veya yabancı bir ülke mevzuatı kapsamında çalışmamak veya kendi sigortalılığı nedeniyle gelir veya aylık bağlanmamış olmak” şeklinde değiştirilmiştir.

Bu mevzuat değişikliklerinin gerek sigortalılar gerekse hak sahipleri açısından farklı uygulamalara ve hak kayıplarına neden olmaması önem taşımaktadır. Nitekim Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 25.4.2018 T., E.2018/21-427, K.2018/949 sayılı kararında; babasından ve eşinden dolayı ölüm aylığı alan davacının, babasından aldığı ölüm aylığının kesildiği, sorunun 5434 sayılı Kanun kapsamında dul aylığı alan eşin (kadın), 2926 sayılı Kanun kapsamında anne veya babadan dolayı ölüm (yetim) aylığı alıp alamayacağına dair olduğundan bahisle, hakkı doğuran olayın gerçekleştiği tarihte yürürlükte olan mevzuatın uygulanması esas olmakla birlikte, hak sahiplerinin Kanun koyucu tarafından daha sonra gerçekleştirilen lehe yasal değişikliklerden de faydalandırılması gerektiği hüküm altına alınmıştır.

Bu minvalde SGK, 2013/26 sayılı Genelgesi ile 01.10.1972-03.10.2000 ve 08.08.2001-01.08.2003 tarihleri aralığında sigortalının vefatı halinde geçimini sağlayacak bir geliri olmama koşulunu sağlayan hak sahiplerine, 1479 Sayılı Kanun uyarınca ölüm aylığı bağlanacağını düzenlemiştir. Anılan Genelgede, 04.10.2000-07.08.2001 ve 08.08.2003-01.10.2008 tarihleri aralığında ölen sigortalılar bakımından ise, “1479 Sayılı Kanun ve diğer sosyal güvenlik kanunları kapsamında çalışmayan, bu kanunlar kapsamında kendi çalışmalarından dolayı gelir ve aylık almayan” kız çocuklarına aylık bağlanacağı belirtilmiştir. Şu durumda Kurum, diğer aylıklara dokunmazken, 01.10.1972-03.10.2000 ve 08.08.2001-01.08.2003 tarihleri aralığında vefat eden sigortalıların hak sahibi kız çocuklarına ve dul eşlerine, hak sahipleri lehine yapılan ardıl yasal düzenlemeler gereğince bağlanan ölüm aylıklarını gelir testine tabi tutarak, geçimini sağlayacak gelirleri bulunanların ölüm aylıklarını iptal etmiş ve ödenen aylıkları borç çıkartmak yönünde bir uygulamaya gitmiştir.

Diğer yandan, SGK Yönetim Kurulu 18.08.2016 tarihli ve 2016/285 sayılı Kararıyla yine bir değişikliğe gidilerek; 01.10.1972-03.10.2000 ve 08.08.2001-01.08.2003 tarihleri arasında vefat eden 4/1-b sigortalılarının kız çocuklarına ölüm aylığı bağlama işlemleri ile halihazırda ölüm aylığı almakta olanların hak sahipliği koşulunu yerine getirip getirmediğinin tespiti işlemlerinde, 5510 sayılı Kanunun 34’üncü maddesi²³ esas alınarak işlem tesis edilmesine karar verilmiştir. Alınan bu karar tarihi esas alınarak, kız çocuklarının hak sahipliği koşullarının 01.10.2016²⁴ tarihinden önce gerçekleşmiş olması halinde anılan tarihten önceki mevzuat doğrultusunda işlem yapılması, bu tarihten sonra yeniden ölüm aylığı

23. 5510 sayılı Kanunu’nun “Ölüm aylığının hak sahiplerine paylaştırılması” başlıklı 34. maddesinin (b) bendi: “(...) çalışmayan veya kendi sigortalılığı nedeniyle gelir veya aylık bağlanmamış çocuklardan; (...) yaşları ne olursa olsun evli olmayan, evli olmakla beraber sonradan boşanan veya dul kalan kızlarının, her birine yüzde 25’i (...) oranında aylık bağlanır.” şeklindedir.

24. Yönetim Kurulunun 8.9.2016 tarihli, 310 sayılı Kararı ile uygulama 1.10.2016 tarihinden itibaren başlatılmıştır.

bağlanacak kız çocukları için ise alınan karar uyarınca işlem tesis edilmesi yönünde bir uygulamaya gidilmiştir.²⁵

Ombudsmanlık tarafından alınan 2020/348 sayılı kararda ise bu ikiliğe dikkat çekilerek, SGK Yönetim Kurulu kararına istinaden mezkûr tarih aralıklarında vefat eden sigortalıların kız çocuklarına gelir testi yapılmadan, kendi sigortalılıkları veya kendi sigortalılıkları sebebiyle bağlanan gelir ve aylık almamaları koşulu ile ölüm aylıklarının bağlanması yönünde bir tavsiyede bulunmuştur. Nitekim başvurana ölüm aylığı bağlandığı tarihte yürürlükte olan 1479 Sayılı Kanun uyarınca aranan «Sosyal Güvenlik Kanunları kapsamındaki çalışmalarından dolayı gelir veya aylık almama» koşulunu sağladığı için aylık bağlama işlemi gerçekleşmiştir.²⁶

Dolayısı ile SGK'nın hakkın doğduğu tarihte yürürlükte olan 1479 sayılı Kanundan doğan ölüm aylığı hakkını, başvuranın şikayetine konu işlem ile kesme yoluna giderken mülga 1479 sayılı Kanuna, borç çıkartırken ise anılan Yönetim Kurulu Kararı uyarınca 01.10.2016 tarihi itibarıyla yeniden bağlamasına karşın, daha önce ödediği aylıkları borç kaydederek ve tahsil ettiği aylıkları da iade etmeyerek, hak sahiplerinin Kanun koyucu tarafından daha sonra gerçekleştirilen lehe yasal değişikliklerden de faydalandırılması gerektiği yönündeki Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 25.4.2018 T., E. 2018/21-427, K.2018/949 sayılı kararına aykırı bir işlem tesis ettiği değerlendirilmektedir.

Nitekim ortaya çıkan tabloda, Ombudsmanlığın da tavsiye kararı ile işaret ettiği üzere, hak sahipliği açısından sigortalının vefat ettiği tarihe göre ölüm aylığına hak kazanmada dört farklı dönem için iki farklı aylık bağlanma koşulu aranmasının haklı bir nedeni bulunmamaktadır. Bir idari işlem meri mevzuata uygun olmasının yanı sıra ölçülü ve hakkaniyetli olduğu sürece Anayasa'nın kanun önünde eşitlik ilkesinin de gereği yerine getirilmiş olacaktır. Şu durumda SGK, 01.10.1972-03.10.2000 ve 08.08.2001-01.08.2003 tarih aralığında ölen sigortalıların kız çocuklarının aylıklarını keserek borç çıkartılmasının önüne geçmek için 01.10.2016 tarihi öncesini de kapsayan bir yasal düzenlemeye giderek 2020/348 sayılı tavsiye kararının gereğini yerine getirebilir.

Yersiz Ödeme Nedeniyle Çıkarılan Borçların İptaline İlişkin 2020/2226 Başvuru Sayılı Kısmi Tavsiye Kararı

Karara konu şikâyetle başvuran, eşinin vefatı ile 26.11.2006 tarihinden itibaren ölüm aylığı aldığını, ölüm aylığından 5510 sayılı Kanunun 88. ve 96. maddeleri gereği kesinti yapıldığından ilk günden itibaren aylığını tam alamadığını,

25. Hak sahiplerinin bu değişiklik süreçlerini ve belirlenen tarih aralıklarını takip edebilmesinin güç olduğu düşünülmektedir. Sahip olduğu/olmadığı haklar ve dayanakları konusunda net ve sağlıklı bir bilgi, gerek ilgili merciler nezdinde sosyal güvenlik hakkının aranabilmesi gerekse kullanılan hakka dair yapılan idari işlemlerin takip edilebilmesi açısından önem taşımaktadır.

26. Başvuranın babasının vefat ettiği tarih (07.04.2003) Anayasa Mahkemesi'nin 26.10.2000 tarihli iptal kararı ve 4956 Sayılı Kanun'un Resmî Gazetede yayımlandığı 02.08.2003 tarihleri arasında kalsa bile, yapılan ardıl düzenleme ile başvuran ölüm aylığına hak kazanır hâle getirilmiştir.

her ay 713 TL tutarında yatan aylığı ile hayatını devam ettirmesinin mümkün olmadığını, evinin kiralık ve kendisinin 78 yaşında olduğunu, eşinden kalan aylıktan başka hiçbir gelirinin bulunmadığını belirterek; ölüm aylığından yapılan kesintilerin kaldırılmasını ve iadesini talep etmektedir. Bu başvuru üzerine Ombudsmanlık ise; 5510 sayılı Kanunun mezkûr maddeleri kapsamındaki alacaklarının tahsilinde, hak sahiplerinin aylık veya gelirlerinden her iki alacak için aynı anda kesinti yapılması durumunda ortaya çıkan mağduriyetin giderilmesine yönelik gerekli yasal değişikliğin yapılması için SGK'ya tavsiyede bulunulmasına karar vermiştir.

Başvuranın ölüm aylığından işveren prim borcu nedeniyle yapılacak kesinti bakımından, ilgilinin asgari ücretin altındaki ölüm aylığından, 6183 sayılı Kanun hükümlerine göre yapılacak bir haciz işlemi, geçimini sağlayacak en az miktarın da dikkate alınarak anılan Kanunun 71. maddesinin ikinci fıkrasının uygulanması gerekmektedir. Bu fıkra *"Aylıklar, ödenekler, her çeşit ücretler, intifa hakları ve hasılatı, ilama bağlı olmayan nafakalar, emeklilik aylıkları, sigorta ve emeklilik sandıkları tarafından bağlanan gelirler kısmen haczolunabilir. Ancak haczolunacak miktar bunların üçte birinden çok dörtte birinden az olamaz. Asgari ücreti aşmayan aylık gelirlerin onda birinden fazlası haczolunamaz."* hükmünü amirdir. 5510 sayılı Kanunun 88. maddesinin yirminci fıkrası ise işverenlerce çalıştırılan sigortalılara ilişkin primlerin ödenmesi konusundaki sorumluluğu genişleten bir düzenlemedir. Düzenleme ile tüzel kişi işverenlerin yönetim kurulu üyelerinin, yönetici ve yetkililerinin, Kuruma ödenmeyen prim borçlarından sorumlu tutulmalarının şartları belirlenmiştir. 5510 sayılı Kanunun 96. maddesine göre, Kurumca yapılan fazla ve yersiz ödeme için ilgilinin aylığından yüzde 25 oranında, 6183 sayılı Kanunun 71. maddesi ile ilişkilendirilmeksizin ayrıca kesinti yapılmasına engel bir hüküm bulunmamakla birlikte, başvuranın asgari ücreti aşmayan ölüm aylığının, işveren prim borcu için en fazla onda bir oranında haczedilebileceği dikkate alınmadan ve ayrıca prim borcu bakımından devam etmekte olan bir kesinti var iken ödenen aylığın yarısını aşacak şekilde ikinci bir kesintiye tabi tutulması hakkaniyete uygun bir tasarruf değildir. Tavsiye kararında da belirtildiği üzere SGK'nın 5510 sayılı Kanun'un 88. ve 96. maddeleri kapsamındaki alacakların tahsilinde, hak sahiplerinin aylık veya gelirlerinden her iki alacak için aynı anda kesinti yapılması durumunda ortaya çıkan mağduriyeti gidermeye yönelik gerekli yasal bir değişikliğin yerinde olacağı düşünülmektedir.

Yurt Dışı Borçlanma Başvurusunun Geçersiz Sayılması Yönündeki İdari İşlemin Geri Alınmasına İlişkin 2020/2456 Başvuru Sayılı Tavsiye Kararı

Karara konu şikâyetle başvuran, yurtdışı hizmet borçlanması talebinde bulunduğunu, cevaben başvurudan 23.01.2019 tarihli yazı ile eksik olan çalışma belgesinin üç ay içinde ibrazının istendiğini, ancak yazının kendisine tebliğ edilmediğini, sonradan aldığı bu bilgi ile Eylül 2019'da eksik belgeyi idareye ibraz

ettiğini, bu kez de Kurum tarafından öngörülen üç aylık süre geçtiği için yeniden borçlanma başvurusunda bulunması gerektiğini bildirildiğini, şu halde borç tutarının güncel değerler üzerinden hesaplanması halinde yüksek olması nedeniyle ilk başvuru tarihi olan 27.12.2018 tarihinde geçerli olan tutarlar üzerinden hesaplama yapılarak borçlandırma işleminin yapılmasını ve bu tür önemli tebligatların iadeli taahhütlü posta yoluyla tebliğ edilmesini talep etmektedir.

Ombudsmanlık ise aldığı kararla; tebligatın 7201 sayılı Tebligat Kanununda öngörülen usul ve esaslara uygun olarak yapılması, başvuranın söz konusu eksik belgenin idareye ibraz edilmesi gerektiğinden haberdar edildiğinin açık ve net olarak ortaya konulması, tebligat usulüne uygun yapılmadığından 7201 sayılı Kanunun 32. maddesi uyarınca başvuranın beyan ettiği tarihin, tebliğ tarihi addolunması ve eksikliğin giderilmesi için öngörülen üç aylık sürenin bu tarihten başlatılması gerektiğini belirterek, özetle 27.12.2018 tarihinde yapılan başvurunun geçerli sayılması yönünde tavsiye kararı vermiştir.

SGK ise, başvuru tarihinden 9 ay kadar sonra Eylül 2019'da gayri resmi yollarla Kuruma gönderilen belgeden haberdar olunmasının iyi niyet kuralları ile örtüşmediğini belirterek ilgilinin beyanda bulunduğu tarihin tebliğ tarihi olarak kabul edilmesi ve 27.12.2018 tarihli başvurunun geçersiz sayılmasının geri alınmasına imkân bulunmadığı gerekçesi ile tavsiye kararına Kurum tarafından uyulmama çağını açıklamıştır. Ayrıca, 5510 sayılı Kanunun 99. maddesinde, “Bu Kanun gereğince yapılacak bildirimler hakkında, 11/2/1959 tarihli ve 7201 sayılı Tebligat Kanunu hükümleri uygulanır” hükmünün yer aldığı, 7201 sayılı Kanunun 1. maddesi uyarınca da tebligatların bu Kanun hükümlerine göre yapılmasının düzenlendiği, eksik bilgi, beyan ve belgelerin üç ay içinde Kuruma ibraz edilmesini isteyen Kurum yazısının adi posta yoluyla gönderildiği ve bu nedenle başvurana ulaşım ulaşmadığı takibinin sağlanamadığı bildirilmiştir.

Başvuruya konu yazının tebliği 5510 sayılı Kanunun 99. maddesi hükmüne göre usulüne uygun yapılmamıştır ve 7201 sayılı Kanunun 32. maddesi şu hükme amiridir: «Tebliğ usulüne aykırı yapılmış olsa bile, muhatabı tebliğe muttali olmuş ise muteber sayılır. Muhatabın beyan ettiği tarih, tebliğ tarihi addolunur.» Bu hüküm uyarınca, şikâyet konu tebligat işleminde başvuranın tebliğ hakkında bilgi edinmiş (muttali) olduğunu beyan ettiği tarihin tebliğ tarihi olarak kabul edilmesi ve tebliğin geçerli sayılması gerekir. Ombudsmanlık da başvuranın yurt dışında geçen süreleri borçlanma talebiyle yaptığı başvuru kapsamında eksik belgenin ibrazı için öngörülen üç aylık sürenin 23.01.2019 tarihinden başlatılması sebebiyle 27.12.2018 tarihli başvurunun geçersiz sayılması işleminin geri alınması tavsiyesinde bulunmuştur. Yurtdışında Geçen Sürelerin Borçlandırılması ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik ile 2021/2 sayılı Genelge hükümlerinde, 7201 sayılı Kanunu'nun anılan hükmüne göre mevzuat değişikliğine gidilmesinde kamu yararı olduğu düşünülmektedir.

İsteğe Bağlı Sigortalı Sayılma Talebine İlişkin 2020/4353 Başvuru Sayılı Tavsiye Kararı

Tavsiye kararına konu şikâyetle başvuran, 20.07.2010 tarihli talebi üzerine 21.06.2006 ila 08.07.2008 tarihleri arasında yaptığı ödemelerinin isteğe bağlı sigortalılık olarak kabul edildiğini, bu sürenin sonunda kalan 14.494,80-TL tutarındaki borcun 23.07.2010 tarihinde kendisine bildirildiğini ve akabinde isteği üzerine iade edildiğinden bahisle, iptal edilen Bağ-Kur sigortalılığı için ödediği ve kendisine iade edilen primlerin karşıladığı süre için isteğe bağlı sigortalılık tescili ile 2011 yılı itibarıyla emekli olabilme taleplerinde bulunmaktadır. Ombudsmanlık, başvuranın iptal edilen zorunlu Bağ-Kur sigortalılığı için ödediği primlerin 2014/5 sayılı Genelge hükümleri gereğince 30.09.2008 tarihine kadar değil, bu tarihten sonrası için de ödediği toplam tutarın karşılaması gereken süreye kadar, sosyal güvenlik sistemi içinde isteğe bağlı sigortalı sayılmak ve buna göre emeklilik edilmek olarak özetlenebilecek talebinin yerine getirilmesi yönünde tavsiye kararı vermiştir.

SGK, başvuranın 20.10.2010 tarihli talebi üzerine 21.06.2006-08.07.2008 tarihleri arası yapılan ödemeleri isteğe bağlı sigortalılık olarak kabul etmiş ve sonra yine başvuranın talebi üzerine iade etmiştir. Fazla yapılan ödemelerin ilgililerin talebi üzerine isteğe bağlı sigorta kapsamında değerlendirilmesi uygulamasına 28.02.2014 tarihli ve 2014/5 sayılı Genelge ile başlanmış olup, bu Genelgede 01.10.2008- 28.02.2014 tarihleri arasında isteğe bağlı sigorta değerlendirme işlemlerinde iki koşul tanımlanmıştır: sigortalıların kendilerine veya hak sahiplerine aylık bağlanmaması veya ilgililere prim iadesi yapılmamış olması. 5510 sayılı Kanunun 51. maddesinin birinci fıkrasında isteğe bağlı sigortalılığın, müracaatın Kurum kayıtlarına intikal ettiği tarihi takip eden günden itibaren başlayacağı ve başvuranın müracaat tarihinde konu ile ilgili bir ikincil mevzuat düzenlemesi bulunmadığından bahisle SGK, 30.07.2010 tarihinde iade alınan ödemelere ilişkin olarak geriye dönük isteğe bağlı sigortalılık verilemeyeceği gerekçesi ile tavsiye kararına uymamıştır.

Başvuranın isteğe bağlı sigortalılık talebinin kabul edilmeyerek, fazla ödenen 14.494,80 TL'nin ilgiliye iade edildiği görülmekte olup, 5510 sayılı Kanuna göre Kuruma müracaat koşulunu sağlayan başvuranın ödenmiş primlerin iade edilmeyerek isteğe bağlı sigortalılıkta değerlendirilmesi hukuka ve hakkaniyete uygun bir taleptir. Sosyal güvenlik anayasal bir haktır ve 5510 sayılı Kanundan sonra yayınladığı 2014/5 sayılı Genelge²⁷ ile de SGK, primlerini ödemeye devam edenlerin, isteğe bağlı sigortalı olmak için yazılı talepte bulunmaları halinde, isteğe bağlı sigortalılıklarının yersiz ödemenin başladığı tarih itibarıyla başlatılacağını kamuya duyurmuştur. Genelgede "Bu değişiklikten önce sigortalılıkları iptal edilerek prim iadesi alanlar hakkında yeni bir işlem yapılmayacaktır" ifadesine yer verilmiş ise de ne 1479 ne de 5510 sayılı Kanunlarda yeni bir işlemin yapılmasına engel bir hü-

27. 2013/11 sayılı genelgede, 2014/5 sayılı genelge ile değişiklik yapılmıştır.

küm de bulunmamaktadır. Şu durumda ikincil mevzuatla düzenlenen bir şart koşula ilişkin olarak sadece o dönemde ikincil mevzuatın olmadığı gerekçesiyle ret cevabı verilmesi yerinde değildir.

Nitekim Yargıtay 10. Hukuk Dairesinin 26.05.2014 tarihli, E. 2014/8926 ve K. 2014/12707 sayılı ve 14.03.2014 tarihli, E. 2013/15280 ve K. 2014/5857 sayılı kararlarında da sigortalıların zorunlu sigortalılık kapsamında bulunmadığı gerekçesi ile sigortalılıklarının iptal edilemeyeceği ve primi ödenen sürelerin isteğe bağlı sigortalılık süresi olarak değerlendirilmesi gerektiğine hükmedilmektedir. Bu durumda, ödenen primlerin hak sahiplerinin talebi halinde, isteğe bağlı sigortalılıkta değerlendirilmesi hususu, 5510 sayılı Kanunun yürürlük tarihi esas alınarak 2014/5 sayılı Genelgeye bir geçiş maddesi eklenerek çözümlenebilecek bir husustur.

Diğer yandan detaylarına girilmeyecek olmakla birlikte 2020/3689 sayılı ve uyulmayan bir tavsiye kararına kısaca değinmekte yarar görülmektedir. “Hizmet birleştirilmesi yapılmadan aylık bağlanması talebine” ilişkin bu karara konu başvuruda “hizmetlerinin birleştirilmemesi” talebi kabul edilmeyen başvurana aylığı hizmet birleştirme işlemi yapılarak bağlanmıştır. Konu ile ilgili Yargıtay’ın yerleşik görüşü ise şu yöndedir:

(...) Sonuçta; Kanundaki söz ve deyimlerin lafza sıkı sıkıya bağlanarak, 2829 Sayılı Kanundan yararlanabilmek için kişiyi tüm sosyal güvenlik kurumlarına tabi hizmet sürelerini birleştirmeye zorlamanın Sosyal Güvenlik sistemi ve Kanunun amacı ile bağdaşmadığı gerçeği karşısında, yerel mahkemenin “Bağ-Kur hizmetini birleştirmek istemeyen davacıya, iki kurumdaki hizmetleri toplamı ile yaşlılık aylığına hak kazanması sebebiyle son yedi yılda en fazla hizmetin geçtiği Sosyal Sigortalar Kurumu’nca aylık bağlanması gerektiği” gerekçesine dayalı direnme kararının Kanunun amacına ve sosyal güvenlik sistemine tamamen uygun olduğu kabul edilmiştir ...

Sigortalının tek bir statüdeki hizmeti, o statüde aylığa hak kazanması için hizmet birleştirme işlemi yapılmaksızın emekli edilmesini mümkün kılıyor ve sigortalı da bunu talep ediyor ise sigortalılara bu talepleri doğrultusunda aylık bağlanabileceğini mevzuat kapsamında net bir şekilde düzenleyerek bu tavsiye kararının da gereğini yerine getirmek mümkün görünmektedir.

İdareye düşen görev sigortalıların ya da hak sahiplerinin istemlerine rağmen değil onlarla birlikte sosyal güvenlik hakkının gerçekleşmesini sağlamaktır. Anılan tavsiye kararına konu hizmet birleştirme işleminin başvuru sahibinin talebinin aksi yönde tesisinin hukuka ve hakkaniyete uygun olmadığı düşünülmektedir.

Sonuç

Bir ulusal insan hakları kurumu olarak ombudsmanlık, ülkelerin kamu yönetimi yapısı içinde idarenin eylem ve işlemleri üzerinde hak temelli bir yaklaşımla inceleme ve yerindelik denetimi yapan bağımsız organlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu organların kamu kurumlarının insan hakları odağında işleyişini tam anlamı ile destekleyebilmesi; görevlerini gerçekleştirebilmek için yeterli düzeyde yetki ve kaynağa sahip olmalarının yanı sıra çoğulculuk, bağımsızlık ve etkili ilkelerine dayalı işlev sergileyebilmeleri ile yakından ilişkilidir.

Türkiye ombudsmanlık mekanizmasını ‘Kamu Denetçiliği Kurumu’ ile hayata geçirerek, kamu hizmetlerinin işleyişinde bağımsız ve etkin bir şikâyet sistemi oluşturmayı amaçlamıştır. Bir hak arama kurumu olarak Ombudsmanlık, farklı kamu hizmeti alanlarında olduğu gibi sosyal güvenlik hizmetleri kapsamında da başvurular almaktadır. Bu alanda alınan başvurulara dair resmi istatistikler “Çalışma ve Sosyal Güvenlik” başlığı altında yayınlanmakta olup, 2020 yıl sonu itibarıyla bu kapsamda 12 bin civarında başvuru almış bulunmaktadır. Ombudsmanlık tarafından yayınlanan istatistikler incelendiğinde SGK’nın, 2014-2020 yılları aralığında toplam 6538 kez şikâyet edildiği görülmektedir. Diğer yandan SGK’nın 2019 yılında hakkında verilen 81 tavsiye kararından 37’sine; 2020 yılında verilen 77 tavsiye kararından ise 28’ine uyduğu tespit edilmiştir. Her iki yılda verilen tavsiye kararları birlikte ele alındığında SGK’nın tavsiye kararına uyma eğilimi yüzde 41 gibi düşük bir seviyede kalmaktadır.

Ombudsmanlığın vermiş olduğu tavsiye kararları esasen hemen her hak alanında olduğu gibi sosyal güvenlik hakkının da etkin bir şekilde kullanılması açısından önem taşımaktadır. Tavsiye kararlarına uyma yüzdesinin düşüklüğü, sosyal güvenliğin temel bir bileşeni olan emeklilik hakkının korunması ve geliştirilmesi açısından dikkat edilmesi gereken bir husustur. Emeklilik, yalnızca sigortalıları değil hak sahiplerini de doğrudan ilgilendiren bir haktır ancak bu hakka erişim sağlanmasında gerçekleştirilen idari işlem belirleyici sonuçlar doğurabilmektedir. Bir hak arama kurumu olarak Ombudsmanlığın emeklilik hakkının korunmasına yönelik olarak verdiği tavsiye kararları, pek çok sigortalı ve hak sahibi açısından düzenli bir aylık bağlanması ile yaşamlarını idame etme olanağı anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda çalışmada, SGK’nın 2019-2020 yılları itibarıyla uymadığı belirlenen toplam 40 tavsiye kararı taranmış ve bu kararlardan emeklilik hakkının korunması açısından kurumun uymasında kamu yararı görülen beş tanesi belirlenerek, ayrıntılı olarak incelenmiştir. Tavsiye kararlarına konu başvurular ile emekli aylıkları, emekli ikramiyeleri ile ölüm aylıklarının yasal faiziyle birlikte ödenmesi, yersiz ödeme nedeniyle çıkarılan borçların iptali, ilk yurt dışı borçlanma başvurusunun geçerli sayılması ve isteğe bağlı sigortalı kabul edilme taleplerinde bulunulmuştur. Tavsiye kararları özelinde yapılan inceleme sonucunda başvuru sahipleri lehine verilen tavsiye kararlarına SGK tarafından uyulmasının,

hukuk ve hakkaniyetin gereği olduğu sonucuna varılmıştır. Nitekim başvuruların özü taleplerin yerine getirilmesi yönünde yapılacak düzenlemeler, binlerce insanın emeklilik hakkına erişimini de yakından ilgilendirmektedir.

Ombudsmanlığın emeklilik hakkının gerçekleştirilmesine yönelik verdiği bu kararlar, esasen karara uyulması halinde idarenin eylem ve işlemleri üzerinde sonuç doğuran, tavsiye niteliğinde idari tasarruflardır. İdarelerin tavsiye kararlarına uymama eğiliminde olduğu koşullarda, insan haklarının korunması açısından çok güçlü kararlar da veriliyor olsa ombudsmanlık yapısının kamu hizmetlerinin işleyişinde bağımsız ve etkin bir şikâyet sistemi oluşturması beklenemez.

Anayasada “Sosyal ve Ekonomik Haklar” üst başlığı altında düzenlenen sosyal güvenlik hakkının korunmasında insan hakları odağında verilen her tavsiye kararı, sigortalıların ve hak sahiplerinin yaşadıkları toplumda fırsat eşitliği içinde emeklilik hakkını kullanabilmesinin etkili bir yoludur. Dolayısı ile tavsiye kararlarının işlevini sosyal adalet ve ekonomik refah ile birlikte ele alarak, bu kararlar doğrultusunda uygulamada giderilecek eksiklikleri ya da hatalı işlemleri, insanların sosyal güvenlik haklarına, hizmetlerine ve kaynaklarına erişim sağlaması için alınan bir mesafe olarak değerlendirmek gerekmektedir. Sosyal güvenliğin amacının da bireyin insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmesini mümkün kılmak olduğu hatırlandığında, tavsiye kararları doğrultusunda emeklilik hakkının objektif yararlanma ölçütlerine göre kullanılmasını sağlamak üzere birincil ve ikincil mevzuat düzenlemelerine gidilmesi isabetli olacaktır.

Bu düzenlemelerin; kapsadığı kişiler, öngördüğü koşullar ve yürürlük tarihleri açısından yerleşik içtihadı aykırılık oluşturmayacak, hukuki boşluk ve tutarsızlıklara neden olmayacak bir netlik, sadelik ve bütünlük içerisinde olmasına öncelik verilmelidir. Milyonlarca insanı yakından ilgilendiren bir hak alanında yapılan yasal değişikliklerin ve uygulamada benimsenen normların karmaşık, anlaşılır olmaktan uzak bir dil ve devinim içinde olması, SGK tarafından yürütülen iş ve işlemlerin sigortalılar, hak sahipleri ve diğer ilgililer açısından anlaşılır, izlenebilir, denetlenebilir ve şikâyet edilebilir olmasını güçleştirmektedir. Bu güçlüğün aşılması için Ombudsmanlığın hak temelli bir yaklaşımla; tavsiye kararları doğrultusunda yapılacak sosyal güvenlik düzenlemeleri ve idari işlemleri hukukilik, yerindelik ve yeterlilik kriterleri açısından izleyerek raporlaması ile emeklilik hizmetleri standartları geliştirerek kamuoyunun bilgisine sunmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Althusser L. (2002) *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (çev. M. Özışık ve Y. Alp) 5. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aykanat, M. (2019) "Ombudsmanlık Kurumunun Osmanlı Kökleri", *Turkish Studies (Elektronik)*, 2019, 14, 1, 91-110.
- Beco, G. (2007) "National Human Rights Institutions in Europe", *Human Rights Law Review*, 7, 2, 331-370.
- Cardenas S. (2014) *Chains of Justice: The Global Rise of State Institutions for Human Rights*, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Carver, R. (2010) "A New Answer to An Old Question: National Human Rights Institutions and the Domestication of International Law", *Human Rights Law Review*, 10, 1, 1-32.
- Cole, W. M. ve Ramirez F. O. (2013) "Conditional Decoupling: Assessing the Impact of National Human Rights Institutions, 1981 to 2004", *American Sociological Review* 78, 4, 705-789.
- Çağa, T. (1991) "Özel Hüküm Genel Hüküm Daima Bertaraf Eder mi?", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 3, 366-375.
- Dahlvik, J., Weidinger, A. P. ve Kollegger, M. (2020) "Independence Despite Political Appointment? The Curious Case of the Austrian Ombudsman Board", *NISPAcee Journal of Public Administration and Policy*, XIII, 2.
- Dursun, H. (2011) "Türkiye'de Ombudsmanlığın (Kamusal) Etkin Olarak İşleyebilme Yetisi Yoktur", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 95, 377-418.
- Erhürman, T. (1995) *Dünyada ve KKTÇ'nde Ombudsman*, Lefkoşa: Işık Kitabevi.
- Fendoğlu, H. T. (2013) "Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı", *Ankara Barosu Dergisi*, 4, 23-49.
- International Council on Human Rights Policy (ICHRP) (2004) *Performance & Legitimacy: National Human Rights Institutions*, Geneva.
- International Ombudsman Institute (IOI) (2021) "Annual Report 2019/2020", <https://www.theioi.org/io-i-news/current-news/annual-report-2019-2020-now-available> (17.03.2021)
- İpşirli, M. (1997) "Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik (XVII. yüzyıla kadar)", *Belleten*, LXI, 232, 597-700.
- Kamu Denetçiliği Kurumu (2020), <https://www.ombudsman.gov.tr/Event/Faaliyetlerimiz/2019-karma-raporu-meclis-sunum.html>, (Erişim tarihi: 01.03.2021).
- Kamu Denetçiliği Kurumu, *Tavsiye Kararları*, Erişim: <https://kararlar.ombudsman.gov.tr/>
- Kamu Denetçiliği Kurumu, *Yıllık Raporlar*, Erişim: <https://www.ombudsman.gov.tr/YillikRapor>
- Koo, J.W. ve Ramirez F.O. (2009) "National Incorporation of Global Human Rights: Worldwide Expansion of National Human Rights Institutions: 1966-2004", *Social Forces*, 87, 3, 1321-1353.
- Lindholt, L., Lindsnaes, B. ve Yigen K. (2000) *National Human Rights Institutions: Articles and Working Papers*. The Danish Centre for Human Rights, Copenhagen.
- Mertus, J. A. (2009) *Human Rights Matters: Local Politics and National Human Rights Institutions*, Redwood City: Stanford University Press.
- National Human Rights Institutions (NHRI) (2012) *Handbook on the Establishment and Accreditation of National Human Rights Institutions in The European Union*, European Union Agency for Fundamental Rights, Luxemburg.
- Oğuşgil V. A. (2015) *Avrupa Birliği ve Ulusal İnsan Hakları Kurumları: Üye Ülkelerden Örnek Uygulamalar*, İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Ortaylı, İ. (1976) "Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine", *Amme İdaresi Dergisi*, 1, 95-107.
- Pegram, T. (2010) "Diffusion Across Political Systems: The Global Spread of National Human Rights Institutions"

- ons", *Human Rights Quarterly*, 32, 3, 729-760.
- Pohjola. A.E. (2006) *The Evolution of National Human Rights Institutions: The Role of the United Nations*, The Danish Institute for Human Rights, Copenhagen.
- Smith, A. (2006) "The Unique Position of National Human Rights Institutions: A Mixed Blessing?" *Human Rights Quarterly*, 28, 4, 904-946.
- Şahin, M. S. (2020) *Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık): Uygulama Örnekleri*, Ankara: Astana Yayınları.
- Tuncay, A.C. ve Ekmekçi, Ö. (2017) *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri*, 19. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) (2020), Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı, 16 Kasım 2020 Tarih ve 741.326 Sayılı Yazı ile 7/35067 Esas Numaralı Soru Önergesi Verilen Cevap <https://www.tbmm.gov.tr/d27/7/7-35067c.pdf>, Erişim: 17.03.2021.
- United Nations (1995) *National Human Rights Institutions: A Handbook for the Establishment and Strengthening of National Institutions for the Promotion & Protection of Human Rights*, Professional Training Series No: 4, New York ve Geneva.
- United Nations (2010) *National Human Rights Institutions: History, Principles, Roles and Responsibilities, Professional Training Series No: 4 (Rev.1)*, New York ve Geneva.
- United Nations (1946) ECOSOC Resolution 2/9, 21 Haziran 1946.
- United Nations (1960) ECOSOC Resolution 772 B (XXX), 25 Temmuz 1960.
- United Nations (1962) ECOSOC Resolution 888 F (XXXIV) 24 Temmuz 1962.
- United Nations (1963) GA Resolution 1961 (XVIII), 12 Aralık 1963.
- United Nations (1986) GA Resolution 1986 41/129, 16 Aralık 1986.
- United Nations (1978) GA Resolution 1993 A/RES/48/134, 20 Aralık 1993
- United Nations (2010) GA Resolution RES/64/161, 12 Mart 2010.

Forum

DÖNÜŞTÜRÜCÜ BİR GÜÇ OLARAK GENÇLİK

Murat ÖZVERİ*

ORCID: 0000-0001-5752-7186

- I -

Çağımız ve Gençlik

1989 yılındayız. Yirminci yüzyıl artık gitme hazırlıklarını tamamlarken, 2000'li yıllar insanlığın kapısını çalmaya başladı. Yirminci yüzyıl tarihe on dokuzuncu yüzyıldan, sınıfsız topluma gebe olarak girmişti ve daha ilk çeyreğini bile yaşamadan, insanlık tarihinde ilk kez, sınıf savaşımında ezilen sınıflar iktidarı tanındılar.

Bu yüzyılda insanlık tarihinde en büyük yıkımlara yol açan iki dünya savaşı yaşanırken, toplumsal ilerlemeden yana güçler önemli konumlar kazandılar. Yüzyılımızın başında sadece bir ülkede var olma savaşımı veren sosyalizm, dünyamızın üçte birini kapsayan, artık yok edilemez bir toplumsal sistem haline geldi.

Asya'da, Afrika'da, Latin Amerika'da onlarca ülke emperyalizmin yörüngesinden kurtuldu, toplumsal ilerlemeden yana güçler bileşenine katıldı. Bağlantısız ülkeler hareketi doğdu, gelişti, barıştan, uluslararası ilişkilerin eşitlik temelinde yürütülmesinden yana önemli misyonlar yüklendi.

Kapitalist ülkelerde işçi sınıfı, son dönemlerde etkisini özellikle arttıran demokratik kitle hareketleri, barış ve toplumsal ilerleme için önemli mevziler kazanan güçlü hareketler olarak yerlerini aldılar.

Bilimsel-teknik devrimin, telekomünikasyonun verdiği olanaklar dünyamızı küçültürken, karşılıklı bağımlılık ve etkileşim arttı. Sınıfların, katmanların sosyal yapısı, yüzyılımızın başıyla kıyaslanmayacak kadar değişti, insanın sosyal kültürel gereksinimleri çeşitlenirken, çağdaş insanca yaşamın içeriği de, daha bir zenginleşerek farklılaştı.

Öte yandan ne pahasına olursa olsun egemenliğini yitirmek istemeyen kapitalizm, varlığını sürdürmek için bilimsel-teknik devrimden de yararlanarak kendisine yeni olanaklar yarattı. Ulusötesi tekeller ulusal devletlerden daha

* Av. Dr., Kocaeli Barosu, Çalışma ve Toplum Dergisi Yayın Yönetmeni. Dönüştürücü Bir Güç Olarak Gençlik I ve II yazıları, Yeni Açılım dergisinin 17. ve 19. Sayılarında Eylül ve Kasım 1989'da yayınlanmıştır. Aynı zamanda TÜSTAV Arşivi'nde yer almaktadır.

güçlü konumlara geldiler. Militarizm tekellerle iç içe gelişti, büyüdü, başlı başına bir güç haline geldi.

Militarizmin dayattığı silahlanma yarışı, ekolojik dengenin bozulması, açlık, gelişmekte olan ülkelerin dış borç sorunu, yüzyılımızın ufkunun kara bulutlarla kaplanmasına yol açtı. Dünyamız var olup olmama sorunuyla karşı karşıya geldi.

Eşiğine geldiğimiz yirmibirinci yüzyıl bu çelişkilerin çözüleceği, insanlığın bugüne değin geliştirdiği tüm birikimin, ya kendini daha da zenginleştirerek bir üst aşamada yeniden üreteceği ya da insanlığın varlığının sona ereceği bir yüzyıl olacak. Bu çehreyi ise, toplumsal ilerlemeden yana güçlerin bu günden verdiği savaşım belirleyecek.

Öte yandan “çağımızda gençlik sosyal ve kültürel yapısı, güçlü ve güçsüz yönleri, geleceğe yönelik kaygı ve beklentileriyle üzerinde en çok durulan toplum kesimini oluşturmaktadır.”¹

Kitle iletişim araçlarındaki dev gelişmelerin etkisiyle inanılmayacak kadar küçülen dünyamızda, gençliğin kimlik edinme süreci de kısalmış, tüm dünya gençliğinin ortak sorunları olduğu su yüzüne çıkmış, bu ortak sorunlar temelinde ortak tavırlar geliştirme istemi ve bunun olanakları da artmıştır. Bu ise gençliğin sosyal yapısında, aktivitesinde, toplumsal pratiği etkileme biçimlerinde önemli yenilikleri ve farklılıkları doğurmuştur.

Nitekim günümüzde dünya nüfusunun yüzde 20'sini gençlik oluşturuyor. “Genç insanların dörtte üçü gelişmekte olan ülkelerde yaşıyor. 1990'lı yılların başlamasıyla birlikte bu yaş grubundakilerin sayısı bir milyar sınırına ulaşacak. Bir anlamda (bu) genç insanlar dünyanın yakın geleceğidir. On-yirmi yıla kadar, bu günün delikanlıları ve genç kızları en büyük iş kotarma potansiyeli olan ve herhangi bir ülkenin nüfusunun görünümünü biçimlendirecek olan grubun temsilcisi olacaktır.”²

Bu görünüm nasıl olacak? Bu sorunun yanıtı önemli ölçüde, gençliği karakterize eden temel niteliklere, gençliğin geleceği kazanmak isteyen farklı güçlerden etkilenme düzeyine ve en önemlisi de, geleceğini biçimlendirmede bu günden göstereceği aktiviteye bağlı olacaktır.

Dolayısıyla da, günümüzde geleceği kazanmak isteyen her gücün gündeminde, gençliği etkilemenin ve kazanmanın yeni biçimlerini, yöntemlerini geliştirme sorunu ilk sıralarda yer almaktadır.

Gençlik Nedir?

Gençlik, her şeyden önce, belli bir yaş döneminin oluşturduğu sosyal bir gruptur. Ortak yaş grubunda bulunmak ilk temel özelliklerinden birisidir. Genellikle bu dönem -ülkelerin değişen koşullarına bağlı olarak farklılaşmasına karşın- 16-24 yaş arası olarak ele alınmaktadır. Bu dönemi yaşayan insanların sınırları çizilebilir bir sosyal grup oluşturmalarının nedeni, yaşadıkları dönemin

1. Ahmet Coşar, Cumhuriyet, 18 Mayıs 1985.

2. Yeni Çağ, Ocak 1985, s.81.

insan yaşamındaki özgün yerinden kaynaklanmaktadır.

Bu dönem, insan kişiliğinin oluştuğu, deneyimin en az, enerjinin en yoğun ve sürekli bir arayışın insan yaşamına hakim olduğu bir dönem olarak tanımlanabilir. Enerji, cesaret, duygusallık, hümanizm, iyimserlik dönemin belirleyici özellikleridir.

Günümüzde ise, bu özelliklerin yanında tüm dünya gençliğini daha belirgin olarak karakterize eden, gençlik hareketine genel olarak demokratik bir içerik kazandıran iki önemli özellik ön plana çıkmıştır. Bu özellikler; gençliğin gelecek kaygısı içinde olmasında ve buna bağlı olarak bugünden kendi araçları ile var olma isteminde somutlanıyor.

Gençlik ve Gelecek Kaygısı

Günümüz gençliği, kamu harcamalarının kısılmasından, okul harçlarının hızla artmasından, iş olanaklarının azalmasından, iş bulmak için yorucu koşturmadan ve işsiz bırakılma korkusundan öteki herhangi bir kuşaktan daha fazla zarar görmektedir. ABD’de son on yıl içinde 157 yükseköğrenim enstitüsü, 3.456 ortaokul kapanmıştır. İngiltere’de yaklaşık bin okul ve 45 bin öğretmen açığı vardır. Öte yandan tüm dünyada bilgiye ulaşmanın, eğitimin, özellikle de yüksek eğitimin bedeli düzenli olarak artıyor. Fransa’da her on öğrenciden yedisi öğrenim giderlerini karşılayabilmek için tatillerde iş arıyorlar. Eğitim harcamaları askeri harcamalar karşısında gerilerken (örneğin; ABD’de bir erin yetiştirilmesi için yapılan harcamalar, bir öğrenciye yapılan harcamalardan altı kat daha fazladır) üniversite ve yüksekokulların sosyal rolleri değiştirilmeye çalışılıyor. Genel olarak devlet okullarında eğilimin kalitesi düşürülürken tümüyle tekellerin kurarak finanse ettikleri özel okullar aracılığıyla, tekeller yararına uzmanlaşmış, elit bir zümre yaratılmak isteniyor (Doğramacı’nın kurucusu olduğu Bilkent’te olduğu gibi). Bu okullara giriş ancak astronomik rakamlarla olanaklı olmakta ve mütevellî heyetleri ülkenin sayılı iş adamlarından oluşmaktadır.

FAC’de³ bu tür okullardan mezun olan gençlerin iş bulma ve kariyer edinme şansları, normal okullardan mezun olanlardan 22 kat daha fazladır. Bugün yönetim aygıtında çalışanların yüzde 80’ini bu okullardan mezun olanlar oluşturmaktadır.⁴

Kısacası bugün dünyamızda, eğitimde eşitsizlik giderek yaygınlaşmakta, eğitimden yararlanabilme olanağı gittikçe daralan bir zümreye nasip olurken, normal okullardan mezun olanların iş bulma şansları özel okullara göre gittikçe düşmektedir.⁵ Pek çok üniversite mezunu için iş yokluğundan kaynaklanan

3. Federal Almanya Cumhuriyeti (editörün notu)

4. FAC gençlerinin gençlik sorunlarına ilişkin yayınladıkları Kara Kitap’tan.

5. Örneğin Batı Almanya’da 1984 ortalarında, 1977 mezunlarından her beş kişiden biri işsiz kaldı. Fransa’da her 100 mezundan yalnızca ortalama 30’u vasıllarına uygun bir iş bulma şansına sahip oluyor. Avusturya’da 1982’de öğretmen kolejlerinden mezun olan 1600 kişi için sadece 200 iş sahası vardı. 1983’te kolej ya da üniversite derecesi olan gençlerin yüzde 80’inin hiçbir işi bulunmuyor. İspanya’da üniversitelere diplomalı işsizler üreten fabrikalar deniyor (Yeni Çağ, Ocak 1985, s.83).

belirsizlik dönemi bir sosyal çöküntü aşaması haline geliyor. Gençliğin geleceğini sadece eğitim olanaklarının daralması değil, gittikçe büyüyen işsizlik de karartıyor.

Nitekim gençlerde işsizlik her zaman yaşlılar arasında olduğundan daha yüksek oldu. Ama bu eğilim son yıllarda daha yüksek bir ölçüte erişti. Örneğin, 24 kapitalist ülkeyi kapsayan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü OECD'ye göre, 1979'dan 1983'e kadar 15-24 yaş grubundaki çalışabilir nüfus arasındaki işsizlik oranı, İngiltere'de yüzde 10,6'dan yüzde 23,2'ye, FAC'de yüzde 3,4'den yüzde 10,8'e Fransa'da yüzde 13,3'den yüzde 21'e yükseldi.⁶

Tablo 1. BM istatistiklerine göre 1980 yılında işsizler arasında gençlerin oranı

Ülke	Yüzde	Ülke	Yüzde
Tayland	73.9	Kanada	47.1
Suriye	68.9	İsrail	46.6
Hindistan	67.2	ABD	45.7
Barbados	66.2	Hollanda	44.7
İtalya	62.4	İsveç	42.4
Gana	60.4	İngiltere	42.2
Venezuela	58.2	Fransa	42.1
Singapur	58.0	Belçika	38.0
İspanya	57.5	Norveç	35.9
Avustralya	55.9	Finlandiya	33.9
Filipinler	54.9	Danimarka	27.9
TÜRKİYE	48.6	FAC	27.3
Güney Kore	48.6	İsviçre	23.5
Portekiz	47.4	Japonya	21.9

Kaynak: BM İstatistikleri ⁷

6. Yeni Çağ, Ocak 1985.

7. Yeni Çağ, Ocak 1985.

Türkiye’de DPT’nin 1984 rakamlarına göre; 12-24 yaş arası genel nüfus 13.700.000 kişidir. 12-24 yaş arası çalışanlar 6.610.827 kişi, ortaokul, lise, meslek lisesi ve üniversite öğrencisi sayısı 2.701.173’tür. Gençlerin işsizlik oranı yüzde 32 (DPT BM’nin istatistiklerinden daha düşük gösteriyor), istihdam oranı ise yüzde 48’dir (yani gençlerin yüzde 52’sine istihdam olanağı yoktur). Okullu gençlerin oranı ise yüzde 19,7’dir. “Pek çok genç de uzmanlık alanına tamamen zıt işlerde çalışıyorlar.”⁸

Bu rakamlar sadece kaybedilmiş olanakları değil, aynı zamanda ümitsizlik, kendine güvensizlik ve hayal kırıklığını ifade ediyor. İşsizlik, yarı işsizlik, ümitsizlik, güvensizlik ve hatta yaşamda kalma kavgası genç insanların günlük yaşamlarında her gün karşılaştıkları şeyler haline geliyor:

İş, yalnızca yaşamın bir kaynağı olduğu için önemli değildir. Yararlı iş, aynı zamanda, psikolojik bakımdan sağlıklı olmak içinde, gençliğin toplumun bütünleyicisi ve her şeyiyle bir parçası olduklarının bilincine varmaları için de önemlidir. Gerçekler bir gelecek sağlama çabasını bozguna uğrattığında, eğilim ve öğretime, bir iş ve konut sahibi olmaya, boş zamanlarını değerlendirmeye giden yolun önü tıkanıldığında, gençlerin yapısında bulunan iyimserlik derin bir duyumsuzluğa, hoşnutsuzluğa ve ilgisizliğe dönüşüyor. Olumsuz bir ekonomik, sosyal ve kültürel çevre, yoksulluk, eğitim için hiçbir ümidin olmayışı, işsizlik ve kötü yaşam koşulları vb. tüm bunlar suç işleme oranını yukarı iterek ve fahişeliği, uyuşturucu kullanımını, bunaltıcı gerçekten kaçışın tüm öteki biçimlerinin son aşaması olan intiharı yaygınlaştıranak gençleri etkiliyor.”⁹

Günümüz Gençliği Bugünden, Kendi Araçlarıyla Var Olmak İstiyor

Yukarıda belirtmeye çalıştığımız olgular, kuşkusuz, günümüz gençliğinin tümünün ümitsizliğine, sosyal-politik pasifliğine bir işaret olarak yorumlanamaz. Aksine, yüzyılımızın son çeyreğinin geliştirdiği olanaklarla daha önce hiç olmadığı ölçüde gençliğin tüm dünyada ortak sorunlarının bilincine varması ve birlikte demokratik alternatifler üretme ivmesi de yükseliyor.

Günümüz gençliği, artık sadece kendisine vaadedilen “gelecekle” yetinmek istemiyor. Gençliğin geleceğin biçimlendirilmesine bugünden, kendi araçlarıyla, aktif sorumluluklar alarak katılma istemi dünya gençliğinin ortak psikolojisini oluşturuyor.

Bu olguyu, tüm gençlik hareketlerinin ortak noktası olarak belirlemek, elle tutulur bir somutlukla görmek olası. Her protestoda, her başkaldırıda -bunun içeriği ve biçimi nasıl olursa olsun- gençliğin, “bakın görün toplumda ben de varım” mesajını görmemek olası değil.

8. Yankı dergisi, 26 Ağustos- 1 Eylül 1985.

9. Yeni Çağ, Ocak 1985.

Günümüz gençlik hareketlerine baktığımızda karşımıza çıkan bir başka olgu ise, gençliğin klasik politik gençlik örgütlerinde (partilere organik olarak bağlı gençlik örgütlerinde) sosyal aktivite göstermesi düşerken, bütünüyle kendisini “genç” olarak ifade edebileceği özgün örgütlenmelere yönelmesinin ivme kazanıyor olmasıdır. Öğrenci dernekleri, barış ve ekolojik sorunlar temelinde oluşturulan örgütlerde gençlerin oranı hızla yükseliyor. Öte yandan, çok çeşitli gençlik örgütlerini içinde toplayan gençlik birlikleri hızla bağımsızlaşarak, toplumdaki etkileriyle ayrı bir demokratik kitle hareketi olarak tanımlanabilecek bir görünüm kazanmaya başlıyorlar.

Tüm bu gelişmeler ise egemen güçlerden demokrasi güçlerine kadar her kesimin önüne gençlik hareketine yönelik yeni sorular koyuyor.

Egemen Güçlerin Gençliğe Yaklaşımı

Amerikalı sosyolog J. Star’a göre gençlik, dar grup çıkarları temelinde harekete geçen, toplumun genel çıkarlarını, kendi çıkarlarına feda eden sosyal bir azınlıktır. Bu sosyal azınlığın toplum yararı diye bir kaygısı yoktur. İstemleri ne ölçüde karşılanırsa karşılansın sürekli, dar grup çıkarları için yeni istemler ileri sürecektir.

Gençliği, toplumun karşısına düşman bir grup olarak koymaya çalışan bu görüşün mantıksal sonucu ise, genel toplum yararını korumak, gençliğe bu genel toplum yararına uygun davranmayı öğretmek için baskı yapılmasını, gençliğin sıkı disiplin altında tutulmasını önermek olmaktadır.

Gerçekten de, ülkemiz gibi demokrasinin bulunmadığı, gerici hükümetlerin iktidarda olduğu ülkelerde bu anlayışın gençliğe yaklaşımda temel olduğuna, gençliğe “zapt-ı rapt” altında tutulması gereken bir kesim olarak yaklaşıldığına tanık oluyoruz.

Burjuva sosyologlarının gençlik konusunda geliştirdikleri ikinci bir görüşü ise L. Fourer savunuyor. Bu görüşe göre gençlik hareketleri kuşaklar arası çelişkilerden kaynaklanır. Gençlik hareketleri ve istemleri geçici bir cepheleşmedir. Dolayısıyla da Fourer’e göre gençlerin ciddi politik çıkarları yoktur. İleri sürdükleri istemler yüzeyseldir ve dikkate almak da gereksizdir. Bu görüşe göre 20 yaş aktif, 21 yaş deaktiftir.

Özellikle gençlik hareketinin kiteselleştiği, geliştiği ülkelerde savunulan bu görüşle varılmak istenen nokta ise, gençlik hareketinin önemini ve etkisini küçümseyerek, gençliği toplumsal yaşamın dışına itmek, söz ve katılım hakkını tanınamamanın meşru, savunulabilir kılıflarını oluşturmaktır.

Ancak egemen güçlerin politikaları bunlarla sınırlı kalmıyor. Özellikle son yıllarda, kitle iletişim araçlarının olanaklarından büyük ölçüde yararlanarak, televizyondaki gençlik programlarından, Güzin Ablalı boyalı dergilere, çarpık, yozlaşmış, cinselliğin sömürüsüne dayanan pornografiye, modaya kadar çok çeşitli araçlarla, gençliği kendi gerçek çıkarlarından uzaklaştırmayı, gençliğin bilincini yüzeysel bir kitle kültürü ile sulandırmayı hedefliyorlar.

Gençliğin kontrol altına alınmasına tüm bunlar yetmediğinde ise gencin kişiliğindeki sorgulayan, araştıran özelliklerin sindirilmesi hedefiyle, gençliğin buna direnme gücü arasındaki oranla ölçüsü belirlenen sertlik politikası, yani polisiye önlemler gündeme geliyor.

Nitekim ülkemiz gençliği özellikle de 12 Eylül 1980'den sonra bu politikaların denek taşına dönüştürüldü. Bu politikaların olumsuz sonuçları yaşamın akışını değiştirdi, halen de etkilemeye devam ediyor.

12 Eylül ve Gençlik

12 Eylül 1980 askeri darbesi, darbeyi yapanlara göre bir iç savaşın eşliğine gelen ülkeyi iç savaş durumundan kurtarmak, can güvenliğini sağlamak ve anarşiyi durdurmak için yapıldı. Evren'in ifadesiyle "eğer 1980 senesinde bir müdahale olmasaydı, eğer silahlı kuvvetler bu müdahaleyi yapmamış olsaydı, bir iç harp içerisine girecektik."¹⁰ Bu iç savaş durumunun taraflarından ve nedenlerinden birisi olarak da gençlik hareketleri gösterildi.

Bu saptamanın faturasını sekiz yıldır Türkiye gençliği çok ağır ödüyor. Gerçekten durum böyle miydi? 12 Eylül 1980 askeri darbesinin gerçek nedenleri, demokrasi güçlerince gün geçtikçe daha bir aydınlatılmaktadır. Bu konu yazımızın boyutunu oldukça aşıyor. Ancak potansiyel bir iç savaşın nedenlerinden ve taraflarından birisi olarak gösterilen 12 Eylül öncesi gençlik hareketlerine, çok genel çizgileriyle de olsa şöyle bir bakmak, bugünün gençlik politikasını belirlemede ve rejimin gençliğe yaklaşımını kavramada bir ölçüde de olsa yararlı olacaktır diye düşünüyorum.

12 Eylül Öncesi Gençlik Hareketlerinin Genel Çizgileri

Ülkemizde gençliğin politik yaşamda, rejimin karşısında yer alarak ağırlığını hissettirmesi 27 Mayıs sonrası görece demokratik ortamda oluştu.

10 yıllık Demokrat Parti iktidarı boyunca, emperyalizm ile entegrasyon sürecini hızlandıran işbirlikçi burjuvazinin, ülkeyi ABD emperyalizminin uydusu haline getirmesi, ekonomik bağımsızlığın giderek yitirilmesi, Kemalizm'in kimi ilkelerinden verilen ödünler, alternatifi antiemperyalist-Kemalist çizgide gören, emperyalizme karşı tam ekonomik bağımsızlığı savunan, ülkenin ikinci bir kurtuluş savaşına gereksinimi olduğunu ileri süren bir gençlik hareketi doğurdu. Nitekim 1960'tan 1965'e, hatta 1968'e kadar gelişen gençlik hareketlerinde genel olarak Kemalist çizgilerin hakim olduğunu söyleyebiliriz.

1965'ten sonra, Marksist dünya görüşü yavaş yavaş gençlik içinde taraftar bulmaya başladı. TİP'in de etkisiyle gençliğin gündemine alternatif olarak sosyalizm girdi. Marksizm'in gençlik içinde yaygınlaşmaya başlaması, gençlik hareketlerinin anti-emperyalist yanının giderek öne çıkmasını da beraberinde getirdi.

10. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in 1 Mayıs 1988 tarihli Trabzon konuşmasından (2 Mayıs 1988 tarihli Cumhuriyet).

Bu gelişmeyle birlikte, iktidar gençlik hareketleri karşısında uzlaşmaz tavır aldı. Hatta yönetiminde iktidar partisi milletvekili İlhan Darendelioğlu'nun bulunduğu komünizmle mücadele dernekleri ve İzmir Gümüldür ilçesindeki komando kamplarında eğitim gören faşist militanlar ve polisin de işbirliği ile provokasyonlar örgütlendi. Kanlı Pazar, İTÜ Öğrenci Yurdu'nun polisçe basılarak Vedat Demircioğlu'nun öldürülmesi olayı bunlardan sadece birkaçıdır. Bu provokasyonlara karşı gençlik içerisinde gelişen tepki ile birleşen 1968'in devrimci romantizmi gençlik hareketinin giderek radikalleşmesini de beraberinde getirdi.

Devlet desteğinde, grevsiz, sendikasz, yoğun sömürü koşullarında, emperyalizmle işbirliği içinde palazlanmaya alışırmış Türkiye burjuvazisi, gençlik hareketlerinin yanında gittikçe yayılan, büyüyen, işçi sınıfı hareketlerinden ürkmeye başladı. Sınıf sendikacılığı ilkesi temelinde örgütlenmiş DİSK'i parlamenter oyunlarla kapatma girişimine işçi sınıfının yanıtı sert oldu. 15-16 Haziran direnişleriyle işçi sınıfı sendikal örgütüne sahip çıktı. Artık, 12 Mart'ın kurmaylarının dile getirdiğı gibi, sosyal uyanış ekonomik büyümeyi (burjuvazinin ekonomik büyümesini) aşmıştı ve 12 Mart askeri darbesi geldi.

Darbe, azgın saldırılarını toplumun en dinamik kesimlerine, işçi sınıfına, devrimci aydınlara ve gençliğe yöneltti. Sendika önderleri, aydınlr, gençlik önderleri zindanlara doldurulup işkencelerden geçirildi. Hukuk kuralları zorlanarak üç devrimci öğrenci lideri asıldı. Onlarcası çatışmalarda kurşunlandı.

12 Mart sonrası devrimci-demokrat güçler yeni bir toparlanma ve atılım dönemine girdiler. 1961 Anayasası'nın demokratik maddelerinin özünün ortadan kaldırılmasına karşın, sınıf savaşımı daha geniş platformlara yayılarak derinleşti. Gençlik hareketleri de bu dönemde nicel olarak güçlenerek genişlediler. Ancak bu dönem, gençlik hareketi içinde kimi ciddi güçsüzlükler ve yanlışlıklar da ortaya çıktı.

İşçi sınıfının politik önderliğinin güçsüzlüğü, toplumsal pratiğı yönlendirebilecek düzeyde gelişmemiş olması, gençlik hareketlerinin devrimci güçler içinde sivrilmesinin nesnelliğini oluşturdu. Gençlik hareketleri genel olarak işçi sınıfından ve geniş halk yığınlarından koparak, kendi ekseninde radikalleşti, işçi sınıfına ve halka yabancılaştı.

Artık devrimci çıkışlar anlamında ülkenin gündemini gençlik hareketleri belirlemeye başladı. Gençlik, teorik olarak öncü sınıf ilan ettiğı işçi sınıfını, fiilen öncü konumlardan hareketle etkilemeye çalıştı. Sınıfın etkisine ise kendisini tümüyle kapadı. Kendi misyonunu böylesine abartan gençlik hareketi, genel olarak kendi kuşağına da yabancılaşan bir devrimci genç tipi yarattı.

Bu devrimci tip, kendisinin de kıramadığı, toplumdaki egemen insan tipiyle birleşen, devrimci romantizmin siyasal bilinci etkilemesi sonucu oluştu. Bu kuşak sıcak eylemlerin, savaşımın içinde kimlik edindi. Okulda, işyerinde, sokakta, her yerde eylem vardı. Bir anlamda '80 öncesi devrimci kuşak, eylemlerin içinde, eylem yaparak büyüdü.

Tek eğlence tanıdı: miting. Tek dostluk tanıdı: kız-erkek omuz omuza verilen savaşım arkadaşlığı. Duygusaldı, sanıldığından çok daha duyarlıydı. Tüm enerjisini, tüm gücünü, dünyayı iyiden güzelden yana değiştirmeye vermişti. Bu savaşımında “çelik gibi olma”nın gereğine inanıyor; “çelik gibi”liği ise katı, ödün ermez, duygularını dışa vuramaz geleneksel toplum tipiyle özdeşleştiriyordu.

İnançlıydı, coşkuluydu. Hapishaneden dışarıdaki arkadaşına, “ben çıkmadan devrimi yapmayın” diye mektup yazabilecek kadar, devrimin hemen olacağına çocukça bir saflıkla inanmıştı. Kısaca, inandığı, anladığı ve kavrayabildiği kadarıyla, olanca samimiyetiyle, etiyle tırnağıyla dünyayı değiştirmeye soyundu, bunun için savaştı. Doğal olarak hatalar da yaptı.

Her şeyden önce gençti. Doğal olarak da içinde yaşadığı kuşağın genel özelliklerini kendinde topluyordu. Ancak devrimci gençlik, devrimci sıfatını aldığı an bu doğal özellikleri yadsıyarak işe başladı. O artık devrimci gençti, sadece genç değil. Kendisini farklı olmak zorunda hissediyor, farklı davranmaya çalışıyordu.

Özgür düşünce için savaşım veren devrimci gençlik, farklı düşünceleri okumayı, araştırmayı kendisine yasakladı. Eleştiri yargılamaya dönüştü. Marksizm-Leninizm kaba alıntıcılığa indirgendi. “Marksizm bir dogma değildir” denilerek dogmalastırıldı.

Kültür sadece kaba ajitasyon kitapları okumak olarak algılandı. Bir devrimcinin okuyabileceği, okuyamayacağı kitaplar, gidip gidemeyeceği filmler, giyip giyemeyecekleri elbiseler, adeta değişmez yasallıklarla belirlendi.

Kötü yaşamak, kötü giyinmek devrimciliğin kıstası oldu. Devrimci kişilik Birinci sigarası içmekle özdeşleştirildi, insan doğasının en açık olduğu bir dönemde duygusallık, cinsellik, sevgi yok sayıldı.

Teori ancak devrimcilerin çıkardıkları dergi ve gazetelerden öğrenilen, yaşamdan kopuk, sıkı bilgi yığını haline geldi. Bilinçli, sadece kurulu düzeni değil, kendisini de sorgulayabilen devrimci tipi unutulmaya yüz tuttu.

Tüm bunlar ise, bir cümleyle söylemek gerekirse, devrimci gençlerin, devrimciliklerine, kuşaklarına, kendilerine yabancılaşmalarını ve geniş gençlik yığınlarından kopmaları sonucunu getirdi.

Bu eksikliklerden rejim çok iyi yararlanmasını bildi. 1970’li yıllarla birlikte Türkiye burjuvazisi, kendi içinde de evrimleşmeye, farklı bir ekonomik politikaya gereksinim duymaya başlamıştı. Tüm dünyada yaşanan ekonomik krizi atlatmak için, emperyalizmin geliştirdiği yeni ekonomik işbölümünde Türkiye’nin de yer alması için Türkiye burjuvazisi içinde belli bir temel oluşmuştu, işbirlikçi büyük burjuvazinin temsilcisi TUSİAD artık ithal ikameci ekonomik politikayı yavaş yavaş eleştirmeye, Türkiye’nin gündemine yeni bir ekonomik model tartışması sokmaya çalışıyordu. Bu model, Güney Kore, Şili gibi az gelişmiş ve demokrasinin bulunmadığı ülkelerde uygulanan, ihracata dayalı ekonomi modeli ya da ülkemizdeki yaygın deneyimle 24 Ocak modeli idi.

Bu modelin iç mantığı, sürekli enflasyon koşullarında, sermayenin merkezileşmesine koşut, işçi ücretlerinin, sosyal hakların, iç tüketimin kısılmasına, emeğin sömürü yoğunluğunun artırılmasına dayanıyordu. Uygulanabilmesi ise bu iç mantığa uygun olarak demokratik hakların ortadan kaldırıldığı, işçi sınıfının, demokrasi güçlerinin ezildiği, kısaca demokrasinin rafa kaldırıldığı, demirden bir otoritenin toplum yaşamına, işbirlikçi burjuvazi lehine hakim olduğu bir politik rejim demektir.

Bu politik rejimi yaratabilmek için kollar sıvandı. Her şeyden önce politik istikrarsızlık ve toplumun terörize edilmesiyle, geniş halk yığınlarında otorite özlemi yaratılarak, rejimin psikolojik zemini oluşturulmaya başlandı. 1 Mayıs 1977, Sivas, Maraş, Çorum olayları gibi kitle katliamları, 16 Mart 1978 gibi gençliğe yönelik toplu silahlı saldırılar, gençlik hareketlerinin çeşitli araçlarla provoke edilmesi, komando kamplarında yetişen faşist çetelerin polis korumasında giriştikleri kanlı eylemler ve bunların belli ölçülerde kendi karıştını yaratması, bunalımdan demokratik yollarla çıkış arayışlarının yolunun kesilmesi ve nihayet 12 Eylül 1980 darbesi...

12 Eylül Rejimi “Kavanozda Bir Gençlik Yaratmak”¹¹ İstedi

12 Eylül 1980’den sonra en çok suçlanan, en çok ezilen kesimlerden biri de gençlik oldu; suçlu ilan edildi, hapishanelere dolduruldu, kurşunlandı, işkencelerden geçirildi, darağacına çekildi, örgütleri dağıtıldı.

Bu güne değin ne Vedat Demircioğlu’nun katilleri ne Kanlı Pazarı örgütleyenler ne 1977 1 Mayıs’ının failleri ne de Maraş, Sivas ve 16 Mart katliamlarının sorumluları ele geçti. Başkentin merkezinde ev basıp tellerle insan boğan, işkenceyle adam öldüren yüzlerce katil elini kolunu sallayarak gezerken, hapishaneler 16-17 yaşında gençlerle dolduruldu. Bu gençler sorgusuz sualsiz, neyle suçlandıklarını bilmeden yıllarca hakim yüzü bile görmeden, insanlık dışı işkenceler karşısında kişiliklerini, insan onurunu korumaya çalışarak hapishanelerde büyüdü.

Öte yandan, asıl hapishaneler gençliğin kafasında yaratılmak istendi. Sosyal bir grup olarak gelecekteki nesil de dahil tüm gençlik kamuoyuna suçlu ilan edildi, sürekli bu argüman işlendi. Gençliğin en küçük bir kıpırdanması, 12 Eylül öncesine dönmek olarak yorumlandı.

Öyle bir gençlik yaratılmalıydı ki özgürce düşünmesin, sorgulamasın, tek boyutlu, kendisine verilenle yetinen, çağdaş bir yurttaş mantığıyla değil, devlete kul mantığıyla düşünen bir gençlik olsun!

Nitekim 12 Eylül 1980’den bugüne kadar gençliğe ilişkin çıkartılan her yasaya, her düzenlenen maddeye bu mantık hakim oldu. YÖK’le buyrukçu, kişiliği ezen, robotlaştırışı eğitim sistemi kurumlaştırıldı. Üniversitelerdeki 1980 öncesi görelî özerklik ortadan kaldırıldı. Çağının sorumluluğunu duyan, araştıran yüzlerce bilim adamı kürsülerinden, üniversitelerden uzaklaştırıldı. Bilimsel bir

11. Hasan Cemal, Cumhuriyet, 18.4.1987.

kariyer olan profesörlük, İhsan Doğramacı'nın iki dudağı arasından çıkan bir şeyhülislamlık mertebesine indirildi.

Öğrenciler üzerindeki baskılar, sakal biçiminden giyilecek pantolona kadar, yaşamın en küçük ayrıntısını bile kendi istedikleri biçimlerde düzenleyen disiplin yönetmelikleriyle meşrulaştırılmaya çalışıldı. Polis-idare işbirliği dünyanın bilim üreten hiçbir kurumunda görülmeyen, utandırıcı boyutlara ulaştı. Üniversiteler öğrencilerin olduğu kadar polislerin de mekanı oldu.

12 Eylül'ün devlet teröründen yılan ana babalar çocuklarını hafife gibi izlemeye, 12 Eylül gibi bir rejimi bir daha yaşamak istemeyen kamuoyu ise gençliğe, ülkeye böyle bir rejim gelmesinin nedeni ve gelecekte de yine neden olabilecek bir kesim gözüyle bakmaya başladılar.

Bu anlayış öylesi bir boyuta ulaştı ki bir dönemin MC hükümetlerinin başbakanı Demirel bile 1986 yılında *Yarın* dergisi aracılığıyla gençliğe şöyle sesleniyordu: "Gençliğinden şüpheye düşmüş bir millet olamaz. Gençlik geleceğin teminatıdır. Suçluluk psikozuna girmeyin. Bir dönemin sorumsuz suçlamasını kabul etmeyin. Çaba gösteriyorsunuz, çabanıza devam edin."¹²

"12 Eylül günlük deyişle kavanozda bir gençlik yetiştirebileceğini düşlemişti(r)."¹³ Ancak, bugün gençliğin üzerindeki suçluluk psikozunu, kimlik bunalımını tümüyle aştığını söylemek her ne kadar erken olaksa da, gençliğin tümüyle rejimin dümen suyuna da girmediğini söyleyebiliriz.

Gerçekten de, 1987 yılında *Cumhuriyet* gazetesi ve *Veri Araştırma*'nın gençlik içinde yaptığı araştırmanın sonuçlarının da gösterdiği gibi, "üniversiteli gençler tüm olumsuz koşullara karşın, yurt ve dünya sorunları üzerinde büyük ölçüde görüş sahibidir. Bu bakımdan gençliğin tümüyle apolitik olduğuna ilişkin yargıların haksız olduğunu söyleyebiliriz. Üniversite öğrencisinin ezici çoğunluğu siyasal özgürlük ve demokrasiyi, en az ekonomik kalkınma ve sosyal adaletin sağlanması kadar önemli saymakta, hemen tüm konularda demokratik tutumu çoğunlukla benimsemekte(dir). Bu açıdan üniversite gençliğinin ülkemizde özgürlükçü ve çoğulcu demokratik düzenin temel güçlerinden biri olduğunu vurgulamak yanlış olmayacaktır."¹⁴

- II -

Demokrasi Güçlerinin Gençliğe Yaklaşımı

Demokrasi güçlerinin gençlik hareketine yaklaşımı, gençlik eylemlerine verilmek istenen yönü ve eylemlerin biçimini belirlediği için oldukça önemlidir.

Günümüze değin gençlik hareketlerini değerlendiren her sol görüş "gençliğin sorunlarının çözümü ülkedeki demokrasi savaşımına bağlıdır" saptamasını temel aldı. Sorunun baştan bu biçimde konulması ise gençliğin özgün

12. Cumhuriyet-Veri Araştırma, "Üniversite Gençliği Konuşuyor", 5.3.1987.

13. Hasan Cemal, Cumhuriyet, 18.4.1987.

14. Cumhuriyet-Veri Araştırma, "Üniversite Gençliği Konuşuyor" 5.3.1987.

sorunları temelinde yürüttüğü savaşımın bir taktik, gençliği politize etmek için geliştirilmiş bir yöntem olarak algılanmasını da beraberinde getirdi. “Gençlik politize olduktan hemen sonra özgün sorunları temelinde savaşımı bırakıp genel demokrasi savaşımına katılmalıdır” gibi sonuçlar çıkartılmaya başlandı. Hatta bu yaklaşımın bir dönemin gençlik politikalarına hakim olan yaklaşım olduğunu söylemek abartma olmayacaktır.

Gençlik hareketlerini bir anlamda yedek güç olarak gören bu yaklaşımın sonuçları da ağır olmuştur. Gençliğin özgün sorunları temelinde yürüttüğü savaşımı sadece bir taktik olarak algılamak, devrimci güçlerin inandırıcılığının yitirilmesine neden olduğu gibi devrimcilerin gençliğe yönelik bütünsel bir gençlik politikası oluşturmaya gereksinim duymamaları sonucunu da doğurmuştur. Politikasızlık ise gençlik hareketinin gündeminin belirlenmesinde etkili bir güç olmaları gereken demokrasi güçlerini gündemin belirlenmesinin dışına itmiş, gençlik hareketinin gündemini belirleme tekeli egemen güçlerin eline geçmiştir.

Bu koşullarda politika günübürlük olaylara göre belirlenmiş, devrimciler olayların gerisinden, olaylara göre, zaman zaman birbirleriyle bile çelişen politikalar üreten bir güç durumuna düşmüşlerdir.

Gençliğin, bu anlamda burjuvazinin etkisine bırakılması, dikkat merkezine dar grup çıkarlarının, olabildiğince fazla kadro çıkarma uğraşının oturtulması, gençlik hareketini provokasyonlara açtığı gibi hareketin sürekliliğini de engellemiştir. Dolayısıyla gençliğin eylemliliği sadece gençlik dönemine özgü, yaşamın daha ilerisine taşınmayan bir özellik olarak kalmıştır.

Gençlik Hareketi Demokrasi Savaşımının Bağımsız Bir Bileşenidir

Gerçekten de gençliğin sorunlarının temelinde rejimin karakteri yatmaktadır. Bu rejim daha demokratik içerikte bir rejimle değiştiğinde gençliğin sorunlarının önemli bir bölümü çözülecektir.

Ancak “demokrasi savaşımı” genel bir kavram olmasına karşın içeriği çok geniş ve somuttur. Toplumdaki antidemokratik her uygulamaya karşı çıkış bu içeriğin bir bileşenidir. Antidemokratik uygulamalar ise her sınıfın, her katmanın özgünlükleri temelinde, farklı biçimlerde toplumsal pratikte yansımaktadır. Örneğin, sendikal yaşamı kısıtlayan yasakların toplumsal yaşamdaki görünüşleriyle, yükseköğrenim gençliğini cendere altına alan YÖK’ün görünümü ve etkileri birbirinden farklılaşmaktadır. Ancak her iki yasaklama da antidemokratik özleriyle ortak bir çizgide çakışmaktadırlar. Her iki yasağa karşı savaşım birbirinin önüne konulamayacak, genel demokrasi savaşımının iki farklı bileşenidir. Sendikal yasakların ortadan kalkması nasıl toplumun demokratikleştirilmesi için bir adım olacaksa, üniversitelerin bilimsel, mali, idari özerkliklerini kazanmaları da toplumun demokratikleştirilmesi için atılan bir adımdır.

Bu anlamda, gençliğin özgün sorunları temelinde yürüttüğü savaşım hiçbir

şekilde taktik değildir. Tersine, toplumun belli bir alanının demokratikleştirilmesini sağlayacak önemli bir mevzidir. Yani, gençliğin savaşımının demokrasi savaşımına bağlanma gereksinimi yoktur, çünkü o zaten demokrasi savaşımının içeriğini oluşturan bileşenlerden biridir.

Ancak, genel olarak ülkenin demokratikleştirilmesini, demokrasinin kazanılması sorununu ele aldığımızda, demokrasi güçlerinden hiçbirisi tek başına bu amaca ulaşamayacaktır. Bu nedenle de demokrasi güçlerinin bir güç birliği oluşturması ve bu anlamda birbirlerine bağlılıkları da nesnel bir olgudur.

Bugünün Görevi Demokratik Bir Gençlik Politikası Üretmektir

Bugün, ülkemiz Marksist solu yasallaşmak, kitleleşmek ve yenilenmek göreviyle karşı karşıyadır. Artık Marksistler, komünistler toplumsal pratiğin dışında kalarak bu pratiği etkileyemez, kitlelerle kucaklaşamaz. Her şeyden önce solun çağımızın yeni gelişmeleri karşısında yeni yaklaşımlar geliştirmesi, kendini yenileyebilmesi yaşamsal önemdedir.

Kuşkusuz bu olgular, tüm sol için gerekli olduğu gibi devrimci gençliğin, geniş gençlik yığınlarıyla kucaklaşabilmesi için de gereklidir.

Sol, devrimci gençlik, kendini yenileme sürecinde, yeni düşünce tarzı temelinde, geçmişin tüm sektörlerinden arınmak zorundadır. Farklı düşüncelere açık olmayı, farklı düşüncelerle birlikte, ortak amaçlar için savaşım vermeyi öğrenmek zorundadır.

“Tek doğru benim, sadece ben haklıyım” saplantısı ancak kendimize zarar verir, tüm solun düşünce yaşamını kısırlaştırır. Oysa bilmek, sorumluluk demektir. Bilginin verdiği sorumluluk ise bilimsel bilgi doğrultusunda, dünyayı değiştirmek için eyleme geçmekle yerine getirilir. Devrimcilerin -eğer olacaksa- farkı, bu sorumluluk duygusu ve onun verdiği eylemlilik olmalıdır.

Nitekim 1970’li yılların sonu, ‘80’li yıllar, genel olarak ülkemizin sosyal yapısında olduğu gibi gençliğin sosyal yapısında da önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. 1980’li yılların gençliği, ‘60’lı, ‘70’li yılların gençliğinden oldukça farklıdır.

Kitle iletişim araçlarının, özellikle televizyonun oldukça yaygınlaşması, çarpık bir kapitalist gelişmeye bağlı olarak, topluma sürekli yüzeysel kitle kültürünün empozesi, Amerikan yaşam tarzının, köşe dönme mantığının yaygınlaştırılması, bir anlamda yaşanan kültürsüzleştirme süreci, depolitizasyon politikaları ve yoğun baskılar gençliği de olumsuz etkilemiştir. Bir yandan ufku genişleyen, öte yandan olanaksızlıklar içinde bunalan, okumaya, araştırmaya ilgisi en aza inen, yaşamını planlayamayan, geleceğini şans oyunlarına bağlayan gençlerin sayısı hızla artmıştır.

Öte yandan 12 Eylül rejimi, gençliğin antifaşist-antiemperyalist savaşım geleceğinden yeni kuşakları kopartmıştır. Günümüz gençliği, 27 Mayıs’ın özgürlükçü havasından etkilenen, ‘60’lı yılların tüm dünyayı sarsan gençlik

hareketlerinin coşkusuyla dolu, toplumda saygınlığı olan bir gençlik değildir. Aksine 1980'li yılların gençliği sürekli baskı altında ezilmiş, genel olarak toplumun “potansiyel suçlu” diye baktığı bir kuşaktır.

Bu kuşağın kendisine olan güvenini yeniden kazanmasını sağlamak, onu suçluluk psikozundan kurtarmak, toplumdaki saygınlığını artırmak, toplumsal yaşama aktif katılımının yollarını netleştirmek yaşamsal önemdedir.

İnandığı, alkışladığı düşünceleri bir yaşam boyu kovalayabilen bir gençlik. Demokrasi kültürünü özümsemiş, hak arama bilinci kazanmış, “kendi sorunlarına ilişkin yapıcı alternatif programlar üretebilen, bunu hükümetler ve kamuoyu önünde aktif savunabilen bir olgunluğa ulaş(mış)”¹⁵ bir gençlik.

Gençliğin özgürce düşünebildiği, araştırabildiği, korkmadan, çekinmeden hakkını arayabileceği bir ortamın yaratılması, “gençliğin bu günden politik yaşamda aktif olarak yer almasının sağlanması, ülkemizde demokrasinin sağlam bir temele sahip olmasının önemli bir koşuludur.”¹⁶

Böyle bir gençlik yaratma hedefi ayrımsız tüm solun, tüm demokrasi güçlerinin gençliğe yaklaşımlarında ortak çıkış noktasını oluşturmalıdır. Bu ise ancak demokratik bir gençlik politikasının oluşturulmasıyla mümkündür. Bu politika, “her şeyden önce, gençliğin ülkenin bugününde ve geleceğinde söz sahibi olmasını amaçlamalıdır.”¹⁷

1980 Sonrası Gençlik Hareketleri ve Gençliğin Politizasyonu

Politikleşme Bir Süreçtir

Politik bilinç ancak kitlelerin somut eylemleri temelinde kendi öz deneyimleriyle kazanabilecekleri bir özelliktir. Bu anlamda gençliğin bilincinin oluşumu ülke, ulus gibi genel kavramları tanınmasıyla başlar. Aktif olarak sosyal ilişkilere katılmasıyla şekillenir. Ailesinin mutlak etkisinden kurtulup toplumdaki farklılıkları kendi bilinciyle kavramaya başlaması ve aynı sorunları yaşayan benzerleriyle özdeşleşmesi, grup psikolojisinin oluşumuna yol açar.

Artık sorunlar şu veya bu düzeyde formüle edilebilmekte, ama somut durumun özelliklerine göre tepkiler de farklılaşabilmektedir. Bu aşamada gelişme iki yönlü olabilir: “Sorunlar vardır ama çözülecektir, beklemek gerek” gibi iyimserlik temelinde bir pasifizm; ya da sorunların çözümü için uğraşmak biçiminde aktiflik oluşur. Bu aşamaya belirli bir politik kimlik edinme, politik bir hareketle özdeşleşme aşaması denilebilir.

Bütünleşeceği politik hareket ise gencin var olan hareketler içerisinde sorunlara yaklaşımıyla, çalışma yöntemleri ve üyeleri arasındaki ilişkilerin biçimiyle bütünleşebildiği hareket olacaktır. Kısaca politik aktifliğe geçebilmesi için politik hareketler içerisinde, kendisini tanımlayabileceği, özdeşleşebileceği bir şeyler bulması gerekmektedir.

15. TBKP I. Kongre Belgeleri, s.35.

16. TBKP, Alternatif Program, s.23.

17. TBKP, Alternatif Program, s.22.

Kuşkusuz bu süreç mekanik biçimlerde gelişmemektedir. Yaşamın zenginliği içerisinde olayların gelişimi, değişik çıkar gruplarının gençliğin önüne koydukları değişik alternatifler, gençliğe yönelik depolitizasyon yöntemleri de süreçte etkili olmakta, ona yön vermektedir.

Politizasyon ve Öğrenci Dernekleri

1980 sonrası gençlik hareketi bir anlamda yükseköğrenim gençliğinin dernekleşme ve akademik-demokratik istemleri temelinde verdiği savaşımla özdeşleşmiştir.

Gençliğin hareketlenmesinde, dernekleşme savaşımları ve bu savaşım ekseninde gençliğin gösterdiği kararlılık oldukça önemli rol oynamıştır. Ancak bugün gelişen noktada dernekleşme savaşımları tıkanmıştır.

Öğrenci dernekleri 1987 yılının rakamlarına göre, yükseköğrenim gençliğinin ancak yüzde 7'sini üye yapabilmişlerdir. Derneklerin kurulmaya başlamasıyla birlikte başlayan polis saldırıları, yasal olmayan yasaklar, dernek üyesi olmayı büyük medeni cesaret isteyen bir iş haline dönüştürmüştür. Öğrenci dernekleri kamuoyuna sürekli anarşist yuvaları olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Derneklerin üye sayılarının düşük olmasında bu olguların etkisi çok büyük olmuştur.

Ancak kiteselleşmemenin tek nedeni sadece bu olgular değildir. Nitekim Cumhuriyet Gazetesi ile Veri Araştırma'nın 1987 yılında, yükseköğrenim gençliği içinde yaptıkları bir araştırmanın da gösterdiği gibi, derneklere üye olmayan öğrencilerden yüzde 44'ü tüm baskılara karşın derneklere üye olmak istemektedir. Gerçekten de derneklerin kapatılması doğrultusunda yapılan baskılara karşı gelişen protestoların kiteselliği derneklerin üye sayılarının çok üzerindedir. Bu olgular karşısında, derneklerin kiteselleşememelerinde çalışma biçimlerinin ve bizzat dernek aktivitelerince derneklere verilen yanlış görünümün de etkili olduğunu söylemek, sanırım abartma olmayacaktır.

Ne yazık ki, kurulu derneklerin demokratik kitle örgütü niteliklerinin gereğince bilince çıkartılmaması, onlara politik örgüt misyonları yüklenmeye çalışılması öğrenci derneklerini kısır tartışmaların yapıldığı merkezler haline getirmiştir.

İşte tam da bu noktada gençlik içindeki demokratik unsurların sorumluluğu belirginleşmektedir. Yükseköğrenim gençliğinin savaşımlarının başına politik sıfatını eklemek için acele etmenin ne anlamı ne de gereği vardır. Bugünün sorunu, derneklerin kiteselleşmesi ve gençliğin ortak amaçları için birlikte davranabilmesini sağlayabilmektedir. Bu olanaklıdır. Bu yönde atılacak her adım, bunun yolunu açacak her çaba, sonuçta rejimin çeperiyle sınırlanacağı, bu çepere çarpmak zorunda kalacağı için ta başından politik bir öz taşımaktadır, önemli olan, rejimin çeperinin dışında, bu çepere zorlayan, kararlı bir hareketin oluşturulmasıdır.

Daha somut söylemek gerekirse bu gün ülkemizde yükseköğrenim gençliğinin, kendi yaşamını ilgilendiren her konuda demokratik katılımını savunmak, bunun adımlarını atmak, gençlik hareketinin politikleşmesi demektir. Sorunları ya da görevleri bir an önce çözmek kaygısıyla, radikal olan istemler ileri sürmek,

bugün için devrimci politika değildir. “Devrimci olan her şeye duyarlı olarak bilinen gençlik, gerçekten devrimci politikanın nerede olduğunu, onun sahtesinin ne olduğunu ayırt edebilmelidir. Çünkü bu sahtesi, bağırın, laf şeklinde olan, gerçeklerden kopuk olarak oluşan politikadır ve pratikte derin dönüşümleri getirmez.”

Bugünün devrimci politikası, gençlik yığınlarını kendi sorunları temelinde toplumsal pratiği etkilemeye çekebilen, reel, uygulanabilir ve tüm gençlikte hak arama bilincini geliştirme çizgisi içinde, demokratik bilinci, demokrasi kültürünü geliştirecek olan bir politikadır.

Öte yandan, kendi kuşağından kopmadan, ona yabancılaşmadan, onunla bütünleşerek, her şeyden önce bir genç gibi davranarak, bugünden var olmayı başararak yarını belirlemek, genel olarak tüm solun gençlik yığınlarından kopmasının güvencesi olacaktır.

Gençliğin Birliği ve Örgütlenmesi

Gençler toplumda yeni düşüncenin taşıyıcısıdır. Bu özellikle politik yaşam için daha bir önemlidir. Topluma yeni düşünceler aşılacak istiyor, geleceği kazanmak istiyorsa, bu düşüncelerin gelişmekte olan kuşakça özümsemesi, benimsenmesi ve o kuşakça geleceğe taşınması bir anlamda zorunludur.

Bu gerçeklik var olan tüm politik güçlerin, gençlik içinde kendi politik çizgilerinde sempatican kazanma çalışmalarının önemini artırmaktadır. Bu çalışma her politik güç için doğal ve anlaşılabilir bir çalışmadır. Ancak bu noktada geçmişin hatalarına düşmeden soğukkanlı ve esnek davranmak, gençlik hareketinin bir anlamda geleceğini belirleyeceği için yaşamsal önemdedir.

Geçmişte yaşandığı gibi, bu çalışma gençliğin genel ortak çıkarları için savaşımının önüne konulmamalı, gençlik hareketinin kitleleşmesini sınırlayacak çalışma ve davranış biçimlerinden, gençliği bölecek, düşman kamplara ayıracak hareketlerden özenle kaçınılmalıdır.

Kaldı ki her düşüncenin özgürce yarışabileceği, sağılar diyaloguna dönüşmeyen, sağlıklı bir tartışma ortamının yaratılacağı, gençliğin ortak amaçları için birlikte savaşım verme platformu, bu platforma sunulan öneriler, oluşturulacak gençlik politikaları, her politik güç için, hem gençlik içinde daha geniş sempatican kazanma olanaklarını artıracak, hem de politik güçlerin geliştirdikleri politikaların, pratiğin sınavından geçerek gelişmesini, olgunlaşmasını sağlayacaktır.

Bir düşünce ne denli gelişmiş, ne denli zengin olursa olsun, toplumsal varlıktan, yaşamın çeşitliliğinden daha zengin olamaz. Bu nedenle de her politik görüş aşama aşama gelişir. “Gerçeğin kimsenin tekelinde olmaması” bu anlama gelmektedir.

Gençlik hareketine de bu bütünsellikten yaklaşılmalı; “gençlik hareketi belli örgütlerin toplamı olarak değil, dernekler, kulüpler, öğrenci ve yurt temsilcilikleri çevresinde birleşmiş, okullarda, sınıflarda, kantinlerde gruplaşmalar oluş-

turmuş, geniş gençlik yığınının hareketi olarak alınmalı, bu genişlikte ve esnek biçimlerde gelişmesine çalışılmalıdır.”

Politizasyon eşittir politik örgütler olmadığı gibi, gençlik hareketi eşittir politik gençlik örgütleri de değildir. Günümüzde gençliğin yapısındaki, istemlerindeki farklılaşmalar ve çeşitlilik politik gençlik örgütlerinin tüm gençliği kucaklamasını olanaksızlaştırmıştır. Gerçekten bugün gençliğin sosyal aktivitesi sadece politik gençlik örgütleriyle sınırlı değildir. Hatta genel eğilimin, partilerden tümüyle bağımsız, gençliğin kendisini bir genç olarak ifade edebildiği örgütlenmelere doğru olduğu bile söylenebilir (örneğin, Sovyet gençliğinin yüzde 75’ini bünyesinde toplayan Komsomol, bugünkü dar politik örgüt yapısıyla gençliğin farklı istemlerine yanıt veremez konumlara düşmüştür. Komsomol’a alternatif onlarca gençlik örgütü oluşmuştur. Bu gelişme ise Sovyetler Birliği’nde “Nasıl bir Komsomol?” tartışması sorusunun gündeme girmesine neden olmuştur. Nitekim Mart 1989’dan itibaren tüm ülke düzeyinde bu sorun tartışmaya açılmıştır.

Ancak dikkat edilmesi gereken nokta, bu gelişmelerin politik gençliği ya da politik gençlik örgütlenmelerini dışlayan, karşısına alan bir gelişme olmadığıdır. Böyle de yaklaşılmalıdır. Bugünün gerçeği, gençliğin birliğinin zorunluluğu ve bu birliğin politik gençlik örgütlerinde gerçekleşebilmesinin olanaksızlığıdır.

Nitekim bu gelişmeler tüm dünyada gençliğin ortak amaçları için birlikte savaşımlarını engellemiyor. Aksine Fransa’daki öğrenci eylemlerinin, Hollanda’da, Danimarka’da komünist gençlik birlikleriyle diğer gençlik örgütlerinin birlikte gerçekleştirdikleri, gençlik hakları, işsizliğe karşı mücadele, barış ve silahsızlanma kampanyalarının da gösterdiği gibi, gençlik hareketini daha da kitleselleştirerek etkisinin artması sonucunu doğuruyor.

Bu olgular, gençliğin her düzeyde farklı farklı örgütlenmelerinin, kendilerini özgürce ve eşitlik temelinde ifade edebildikleri, gençliğin ortak eylemliliğini sağlayan gençlik birliklerinin güçlenmesini ve yaygınlaşmasını doğurmaktadır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, ülkemizdeki demokrasi güçleri bu gelişmeleri dik-kate alan, en geniş gençlik yığınlarının katılımını sağlamaya özen gösteren tartışmalarla konuyu zenginleştirmelidir. Gençlik hareketinin iç dinamiği bu zenginlikle bütünleştiği ölçüde, demokratik gençlik politikasını geliştirip yaşama geçirmek, gençliğin birliğini sağlamak olanaklı olacak; ülkemiz gençliği toplumsal yaşamda hak ettiği yeri alacaktır

Emek Araştırma Dergisi Yayın ve Araştırma Etiği İlkeleri

Emek Araştırma Dergisi, Genel-İş'in ulusal hakemli yayın organıdır. TÜBİTAK/ULAKBİM, Asos ve Index Copernicus veritabanlarında taranmaktadır. Yılda iki kez yayınlanan dergimiz emekten yana bilimsel çalışma ve araştırmaları, güncel, kuramsal ve uygulamaya yönelik akademik tartışmaları sayfalarına taşımayı amaçlamaktadır.

I. Etik Kurallar

Emek Araştırma Dergisi, dergide yayınlanacak yazıların yayın sürecinde; yazarlar, hakemler ve editörlerden öncelikle **Üniversitelerarası Kurul Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi**'nde belirtilen ve aşağıda yer verilen "bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemler"de bulunmamalarını beklemektedir.

a) İntihal: Başkalarının özgün fikirlerini, metotlarını, verilerini veya eserlerini bilimsel kurallara uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseri gibi göstermek.

b) Sahtecilik: Bilimsel araştırmalarda gerçekte var olmayan veya tahrif edilmiş verileri kullanmak.

c) Çarpıtma: Araştırma kayıtları veya elde edilen verileri tahrif etmek, araştırmada kullanılmayan cihaz veya materyalleri kullanılmış gibi göstermek, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını tahrif etmek veya şekillendirmek.

d) Tekrar yayım: Bir araştırmanın sonuçlarını ya da bir yazının özgün fikirlerini aynen ya da büyük oranda içeren ve daha önce yayınlanmış bir yazının benzerini sunmak.

e) Dilimleme: Bir araştırmanın sonuçlarını, araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde ve uygun olmayan biçimde parçalara ayırıp birden fazla yazıda sunmak.

f) Haksız yazarlık: Aktif katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek veya olan kişileri dâhil etmemek, yazar sıralamasını gerekçesiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini sonraki baskılarda eserden çıkartmak, aktif katkısı olmadığı hâlde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek, tez çalışmalarından üretilen makalelerde tez danışmanının ismine yazarlar arasında yer vermek,

g) Diğer etik ihlal türleri: 1) Destek alınarak yürütülen araştırmalar sonucu yapılan yayınlarda destek veren kişi, kurum veya kuruluşlar ile bunların katkılarını belirtmemek, 2) Henüz sunulmamış veya savunularak kabul edilmemiş tez veya çalışmaları, sahibinin izni olmadan kaynak olarak kullanmak, 3) Yayınlarında hasta haklarına riayet etmemek, 4) İncelemek üzere görevlendirildiği bir eserde yer alan bilgileri eser sahibinin açık izni olmaksızın yayınında kullanmak, 5) Bilimsel bir çalışma kapsamında yapılan anket ve tutum araştırmalarında katılımcıların açık rızasını almadan ya da araştırma bir kurumda yapılacaksa ayrıca kurumun iznini almadan elde edilen verileri yayımlamak, 6) Araştırmalarda, çalışmalara başlamadan önce alınması gereken izinleri yetkili birimlerden yazılı olarak almamak, mevzuatın veya Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin ilgili araştırmaya dair hükümlerine aykırı çalışmalarda bulunmak, 7) Araştırmacılar veya yetkililerce, yapılan bilimsel araştırma ile ilgili olarak muhtemel zararlı uygulamalar konusunda ilgilileri bilgilendirme ve uyarma yükümlülüğüne uymamak, 8) Bilimsel çalışmalarda, diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri ve bilgileri, izin verildiği ölçüde ve şekilde kullanmamak, bu bilgilerin gizliliğine riayet etmemek ve korunmasını sağlamamak, 9) Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar kapsamında Etik Kurul izni almamak.

Emek Araştırma Dergisi yazarlardan, hakemlerden ve editörlerden yukarıda belirtilen etik ilkelere ek olarak aşağıda yer verilen sorumluluklara da uymasını beklemektedir.

1. Yazarların Sorumlulukları

Yazarlar;

- a) Sunulan makalenin yazar(lar)a ait özgün bir çalışma olduğunu,
- b) Tüm yazarların bu çalışmaya fiilen katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını,
- c) Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını,
- d) Makalenin başka bir yerde basılmadığını,
- e) Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan telif haklarını ihlal etmediğini,
- f) Makalenin yayımlanması durumunda telif haklarını ücretsiz vermeyi,
- g) Kör hakemlik kuralı çerçevesinde gizli kalması gereken hakemin kimliğinin tahmin edilmesi ya da öğrenilmesi durumunda vakit kaybetmeden editöre haber vermeyi taahhüt eder.

2. Hakemlerin Sorumlulukları

Hakemler;

- a) Nesnel ve tarafsız bir değerlendirme yapmalıdır.
- b) Yazarlarla, çalışmayla, kurumlarla veya varsa yapılan araştırmaya maddi destek sağlayanlarla çıkar çatışması ya da uyuşması içinde olmamalıdır. Olduğunu fark ettiğinde hakemlikten çekilmelidir.
- c) Gönderilen makaleyi değerlendirmeye yetkin olmadığı kanaatine sahip olduğunda ya da makul süre içinde değerlendirmeyi tamamlayamayacağını öngördüğünde hakemlikten çekilmelidir.
- d) Gizliliği ihlal etmemeli, makale değerlendirme sürecinde editör kurulu dışında makalenin yazar(lar)ı ya da hakemleri olabileceğini tahmin ettiği kişilerle ya da konu ile ilgisi olduğunu düşündüğü üçüncü kişilerle makalenin kendisini ya da raporunu paylaşmamalıdır.
- e) Değerlendirmesini tamamladığı ancak henüz yayımlanmayan bir makaleye ait herhangi bir veriyi kendi çalışmalarında kullanmamalıdır.

3. Editörlerin Sorumlulukları

Editörler;

- a) Bir makaleyi kabul etmek, reddetmek ya da düzeltilmesi için tekrar göndermek konusunda sorumluluğu yayın kurulu ile paylaşır.
- b) Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makalelerin, özgün nitelikte bilimsel araştırmaların, derlemelerin, kitap incelemelerinin ya da belgelerin usulüne uygun olup olmadığını, etik kurallar, genel kurallar ve yazım kurallarına uygun olup olmadığını kontrol etmelidir.
- c) Yazarlarla, çalışmayla, kurumlarla veya varsa yapılan araştırmaya maddi destek sağlayanlarla çıkar çatışması içinde olmamalıdır. Olduğunu fark ettiğinde editörlükten çekilmelidir.
- d) Gizliliği ihlal etmemeli, editörler kurulu, yayın kurulu ya da hakemler dışında üçüncü kişilerle yazıyı paylaşmamalıdır.
- e) Yayına kabul ettiği ancak henüz yayımlanmayan bir makaleye ait herhangi bir veriyi kullanmamalıdır.
- f) Editör, editörler kurulu ve yayın kurulu tarafından belirlenen hakemlerin isimlerini yazarlardan saklamalıdır. Dergi editörünün ya da editörler kurulundan bir yazarın editörlük yaptığı sayıya gönderdiği makalenin hakemlik süreci yayın kurulu tarafından yürütülür. Yayın kurulu üyelerinden birinin gönderdiği makalenin hakemlik süreci editör ile birlikte editörler kurulu ve diğer yayın kurulu üyeleri tarafından yürütülür.

II. Genel Kurallar

1. Değerlendirme Süreci

Dergimize gönderilen yazılar öncelikle editör ve yayın kurulu tarafından bir ön değerlendirmeye tabi tutulur. Dergi kapsamına girmeyen veya bilimsel bir yazı formatına içerik ve şekil şartları açısından uymayan yazılar, hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da bazı değişiklikler istenebilir. Hakemlik süreci, yazar isimlerinin saklı tutulduğu çift kör hakemlik değerlendirmesi yoluyla işletilir. Bu süreçte yazılar iki hakem tarafından incelenir ve yazılı raporlar halinde değerlendirilir.

Hakemler kendilerine gönderilen yazıları; orijinallik, metodoloji, literatüre katkı, bulguların sunumu ve sonuçların desteklenmesi ile daha önce yapılan çalışmalardan yararlanma açısından değerlendirirler. Hakemler makaleyi kabul edebilir, reddedebilir veya yazarlardan biçime ve/veya öze yönelik düzeltme yapmalarını isteyebilirler. Bir makalenin yayına kabul edilebilmesi için en az iki hakem incelemesinin ardından, yayımlanıp yayımlanmayacağına yayın kurulu karar verecektir.

Hakem veya hakemlerin düzeltme istemeleri durumunda, yazarlar, hakemler tarafından yapılan eleştiri ve önerileri göz önünde bulundurarak istenen düzeltmeleri en geç 20 gün içerisinde tamamlayarak yayın kuruluna tekrar gönderirler. Yayına kabul edilmeyen yazılar, yazarlarına iade edilmez.

Emek Araştırma Dergisi'ne çalışmalarını gönderen yazarlar derginin söz konusu hakem değerlendirme koşullarını ve sürecini kabul etmiş sayılırlar. Yazının yayımlanması konusunda nihai karar yayın kuruluna aittir.

2. Yazı Teslim Kuralları

Dergimize gönderilen yazıların daha önce başka bir yerde yayımlanmamış olması gereklidir. Ancak gönderilecek yazıların tez ya da kongre, sempozyum gibi bir toplantıda bildiri şeklinde sunulmuş olması yayınlanması için engel değildir.

Yazarlar, yazılarının kaynakça dahil 10 bin kelimeyi geçmemesine dikkat etmelidir. Yazılar Times New Roman fontunda, 12 punto ve 1,5 satır aralığı ile yazılmalı ve emekarastirma@genel-is.org.tr adresine gönderilmelidir. Makalelerin 250-150 kelime civarında İngilizce ve Türkçe özleryazıyla birlikte gönderilmelidir. Özlere Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler eklenmelidir. Dergiye gönderilen yazıların kaynakça ve yazım kuralları dergi kurallarına göre düzenlenmiş olmalıdır.

Gönderilen yazıların başlıklarının altında yazar adı, unvanı, görev yaptığı kurum ve kendisine ulaşılabilecek e-posta adresi gibi bilgilere yer verilmemelidir. Bu bilgiler

ayrıca bir kapak sayfasına ya da Word dosyasına eklenmeli ve yazılar bu şekilde dergiye gönderilmelidir.

Gönderilen yazılarda, yazarların **ORCID numarası** da bulunmalıdır. ORCID numarası olmayan yazılar yayınlanmayacaktır.

TÜBİTAK ULAKBİM'in şartları doğrultusunda; dergiye gönderilecek yazılar için: Ölçek, anket, görüşme, gözlem gibi yollarla veri toplamayı gerektiren araştırmalar için **etik kurul onayı alındığının** (etik kurul adı, karar tarihi ve sayısı) makalenin ilk-son sayfasında ve yöntem bölümünde belirtilmesi ve belgelendirilmesi, Bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalatıldığına ilişkin bilgiye makalede yer verilmesi,

Veri toplama sürecinde etik ilkelere özen gösterildiğinin kanıtlarının (başkalarının ölçek, anket, belgelerinin kullanılması için izin alınması gibi) makale içinde sunulması,

Makalelerde araştırma ve yayın etiğine uyulduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Bu koşulları sağlamayan makalelerin *Emek Araştırma Dergisi*'nde yayınlanması mümkün olmayacaktır.

III. Yazım Kuralları ve Kaynak Gösterme İlkeleri

Notlar ve referanslar ayrılmalıdır. Notlar metin içinde numaralandırılmalı ve “dip-not” şeklinde verilmelidir. Referanslar ise, APA sistemine göre düzenlenmelidir. Kaynakçada, sadece yazıda gönderme yapılan kaynaklara yer verilmeli ve yazar soyadına göre alfabetik sıralama izlenmelidir.

Başlıkların düzenlenmesi:

Ana başlık: İlk harfleri büyük, 14 punto ve bold, sola yaslı

Giriş, Öz, Abstract, Sonuç ve Kaynakça: Baş harfleri büyük, sola yaslı, on iki punto, bold

Başlıklar: Baş harfleri büyük, sola yaslı, 12 punto, bold

Alt başlıklar: Baş harfleri büyük, italik, paragrafa hizalı, 12 punto, bold

Metin İçi Kaynak Gösterimi

Yapılan çalışmalarda, başkalarının düşünceleri alıntı ya da gönderme şeklinde verilmelidir. Kısa alıntılar tırnak işareti içinde gösterilmelidir. 4 satırdan uzun alıntılar ise ayrı bir paragraf olarak 1 cm içeriden blok halinde, 10 punto ile yazılmalıdır. Bu durumda tırnak işareti kullanılmamalıdır.

Göndermelerde yazar soyadı, yayın tarihi ve sayfa numarası bilgileri parantez içinde aktarılmalıdır. Tek ve iki yazarlı yayınlarda her iki yazarın soyadına da parantez içinde yer verilmelidir.

İkiden fazla yazarı olan yayınlarda gönderme yapılırken sadece birinci yazarın soyadı verilir, diğer yazarlar için “vd.” ifadesi kullanılmalıdır.

Tüzel kişiler tarafından yazılmış yayınlarda tüzel kişi adı çok uzunsa veya kısaltılmış biçimi çok biliniyorsa ilk göndermeden sonra kısaltma yoluna gidilebilir. Kısaltma kullanılmasına karar verilirse ilk göndermede kurum adının açık hali yazılmalı ve yanında parantez içinde kısaltması verilmelidir.

Bir yazarın aynı tarihte yayınlanmış birden fazla yayınından yararlanılmışsa, yayınları birbirinden ayırmak için sırasıyla “a,b,c,...” ibareleri kullanılmalı ve bu kullanım gerek metin içinde kaynak gösterme sırasında gerekse kaynakça bölümünde yer almalıdır.

Kaynak Gösterme Örnekleri

I. Tek yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içindeki yollamada (kitap):

(McQuail, 1987: 55).

- Aynı yazarın, aynı yıl birden fazla eserine yollama yapılması durumunda:

(McQuail, 1987a: 55; 1987b: 40).

- Alıntı yapılan yazarın başka bir yazardan alıntı yapmış olması durumunda:

(Aktaran: McQuail, 1987a: 55).

Kaynakçada:

McQuail, D.(1987) *Mass Communication Theory: An Introduction*, Beverly Hills, CA: Sage.

Akbulut, Ö.(2007) *Küreselleşme Ulus- Devlet ve Kamu Yönetimi*, Ankara: TODAİ Yayını.

Metin içindeki yollamada (makale):

(Akbulut, 2013: 168).

Kaynakçada:

Akbulut, Ö. (2013) “Küresel Kapitalizm ve Devlet”, *Toplum ve Hekim*, 28, 3, 165-171.

II. İki yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içindeki yollamada (kitap):

(Denhardt ve Denhardt, 2007: 24).

Kaynakçada:

Denhardt, J. V. ve Denhardt, R. B. (2007) *The New Public Service*, New York: M. E. Sharpe.

Metin içindeki yollamada (makale):

(McCombs ve Shaw, 1998: 108).

Kaynakçada:

McCombs, M. E. ve Shaw D. L. (1972) “The Agenda-Setting Function of Mass Media”, *The Public Opinion Quarterly*, 36, 2, 176-187.

III. İkiiden çok yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içindeki yollamada (kitap):

(Lazarsfeld vd., 1996: 45).

Kaynakçada:

Lazarsfeld, P. F., Berolson, B. ve Gaudet, H. (1944) *The People Choice*, London: Colombia University Press.

IV. Derleme yayınlar içinde yer alan makaleler:

Metin içindeki yollamada:

(Schramm, 1994: 53).

Kaynakçada:

Schramm, W. (1994) (der.) *Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş* (çev. Ü Oskay), İstanbul: Derya Yayınları, 95-134.

Metin içindeki yollamada (kurum yayınları):

(DPT, 1989: 145).

Kaynakçada:

DPT, (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994*, Ankara.

V. Yazarı Olmayan Kitap:

Metin içindeki yollamada:

• Kitap Adı Kısaysa:

(Kütüphaneciliğe Giriş, 1987).

• Kitap Adı Uzunsu:

(Sanal, 1995: 70).

Kaynakçada:

Kütüphaneciliğe Giriş, (1987) Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Sanal Kütüphanecilik ve Yeni Gelişmeler (1995) Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

VI. Görüşme:

Metin içindeki yollamada:

(O. Koloğlu ile kişisel iletişim, 13 Mart 2007).

Kaynakçada:

Orhan Koloğlu ile 13 Mart 2007 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

VII. Elektronik Kaynak

Metin içindeki yollamada:

(Çubukçu, 2009).

Kaynakçada:

Çubukçu, M. (2009) "Bu Kimin Zaferi?", <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/473346.asp>. (15.06.2010).

VIII. Yazarı Olmayan Elektronik Kaynak:

Metin içindeki yollamada:

(Dışişleri Bakanlığı, 2010).

Kaynakçada:

Dışişleri Bakanlığı (2010) <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa>.
Erişim Tarihi:16.06.2010.

IX. Gazete ya da Aktüel Dergilerde Yer Alan Yazılar:**Metin içindeki yollamada:**

(Nadi, 1950).

Kaynakçada:

Nadi, Yunus, (1950) “Kuvvetin Sırrı”, *Cumhuriyet*, 9 Temmuz.
X. Gazete ya da Aktüel Dergilerde Yer Alan İsimsiz Yazılar

Metin içindeki yollamada:

(Cumhuriyet, 7 Mayıs 1924).

Kaynakçada:

Cumhuriyet, 7 Mayıs 1924.

• Metin içerisinde aynı gazetelerin farklı kopyalarına atıf yapılmışsa:

Cumhuriyet, 1950-1960, Hürriyet, 1948-1960.
XI. Belgeler

Metin içindeki yollamada:

(Ticaret Bakanlığı, Karar Sayısı, 21.48.26).

Kaynakçada:

Ticaret Bakanlığı, Muamelat Umum Müdürlüğü Kararları, Erişim: T.C.
Başbakanlık Arşivi.

Editörden

Gamze YÜCESAN-ÖZDEMİR

Araştırma Makaleleri

Genç İşsizliği İle Mücadelede Aktif İstihdam Politikalarının Rolü: İŞKUR Mesleki Eğitim Kursları Örneği

Merve Kayaduvar

Gençlik ve Dijital Okuryazarlık: İletişim Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

Şafak Etki

Türkiye'de ve Dünyada Alternatif İşsizlik Hesaplamaları: Geniş Tanımlı İşsizlik ve Âtıl İşgücü

Aziz Çelik, Deniz Beyazbulut, Zeynep Kandaz

Denizli/Avdan Termik Santral Projesi'nin İptali: Müşterekler Siyasetinin Öğrettikleri

Tolgahan Aydıner

Sınıf, Direniş ve İletişim: 2015 Metal Direnişi Örneği

Cansu Alaçam Kamiloğlu

Kamu İstihdam Yaratma Olgusu Olarak Toplum Yararına Program: Aktif İstihdam Politikası mı Emek Sömürüsü mü?

Abdulkadir Yüksel

Ombudsmanlık ve Emeklilik Hakkı: Uyulmayan Tavsiye Kararları Odağında Bir Değerlendirme

Hicran Atatanır

Forum

Dönüştürücü Bir Güç Olarak Gençlik

Murat ÖZVERİ

DİSK/GENEL-İŞ
TÜRKİYE GENEL HİZMETLER İŞÇİLERİ SENDİKASI

DİSK / Genel-İş
@DISK_Genel_Is

DİSK / Genel-İş
@DISKGenelis

DİSK / Genel-İş
Genel-İş